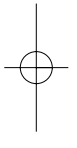

André Gide

FALSIFICATORII DE BANI
PORUMBELUL

Traducere din limba franceză
MIHAI MURGU
ILEANA CANTUNIARI

rao international publishing company

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ANDRÉ GIDE
Falsificatorii de bani / André Gide; trad.: Mihai Murgu.
Porumbelul / André Gide; trad.: Ileana Cantuniari.
Bucureşti: RAO International Publishing Company, 2004

ISBN 973-576-546-2

I. Cantuniari, Ileana (trad.)
II. Mihai, Murgu (trad.)

821.133.1-31=135.I

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, Bucureşti, ROMÂNIA

André Gide
Les Faux-Monnayeurs
Copyright © Éditions Gallimard, 1925
Tous droits réservés.
Le Ramier
Avan-propos de Catherine Gide
Copyright © Éditions Gallimard, 2002,
pour la présente édition.

Tabel cronologic
IRINA MAVRODIN

Coperta colecţiei
CORNELIU ALEXANDRESCU

Ilustraţia copertei
FRANCIS BACON,
Personage ecrivant réflete dans un miroir

© RAO International Publishing Company, 2004
pentru versiunea în limba română

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial“
Bucureşti, România

2004

ISBN 973-576-546-2

Tabel cronologic

1869, 22 noiembrie: Se naşte la Paris (în Strada Médicis, nr. 19), dintr-o familie de strictă tradiţie protestantă, atît pe linie maternă cît şi pe linie paternă, André Gide. Tatăl este profesor universitar, specialist în Drept, mama aparţine marii burghezii. Locul de baştină al familiei tatălui este Languedocul, iar al familiei mamei, Normandia. Unul dintre unchii lui André Gide este celebrul economist Charles Gide. Încă din copilărie, Gide manifestă o sensibilitate cu totul neobişnuită, exacerbată de severa educaţie protestantă. Fragil, nervos pînă la limita patologicului, are încă de acum sentimentul că el „nu-i aşa cum sînt ceilalţi“.

1877: Este înscris la École Alsacienne şi apoi la liceul din Montpellier. Absentează mult de la şcoală, starea sănătăţii lui fiind precară. Îşi petrece vacanţele la Uzès, la bunica din partea tatălui.

1887-1890: Urmează cursuri de retorică şi de filosofie la Paris, dar starea sănătăţii sale nu-i permite o frecvenţă regulată şi nici să le ducă la bun sfîrşit. E perioada în care îi citeşte cu pasiune pe Goethe, pe Schopenhauer, pe Barrès. Îi cunoaşte pe Pierre Louÿs şi pe Paul Valéry, cu care devine prieten.

1891: Îl cunoaşte pe Mallarmé. Intră în cercurile simboliste, fiind atras de estetica simbolistă. Îi cunoaşte, de asemenea, pe Barrès şi pe Wilde.
Publică *Les Cahiers d'André Walter* (Paris, L'Art indépendent), operă ce răspunde în bună măsură – prin ermetismul ei – esteticii simboliste şi cu al cărei personaj pare a se identifica. Apare şi *Traité du Narcisse* (idem).

1892: Chemat pentru serviciul militar, este reformat din cauza unei tuberculoze.
Apare *Les Poésies d'André Walter*.

1893: Apar *Le Voyage d'Urien* şi *La Tentative amoureuse*.

1893-1894: În luna octombrie, André Gide porneşte într-o călătorie pe mare, spre Tunisia. Însoţit de prietenul său, pictorul P.A. Laurens, ajunge la destinaţie bolnav şi cu sentimentul că viaţa însăşi îi este ameninţată. E cast şi obsedat de ideea păcatului, fidel iubirii pe care i-o consacră încă de la vîrsta de cincisprezece ani uneia dintre verişoarele sale, Madeleine Rondeaux, şi căreia aceasta îi răspunde în acelaşi spirit cornelian, nuanţat de elanuri mistice, simţind în iubita lui nu numai o logodnică, dar şi o soră. După doi ani, în 1895, se întoarce în Franţa eliberat – în urma unei experienţe esenţiale pentru sine: iubirea homosexuală – de vechile interdicţii fizice şi morale, şi cu o mare sete de viaţă. Îl stăpîneşte acum certitudinea că nici o dorinţă nu-i este străină şi că există o parte din fiinţa lui pe care – cunoscînd-o în sfîrşit – nu o va mai putea niciodată nega. Perioada aceasta îi va marca întreaga operă.

1895: Moare mama lui André Gide.

8 octombrie – André Gide se căsătoreşte cu verişoara sa Madeleine Rondeaux, dintr-o imensă dorinţă de comuniune spirituală. Aceasta acceptă să facă o căsătorie albă. Tînăra pereche face o călătorie de nuntă în Elveţia, Italia, Africa de Nord. Încă în cursul acestei călătorii, făcute şi în locurile unde Gide trăise marea „revelaţie africană", izbucneşte conflictul dintre cele două exigenţe contrarii, care se vor manifesta chinuitor de-a lungul întregii existenţe a scriitorului. E o criză ce nu-şi va găsi niciodată rezolvarea altminteri decît prin operă.
Apare *Paludes*.

1897: Apare *Les Nourritures terrestres*, carte capitală, greu de încadrat într-un gen (ca, de altfel, toate operele lui Gide), marcînd o dată dintre cele mai importante în gîndirea gidiană (*le gidisme*).

1899: Apar *Philoctète*, *Billets à Angèle*, *Le Prométhée mal enchaîné*.

1901: Apare piesa de teatru *Le Roi Candaule*.

1902: Apare importantul roman *L'Immoraliste*.

1903: Apare *Prétextes*.

1904: Apare piesa de teatru *Saül*.

1906: Apare *Amyntas* (text urmat de *Mopsus, Feuille de route* etc.).

1907: Apare *Le Retour de l'enfant prodigue*.

1909: André Gide fondează publicaţia şi editura N.R.F., împreună cu Copeau, Schlumberger, Ghéon.
Apare *La Porte étroite*.

1910: Apare *Oscar Wilde*.

1911: Apar *Isabelle*, *Nouveaux prétextes*, *Dostoïewsky d'après sa correspondance*.

1912: Ca redactor şi mentor al revistei şi editurii *La Nouvelle Revue française* (devenită, ulterior, editura Gallimard), Gide respinge manuscrisul ce-i fusese adus de către Proust (*Du coté de chez Swann*), eroare adeseori citată de critica literară şi pe care Gide însuşi nu şi-a putut-o niciodată ierta.

1913: Este deschis teatrul Le Vieux-Colombier, condus de Copeau, care devine un fel de anexă teatrală a editurii N.R.F. André Gide îl cunoaşte pe Roger Martin du Gard, cu care va purta o importantă corespondenţă.

1914: Publică *Les Caves du Vatican*. Are loc ruptura cu Claudel (pe motive de morală religioasă). Face o călătorie în Turcia.

1915-1916: Trăieşte o mare criză religioasă.

1917-1918: Călătoreşte în Elveţia, apoi în Anglia, cu prietenul său Marc Allégret. Profund afectată, Madeleine, soţia scriitorului, arde toate scrisorile pe care le primise de la Gide, încă din prima tinereţe.

1919: Apare *La Symphonie pastorale*.

1921: Este violent atacat de Henri Massis, reprezentant al catolicilor de dreapta.

1922: Apar *Charles-Louis Philippe*, *Numquid et Tu?*

1923: Se naşte Catherine, fiica lui André Gide şi a Elisabethei Van Ryssenberghe.
Apare *Dostoïewsky*.

1924: Apar *Corydon*, adevărat „tratat" asupra homosexualităţii, şi *Incidences*.

1925: Apare singurul text intitulat de Gide „roman": *Les Faux-Monnayeurs.*

1925-1926: Face o călătorie în Africa.

1926: Apare *Si le grain ne meurt*.

1927: Publică *Voyage au Congo*.

1928: Apare *Le Retour du Tchad*.
Se mută în strada Vaneau din Paris, unde va locui pînă la moarte.

1929: Apar *L'École des femmes*, *Montaigne*.

1930: Apar *Robert* şi piesa de teatru *Oedipe*.

1932-1933: Gide îşi afirmă public simpatia pentru comunism şi pentru Uniunea Sovietică, ducînd şi o activitate politică.

1934: Apare piesa *Perséphone*.

1935: Prezidează, împreună cu Malraux, primul congres întru apărarea culturii.
Apare *Les Nouvelles Nourritures terrestres*.

1936: Apare *Geneviève*.

1936-1937: Gide face o călătorie în U.R.S.S. Publică, în 1936, *Retour de l'U.R.S.S.*, apoi, în iunie 1937, *Retouches à mon retour de l'U.R.S.S.* Rupe cu partidul comunist.

1938: Moare soţia scriitorului. André Gide scrie *Et nunc manet in Te*, analiză lucidă şi de mare cruzime a raporturilor sale cu Madeleine Rondeaux Gide.

1939: La iniţiativa lui Gide, apare *Tableau de la littérature française de Corneille à Chénier,* cu o prefaţă de Gide şi avîndu-i drept colaboratori pe Valéry, Benda, Giraudoux, Malraux, Thibaudet etc.

1939-1940: Este publicat *Jurnalul* (1889-1939) lui Gide. Scriitorul condamnă regimul de la Vichy. Se retrage de la N.R.F., devenită, prin Drieu de La Rochelle, colaboraţionistă.

1942-1945: Stă la Tunis, apoi la Alger.

1943: Apare *Interviews imaginaires*.

1946: Apare partea a doua a *Jurnalului* (1939-1942). *La Symphonie pastorale* este ecranizată. Apare *Thésée*.

1947: Lui André Gide i se acordă Premiul Nobel pentru literatură.

1948: Apare *Correspondance avec Francis Jammes*.

1949-1950: André Gide apare în două filme: *Viaţa începe mîine*, de Nicole Vedrès, şi *Cu A. Gide*, de Marc Allégret. La 13 decembrie are loc premiera piesei *Les Caves du Vatican* (adaptare după romanul lui Gide cu acelaşi nume).

1949: Apare *Feuillets d'automne.*

1950: Apar *Littérature engagée*, ultima parte a *Jurnalului* (1942-1949), *Correspondance avec Paul Claudel*.

1951: Luni, 19 februarie, moare la Paris André Gide. Ultimele sale cuvinte au fost: „Lupta se dă întotdeauna între raţiune şi opusul ei". Este înmormîntat cu slujbă religioasă la Cuverville, spre marea indignare a multor scriitori.

1952: Apare postum *Ainsi soit-il*.

1955: *Correspondance avec Paul Valéry*.

1968: *Correspondance avec Roger Martin du Gard* şi *Correspondance avec François Mauriac*.

Irina Mavrodin

FALSIFICATORII DE BANI

Traducere din limba franceză
MIHAI MURGU

Lui Roger Martin du Gard
îi dedic primul meu roman, în semn
de adîncă prietenie.
A.G.

PARTEA ÎNTÎI

Paris

I

Parcă se aud paşi pe coridor, îşi spuse Bernard. Înălţă capul şi îşi încordă auzul. Dar nu: tatăl şi fratele său aveau treabă la Palatul de Justiţie; mama era într-o vizită; sora, la un concert; iar mezinul, micuţul Caloub, în fiecare zi, după ce termina şcoala, se ducea într-un pension. Bernard Profitendieu rămăsese acasă, ca să tocească pentru bacalaureat; nu mai avea înaintea lui decît trei săptămîni. Familia îi respecta singurătatea; diavolul, nu. Deşi Bernard îşi scosese vesta, se sufoca de căldură. Fruntea-i era transpirată. O picătură de sudoare i se prelinse de-a lungul nasului şi căzu pe scrisoarea ce-o ţinea în mînă:

– Seamănă cu o lacrimă, gîndi el. Dar mai bine să asuzi decît să plîngi.

Da, data vorbea de la sine. Nu încăpea nici o îndoială: într-adevăr, despre el, Bernard, era vorba. Scrisoarea îi era adresată mamei sale; o scrisoare de dragoste, veche de şaptesprezece ani; nesemnată.

– Ce înseamnă această iniţială? Un V care poate să fie la fel de bine un N... S-ar cădea oare s-o întreb pe mama?... Să avem încredere în bunul ei gust. Am toată libertatea să-mi închipui că a fost un prinţ. Şi ce-aş cîştiga aflînd că sînt fiul unui mîrlan oarecare? Neştiind cine ţi-e tată, nici nu-ţi mai e teamă că ai putea să-i semeni. Orice investigaţie obligă. Din descoperirea noastră să nu reţinem decît că ne-am uşurat de-o povară. Să nu mai insistăm. Pentru astăzi ajunge.

Bernard împături scrisoarea. Avea acelaşi format, ca şi celelalte douăsprezece din pachet. Erau legate cu o panglică roz, pe care el

nu-şi dădu osteneala s-o dezlege; o făcu să alunece la loc aşa cum fusese înainte, ca o banderolă în jurul teancului. Puse pachetul în caseta din care îl scosese, şi caseta în sertarul consolei. Sertarul nu era deschis; îşi dezvăluise secretul pe sus. Bernard fixă la locul lor lamelele desfăcute ale capacului de lemn, pe care avea să-l acopere cu o placă grea de onix. Încet şi cu precauţie o lăsă în jos, puse deasupra două candelabre de cristal şi greoaia pendulă pe care, din simplu amuzament, tocmai o reparase.

Pendula sună de patru ori. O potrivise exact.

– Domnul judecător de instrucţie şi domnul avocat, fiul lui, nu se vor întoarce înainte de şase. Am tot timpul. Şi e necesar ca domnul judecător, cînd va veni acasă, să găsească pe birou frumoasa scrisoare, în care îi voi notifica plecarea mea. Dar înainte de a o scrie, simt o teribilă nevoie de a-mi limpezi puţin gîndurile; şi să-l caut pe scumpul meu Olivier, ca să mă asigur, fie şi provizoriu, de un coteţ. Oh, prietene, pentru mine a sosit timpul să-ţi pun bunăvoinţa la încercare, iar pentru tine să-mi arăţi cît valorezi. Frumos în prietenia noastră a fost faptul că, pînă acum, nu ne-am servit niciodată unul de celălalt. Ei! dar un serviciu care te amuză cînd îl oferi nu poate fi sîcîitor cînd îl ceri. Problema e doar că Olivier nu va fi singur. Atîta pagubă, dar o să reuşesc eu să-l iau la o parte. Vreau să-l înspăimînt cu calmul meu. Căci mai ales în situaţiile extraordinare mă simt cel mai în largul meu.

Strada T..., unde Bernard Profitendieu locuise pînă în ziua aceea, se află în imediata apropiere a parcului Luxembourg. Acolo, pe vasta alee de lîngă fîntîna Médicis, obişnuiau să se întîlnească în fiecare miercuri, între patru şi şase, cîţiva colegi de-ai lui. Se discuta artă, filozofie, sport, politică şi literatură. Bernard mergea foarte repede; dar, trecînd de poarta parcului, îl zări pe Olivier şi încetini pasul.

Adunarea din ziua aceea era mai numeroasă ca de obicei; datorită timpului frumos, fără îndoială. Veniseră şi unii pe care Bernard încă nu-i cunoştea. Fiecare dintre aceşti tineri, de îndată ce ajungea în faţa celorlalţi, intra în pielea unui personaj ticluit şi îşi pierdea aproape cu desăvîrşire naturaleţea.

Olivier roşi văzîndu-l pe Bernard că se apropie şi, părăsind-o destul de brusc pe o tînără cu care stătea de vorbă, plecă într-altă parte. Bernard era prietenul lui cel mai intim şi de aceea Olivier avea grijă să nu lase impresia că l-ar căuta cu tot dinadinsul; uneori, se prefăcea chiar că nu-l vede.

Înainte de a ajunge lîngă el, Bernard trebui să înfrunte mai multe grupuri şi, cum el însuşi se prefăcea că nu-l caută pe Olivier, zăbovea din loc în loc.

Patru colegi de-ai săi îl înconjurau pe un bărbos cu ochelari, mult mai în vîrstă decît ei şi care ţinea în mînă o carte. Era Dhurmer.

– Ce vrei, spunea el adresîndu-se în special unuia, dar vădit încîntat că e ascultat de toţi. Am ajuns pînă la pagina treizeci, fără să găsesc o singură culoare, un singur cuvînt care să picteze. Vorbeşte de o femeie şi nu ştiu nici măcar dacă rochia ei era roşie sau albastră. Or, cînd nu există culori, eu pur şi simplu nu văd nimic. Şi din nevoia de a exagera, cu atît mai mult cu cît se simţea mai puţin luat în serios, insista: Absolut nimic.

Bernard nu-l mai asculta pe cel care vorbea; socotea că e necuviincios să plece de lîngă ei prea repede, dar trăgea cu urechea la alţii care se certau în spatele lui şi cărora li se alăturase Olivier, după ce o părăsise pe tînăra cu care discuta; unul dintre aceştia, aşezat pe o bancă, citea *L'Action Française*.

Cît de grav pare Olivier Molinier în comparaţie cu ceilalţi! Deşi e unul dintre cei mai tineri. Figura sa aproape copilărească şi privirea îi dezvăluie precocitatea gîndirii. Roşeşte foarte uşor. E delicat. Şi zadarnic se arată afabil cu toţi, căci nu ştiu ce reticenţă secretă, ce sfială îi ţine pe camarazii săi la distanţă. Suferă din cauza asta. Dacă n-ar fi Bernard, ar suferi şi mai mult.

Molinier se oprise cîte o clipă, aşa cum face Bernard acum, în fiecare grup; din complezenţă, dar nimic din ce aude nu-l interesează.

Se aplecă peste umărul celui care citea. Bernard, fără să se întoarcă, îl auzi spunînd:

– Nu e bine pentru tine să citeşti ziarele; văd că ţi se urcă sîngele la cap.

Şi celălalt replică acru:

– Şi tu, de îndată ce se vorbeşte de Maurras, te înverzeşti.

Apoi un al treilea, pe un ton zeflemitor, întrebă:

– Articolele lui Maurras te amuză?

Şi primul răspunse:

– Mă adorm; dar consider că are dreptate.

Apoi un al patrulea, a cărui voce Bernard n-o recunoscu:

– Tu crezi că tot ce nu-i plictisitor e lipsit de profunzime.

Primul ripostează:

– Iar tu crezi că e destul să fii dobitoc pentru a fi şi amuzant!

– Vino, spuse încet Bernard, apucîndu-l brusc pe Olivier de braţ. Îl trase cîţiva paşi mai încolo: Răspunde-mi repede; sînt grăbit. E adevărat ce mi-ai spus, că nu dormi la acelaşi etaj cu părinţii tăi?

– Ţi-am arătat uşa camerei mele; dă direct pe scară, cu cîteva trepte mai jos de apartamentul nostru.

– Îmi spuneai că şi fratele tău doarme cu tine, nu?

– Da, Georges.

– Numai voi doi, singuri?

– Da.

– Şi micuţul ştie să-şi ţină gura?

– Da, dacă e nevoie. Dar de ce?

– Ascultă, eu am plecat de-acasă; sau, în orice caz, voi pleca în seara asta. Nu ştiu încă unde o să mă duc. Mă poţi primi la tine pentru o noapte?

Olivier deveni foarte palid. Era atît de emoţionat, încît nici nu se putea uita la Bernard:

– Da, spuse, dar să nu vii înainte de unsprezece. Mama coboară în fiecare seară, ca să ne spună noapte bună şi să ne încuie uşa cu cheia.

– Şi-atunci, cum facem?

Olivier zîmbi:

– Am şi eu o cheie. O să baţi încet, ca să nu-l trezeşti pe Georges dacă doarme.

– Şi portarul mă lasă să trec?

– O să-l anunţ. Oho, sînt în relaţii foarte bune cu el! De altminteri, chiar el mi-a dat cealaltă cheie. Pe curînd!

Se despărţiră fără să-şi dea mîna. Şi în timp ce Bernard pleca gîndindu-se la scrisoarea pe care voia s-o scrie, iar magistratul urma s-o găsească pe birou, cînd se va fi întors acasă, Olivier, care nu dorea să fie văzut că stă de vorbă numai cu Bernard, se duse la Lucien Bercail, pe care ceilalţi nu prea îl băgau în seamă. Lui Olivier i-ar plăcea mult, dacă nu l-ar prefera pe Bernard. Pe cît este Bernard de întreprinzător, pe atît e Lucien de timid. Se simte

că e slab; pare că nici nu există decît prin inimă şi prin inteligenţă. Rar îndrăzneşte să facă el primul pas, dar nu mai poate de bucurie de îndată ce-l vede pe Olivier apropiindu-se. Toată lumea bănuieşte că Lucien scrie versuri; totuşi, după cîte îmi dau seama, numai lui Olivier i-a dezvăluit Lucien proiectele sale. Se retraseră amîndoi spre capătul terasei.

– Aş vrea, spunea Lucien, să povestesc nu istoria unui personaj, ci a unui loc – uite, de exemplu, istoria unei alei dintr-un parc, aşa cum e asta, să povestesc ce se petrece aici – de dimineaţa pînă seara. Sosesc, în primul rînd, bonele cu copiii, doicile înzorzonate cu panglici... Nu, nu... mai întîi, oamenii aceia cenuşii, fără sex şi fără vîrstă, care mătură aleea, udă iarba, răsădesc florile, în sfîrşit, pregătesc scena şi decorul înainte de a se deschide porţile, înţelegi? Apoi, intrarea doicilor. Copiii se joacă în nisip, se ciondănesc; bonele le ard cîte o palmă. Pe urmă vin şcolarii din clasele mici – apoi muncitoarele. Mai sînt şi oameni săraci care vin să mănînce pe cîte-o bancă. Mai tîrziu, tineri care şi-au dat întîlnire; alţii care se evită sau cei care se izolează, visătorii. Apoi mulţimea, în momentul cînd începe muzica şi se închid magazinele. Elevi, ca în clipa asta. Seara, îndrăgostiţi care se sărută sau alţii care se despart plîngînd. În sfîrşit, cînd se lasă noaptea, un cuplu de bătrîni... Şi, dintr-o dată, un răpăit de tobă: ora închiderii. Toată lumea iese. Piesa s-a terminat. Înţelegi: ceva ce ţi-ar da impresia că totul şi toate s-au sfîrşit, impresia morţii... dar fără să se vorbească de moarte, bineînţeles.

– Da, văd foarte bine scena, spuse Olivier, care se gîndea la Bernard şi nu ascultase un cuvînt.

– Şi asta încă nu e totul, nu e totul! reluă Lucien, cu ardoare. Aş vrea, într-un fel de epilog, să arăt aceeaşi alee, noaptea, după ce toată lumea a plecat, pustie, mult mai frumoasă decît ziua; iar marea tăcere amplifică toate zgomotele naturii: zgomotul fîntînii, al vîntului prin frunze şi cîntecul unei păsări de noapte. M-am gîndit la început că ar putea să se plimbe şi nişte umbre, poate statui... dar cred că ar fi cam banal; ce părere ai?

– Nu, fără statui, fără statui, protestă distrat Olivier; apoi, remarcînd privirea tristă a celuilalt: Ei, află, bătrîne, că, dacă reuşeşti, va fi ceva uluitor! strigă el, cu entuziasm.

II

Nu există nici o urmă, în scrisorile lui Poussin, de vreo obligaţie pe care el şi-ar fi asumat-o faţă de părinţii săi. Mai pe urmă, n-a lăsat niciodată să se vadă regretul că s-a îndepărtat de ei. Transplantat de bunăvoie la Roma, a pierdut orice dorinţă de a se întoarce, ba chiar, parcă, orice amintire.

PAUL DESJARDINS (POUSSIN)

Domnul Profitendieu era grăbit să ajungă acasă şi găsea că domnul Molinier, colegul său care-l însoţea de-a lungul bulevardului Saint-Germain, mergea foarte încet. Albéric Profitendieu avusese, la Palatul de Justiţie, o zi deosebit de încărcată: era îngrijorat fiindcă simţea o anume greutate în partea dreaptă; la el, oboseala se răsfrîngea asupra ficatului, care era cam sensibil. Se gîndea la baia ce avea s-o facă; nimic nu-l odihnea mai bine, după o zi de muncă, decît o baie bună, în vederea căreia nu mîncase nimic, socotind că este mai prudent să intre în cadă, chiar dacă apa e doar călduţă, cu stomacul gol. La urma urmelor, poate că nu era vorba decît de-o prejudecată, dar prejudecăţile sînt pilonii civilizaţiei.

Oscar Molinier lungea pasul cît putea şi făcea eforturi, ca să se ţină după Profitendieu, dar era mult mai scund decît celălalt şi avea picioarele mai scurte; în plus, avînd inima căptuşită cu grăsime, îşi pierdea repede suflul. Profitendieu, verde încă la cei cinzeci şi cinci de ani ai săi, fără burtă şi sprinten la mers, l-ar fi părăsit cu dragă inimă, dar ţinea foarte mult la convenienţe; colegul său era mai în vîrstă şi pe o treaptă ierarhică mai înaltă: îi datora respect. În plus, mai avea să se facă iertat şi pentru averea sa, care, de la moartea socrilor, devenise considerabilă, în timp ce domnul Molinier n-avea

alt venit decît salariul său de preşedinte de Cameră, salariu derizoriu şi disproporţionat de mic, în comparaţie cu înalta situaţie pe care o deţinea cu o mare demnitate, destinată să-i mascheze mediocritatea. Profitendieu îşi ascundea nerăbdarea; se întorcea spre Molinier şi-l vedea ştergîndu-se de transpiraţie; de fapt, ceea ce-i spunea Molinier îl interesa foarte mult; numai că punctele lor de vedere fiind diferite, discuţia începea să devină aprinsă.

– Puneţi casa sub supraveghere, spunea Molinier. Cereţi rapoarte de la portar şi de la falsa servitoare, va fi foarte bine. Dar aveţi grijă ca nu cumva, înaintînd prea mult cu această anchetă, să nu scăpaţi din mîini afacerea... Vreau să spun că ea riscă să vă ducă mult mai departe decît aţi fi putut crede la început.

– Asemenea preocupări nu au nimic de-a face cu justiţia.

– Ei, haide! Haide, prietene; ştim noi ce ar trebui să fie justiţia şi ce este. Facem tot ce putem, se înţelege; dar orice am face, nu ajungem decît la o aproximaţie. Cazul care vă preocupă acum este extrem de delicat: din cincisprezece inculpaţi sau care, mai bine zis, la un singur cuvînt de-al dumneavoastră, ar putea să fie mîine inculpaţi, nouă sînt minori. Şi cîţiva dintre copiii aceştia, ştiţi foarte bine, sînt din familii cît se poate de onorabile. Iată de ce consider că în această împrejurare chiar şi un singur mandat de arestare ar fi o nemaipomenită stîngăcie. Ziarele partidelor vor scrie fără îndoială despre această afacere şi veţi da apă la moară tuturor şantajiştilor şi calomniatorilor. Zadarnic: în ciuda prudenţei dumneavoastră, anumite nume proprii tot vor fi rostite... Nu am căderea să vă dau sfaturi şi ştiţi că mai degrabă sînt bucuros să ascult părerea dumneavoastră, deoarece totdeauna v-am recunoscut şi apreciat vederile elevate, luciditatea şi spiritul de dreptate... Dar, în locul dumneavoastră, iată cum aş acţiona eu: aş căuta un mijloc de a pune capăt acestui scandal, reţinînd numai patru sau cinci instigatori... Da, ştiu, sînt greu de dibuit; dar ce naiba! asta ne e meseria. Aş lua măsuri să fie închis apartamentul, teatrul acelor orgii, şi aş proceda în aşa fel încît să-i previn pe părinţii acestor tineri neruşinaţi, dar fără zarvă, în secret, şi numai pentru a împiedica recidivele. Da, desigur, să fie închise femeile; cu asta sînt întru totul de acord cu dumneavoastră; am impresia că avem de-a face în acest caz cu cîteva creaturi de o mare perversitate şi de care e foarte bine să curăţăm societatea. Dar, încă o dată, nu-i arestaţi pe copii;

mulţumiţi-vă să-i speriaţi, apoi lipiţi peste întreaga afacere eticheta „au acţionat fără discernămînt“, iar ei să rămînă multă vreme încă miraţi că au scăpat numai cu spaima... Gîndiţi-vă că trei dintre ei nu au încă paisprezece ani şi că părinţii lor îi consideră, fără discuţie, nişte îngeraşi puri şi inocenţi. Dar, la drept vorbind, dragă prietene, ia să vedem, aşa între noi, oare la vîrsta lor, nu ne stătea şi nouă gîndul la femei? Se opri, mai sufocat de propria elocinţă decît de mers, şi îl forţă pe Profitendieu, pe care-l ţinea de mînecă, să se oprească şi el: Sau, dacă ne gîndeam la femei, reluă el, era la modul ideal, mistic, religios, ca să zic aşa. Vedeţi, copiii ăştia de astăzi nu mai au nici un ideal... Apropo, ce mai fac ai dumneavoastră? Bineînţeles că tot ce am spus nu se referă la ei. Ştiu că sub supravegherea dumneavoastră şi cu educaţia ce le-o daţi, n-aveţi a vă teme din partea lor de asemenea rătăciri.

Într-adevăr, Profitendieu n-avusese pînă acum decît motive să se laude cu fiii săi, dar nu-şi făcea iluzii: cea mai bună educaţie din lume nu putea face nimic în faţa unor instincte rele; slavă Domnului, copiii lui n-aveau instincte rele, aşa cum fără îndoială nu aveau nici copiii lui Molinier; se păzeau deci ei singuri de relaţiile periculoase şi de lecturile proaste. Căci la ce ajută să interzici ceea ce nu poţi împiedica? Cărţile pe care nu-i dai voie să le citească, oricum copilul le citeşte pe ascuns. În ceea ce-l privea, sistemul lui era mult mai simplu: nu le interzicea cititul cărţilor proaste, dar proceda în aşa fel încît copiii lui să nu aibă poftă să le citească. În legătură cu afacerea despre care discutau, avea să se mai gîndească şi promitea ca, în orice caz, să nu facă nimic fără să-l încunoştiinţeze pe Molinier. Pur şi simplu, va fi exercitată în continuare o supraveghere discretă şi, pentru că răul dura de trei luni întregi, putea foarte bine să mai continue cîteva zile sau cîteva săptămîni. În plus, vacanţa şcolară avea să-i împrăştie pe delincvenţi. La revedere.

Profitendieu putea, în sfîrşit, să grăbească pasul.

De îndată ce ajunse acasă, alergă spre baie şi deschise robinetele de la cadă. Antoine, care pîndea întoarcerea stăpînului, făcu în aşa fel încît drumurile să li se încrucişeze pe coridor.

Acest servitor credincios slujea în casă de cincisprezece ani; îi văzuse pe copii crescînd. Avusese prilejul să afle multe lucruri şi bănuia şi mai multe, dar se făcea că nu remarcă nimic din ceea ce i se ascundea. Antoine îi era drag lui Bernard. Nu voise să plece

fără a-şi lua rămas-bun de la el. Şi poate că din pricina mîniei ce-o încerca faţă de familie se bucura punîndu-l la curent pe un simplu servitor de această plecare, pe care cei apropiaţi o ignorau; dar mai trebuie spus, pentru a-l justifica pe Bernard, că nici unul dintre ai săi nu era atunci acasă. În plus, Bernard n-ar fi putut să-şi ia rămas-bun de la ei fără ca aceştia să încerce să-l reţină. Se temea de explicaţii. Lui Antoine putea să-i spună pur şi simplu: „Plec“. Numai că, făcînd acest lucru, îi întinse mîna într-un mod atît de solemn, încît bătrînul servitor se miră:

– Domnul Bernard nu se întoarce la cină?

– Nici la culcare, Antoine! Şi cum celălalt stătea nedumerit, neştiind prea bine ce trebuie să înţeleagă, nici dacă trebuie să-l întrebe mai multe, Bernard repetă şi mai apăsat: „Plec“, apoi adăugă: Am lăsat o scrisoare pe biroul lui... Nu se putu hotărî să spună: tata şi reluă: ... pe masa din birou. Adio!

Strîngîndu-i mîna lui Antoine, era emoţionat de parcă în aceeaşi clipă şi-ar fi luat rămas-bun de la propriul trecut. Repetă în fugă: „adio“, apoi plecă, stăpînindu-şi cu greu hohotul de plîns, pe care-l simţea în gît.

Antoine bănuia că îşi asumă o grea răspundere, lăsîndu-l să plece – dar cum l-ar fi putut opri?

De altminteri, Antoine îşi dădea seama că plecarea lui Bernard este pentru întreaga familie un eveniment neaşteptat, monstruos, dar rolul său de servitor perfect îi cerea să nu se arate mirat de nimic. N-avea voie să ştie ceea ce domnul Profitendieu nu ştia. Fără îndoială că ar fi putut să-i spună pur şi simplu: „Domnul ştie că domnul Bernard a plecat?“ dar în acest fel pierdea orice avantaj, ceea ce era foarte neplăcut. Şi îşi aştepta stăpînul cu multă nerăbdare, numai pentru a-i strecura, pe un ton neutru, deferent, şi ca o simplă informaţie pe care Bernard l-ar fi însărcinat s-o transmită, această frază pregătită de multă vreme:

– Înainte de a pleca, domnul Bernard a lăsat o scrisoare pentru domnul, în birou.

Frază atît de simplă, încît risca să treacă neobservată; în zadar căutase ceva mai izbitor, nu găsise nimic care să sune totodată şi firesc. Însă cum lui Bernard nu i se întîmpla niciodată să lipsească, domnul Profitendieu, pe care Antoine îl observa cu coada ochiului, nu-şi putu stăpîni o tresărire:

– Cum adică! Înainte de...

Își regăsi imediat stăpînirea de sine; nu voia să pară mirat în fața unui om inferior; sentimentul superiorității sale nu-l părăsea niciodată. Termină pe un ton foarte calm, într-adevăr magistral:

– Foarte bine!

Şi intrînd în cabinetul său:

– Unde spuneai că e scrisoarea aceea?

– Pe biroul dumneavoastră.

Intrînd în încăpere, Profitendieu văzu, într-adevăr, un plic pus foarte la vedere în fața fotoliului unde obișnuia el să se așeze ca să scrie; numai că Antoine nu voia să-l lase în pace chiar atît de repede, și domnul Profitendieu nu citise încă două rînduri din scrisoare, că îl și auzi ciocănind la ușă:

– Am uitat să vă spun că vă așteaptă două persoane în salonul cel mic.

– Ce persoane?

– Nu știu.

– Sînt împreună?

– Nu s-ar părea.

– Şi ce mai vor de la mine?

– Nu știu. Ziceau că vor să vă vadă.

Profitendieu simțea că își pierde răbdarea:

– Am mai spus-o și o repet că nu vreau ca lumea să vină să mă deranjeze aici – și mai ales la această oră; am zilele și orele mele de primire la Tribunal... De ce i-ai lăsat să intre?

– Spuneau că au să vă spună ceva urgent.

– Sînt de multă vreme aici?

– De aproape o oră.

Profitendieu făcu vreo cîțiva pași prin cameră și își șterse fruntea cu palma; în cealaltă mînă ținea scrisoarea lui Bernard. Antoine stătea în fața ușii, demn, impasibil. În sfîrșit, avu bucuria să-l vadă pe judecător pierzîndu-și calmul și să-l audă, pentru prima oară în viața lui, bătînd din picior și strigînd:

– Să fiu lăsat în pace! Să fiu lăsat în pace! Spune-le că sînt ocupat. Să vină altă dată.

Abia ieși Antoine și Profitendieu alergă la ușă:

– Antoine! Antoine!... Şi pe urmă du-te și închide robinetele de la cadă!

Parcă de baie îi mai ardea lui! Se apropie de fereastră și citi:

„Domnule,

Am înțeles în urma unei anumite descoperiri, pe care am făcut-o în această după-amiază, că trebuie să încetez de a vă mai considera tată, ceea ce pentru mine e o imensă ușurare. Simțind atît de puțină dragoste pentru dumneavoastră, am crezut multă vreme că sînt un fiu denaturat; prefer să știu că nu vă sînt fiu deloc. Socotiți poate că vă datorez recunoștință pentru că m-ați tratat la fel ca pe copiii dumneavoastră; numai că, în primul rînd, am simțit întotdeauna că vă purtați altfel față de ei decît față de mine; și apoi vă cunosc destul de bine pentru a ști că tot ce ați făcut pentru mine se datora ororii dumneavoastră de scandal și dorinței de a ascunde o situație care nu vă onorează prea mult – în sfîrșit, pentru că nu puteați face altfel. Am preferat să plec fără s-o revăd pe mama, deoarece mă temeam că, luîndu-mi definitiv rămas-bun de la ea, m-aș fi putut înduioșa și, de asemenea, pentru că s-ar fi putut simți, față de mine, într-o situație jenantă – ceea ce mi-ar fi fost dezagreabil. Mă îndoiesc că nutrește pentru mine o prea mare afecțiune; cum am stat mai mult la pension, n-a avut cînd să mă cunoască, și, pentru că vederea mea îi amintea de un lucru din viața ei pe care ar fi voit să-l uite, cred că mă va vedea plecînd cu ușurare și cu plăcere. Spuneți-i, dacă aveți curajul, că nu-i port pică pentru că m-a născut bastard; că, dimpotrivă, prefer să știu că nu sînt al dumneavoastră. (Iertați-mă că vorbesc în acest fel; nu am intenția să vă insult, dar ceea ce spun vă va permite să mă disprețuiți și să vă simțiți astfel mai ușurat.)

Dacă doriți să păstrez tăcerea asupra motivelor secrete care m-au făcut să părăsesc căminul dumneavoastră, vă rog să nu încercați să mă siliți să mă întorc. Hotărîrea mea de a vă părăsi este irevocabilă. Nu știu cît v-a costat întreținerea mea pînă la această dată; puteam accepta să trăiesc pe cheltuiala dumneavoastră atîta vreme cît nu știam nimic, dar e de la sine înțeles că de acum înainte prefer să nu mai primesc nimic de la dumneavoastră. Ideea că vă sînt dator cu ceva îmi este insuportabilă și cred că, dacă ar fi s-o iau de la capăt, aș prefera mai degrabă să mor de foame decît să mă așez la masa dumneavoastră. Din fericire, parcă-mi amintesc din cîte am auzit spunîndu-se că mama, cînd v-ați căsătorit, era mai bogată decît dumneavoastră. Sînt deci liber să cred că n-am trăit decît pe spezele ei. Îi mulțumesc și, socotind că pentru rest sîntem chit, îi cer să mă uite. Veți găsi cum să explicați gestul meu celor care se vor mira de

plecarea mea. Vă îngădui să aruncaţi toată vina asupra mea (deşi ştiu bine că nu-mi veţi aştepta permisiunea pentru a face acest lucru).

Semnez cu ridicolul dumneavoastră nume, pe care aş vrea să vi-l pot restitui şi sînt nerăbdător să-l dezonorez.

Bernard Profitendieu

P.S.: Las toate lucrurile mele lui Caloub, care, sper pentru dumneavoastră, le va folosi mai legitim decît mine."

Domnul Profitendieu se îndreptă, clătinîndu-se, spre un fotoliu şi se aşeză. Ar fi vrut să-şi clarifice gîndurile, dar ideile i se învîrteau confuz prin cap. Mai mult, simţea o mică înţepătură în partea dreaptă, sub coaste; nici o îndoială: începuse criza de ficat. Se găseşte, oare, în casă apă de Vichy? Şi măcar dacă s-ar fi întors şi soţia sa acasă! Cum avea s-o înştiinţeze de fuga lui Bernard? Trebuia să-i arate scrisoarea? E nedreaptă această scrisoare, oribil de nedreaptă. Iar el ar trebui să fie mai ales indignat din pricina ei. Ar vrea să ia tristeţea drept indignare. Respiră profund şi la fiecare expiraţie exclamă un „ah! Dumnezeule!" scurt şi slab ca un suspin. Durerea de sub coastă i se confundă cu tristeţea, i-o dovedeşte şi i-o localizează. I se pare că simte supărarea la ficat. Se aruncă într-un fotoliu şi reciteşte scrisoarea lui Bernard. Ridică trist din umeri. În mod cert, această scrisoare e plină de cruzime faţă de el; dar simte în ea mai ales dispreţ, sfidare, aroganţă. Niciodată vreunul dintre copiii lui, copiii lui adevăraţi, n-ar fi fost capabil să scrie astfel, aşa cum nici el însuşi n-ar fi fost în stare; o ştie prea bine, fiindcă în ei nu există nimic din ceea ce n-ar fi putut regăsi şi în el. Desigur, a socotit întotdeauna că trebuie să condamne acel altceva, aspru, neîmblînzit, pe care îl simţea în firea lui Bernard, şi zadarnic mai crede aşa şi acum, pentru că îşi dă bine seama că tocmai de aceea l-a iubit, aşa cum nu-i iubise niciodată pe ceilalţi.

De cîteva clipe se auzea în camera de alături Cécile, care, întorcîndu-se de la concert, se aşezase la pian şi repeta cu obstinaţie aceeaşi frază dintr-o barcarolă. În cele din urmă, Albéric Profitendieu nu mai rezistă. Întredeschise uşa salonului şi, cu o voce plîngăreaţă, aproape implorînd, căci colicele hepatice îl făceau acum să sufere groaznic (şi, de altminteri, a fost totdeauna oarecum timid cu ea):

– Micuţa mea Cécile, n-ai vrea să vezi dacă nu e cumva în casă nişte apă de Vichy? Iar dacă nu e, trimite să cumpere. Şi dac-ai fi drăguţă să nu mai cînţi la pian.

– Eşti bolnav?

– O, nu, nu. Dar pur şi simplu trebuie să reflectez puţin pînă la cină, şi muzica ta mă deranjează. Şi, din gentileţe, pentru că suferinţa îl face cumsecade, adaugă: Era foarte drăguţ ce cîntai mai înainte. Ce era?

Dar iese înainte de a auzi răspunsul. De altfel, fiică-sa, care ştie că el nu se pricepe deloc la muzică şi confundă *Vino, Poupoule* cu marşul din *Tannhäuser* (cel puţin, aşa pretinde ea), nici nu are intenţia să-i răspundă. Dar iată-l că iarăşi deschide uşa:

– Mama nu s-a întors?

– Nu, încă nu.

E absurd. Se va întoarce atît de tîrziu, încît el nu va mai avea timp să-i vorbească înainte de cină. Ce ar putea inventa pentru a explica, provizoriu, absenţa lui Bernard? Nu putea totuşi să le spună adevărul, să dezvăluie copiilor secretul uşurătăţii trecătoare a mamei lor. Ah! totul era atît de definitiv iertat, uitat, reparat. Naşterea unui ultim copil pecetluise împăcarea dintre ei. Şi dintr-o dată acest spectru răzbunător, care apare din trecut, acest cadavru pe care valurile îl aduc...

Ei! dar asta ce mai e? Uşa biroului se deschide fără zgomot; repede vîră scrisoarea în buzunarul interior al vestonului; draperia se ridică uşurel. E Caloub:

– Tăticule, spune-mi... Ce vrea să zică fraza asta latinească. Nu înţeleg nimic din ea...

– Ţi-am mai spus să nu intri fără să baţi la uşă. Şi-apoi nu vreau să vii să mă deranjezi aşa, hodoronc-tronc. Văd că te-ai obişnuit să ceri mereu ajutor şi să te bizui pe alţii, în loc să faci un efort personal. Ieri ai venit cu o problemă de geometrie, astăzi e o... din cine-i fraza aia în latină?

Caloub întinde caietul:

– Nu ne-a spus, dar uită-te puţin: tu o s-o recunoşti. Ne-a dictat-o, dar s-ar putea s-o fi scris greşit. Aş vrea să ştiu măcar dacă e corect...

Domnul Profitendieu ia caietul, dar suferinţa îi e prea mare. Îl împinge uşurel pe copil:

– Mai tîrziu. Îndată o să cinăm. Charles s-a întors acasă?

– A coborît la el în cabinet. (Avocatul îşi primeşte clienţii la parter.)

– Spune-i să vină pînă la mine. Du-te repede.

Se aude soneria. În sfîrşit, soseşte doamna Profitendieu; se scuză că a întîrziat; a trebuit să facă multe vizite. Se întristează văzînd că soţul ei e suferind. Ce-ar putea face pentru el? Într-adevăr, arată foarte rău. – N-o să poată mînca. Vor lua masa fără el. Dar după cină ea şi copiii o să vină la el. – Bernard? – Ah! era să uit; prietenul lui... îl ştii, cel cu care repeta la matematică, a venit să-l invite la cină.

Profitendieu se simţea mai bine. La început, se temuse că e prea suferind ca să poată vorbi. Totuşi, important era să explice dispariţia lui Bernard. De-acum ştia ce avea de spus, oricît de dureros ar fi fost. Se simţea ferm şi hotărît. Singura lui teamă era că soţia sa l-ar putea întrerupe cu plînsete sau cu un ţipăt, sau că i s-ar putea face rău...

După o oră, ea intră împreună cu cei trei copii se apropie de el. O invită să se aşeze alături, lîngă fotoliul lui:

– Încearcă să te stăpîneşti, îi spune în şoaptă, dar pe un ton hotărît, şi să nu scoţi un cuvînt, mă înţelegi? Vom discuta după aceea între noi.

Şi în timp ce vorbeşte, îi ţine o mînă între mîinile sale:

– Hai, şedeţi, copii! Mă simt stînjenit cînd vă văd stînd în picioare, în faţa mea, ca la un examen. O să vă spun un lucru foarte trist... Bernard ne-a părăsit şi n-o să-l mai vedem... O vreme. Trebuie să vă aduc la cunoştinţă astăzi ceea ce v-am ascuns la început, din dorinţa ca voi să-l iubiţi pe Bernard ca pe un frate; căci eu şi mama voastră îl iubim ca pe propriul copil. Dar nu e copilul nostru... şi un unchi de-al lui, un frate de-al mamei lui adevărate, care ni l-a încredinţat înainte de a muri... a venit în seara asta şi l-a luat.

Cuvintele îi sînt urmate de o tăcere penibilă şi se aude doar smiorcăitul lui Caloub. Fiecare aşteaptă, gîndind că va mai urma ceva. Dar el face un gest cu mîna:

– Acum plecaţi, dragii mei! Trebuie să vorbesc cu mama.

După ce ei pleacă, domnul Profitendieu nu spune nimic, multă vreme. Mîna pe care doamna Profitendieu o lăsase între mîinile lui e ca moartă. Cu cealaltă, îşi duce batista la ochi. Stă cu cotul proptit de masa cea mare şi îşi întoarce faţa ca să plîngă. Printre hohote, Profitendieu o aude şuşotind:

– Oh! cît eşti de crud... Oh! l-ai alungat...

Mai adineauri hotărîse să nu-i arate scrisoarea lui Bernard, dar în faţa acestei acuzaţii atît de nedrepte, i-o întinde:

– Uite: citeşte!

– Nu pot.

– Trebuie s-o citeşti.

Nu se mai gîndeşte la suferinţa lui. O urmăreşte din ochi, pînă cînd termină de citit toată scrisoarea, rînd după rînd. Înainte, în timp ce vorbea, abia îşi stăpînise lacrimile; acum nu mai e nici măcar emoţionat; îşi priveşte soţia. Cu aceeaşi voce tînguitoare, printre hohote de plîns, ea şoptește iar:

– Oh! de ce i-ai vorbit despre asta... N-ar fi trebuit să-i spui...

– Dar vezi bine că nu i-am spus nimic... Citeşte mai bine!

– Am citit bine... Dar atunci cum a descoperit? Cine i-a spus?...

Cum? La asta se gîndeşte ea? Această întrebare îl întristează şi mai mult. Vai! Profitendieu simte în mod nedesluşit că gîndurile lor o iau pe căi diferite. Şi în timp ce ea se vaită, acuză, revendică, el încearcă să îndrepte acest spirit îndărătnic spre sentimente mai cucernice:

– Iată ispăşirea, spune el.

S-a ridicat din nevoia instinctivă de a domina; stă acum drept, uitînd şi nepăsîndu-i de durerea sa fizică, şi pune mîna cu gravitate, cu duioşie, cu autoritate pe umărul lui Marguerite. Ştie foarte bine că ea nu s-a căit decît superficial de ceea ce el voise totdeauna să considere a fi fost o slăbiciune trecătoare; ar vrea să-i spună că această durere, această încercare i-ar putea sluji ca răscumpărare, dar caută în van o formulă care să-l satisfacă şi pe care ea s-o poată înţelege. Umărul lui Marguerite rezistă la uşoara apăsare a mîinii lui. Marguerite ştie prea bine că întotdeauna şi insuportabil pentru ea, el extrage din cele mai mărunte evenimente ale vieţii o învăţătură morală, născută de fapt în mintea lui; interpretează şi traduce totul după dogma lui. Se apleacă spre ea. Iată ce-ar vrea să-i spună:

– Sărmana mea prietenă, vezi tu: dintr-un păcat nu se poate naşte nimic bun. N-a ajutat la nimic că am ascuns greşeala ta. Vai, am făcut ce am putut pentru acest copil; l-am tratat ca pe propriul fiu. Dumnezeu ne arată acum că a fost o eroare să pretinzi...

Dar se opreşte chiar de la prima frază.

Şi fără îndoială că ea înţelege aceste cîteva cuvinte atît de pline de subînţeles; fără îndoială că i-au pătruns în inimă, deoarece iar izbucneşte în hohote de plîns, mai violente decît la început, ea, care de cîteva clipe nu mai plîngea; apoi se apleacă, de parcă e gata să îngenuncheze în faţa lui, iar el se încovoaie peste ea şi o sprijină. Ce spune printre lacrimi? Se lasă în jos pînă la buzele ei. Aude:

– Vezi... Vezi... Ah! de ce m-ai iertat...? Ah! n-ar fi trebuit să mă întorc la tine!

Aproape că-i obligat să-i ghicească vorbele. Apoi ea tace. Nici nu poate spune mai mult. Cum să-i fi spus că se simţea întemniţată în virtutea pe care el i-o pretindea; că se sufoca; şi că acum nu atît greşeala o regretă, ci mai cu seamă căinţa ei? Profitendieu se ridică:

– Sărmana mea prietenă, spune pe un ton demn şi sever, mi se pare că în seara asta eşti puţin cam îndărătnică. E tîrziu. Ar fi mai bine să mergem la culcare.

O ajută să se ridice, apoi o conduce pînă la camera ei, o sărută pe frunte, apoi se întoarce în birou şi se prăbuşeşte într-un fotoliu. Lucru ciudat, criza de ficat i s-a potolit; dar se simte frînt. Stă cu fruntea proptită în palme, prea trist ca să plîngă. Nu aude că, de fapt, cineva bate la uşă, dar la zgomotul uşii care se deschide, ridică privirea: e fiul său, Charles:

– Am venit să-ţi spun noapte bună.

Charles se apropie. El s-a lămurit cum stau lucrurile. Vrea să-i dea de înţeles acest lucru. Şi ar vrea să-i dovedească mila sa, dragostea, devotamentul, dar cine-l mai crede pe un avocat: se exprimă cît se poate de stîngaci sau poate devine stîngaci tocmai pentru că sentimentele lui sînt sincere. Îşi îmbrăţişează tatăl. Felul lui insistent de a-şi pune, de a-şi sprijini capul pe umărul tatălui său îl convinge pe acesta că fiul său a înţeles. A înţeles atît de bine, încît iată-l că, ridicîndu-şi puţin capul, întreabă, cu aceeaşi stîngăcie cu care le face pe toate, dar inima-i este atît de chinuită, încît nu se poate abţine să nu întrebe:

– Şi Caloub?

Întrebarea e absurdă, căci pe cît se deosebea Bernard de ceilalţi copii, pe atît era de evident că micul Caloub era din familie. Profitendieu îl bate pe umăr:

– Nu; nu, linişteşte-te; numai Bernard.

Atunci Charles, sentenţios:

– Dumnezeu îl alungă pe intrus pentru că...

Dar Profitendieu îl opreşte; de ce să-i vorbească în felul acesta?

– Taci!

Tatăl şi fiul nu mai au nimic să-şi spună. Să-i părăsim, deci. În curînd, va fi ora unsprezece. S-o lăsăm pe doamna Profitendieu în camera ei, aşezată pe un scaun care nu e deloc confortabil. Nu mai plînge; nu se mai gîndeşte la nimic. Ar vrea şi ea să fugă; dar n-o va face. Cînd era cu amantul ei, tatăl lui Bernard, pe care noi n-o să-l cunoaştem, îşi spunea: Lasă, totul e zadarnic; niciodată n-o să fii altceva decît o femeie cinstită.

Îi era frică de libertate, de crimă, de dezmăţ; drept care, după zece zile, s-a întors pocăită acasă. Pe bună dreptate părinţii ei îi spuneau cu ani şi ani în urmă: Tu nu ştii niciodată ce vrei. Să ne oprim aici. Cécile a şi adormit. Caloub se uită cu deznădejde la lumînare; nu va dura destul ca să poată termina romanul de aventuri cu care îşi omoară vremea de la plecarea lui Bernard. Aş fi fost curios să aflu ce i-o fi povestit Antoine prietenei lui, bucătăreasa; dar nu poţi trage cu urechea peste tot. Iată că a sosit şi ora la care Bernard se duce să-l întîlnească pe Olivier. Nu prea ştiu unde a cinat în seara asta şi nici măcar dacă o fi cinat. A trecut fără necazuri pe lîngă loja portarului; urcă scările pe furiş...

III

Plenty and peace breed cowards; hardness ever
Of hardiness is mother.[1]

SHAKESPEARE

Olivier se vîrîse în pat, ca să primească sărutul mamei sale, care, în fiecare seară, venea să-i îmbrăţişeze, în pat, pe cei doi copii mai mici. Ar fi putut să se îmbrace din nou, ca să-l întîmpine pe

[1] „Belşugul şi pacea zămislesc laşi; vitregia e-ntotdeauna / A curajului mumă.“ (engl.).

Bernard, dar nu era sigur că ea nu se va întoarce şi se mai temea şi să nu-şi trezească fratele mai mic. De obicei, Georges adormea repede şi se trezea tîrziu; s-ar putea nici să nu observe că s-a petrecut ceva insolit.

Auzind un fel de rîcîit discret la uşă, Olivier sări din pat, îşi vîrî, grăbit, picioarele în papuci şi alergă să deschidă. Nu era nevoie să aprindă lumînarea; razele lunii luminau destul de bine camera. Olivier îl strînse pe Bernard în braţe:

– Cît te-am mai aşteptat! Nu-mi venea să cred că o să vii. Părinţii tăi ştiu că nu dormi acasă în seara asta?

Bernard priveşte drept înaintea lui, în întuneric. Dă din umeri:

– Crezi c-ar fi trebuit să le cer voie, ce părere ai?

Tonul vocii lui e de o ironie atît de rece, încît Olivier simte imediat cît de absurdă e întrebarea. Încă nu a înţeles că Bernard a plecat „pentru totdeauna"; crede că intenţionează să se culce în altă parte doar în seara asta şi nu-şi explică prea bine motivul acestei trăsnăi. Îl întreabă:

– Cînd socoteşte Bernard că se va întoarce acasă?

– Niciodată!

În mintea lui Olivier se face lumină. Îşi dă mare silinţă să se arate la înălţimea situaţiei şi să nu se lase surprins de nimic; totuşi: „E colosal ce faci", îi scapă.

Lui Bernard nu-i displace să-şi uluiască puţin prietenul; şi mai ales e sensibil la admiraţia care răzbate din această exclamaţie; dar ridică iarăşi din umeri. Olivier îi ia mîna; e foarte grav; îl întreabă îngrijorat:

– Dar... de ce pleci?

– Ei, bătrîne, e vorba de probleme de familie. Mai mult nu-ţi pot spune. Şi ca să nu pară prea serios, se distrează făcînd, cu vîrful pantofului, să cadă papucul pe care Olivier îl legăna pe vîrful degetelor de la picioare, căci amîndoi se aşezaseră pe pat.

– Şi unde o să locuieşti?

– Nu ştiu.

– Şi din ce-o să trăieşti?

– O să văd eu.

– Ai bani?

– Pentru micul dejun de mîine.

– Şi după aceea?

– După aceea va trebui să caut. Las' c-o să găsesc eu ceva. Vei vedea. O să-ţi povestesc.

Olivier are pentru prietenul său o admiraţie imensă. Ştie că e hotărît din fire; totuşi, încă se mai îndoieşte; cînd va ajunge la capătul posibilităţilor şi cînd, în curînd, va fi încolţit de nevoi, nu va căuta să se întoarcă acasă? Bernard îl linişteşte: va încerca orice mai degrabă decît să se întoarcă la ai săi. Şi cum repetă de mai multe ori şi tot mai sălbatic: orice – pe Olivier îl cuprinde spaima. Ar vrea să vorbească, dar nu îndrăzneşte. În cele din urmă, începe, plecîndu-şi capul şi cu o voce nesigură:

– Bernard... oricum, cred că n-ai intenţia să...

Dar se opreşte. Prietenul lui îşi ridică privirea şi, fără să-l vadă prea bine pe Olivier, îşi dă seama de stinghereala lui.

– Să ce? întreabă el. Ce vrei să spui? Vorbeşte! Să fur?

Olivier clătină din cap. Nu, nu despre asta e vorba. Deodată izbucneşte în hohote de plîns; îl strînge pe Bernard în braţe cu mişcări convulsive:

– Promite-mi că tu n-o să te apuci de...

Bernard îl îmbrăţişează, apoi îl împinge rîzînd. A înţeles:

– Asta ţi-o promit. Nu, n-o să fac pe peştele. Şi adaugă: Recunoaşte totuşi că ar fi treaba cea mai simplă. Dar Olivier se simte liniştit; ştie foarte bine că ultimele cuvinte sînt spuse numai din afectare şi din cinism.

– Şi cu examenul, ce faci?

– Da, povestea asta mă cam plictiseşte. N-aş vrea totuşi să-l ratez. Cred că sînt pregătit, problema e mai degrabă să nu fiu obosit în ziua aceea. Trebuie să rezolv treaba repede. E puţin riscant; dar... o s-o scot eu la capăt; vei vedea.

O clipă nu-şi mai vorbiră. Căzu şi al doilea papuc. Bernard:

– O să răceşti. Vîră-te în pat!

– Nu, tu te culci în pat.

– Glumeşti! Hai, repede, îl forţează pe Olivier să intre în aşternutul răvăşit.

– Şi tu? Unde-o să dormi?

– N-are importanţă unde. Pe jos. Într-un colţ. Trebuie să mă obişnuiesc.

– Nu, ascultă! Vreau să-ţi spun ceva, dar nu pot dacă nu te simt lîngă mine. Vino şi tu în pat! Şi după ce Bernard, care s-a dezbrăcat

într-o clipă, veni lîngă el: Ştii ce ţi-am spus data trecută... S-a făcut. Am fost şi eu acolo.

Bernard înţelege despre ce e vorba. Îl strînge lîngă el pe prietenul care continuă:

– Ei, află, bătrîne, că e dezgustător. E oribil... Dup-aceea îmi venea să scuip, să vomit, să-mi smulg pielea de pe mine, să mă omor.

– Exagerezi.

– Sau s-o omor pe ea...

– Ea cine era? Sper măcar că n-ai fost imprudent.

– Nu, e o damă pe care Dhurmer o cunoaşte bine; el mi-a prezentat-o. Dar mai ales mă îngreţoşa conversaţia ei. Mă tutuia întruna. Şi era groaznic de tîmpită! Nu înţeleg de ce nu se tace în momentul acela. Aş fi vrut să-i pun un căluş, s-o gîtui...

– Sărmanul meu prieten! Dar trebuia, oricum, să te gîndeşti că Dhurmer nu-ţi putea oferi decît o idioată... Măcar era frumoasă?

– Da' ce, îţi închipui că m-am uitat la ea?

– Idiotul eşti tu. Eşti o bomboană de băiat. Hai să dormim! Dar măcar ai simţit şi tu...

– Fir-ar să fie! Păi, tocmai asta mă dezgustă cel mai mult: cum de totuşi am putut... înţelegi, de parcă aş fi dorit-o.

– Ei bine, bătrîne, află că e extraordinar!

– Mai bine taci. Dacă asta-i dragostea, eu m-am lecuit pentru multă vreme.

– Eşti un copil.

– Aş fi vrut să te văd în locul meu.

– Eh, eu, ştii şi tu că nu prea alerg după ele. Ţi-am mai spus: aştept aventura. Aşa, la rece, asta nu-mi spune nimic. Ceea ce înseamnă că, dacă eu...

– Că dacă tu?...

– Că dacă ea... Adică nimic. Să dormim. Şi brusc îi întoarse spatele, îndepărtîndu-se puţin de corpul a cărui căldură îl stînjenea. Dar Olivier, după o clipă:

– Spune-mi... crezi că Barrès va fi ales?

– Ei, fir-ar să fie!... Asta te doare pe tine?

– Puţin îmi pasă! Auzi... Stai să-ţi spun... Se propteşte de umărul lui Bernard, care se întoarce: Frate-meu are o amantă.

– Georges?

Cel mic, care se face că doarme, dar ascultă totul, cu urechile ciulite în întuneric, auzindu-şi numele, îşi ţine răsuflarea.

– Eşti nebun! Mă refeream la Vincent. (Mai mare decît Olivier, Vincent a terminat primii ani de medicină.)

– Ţi-a spus el?

– Nu. Am aflat fără ca el să bănuiască. Părinţii mei nu ştiu nimic.

– Şi ce-ar spune dacă ar afla?

– Nu ştiu. Mama ar fi disperată. Tata i-ar cere s-o rupă cu ea sau s-o ia de nevastă.

– Ei, fir-ar să fie! Burghezii cinstiţi nu înţeleg că poţi fi cinstit şi altfel decît ei. Şi cum de-ai aflat?

– Iată cum: de cîtva timp Vincent iese noaptea, după ce părinţii mei se culcă. Nu face zgomot cînd coboară, dar eu îi recunosc paşii în stradă. Săptămîna trecută, cred că marţi, noaptea era atît de caldă, că nu puteam să stau în pat. M-am aşezat deci la fereastră ca să mai respir şi eu. Şi-am auzit uşa de jos deschizîndu-se şi închizîndu-se. M-am aplecat şi, cînd a trecut pe sub felinar, l-am recunoscut pe Vincent. Era după douăsprezece noaptea. Asta a fost prima oară. Vreau să spun: prima oară cînd îl observam. Dar de atunci, aflînd eu cum stau lucrurile, stăteam la pîndă – dar numai aşa, fără să vreau – şi aproape în fiecare noapte îl auzeam ieşind. El are cheia lui şi tata şi mama i-au aranjat în fosta noastră cameră, a lui Georges şi a mea, un cabinet de consultaţii, pentru cînd va avea clientelă. Camera lui e alăturea, în stînga vestibulului, în timp ce restul apartamentului e la dreapta. Aşa că poate ieşi şi intra cînd vrea, fără să se ştie. De obicei, eu nu-l aud cînd se întoarce, dar alaltăieri, luni seară, nu ştiu ce aveam; mă gîndeam la proiectul de revistă al lui Dhurmer... Nu puteam să dorm. Şi am auzit voci pe scară; mă gîndeam că e Vincent.

– Şi ce oră era? întrebă Bernard, nu atît din dorinţa de a afla ora, cît pentru a arăta că e interesat.

– Cam trei dimineaţa, mi se pare. M-am ridicat şi mi-am lipit urechea de uşă. Vincent discuta cu o femeie. Sau, mai degrabă, vorbea numai ea.

– Şi-atunci de unde ştii că era chiar el? Că toţi locatarii trec prin faţa uşii tale.

– E-adevărat şi uneori mă deranjează groaznic fiindcă mai ales la orele tîrzii fac mare tămbălău cînd urcă; îi doare undeva de

oamenii care dorm!... Numai că de data asta nu putea fi decît el; o auzeam pe femeie repetîndu-i numele. Spunea... îh! mi-e şi scîrbă să spun...

– Hai, dă-i drumul!

– Îi spunea: „Vincent, iubitul meu, dragostea mea, ah! nu mă părăsiţi!“

– Îi vorbea cu „dumneavoastră“?

– Da. Nu-i aşa că-i foarte curios?

– Zi mai departe!

– „Acum nu mai aveţi dreptul să mă părăsiţi. Ce-aţi vrea să ajung? Unde aţi vrea să mă duc? Spuneţi-mi ceva! Vorbiţi-mi!“ – Şi îi spunea din nou pe nume şi repeta: „Iubitul meu, iubitul meu“, cu o voce din ce în ce mai tristă şi din ce în ce mai scăzută. Apoi am auzit un zgomot (probabil că ea s-a aruncat în genunchi).

– Şi el nu răspundea nimic?

– Probabil că el urcase ultimele trepte; am auzit uşa apartamentului închizîndu-se. După aceea ea a rămas multă vreme acolo, cam pe lîngă uşa mea. O auzeam plîngînd.

– Ar fi trebuit să-i deschizi.

– N-am îndrăznit. Vincent ar fi fost furios dacă ar fi ştiut că sînt la curent cu toate poveştile lui. Şi nici n-aş fi ştiut ce să-i spun.

Bernard se întoarse spre Olivier:

– În locul tău, eu i-aş fi deschis.

– Da, fir-ar să fie, tu eşti întotdeauna îndrăzneţ. Faci tot ce-ţi trece prin cap.

– E un reproş?

– Nu, te invidiez.

– Şi ştii cine era femeia aceea?

– De unde să ştiu? Noapte bună!

– Ia spune... eşti sigur că Georges nu ne-a auzit? şoptește Bernard la urechea lui Olivier. Stau amîndoi un moment la pîndă.

– Nu. Doarme, reia Olivier cu tonul lui obişnuit; de altminteri, nici n-ar fi înţeles. Ştii ce l-a întrebat zilele trecute pe tata?... De ce...

De data asta Georges nu mai rezistă; se ridică pe jumătate din pat şi, tăindu-i vorba fratelui său:

– Tîmpitule, strigă, n-ai văzut că am făcut-o dinadins?... Păi, ce dracu', am auzit tot ce-aţi spus mai adineauri; şi nici nu văd de ce trebuie să rămîneţi cu gura căscată. În ceea ce-l priveşte pe Vincent, le

ştiam pe toate de multă vreme. Da' acum, puişorilor, vorbiţi mai încet că mi-e somn. Sau tăceţi.

Olivier se întoarce cu faţa spre perete. Bernard, care nu doarme, se uită prin odaia ce în lumina lunii parcă-i mai mare. La drept vorbind, abia o cunoaşte. Olivier nu stă niciodată aici în timpul zilei. Şi în puţinele ocazii cînd Bernard a venit la el, s-au întîlnit în apartamentul de sus. Razele lunii atingeau acum picioarele patului în care, în sfîrşit, Georges adormise; a auzit aproape tot ce povestise fratele său; are la ce să viseze. Deasupra patului lui Georges desluşeşte o mică etajeră, cu două rafturi, pe care sînt aşezate cărţile de şcoală. Pe o masă, lîngă patul lui Olivier, Bernard zăreşte o carte de format mare. Întinde mîna şi o ia ca să-i vadă titlul: – *Tocqueville;* dar cînd s-o pună la loc, cartea cade şi zgomotul îl trezeşte pe Olivier.

– Ce, te-ai apucat acum să-l citeşti pe Tocqueville?

– Mi-a împrumutat-o Dubac.

– Şi-ţi place?

– E cam plicticos. Dar are şi lucruri foarte bune.

– Ascultă! Ce faci tu mîine?

A doua zi fiind joi, liceenii au liber. Bernard se gîndeşte că, eventual, s-ar putea întîlni cu prietenul său. Intenţionează să nu mai meargă la liceu; şi pretinde că s-ar putea lipsi de ultimele lecţii şi că va reuşi să înveţe singur pentru examen.

– Mîine, spune Olivier, la unsprezece, mă duc la gara Saint-Lazare, la trenul de Dieppe, să-l aştept pe unchiul meu Édouard, care se întoarce din Anglia. După-amiază, pe la trei, mă întîlnesc cu Dhurmer la Luvru. În restul timpului trebuie să învăţ.

– Cine-i unchiul Édouard?

– E un frate vitreg de-al mamei. E plecat de vreo şase luni şi eu abia îl cunosc; dar îmi place foarte mult. Nu ştie că vin să-l întîmpin şi mi-e teamă că n-o să-l recunosc. Nu seamănă deloc cu ceilalţi din familie; e un om deosebit.

– Şi ce face?

– Scrie. I-am citit aproape toate cărţile; dar de mult n-a mai publicat nimic.

– Scrie romane?

– Da; un fel de romane.

– Şi de ce nu mi-ai vorbit niciodată de el?

– Pentru că ai fi vrut să-i citeşti cărţile; şi dacă nu ţi-ar fi plăcut...

– Ei hai, spune pînă la capăt!

– Ei bine, m-ar fi supărat. Asta-i.

– Şi de ce spui că-i un om deosebit?

– Nu prea ştiu. Ţi-am spus că abia îl cunosc. E mai mult un presentiment. Îmi dau seama că se interesează de multe lucruri care nu-i interesează pe părinţii mei şi că poţi vorbi cu el despre orice. S-a întîmplat odată, cu puţin timp înainte de plecarea lui; luase masa la noi; şi în timp ce vorbea cu tata, l-am simţit că mereu se uita la mine, şi asta mă cam stînjenea; tocmai voiam să ies din cameră – eram în sufragerie şi toţi stăteau de vorbă la cafea; iar el a început să-l întrebe pe tata în legătură cu mine, ceea ce m-a stînjenit şi mai mult; şi deodată tata se ridică s-aducă versurile pe care tocmai le scrisesem şi pe care fusesem atît de idiot să i le arăt.

– Versuri de-ale tale?

– Bineînţeles; doar le ştii; sînt versurile despre care spuneai că seamănă cu *Balconul*. Ştiam că nu fac două parale sau, în orice caz nu mare lucru, şi eram foarte necăjit de ideea tatei. O clipă, în timp ce tata căuta versurile acelea, am rămas numai noi doi în sufragerie, unchiul Édouard şi cu mine, şi simţeam cum mă fac roşu ca focul; nu ştiam ce să-i spun; aşa că mă uitam pe pereţi – ca şi el de altfel; a început să-şi răsucească o ţigară, apoi, aşa, ca să mă scoată din încurcătură, pentru că a văzut că roşesc, s-a ridicat şi s-a dus să privească pe fereastră. Fluiera. Şi deodată îmi zice: „Eu sînt şi mai stînjenit decît tine“. Dar cred că o spunea numai din amabilitate. În sfîrşit intră tata; îi dă versurile mele unchiului Édouard, care începe să le citească. Eram atît de enervat, încît, dacă mi-ar fi făcut complimente cred că l-aş fi înjurat. Evident că tata tocmai asta aştepta – complimente; şi cum unchiul nu spunea nimic, a întrebat: „Ei, ce părere ai?“ Iar unchiul îi spune rîzînd: „Mi-e jenă să vorbesc faţă de tine“. Atunci tata a ieşit, rîzînd şi el. Şi cînd am rămas din nou singuri, mi-a spus că socotea versurile mele foarte proaste; numai că mie asta mi-a făcut plăcere; şi m-a bucurat mai mult cînd mi-a arătat cu degetul două versuri, singurele care îmi plăceau din tot poemul, m-a privit zîmbind şi mi-a spus: „Astea sînt bune“. Nu-i aşa că e nemaipomenit? Şi dac-ai şti pe ce ton mi-a vorbit! L-aş fi sărutat. Pe urmă, mi-a spus că eroarea mea consta în faptul că

porneam de la o idee, şi nu mă lăsam îndeajuns condus de cuvinte. La început, nu l-am înţeles prea bine; dar acum cred că ştiu ce voia să spună – şi că are dreptate. O să-ţi explic asta altă dată.

– Acum înţeleg de ce vrei să-l întîmpini.

– Ei, ce ţi-am povestit acum e nimic şi nici nu ştiu de ce ţi-am povestit. Ne-am mai spus atunci încă multe alte lucruri.

– La unsprezece şi jumătate ai spus? Dar de unde ştii că va sosi cu trenul acela?

– Pentru că i-a scris mamei o carte poştală; şi am verificat în *Mersul trenurilor*.

– O să iei masa cu el?

– O, nu, la prînz trebuie să fiu acasă. Abia o să am timp să-i strîng mîna. Dar asta mi-ajunge... Ei, dar ia spune, înainte s-adorm: cînd te mai văd?

– Abia după cîteva zile. După ce-mi rezolv problemele.

– Oricum... dac-aş putea să te ajut cu ceva...

– Să mă ajuţi? – Nu. Căci nu-i vorba de-o joacă. Şi mi s-ar părea că trişez. Somn uşor!

IV

Tatăl meu era un prost, dar mama avea multă minte, era quietistă; era o femeie firavă şi blîndă, care adesea îmi spunea: „Băiete, tu o să ajungi în iad“. Dar nu se amăra deloc din pricina asta.

FONTENELLE

Nu, nu la amanta lui se ducea Vincent Molinier cînd ieşea pe furiş în fiecare seară. Deşi merge repede, să-l urmărim. Din capătul de sus al străzii Notre-Dame-des-Champs, unde locuieşte, Vincent coboară pînă în strada Saint-Placide, care-i în prelungirea celei dintîi; apoi în strada du Bac, pe care se mai văd cîţiva burghezi întîrziaţi. Se opreşte în strada Babylone, în faţa unei uşi care se

deschide. Iată-l la contele de Passavant. Dacă n-ar veni des pe-aici, n-ar intra cu atîta îndrăzneală în această casă fastuoasă. Lacheul care îi deschide ştie foarte bine cîtă timiditate se ascunde sub aplombul lui prefăcut. Vincent nu-i dă pălăria, şi, cu un gest afectat, o aruncă, de departe, pe un fotoliu. Totuşi, Vincent nu vine aici de multă vreme. Robert de Passavant, care se declară acum prietenul lui, este prietenul multora. Nu prea ştiu cum s-a cunoscut Vincent cu el. Fără îndoială că la liceu, deşi Robert de Passavant este evident mai în vîrstă decît Vincent; nu s-au mai văzut vreo cîţiva ani, apoi, de curînd, s-au întîlnit iar, într-o seară cînd, în mod cu totul excepţional, Olivier îşi însoţea fratele la teatru; în antract, le-a oferit amîndurora îngheţată; aflase în seara aceea că Vincent tocmai îşi terminase externatul, că era nehotărît, neştiind dacă va profesa ca intern; sincer vorbind, ştiinţele naturale îl atrăgeau mai mult decît medicina; dar fiind obligat să-şi cîştige existenţa... Pe scurt, Vincent a acceptat cu dragă inimă oferta remuneratorie pe care i-o făcu puţin după aceea Robert de Passavant de a veni în fiecare seară să aibă grijă de tatăl său, care, după o operaţie destul de grea, rămăsese foarte slăbit; trebuia să i se schimbe pansamentele, să i se facă sondaje complicate, injecţii, în sfîrşit, nu mai ştiu ce alte lucruri care pretindeau mîini de expert. Dar, în afară de acestea, vicontele avea motivele lui secrete să şi-l apropie pe Vincent; iar acesta avea motivele lui să accepte. Motivul secret al lui Robert vom încerca să-l descoperim mai pe urmă; al lui Vincent, iată-l: avea mare şi urgentă nevoie de bani. Dacă eşti un om de caracter şi dacă o educaţie sănătoasă ţi-a inculcat din timp simţul responsabilităţii, nu-i faci un copil unei femei fără să te simţi cît de cît angajat faţă de ea, mai cu seamă dacă femeia aceea şi-a părăsit soţul, ca să te urmeze. Vincent dusese pînă atunci o viaţă destul de virtuoasă. Aventura lui cu Laura i se părea, după cum bătea vîntul, sau monstruoasă, sau foarte firească. E adesea suficient să faci adunarea unei anume cantităţi de fapte, foarte simple şi fireşti dacă sînt luate fiecare în parte, pentru a obţine un total monstruos. Îşi spunea de nenumărate ori acest lucru, în timp ce se plimba de unul singur, dar cu asta nu rezolva nimic. Fără discuţie că nu s-a gîndit niciodată că o va întreţine definitiv pe această femeie, căsătorindu-se cu ea după divorţ sau trăind cu ea fără să se căsătorească; era silit să recunoască cinstit că nu simţea pentru ea o mare dragoste; dar

ştia că stă la Paris fără să aibă din ce trăi; şi că lui îi datora situaţia ei disperată: era obligat deci să-i dea acest prim ajutor precar, pe care cu mare greutate putea să i-l asigure – astăzi mai puţin decît ieri, şi cu mult mai puţin decît în zilele precedente. Pentru că săptămîna trecută mai avea cei cinci mii de franci pe care cu greu şi cu multe sacrificii maică-sa îi pusese deoparte pentru a-i facilita începutul carierei; cei cinci mii de franci ar fi fost de ajuns, cînd amanta lui avea să nască, pentru întreţinerea ei într-o clinică şi primele nevoi ale copilului. Dar de sfatul cărui demon ascultase el atunci? În gînd, suma îi şi fusese înmînată acelei femei, căreia îi era destinată, şi, dacă ar fi sustras ceva, s-ar fi simţit vinovat – ce demon i-a şoptit însă, într-o anume seară, că, probabil, ar fi insuficientă? Nu, n-a fost Robert de Passavant. Robert nu spusese nimic în această privinţă; numai că propunerea lui de a-l duce pe Vincent într-un tripou a fost făcută chiar în seara aceea. Iar Vincent acceptase.

Perfidia acelui tripou consta în aceea că acolo totul se petrecea între oameni de lume, între amici. Robert îl prezentă pe prietenul său Vincent unora şi altora. Luat pe neaşteptate, Vincent nu se putu avînta în joc, în seara aceea. Avea la el o sumă foarte mică şi refuză cele cîteva bancnote pe care vicontele se oferise să i le dea cu împrumut. Dar, cum cîştiga, regretă că nu riscase mai mult şi îşi promise să revină a doua zi.

– De-acum toată lumea de aici te cunoaşte; nu mai e nevoie să te însoţesc, îi spuse Robert.

Erau la Pierre de Brouville, căruia în mod obişnuit i se spunea Pedro. Începînd din acea seară, Robert de Passavant îşi puse maşina la dispoziţia noului său prieten. Vincent sosea pe la orele unsprezece, stătea de vorbă un sfert de ceas cu Robert, fumînd o ţigară, urca la primul etaj, unde rămînea cu contele cîteodată mai mult, altă dată mai puţin, după toanele acestuia şi după cum se simţea mai bine sau mai prost; apoi automobilul îl ducea la Pedro în strada Saint-Florentin, de unde îl lua după o oră şi îl conducea, nu chiar pînă acasă, căci se temea să nu atragă atenţia alor săi, ci pînă la cea mai apropiată răspîntie.

Alaltăieri noapte, Laura Douviers, aşezată pe treptele scării care duce spre apartamentul familiei Molinier, îl aşteptase pe Vincent pînă la orele trei; abia atunci se întorsese acasă. De fapt, în noaptea aceea Vincent nu fusese la Pedro. Nu mai avea ce să piardă. De

două zile, din cei cinci mii de franci nu-i mai rămăsese nici o centimă. O şi avertizase pe Laura; îi scrisese că nu mai putea face nimic pentru ea; că o sfătuia să se întoarcă la soţul sau la tatăl ei; să mărturisească tot. Numai că Laurei mărturisirea i se părea imposibilă şi nici nu se putea gîndi la o asemenea eventualitate cu sînge rece. Mustrările amantului nu trezeau în ea decît indignare, iar această indignare n-o părăsea decît pentru a face loc disperării. În această stare o găsise Vincent. Ea voise să-l reţină; el se smulsese din braţele ei. Desigur, trebuise să facă un efort de voinţă, pentru că era un om sensibil; dar fiind mai mult înclinat spre voluptate decît îndrăgostit, îşi făcuse cu uşurinţă din duritate o datorie. N-a răspuns rugăminţilor şi lacrimilor ei; şi, aşa cum Olivier, care îi auzise, i-a povestit ulterior lui Bernard, Laura a rămas, după ce Vincent a închis uşa în urma lui, prăbuşită pe trepte, hohotind multă vreme în beznă.

De atunci, din noaptea aceea, au trecut mai bine de patruzeci şi opt de ore. Cu o seară în urmă, Vincent nu s-a mai dus la Robert de Passavant, al cărui tată părea că s-a însănătoşit. În această seară însă, o telegramă îl chemase din nou. Robert voia să-l vadă. Cînd Vincent intră în camera aceea în care Robert stătea de obicei, servindu-i drept birou şi fumoar, şi pe care şi-o amenajase şi împodobise după propriul gust, Robert îi întinse neglijent mîna, peste umăr, fără să se ridice.

Robert scrie. E aşezat în faţa unui birou acoperit cu cărţi. În faţa lui, uşa cu geamuri care dă în grădină e deschisă spre clarul de lună. Vorbeşte fără să se întoarcă:

– Ştii la ce scriu acum?... Dar n-o să spui nimănui... da? Îmi promiţi?... Un manifest pentru primul număr al revistei lui Dhurmer. Fireşte că n-o să-l semnez... cu atît mai mult cu cît îmi fac propriul elogiu... Şi apoi, fiindcă oricum se va descoperi că eu sînt cel care o comanditează, prefer să nu se ştie prea repede că-i sînt şi colaborator. Aşa că nici un cuvînt! Dar parcă mi-ai spus că tînărul dumitale frate scrie, nu-i aşa? Cum ziceai că-l cheamă?

– Olivier, spune Vincent.

– Olivier, da, uitasem... Dar nu sta în picioare! Ia loc în fotoliu! Nu ţi-e frig? Să închid uşa?... Mi se pare că face versuri, nu-i aşa? Ar trebui să-mi aducă vreo cîteva. Fireşte că nu promit nimic... dar, oricum, m-ar mira să fie proaste. Fratele dumitale pare foarte inteligent. Şi apoi se simte că e foarte la curent. Aş vrea să stau de vorbă cu el. Spune-i să vină pe la mine. Ce zici? Pot conta pe dumneata? Vrei o ţigară? – îi întinde cutia lui de argint.

– Cu plăcere.

– Şi-acum ascultă-mă, Vincent; trebuie să-ţi vorbesc foarte serios. Te-ai purtat ca un copil, seara trecută... şi eu, de altfel. Nu spun c-am greşit ducîndu-te la Pedro; dar mă simt oarecum răspunzător de banii pe care i-ai pierdut. Îmi spun că eu te-am făcut să-i pierzi. Nu ştiu dacă asta se poate numi remuşcare, dar începe să-mi tulbure somnul şi digestia, pe cuvîntul meu! Şi-apoi mă gîndesc la biata femeie de care mi-ai vorbit... Dar asta-i o altă poveste; nu mă amestec; e ceva sfînt. Ceea ce vreau să-ţi spun e că doresc, vreau, da, indiscutabil, să-ţi pun la dispoziţie o sumă echivalentă cu aceea pe care ai pierdut-o. Cinci mii de franci, nu-i aşa? Şi pe care s-o joci din nou. Această sumă, repet, consider că eu te-am făcut s-o pierzi; că deci ţi-o datorez; aşa că n-ai de ce să-mi mulţumeşti. Mi-o restitui, dacă vei cîştiga. Dacă nu, atîta pagubă pentru mine! Dar vom fi chit. Du-te la Pedro în seara asta, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Vei merge cu maşina, care după aceea se va întoarce aici, ca să mă ducă la Lady Griffith, unde o să te rog să vii şi dumneata. Ne-am înţeles, nu-i aşa? Maşina se va întoarce să te ia de la Pedro.

Deschide un sertar, din care scoate cinci mii de franci şi-i dă lui Vincent:

– Hai, repede...

– Şi tatăl dumitale...

– Ah! am uitat să-ţi spun: a murit acum... Scoate ceasul din buzunar şi exclamă: – Ei drăcie, ce tîrziu s-a făcut! În curînd e miezul nopţii! La revedere... Pleacă repede: – Da, cam acum patru ore.

Toate acestea sînt spuse fără nici o precipitare, ci, dimpotrivă, oarecum nepăsător.

– Şi nu rămîi să...

– Să-l priveghez? îl întrerupe Robert. Nu, asta e treaba fratelui meu mai mic; e sus, împreună cu bătrîna lui bonă, care se înţelegea cu defunctul mai bine decît mine.

Şi cum Vincent continuă să stea nemişcat, reia:

– Ascultă, dragul meu prieten, n-aş vrea să-ţi par cinic, dar am oroare de sentimente de comandă. Mi-am confecţionat şi eu, în

inimă, pentru tatăl meu, o dragoste filială pe măsură, dar care chiar de la început mi-a devenit cam largă, aşa că a trebuit s-o strîmtez. Toată viaţa lui, bătrînul nu mi-a oferit decît necazuri, constrîngeri şi neplăceri. Şi dacă i-a mai rămas un dram de dragoste în inimă, e cît se poate de sigur că nu-mi era rezervată mie. Primele mele elanuri faţă de el, de pe vremea cînd nu ştiam ce este reţinerea, nu mi-au atras decît bruftuluieli care m-au învăţat minte. Ai văzut şi singur, cînd îl îngrijeai... Ţi-a mulţumit vreodată? S-a uitat măcar în treacăt la dumneata sau ţi-a zîmbit măcar o dată? Totdeauna a crezut că totul i se datorează. Oh! era ceea ce se numeşte un caracter. Am impresia că pe mama a făcut-o să sufere foarte mult, deşi a iubit-o, dacă a iubit cu adevărat vreodată. Cred că i-a făcut pe toţi din jurul lui să sufere, pe oamenii din preajmă-i, cîinii, caii şi amantele; pe prieteni nu, că nu a avut nici unul. Era, cred, un om de mare valoare „în patria sa“, cum se spune; dar n-am reuşit niciodată să aflu în ce consta această valoare. Era foarte inteligent, e cert. La drept vorbind, aveam şi mai am încă pentru el o anume admiraţie. Ceea ce nu înseamnă însă că acum o să-mi scot batista... că o să-mi storc nişte lacrimi... nu, nu mai sînt copil. Hai! Pleacă repede şi peste o oră ne vedem la Lilian. – Cum? te simţi jenat că nu eşti în smoching? Ce prostie! Dar de ce? Doar vom fi singuri. Iată, îţi promit că voi rămîne şi eu în veston. Aprinde-ţi o ţigară înainte de plecare şi trimite-mi maşina cît mai repede; după aceea va veni să te ia.

Îl privi pe Vincent plecînd, ridică din umeri, apoi se duse în camera lui, pentru a-şi îmbrăca haina de seară, care-l aştepta întinsă pe o sofa.

Într-o cameră de la primul etaj, bătrînul conte zăcea pe patul mortuar. I s-a pus un crucifix pe piept, dar s-a omis să i se aşeze mîinile cruciş. O barbă de cîteva zile îndulcea contururile bărbiei lui voluntare. Ridurile transversale care-i brăzdau fruntea, sub părul cenuşiu ridicat ca o perie, păreau mai adînci şi parcă mai destinse. Ochii-i sînt înfundaţi sub arcadele sprîncenelor, năpădite de două smocuri de păr. Tocmai pentru că n-o să-l mai vedem, îl contemplu acum mai îndelung. La căpătîiul patului e un fotoliu pe care şedea Séraphine, bătrîna bonă. Iat-o că s-a ridicat. Se apropie de o masă pe care o lampă cu ulei, de modă veche, luminează foarte slab

încăperea. Un abajur concentrează lumina asupra cărţii pe care o citeşte tînărul Gontran...

– Sînteţi obosit, domnule Gontran! Aţi face mai bine să mergeţi la culcare.

Gontran ridică o privire foarte blîndă spre Séraphine. Părul lui blond, pe care şi-l îndepărtează de pe frunte, îi atîrnă în şuviţe peste tîmple. Are cincisprezece ani şi faţa lui, aproape feminină, nu exprimă însă decît duioşie şi dragoste.

– Da, şi tu ce faci? Căci tu ar trebui să dormi, draga mea Fine! Încă din noaptea trecută ai stat mereu trează.

– Oh! eu m-am obişnuit să stau de veghe; şi-apoi am dormit în timpul zilei, pe cînd dumneavoastră...

– Nu, lasă! Nu mă simt obosit. Şi îmi face bine să stau aici, ca să meditez şi să citesc. L-am cunoscut atît de puţin pe tata; cred că l-aş uita cu desăvîrşire dacă acum nu l-aş privi bine. O să-l veghez pînă se va face ziuă. Spune-mi, Fine, de cîtă vreme eşti la noi?

– Sînt aici din anul de dinaintea naşterii dumneavoastră; şi dumneavoastră veţi avea în curînd şaisprezece ani.

– O ţii bine minte pe mama?

– Dac-o ţin minte pe mama dumneavoatră? Auzi vorbă! Asta-i ca şi cum m-aţi întreba dacă ştiu cum mă cheamă. De bună seamă că-mi aduc aminte de mama dumneavoastră.

– Şi eu mi-o amintesc puţin, dar nu prea bine... n-aveam decît cinci ani cînd a murit. Spune-mi... tata stătea de vorbă cu ea?

– Depindea de zile. Căci n-a fost niciodată prea vorbăreţ tatăl dumneavoastră; şi nu-i plăcea ca altul să-i adreseze primul cuvîntul. Dar oricum, vorbea ceva mai mult decît în anii aceştia din urmă. Şi-apoi, ştiţi ce, eu cred că e mai bine să nu răscolim amintirile şi să-l lăsăm pe bunul Dumnezeu să le judece pe toate.

– Crezi, într-adevăr, că bunul Dumnezeu se va ocupa de toate astea, draga mea Fine?

– Păi, cine altul, dacă nu bunul Dumnezeu?

Gontran îşi lipeşte buzele de mîna aspră a lui Séraphine:

– Ştii ce trebuie să faci acum? – Să mergi să te culci. Îţi promit că te trezesc de îndată ce se va lumina de ziuă; şi-atunci o să mă duc eu la culcare. Te rog.

De îndată ce Séraphine îl lăsă singur, Gontran se aruncă în genunchi la picioarele patului; îşi cufundă fruntea în aşternut, dar

nu reuşeşte să plîngă; nici un imbold nu-i răscoleşte inima. Ochii-i rămîn cu disperare uscaţi. Atunci se ridică. Se uită la faţa aceea impasibilă. E o clipă solemnă şi el ar vrea să încerce un simţămînt sublim şi rar, să audă o comunicare de pe celălalt tărîm, să-şi avînte gîndirea în zone eterice, suprasensibile – dar gîndirea lui rămîne agăţată de pămînt. Priveşte mîinile livide de mort şi se întreabă cîtă vreme încă unghiile vor mai continua să crească. E surprins văzînd că mîinile nu sînt încrucişate. Ar vrea să se apropie, ca să le împreune şi să aşeze între ele crucifixul. Da, e o idee bună. Se gîndeşte că Séraphine va fi foarte mirată cînd va vedea mortul cu mîinile împreunate şi se amuză chiar de pe acum de uimirea ei; apoi imediat se dispreţuieşte pentru că acest gînd l-a amuzat. Totuşi, se apleacă asupra patului. Apucă braţul mortului, braţul cel mai îndepărtat de el; care e ţeapăn şi refuză să se îndoaie. Gontran vrea să-l forţeze, dar se mişcă tot corpul. Apucă celălalt braţ; ăsta pare a fi mai suplu. Gontran aproape că reuşeşte să aşeze mîna la locul cuvenit; ia crucifixul şi încearcă să-l strecoare şi să-l menţină între degetul mare şi celelalte degete; dar contactul cu această carne rece îi provoacă o stare de sfîrşeală. Are impresia că i se va face rău. Ar vrea s-o cheme pe Séraphine. Se îndepărtează de pat, lăsînd crucifixul să alunece pe cearşaful şifonat, iar braţul să recadă inert la locul de unde-l ridicase; şi în marea linişte funebră, aude deodată un brutal „Dumnezeii Dumnezeilor“, care îl umple de spaimă, ca şi cum un altul... Se întoarce; dar nu: e singur. Şi chiar din gura lui a ţîşnit această înjurătură sonoră. Apoi se aşază din nou şi se cufundă în lectură.

V

Era un suflet şi un trup în care nu intră nici un ghimpe.
SAINTE-BEUVE

Lilian se ridică pe jumătate şi atinse cu vîrful degetelor părul castaniu al lui Robert:

– Începi să chelești, dragul meu. Fii atent: abia ai împlinit treizeci de ani. Calviţia o să-ţi vină foarte prost. Prea iei viaţa în serios.

Robert îşi ridică faţa spre ea şi o priveşte zîmbind:

– Nu cînd sînt lîngă dumneata, te asigur.

– I-ai spus lui Molinier să vină şi el aici?

– Da; din moment ce mi-ai cerut.

– Şi... i-ai împrumutat bani?

– Cinci mii de franci, ţi-am spus – pe care iar o să-i piardă la Pedro.

– Dar de ce crezi c-o să-i piardă?

– Sînt sigur. L-am văzut din prima seară. Joacă anapoda.

– A avut timp să înveţe... Pariem că în seara asta va cîştiga?

– Dacă vrei.

– Oh! dar te rog să nu accepţi pariul ca o penitenţă. Îmi place ca tot ce se face să fie făcut fără constrîngere.

– Nu te supăra. Ne-am înţeles. În cazul în care cîştigă, dumitale îţi va restitui banii. Dacă pierde, mi-i înapoiezi dumneata. Îţi convine?

Ea apăsă pe butonul unei sonerii:

– Adu-ne Tokay şi trei pahare. – Şi dacă se întoarce numai cu cei cinci mii de franci, îi lăsăm lui, nu-i aşa? Adică dacă nici nu pierde, nici nu cîştigă...

– Asta nu se întîmplă niciodată. E curios însă cît de mult te interesezi de el.

– E curios că nu-l găseşti interesant.

– Pentru dumneata e interesant, fiindcă eşti îndrăgostită de el.

– E adevărat, dragul meu. Dumitale îţi pot mărturisi acest lucru. Dar nu din pricina asta mă interesează. Cînd mă îndrăgostesc de cineva, de obicei începe să mă lase rece.

Reapăru servitorul aducînd, pe o tavă, vinul şi paharele.

– Vom bea în primul rînd pentru pariu; apoi vom bea din nou împreună cu cîştigătorul.

Valetul le turnă vin şi ei ciocniră.

– Mie, Vincent ăsta al dumitale mi se pare cam plicticos.

– Eh! Vincent „al meu“!... Ca şi cum nu pentru dumneata l-ai fi adus aici. Şi-apoi te sfătuiesc să nu mai spui peste tot că te plictiseşte. S-ar înţelege prea uşor de ce-l frecventezi.

Robert, întorcîndu-se puţin, îşi lipi buzele de piciorul gol al lui Lilian, care şi-l retrase imediat, ascunzîndu-şi-l sub evantaiul de lîngă ea.

– Ar trebui să roşesc? spune el.

– Cînd eşti cu mine, nu trebuie să te străduieşti. Fiindcă oricum n-ai reuşi.

Îşi goli paharul, apoi:

– Mă obligi să-ţi spun, dragul meu, că ai toate calităţile unui om de litere: eşti vanitos, ipocrit, ambiţios, versatil, egoist...

– Mă copleşeşti.

– Da, toate astea sînt fermecătoare. Dar n-o să fii niciodată un bun romancier.

– Pentru că?...

– Pentru că nu ştii să asculţi.

– Mi se pare că ascult tot ce spui dumneata.

– Ei, lasă; el, care nu e un literat, ştie mult mai bine să mă asculte. Iar cînd sîntem împreună, mai degrabă eu sînt aceea care ascultă.

– Dar el aproape nici nu ştie să vorbească.

– Asta pentru că dumneata vorbeşti tot timpul. Te cunosc: nu-l laşi să scoată o vorbă.

– Ştiu dinainte ce mi-ar putea spune.

– Crezi? Cunoşti povestea lui cu femeia aceea?

– Ah! pentru mine afacerile sentimentale sînt cele mai plicticoase.

– Mie îmi place chiar şi-atunci cînd vorbeşte despre ştiinţele naturii.

– Ştiinţele naturii sînt şi mai plicticoase decît afacerile sentimentale. Am impresia că ţi-a ţinut o prelegere.

– Măcar de-aş putea să-ţi redau ce mi-a spus... E pasionant, dragul meu. Mi-a povestit o grămadă de lucruri despre animalele marine. Iar pe mine m-au interesat întotdeauna vieţuitoarele mării. Ştiai că în America se construiesc acum vapoare cu ferestre pe laturi, ca să poţi vedea de jur împrejur, în fundul oceanului? Se pare că e ceva minunat. Se pot vedea corali vii şi... şi... cum le zice? – madreporari, spongieri, alge, bancuri de peşti. Vincent spune că există soiuri de peşti care mor cînd apa devine prea sărată sau mai puţin sărată, în timp ce alţii, dimpotrivă, suportă variaţiile de salinitate şi stau pe marginea curenţilor, acolo unde apa devine mai puţin sărată, şi-i mănîncă pe primii cînd îi lasă puterile. Ar trebui să-l rogi să-ţi vorbească... Te asigur că e foarte interesant. Cînd vorbeşte devine extraordinar. Nu-l mai cunoşti... Dar dumneata nu ştii să-l faci să vorbească... E ca atunci cînd vorbeşte despre povestea lui cu Laura Douviers... Da, aşa o cheamă pe femeia aceea... Ştii cum a cunoscut-o?

– Ţi-a spus?

– Mi-a spus totul. Ştii foarte bine, fiorosule! Şi îi mîngîie faţa cu penele evantaiului închis. – Ţi-ai putut închipui că, din seara cînd l-ai adus prima oară aici, a venit în fiecare zi să mă vadă?

– În fiecare zi! Nu, într-adevăr, n-aş fi bănuit.

– Într-a patra, n-a mai rezistat; mi-a povestit totul. Şi după aceea, în fiecare zi mai adăuga cîte un amănunt.

– Şi nu te plictisea? Eşti fenomenală.

– Ţi-am spus că-l iubesc. Şi îl apucă de braţ cu emfază.

– Iar el... el o iubeşte pe femeia aceea?

Lilian începu să rîdă:

– O iubea. – Oh! la început a trebuit să las impresia că ea mă interesează foarte mult. A trebuit chiar să plîng împreună cu el. Şi totuşi eram groaznic de geloasă. Acum nu mai sînt. Să vezi cum a început povestea; erau amîndoi la Pau, într-o casă de sănătate, un sanatoriu, unde au fost trimişi şi unul, şi celălalt, fiindcă medicii susţineau că sînt tuberculoşi. De fapt, bolnav nu era nici unul. Amîndoi credeau însă că sînt într-o stare foarte gravă. Încă nu se cunoşteau. S-au văzut pentru prima oară odată, cînd s-a întîmplat să stea întinşi, unul lîngă altul, pe terasa unei grădini, fiecare într-un şezlong, printre alţi bolnavi care stăteau la aer, cît era ziua de lungă, ca să se vindece. Cum se credeau condamnaţi, şi-au băgat în cap că orice ar face, pentru ei nu poate avea nici o consecinţă. El îi repeta mereu că nici unul, nici celălalt nu mai are de trăit decît o lună; şi era primăvară. Ea venise acolo singură. Soţul ei e un profesoraş de franceză în Anglia. Ea l-a părăsit ca să vină la Pau. Era măritată de trei luni. El a trebuit să facă sacrificii uriaşe ca s-o trimită acolo. Îi scria zilnic. Ea era dintr-o familie foarte onorabilă; foarte bine crescută, foarte rezervată, foarte timidă. Iar acolo... Nu prea ştiu ce a putut Vincent să-i spună, dar într-a treia zi i-a mărturisit că, deşi s-a culcat cu soţul ei, nu ştia încă ce-i plăcerea.

– Şi el ce i-a spus?

– El i-a luat mîna, care atîrna alături de şezlongul ei, şi şi-a lipit-o îndelung de buze.

– Şi dumneata ce-ai spus cînd ţi-a povestit toate astea?

– Eu! A fost îngrozitor... Imaginează-ţi că m-a cuprins un rîs nebun. N-am putut să mă abţin şi nici nu puteam să mă mai opresc... Şi-mi venise să rîd nu atît de ceea ce-mi spunea, cît de mimica interesată şi consternată pe care o compusesem anume pentru a-l convinge să continue. Mă temeam să nu par prea amuzată. Şi, la urma urmelor, totul era foarte frumos şi foarte trist. Iar el era atît de emoţionat în timp ce vorbea! Pînă atunci n-a povestit nimănui despre această întîmplare. Firește că părinţii lui nu ştiu nimic.

– Dumneata ar trebui să scrii romane.

– Ei da! Măcar dacă aş şti în ce limbă!... Fiindcă n-aş reuşi să mă decid între rusă, engleză şi franceză. – În sfîrşit, în noaptea următoare, s-a dus la noua sa prietenă în cameră şi acolo i-a arătat tot ceea ce soţul ei nu reuşise s-o înveţe, şi am impresia că a învăţat-o foarte bine. Numai că ei fiind convinşi că nu mai au decît foarte puţin de trăit, firește că n-au luat nici o precauţie şi firește că, după puţin timp, dragostea avînd şi ea un cuvînt de spus, au început să se simtă mult mai bine şi unul, şi celălalt. Cînd ea şi-a dat seama că e însărcinată, au rămas amîndoi încremeniţi. Asta s-a întîmplat luna trecută. Începuseră căldurile. La Pau, vara e insuportabilă. S-au întors amîndoi la Paris. Soţul ei crede că ea e la părinţii ei, care conduc un pension pe lîngă Grădina Luxembourg; dar ea n-a avut curajul să dea ochii cu ei, iar aceştia o cred la Pau; pînă la urmă însă, se vor descoperi toate. La început, Vincent a jurat că n-o va părăsi: i-a propus să plece împreună undeva, departe, în America sau în Oceania. Dar aveau nevoie de bani. Tocmai atunci te-a întîlnit şi a început să joace.

– Mie nu mi-a povestit nimic din toate astea.

– Iar eu te rog ca nu cumva să-i spui că ţi-am vorbit de el!...

Se opri, trăgînd cu urechea:

– Credeam că e el... Mi-a spus că pe drum, de la Pau la Paris, avea impresia că ea o să înnebunească. Abia de curînd înţelesese că e însărcinată. Stătea în faţa lui, în compartiment; erau numai ei doi. De dimineaţă ea nu scosese un cuvînt; a trebuit să se ocupe el singur de toate, pentru plecare; ea n-a mişcat un deget; părea că nu mai e conştientă de nimic. El i-a luat mîinile într-ale lui; dar ea avea o privire fixă, rătăcită, se uita drept înainte, parcă fără să-l vadă, şi buzele i se mişcau întruna. S-a aplecat spre ea. Zicea: „Un amant! Un amant. Am un amant“. Repeta asta pe acelaşi ton; şi mereu revenea acelaşi cuvînt, de parcă n-ar mai fi cunoscut altele... Te asigur, dragul meu, că atunci cînd mi-a spus povestea asta, n-am mai avut deloc poftă de rîs. În viaţa mea n-am auzit ceva mai patetic. Oricum însă, mi-am dat seama că, pe măsură ce vorbea, se detaşa de toate acestea. S-ar fi zis că sentimentele-i zboară o dată cu vorbele. S-ar fi zis că mi-e recunoscător fiindcă emoţia mea o înlocuieşte oarecum pe a sa.

– Nu ştiu cum ai spune asta în rusă sau în engleză, dar te asigur că în franceză e foarte bine.

– Mulţumesc. Ştiam. Abia după aceea a început să-mi vorbească despre ştiinţele naturale; iar eu am încercat să-l conving că ar fi monstruos să-şi sacrifice cariera pentru dragoste.

– Cu alte cuvinte, l-ai sfătuit să-şi sacrifice dragostea. Şi te-ai oferit să-i înlocuieşti această dragoste?

Lilian nu răspunse.

– De data asta cred că e el, reluă Robert, ridicîndu-se... Repede, încă un cuvînt înainte de a intra. Tatăl meu a murit acum cîteva ore.

– Ah! făcu ea cu simplitate.

– Cum ţi s-ar părea dacă ai deveni contesă de Passavant?

Lilian se lăsă brusc pe spate, rîzînd în hohote:

– Dar, dragul meu... îmi amintesc foarte bine că am uitat un soţ în Anglia. Cum! Nu ţi-am spus încă?

– Poate că nu.

– Există pe undeva un Lord Griffith.

Contele de Passavant, care nu crezuse niciodată în autenticitatea titlului prietenei sale, zîmbi. Aceasta reluă:

– Spune-mi, te rog, nu-i aşa că-mi propui să ne căsătorim pentru a-ţi masca felul dumitale de viaţă? Ei bine, nu, dragul meu! Să rămînem aşa cum sîntem. Prieteni, vrei? şi-i întinse mîna, pe care el o sărută.

– Eram sigur, fir-ar să fie, strigă Vincent intrînd. Trădătorul s-a îmbrăcat în haină de seară.

– Da, ţi-am promis că voi rămîne în veston, ca să nu te simţi dumneata prost, spune Robert. Iartă-mă te rog, dragă prietene, dar mi-am adus aminte subit că sînt în doliu.

Vincent era mîndru; totul în el trăda triumful, bucuria. La intrarea lui, Lilian sări de la locul ei. Îl privi o clipă în ochi, apoi se avîntă voioasă spre Robert şi începu să-l lovească în spinare cu pumnii, săltînd, dansînd şi strigînd (Lilian mă cam agasează cînd face pe copila):

– A pierdut pariul! A pierdut pariul!

– Ce pariu? întrebă Vincent.

– A pariat că veţi pierde din nou. Haide, repede, spuneţi cît aţi cîştigat?

– Am avut curajul extraordinar, virtutea de a mă opri la cincizeci de mii şi de a nu mai juca.

Lilian scoase un zîmbet de plăcere:

– Bravo! Bravo! Bravo! strigă ea. Apoi sări de gîtul lui Vincent, care simţi de-a lungul trupului său supleţea acelui corp arzător cu un ciudat miros de santal, iar Lilian îl sărută pe frunte, pe obraji, pe buze. Clătinîndu-se, Vincent se desprinse din strînsoare. Scoase din buzunar un teanc de bancnote.

– Iată, îţi restitui banii pe care mi i-ai avansat, spune el, întinzîndu-i lui Robert cinci bancnote.

– Acum i le datorezi lui Lady Lilian.

Robert îi dădu bancnotele, pe care ea le aruncă pe divan. Gîfîia. Se duse la terasă, ca să respire puţin aer. Era ceasul înşelător, îndoielnic, atunci cînd se sfîrşeşte noaptea şi diavolul îşi face socotelile. Afară nu se auzea nici un zgomot. Vincent se aşezase pe divan. Lilian se întoarse spre el şi, pentru prima oară, îl tutui:

– Te-ai gîndit ce-o să faci cu banii?

El îşi luă capul în mîini şi spuse într-un fel de hohot:

– Nu mai ştiu.

În timp ce Lilian se apropie de el, Vincent îşi înălţă capul, iar ea îi puse mîna pe frunte; ochii lui erau uscaţi şi arzători.

– Pînă te hotărăşti, o să bem împreună, spuse ea, şi umplu trei pahare cu Tokay.

După ce băură:

– Acum lăsaţi-mă! E tîrziu şi sînt frîntă. Îi conduse pînă în anticameră, apoi, cum Robert trecuse înainte, ea strecură în mîna lui Vincent un mic obiect de metal şi-i şopti:

– Ieşi împreună cu el şi întoarce-te după un sfert de oră.

În anticameră moţăia un valet, pe care ea-l scutură de braţ:

– Fă-le lumină domnilor pînă jos.

Scara era întunecoasă, dar ar fi fost simplu să aprindă becul electric; numai că Lilian ţinea ca întotdeauna un servitor să-i vadă oaspeţii plecînd.

Lacheul aprinse lumînările dintr-un candelabru mare pe care-l ţinea ridicat în faţa sa, precedîndu-i pe Robert şi pe Vincent pe scară. Automobilul lui Robert aştepta în faţa uşii, pe care lacheul o închisese în urma lor.

– Eu cred c-o să merg pe jos. Simt nevoia să umblu ca să-mi regăsesc echilibrul, spuse Vincent, cînd celălalt deschise portiera maşinii şi-i făcu semn să urce.

– Chiar nu vrei să te conduc? Brusc, Robert apucă mîna stîngă a lui Vincent, pe care acesta o ţinea strînsă. Deschide palma! Hai! arată ce ai acolo!

Vincent avea naivitatea să se teamă de gelozia lui Robert. Roşi, descleştîndu-şi degetele. O cheiţă căzu pe trotuar. Robert o ridică în aceeaşi clipă şi o privi; rîzînd, i-o restitui lui Vincent:

– Ei, drăcie! făcu el; şi ridică din umeri. Apoi, intrînd în maşină, se plecă spre spate către Vincent, care stătea locului încurcat:

– Azi e joi. Spune-i fratelui dumitale că îl aştept astăzi după-amiază la patru – şi închise repede portiera, fără să-i mai lase lui Vincent timp să-i răspundă.

Automobilul plecă. Vincent făcu vreo cîţiva paşi pe chei, traversă Sena; intră în acea parte a parcului Tuileries care se află în afara grilajului, se apropie de un mic bazin, muie batista în apă şi şi-o aplică pe frunte şi pe tîmple. Apoi, încet, se întoarse la locuinţa lui Lilian. Să-l părăsim acolo, în timp ce diavolul se uită amuzat la el cum introduce fără zgomot cheiţa în broască.

E ceasul la care, într-o tristă cameră de hotel, Laura, amanta lui de ieri, după ce a plîns multă vreme şi a gemut multă vreme, o să adoarmă. Pe puntea vasului care-l aduce în Franţa, Édouard, la primele luciri ale aurorei, recitеşte scrisoarea primită de la ea, scrisoare tînguitoare, în care ea îl cheamă în ajutor. În zare s-a şi ivit dulcele ţărm al ţării sale, dar prin ceaţa deasă nu-l poate zări decît un ochi exersat. Chipul lui Dumnezeu va zîmbi în curînd pe cerul fără de nori. Pleoapa roşie a orizontului s-a şi

ridicat. Pesemne că la Paris e foarte cald. A sosit vremea să ne întîlnim din nou cu Bernard, care iată că s-a şi trezit în patul lui Olivier.

VI

We are all bastards;
And that most venerable man which I
Did call my father, was I know not where
When I was stamp'd.[1]

SHAKESPEARE

Bernard avusese un vis absurd. Nu-şi aminteşte ce a visat. Nici nu încearcă să-şi amintească de vis, ci să iasă din el. Se reîntoarce în lumea reală, pentru a simţi cum corpul lui Olivier se sprijină de el cu toată greutatea. Prietenul lui, în timpul somnului lor sau, în orice caz, în timpul somnului lui Bernard, se apropiase de el şi, de altminteri, patul strîmt nici nu le îngăduia să stea la distanţă; se răsucise; acum doarme pe o parte şi Bernard îi simte răsuflarea caldă gîdilîndu-i gîtul. Bernard nu are decît o scurtă cămaşă de zi; de-a curmezişul trupului său, un braţ al lui Olivier îi striveşte indiscret carnea. Pentru o clipă, Bernard se îndoieşte că prietenul său doarme cu adevărat. Se desprinde uşurel. Fără să-l trezească pe Olivier, se ridică, se îmbracă, apoi vine şi se întinde iarăşi pe pat. E încă prea devreme ca să plece. E patru. Noaptea abia a început să pălească. Încă un ceas de odihnă, de elan pentru a începe cu îndrăzneală ziua. Deşi, de dormit, nici vorbă nu mai poate fi. Bernard se uită cum se albăstreşte geamul, priveşte pereţii cenuşii ai micii camere, patul de fier în care Georges se agită în somn.

[1] „Toţi sîntem bastarzi / Şi acest venerabil bărbat pe care-l / Numesc tată se găsea nu ştiu pe unde / Cînd am venit pe lume." (engl.).

– Peste o clipă, îşi spune el, voi pleca spre destinul meu. Ce cuvînt frumos: aventura. Adică ceea ce trebuie să se întîmple. Neprevăzutul care mă aşteaptă. Nu ştiu dacă şi alţii sînt ca mine, dar de îndată ce mă trezesc, îmi place să-i dispreţuiesc pe cei care dorm. Olivier, prietene, voi pleca fără să-mi iau rămas-bun. Hopa! sus, bravule Bernard! A sosit timpul.

Îşi freacă faţa cu un colţ de prosop muiat în apă; se piaptănă. Deschide uşa fără zgomot. Afară!

Ah! cît de salubru îi pare oricărei fiinţe aerul care încă n-a fost respirat! Bernard merge paralel cu grilajul Luxembourgului; coboară pe strada Bonaparte, ajunge pe chei, traversează Sena. Se gîndeşte la noua sa regulă de viaţă, a cărei formulă a găsit-o de curînd: „Dacă nu faci asta, cine o va face? Dacă n-o faci imediat, cînd atunci?" – Gîndeşte: „Să faci fapte mari!"; i se pare că spre ele se îndreaptă. „Fapte mari!" îşi spune el, mergînd. Dacă măcar ar şti ce fapte anume!... Pînă cînd s-o lămuri, simte că i s-a făcut foame; iată-l aproape de hale. Are paisprezece centime în buzunar, nici o para în plus. Intră într-un birt; ia un corn şi o cafea cu lapte. Preţul: zece centime. Îi mai rămîn patru; trufaş, lasă două pe tejghea şi pe celelalte două le dă unui cerşetor care scormoneşte într-o ladă de gunoi. Caritate? Sfidare? N-are importanţă. Acum se simte fericit ca un rege. Nu mai are nimic: totul e al lui, totul îi aparţine! – „Aştept totul de la Providenţă, gîndeşte el. Dacă ar consimţi să-mi servească la amiază o friptură frumoasă, în sînge, nu i-aş mai zice nimic" (căci aseară nu cinase). Soarele s-a ridicat de multă vreme. Bernard se întoarce pe chei. Se simte uşor; dacă aleargă, i se pare că zboară. În creier, gîndurile îi saltă cu voluptate. Gîndeşte: „Cel mai greu în viaţă este să iei multă vreme în serios acelaşi şi acelaşi lucru. Aşa, de pildă, iubirea mamei mele pentru cel căruia îi spuneam tată – această iubire în care am crezut cincisprezece ani; şi în care ieri încă mai credeam. Ei, drăcie, dar nici ea n-a putut să-şi ia prea multă vreme în serios iubirea. Tare aş vrea să ştiu dacă o dispreţuiesc sau o stimez mai mult pentru că m-a făcut bastard?... Şi, de fapt, nici nu ţin prea mult să ştiu. Sentimentele faţă de părinţi şi strămoşi fac parte dintre lucrurile pe care e preferabil să le laşi mai nelămurite. În ceea ce-l priveşte pe încornorat, treaba-i simplă:

de cînd mă ştiu, l-am urît; acum trebuie să mărturisesc faţă de mine însumi că din acest punct de vedere nu am prea mari merite – şi în povestea asta e singurul lucru pe care-l regret. Mă gîndesc numai că, dacă n-aş fi forţat sertarul acela, aş fi putut crede toată viaţa că nutresc faţă de tatăl meu sentimente denaturate! Cît de uşurat mă simt acum!... Oricum, n-am forţat sertarul cu o anume intenţie; nici nu mă gîndisem să-l deschid... Şi apoi mai am şi circumstanţe atenuante; în primul rînd, mă plictiseam îngrozitor în ziua aceea. Şi apoi acea «fatală curiozitate», cum spune Fénelon, pe care în mod precis am moştenit-o de la adevăratul meu tată, fiindcă în familia Profitendieu nu e nici urmă de aşa ceva. N-am văzut niciodată om mai puţin curios decît soţul mamei mele; în afară, poate, de copiii pe care i i-a făcut. După ce voi fi cinat, va trebui să mă mai gîndesc la ei... Dacă ridici placa de marmură a unui gheridon şi observi că sertarul e căscat, asta nu înseamnă, orice s-ar zice, că ai forţat broasca. Nu sînt un spărgător. Oricui i se poate întîmpla să ridice marmura de pe un gheridon. Tezeu avea cam vîrsta mea cînd a ridicat stînca. Pentru gheridon, piedica de totdeauna era pendula. Şi nici nu m-aş fi gîndit să ridic placa de marmură a gheridonului, dacă n-aş fi vrut să repar pendula... Drept e că nu oricui i se întîmplă să găsească sub ea arme sau scrisori de dragoste vinovate! Eh! important e că am aflat. Nu toată lumea îşi poate plăti, ca Hamlet, luxul unui spectru denunţător. Hamlet! E curios cît de diferite pot fi punctele de vedere, deosebindu-se după cum eşti fructul unei crime sau fiu legitim. Voi mai reveni asupra acestei probleme după ce voi fi cinat... Oare am făcut rău citind acele scrisori? Dacă aş fi făcut rău... nu, aş fi avut remuşcări. Şi, dacă nu le-aş fi citit, aş fi continuat să trăiesc în necunoştinţă de cauză, în minciună şi în supuşenie. Să respirăm aer curat. Să plecăm în larg! «Bernard! Bernard, această verde tinereţe...», cum spune Bossuet; aşază-te pe banca asta, Bernard! Ce dimineaţă frumoasă

e astăzi! Sînt, într-adevăr, zile cînd ţi se pare că soarele mîngîie pămîntul. Dacă aş putea să mă detaşez puţin de mine însumi, în mod sigur aş face versuri“.

Întins pe bancă, se detaşă atît de bine de sine, încît adormi.

VII

Soarele pătrundea prin fereastra deschisă şi mîngîia piciorul gol al lui Vincent, care stătea întins în patul larg, odihnindu-se alături de Lilian. Aceasta, neştiind că el s-a trezit, se ridică, îl priveşte şi se miră că îl vede îngrijorat.

Lady Griffith poate că îl iubea pe Vincent; dar iubea în el succesul. Vincent era înalt, frumos, zvelt, dar nu ştia cum să se comporte cînd stătea în picioare, nici cum să se aşeze, nici cum să se ridice de pe scaun. Faţa lui era expresivă, dar se tundea anapoda. Ea îi admira mai ales îndrăzneala, robusteţea gîndirii; era, fără îndoială, foarte instruit, dar ei îi părea incult. Se ocupa cu un instinct de amantă şi de mamă de acest copil mare, pe care îşi luase sarcina să-l formeze. Făcea din el opera, statuia pe care avea s-o modeleze. Îl învăţa să-şi îngrijească unghiile, să-şi pieptene cu cărare părul pe care înainte vreme îl purta aruncat pe spate, şi fruntea, pe care noua pieptănătură o ascundea acum pe jumătate, părea mai palidă şi mai înaltă. În sfîrşit, înlocui cu cravate bătătoare la ochi modestele noduri, cumpărate de gata, pe care le purtase pînă acum. Hotărît, Lady Griffith îl iubea pe Vincent; însă nu suporta să-l vadă taciturn sau „botos“, cum spunea ea.

Îşi plimbă uşurel degetul pe fruntea lui Vincent, de parcă ar vrea să netezească un rid, o cută dublă care, pornind de la sprîncene, taie două linii verticale şi pare aproape dureroasă.

– Dacă vrei să-mi aduci aici regrete, griji şi remuşcări, mai bine să nu mai vii, şopteşte ea, aplecîndu-se peste el.

Vincent închide ochii, orbit parcă de o lumină prea puternică. Privirea lui Lilian jubilează, luîndu-i vederea:

– Aici e ca într-o moschee; te descalţi cînd intri, ca să nu aduci noroiul de-afară. Să nu crezi că nu ştiu la ce te gîndeşti! – Apoi, cum Vincent vrea să-i pună mîna la gură, ea se zbate cu încăpăţînare:

– Nu, lasă-mă să-ţi vorbesc serios! M-am gîndit mult la ce mi-ai spus deunăzi. Se crede îndeobşte că femeile nu ştiu să gîndească, vei vedea însă că depinde de care femeie e vorba... Ceea ce-mi spuneai despre rezultatele încrucişărilor... şi că nu se obţin lucruri prea strălucite prin amestec, ci mai degrabă prin selecţie... Ce zici? Am reţinut bine lecţia?... Ei bine! În dimineaţa asta am impresia că nutreşti un monstru, ceva cu totul şi cu totul ridicol, şi pe care nu vei putea niciodată să-l înţarci: un hibrid rezultat dintr-o bacantă şi Sfîntul Duh. N-am dreptate?... Ţi-e scîrbă de tine pentru că ai părăsit-o pe Laura: citesc asta în cuta de pe fruntea ta. Dacă vrei să te întorci la ea, spune-mi-o acum pe loc, şi pleacă; ar însemna că m-am înşelat în privinţa ta şi te-aş lăsa să pleci fără nici un regret. Dar dacă vrei să rămîi cu mine, renunţă la mutra asta de înmormîntare! Îmi aminteşti de un anume gen de englezi, care, pe măsură ce gîndirea li se emancipează, se agaţă cu şi mai multă ardoare de morală; ajungîndu-se la situaţia că nu există oameni mai puritani decît anumiţi liber-cugetători... Crezi despre mine că sînt fără inimă? Te înşeli: înţeleg foarte bine că ţi-e milă de Laura. Dar atunci, ce cauţi aici?

Apoi, cum Vincent îşi întoarse faţa:

– Ascultă: du-te în baie şi încearcă să-ţi laşi regretele sub duş. Iar eu sun să ne aducă ceaiul, ce spui? Şi înainte de plecare, o să-ţi explic un lucru pe care am impresia că nu l-ai înţeles prea bine.

El se ridică. Ea sare în urma lui:

– Nu te îmbrăca imediat! În dulapul din dreapta cazanului de baie găseşti burnusuri, haikuri, pijamale... alegi ce vrei.

Vincent reapare după douăzeci de minute, înfăşurat într-o *djellaba* de mătase verde-fistic.

– Oh! stai puţin! Stai puţin să te aranjez eu, strigă Lilian. Scoase dintr-un sipet oriental două eşarfe late, violete; pe cea mai

închisă la culoare i-o legă lui Vincent în chip de cingătoare, iar din cealaltă îi făcu un turban:

– Gîndurile mele sînt totdeauna de culoarea îmbrăcămintei (îmbrăcase o pijama purpurie cu fire argintii în ţesătură). Îmi aduc aminte că odată, cînd eram foarte mică, la San Francisco, ai mei au vrut să mă îmbrace în negru, pretextînd că o soră de-a mamei tocmai murise: o mătuşă bătrînă, pe care eu n-o văzusem niciodată. Am plîns toată ziua; şi eram tristă, tristă; îmi închipuiam că sufăr foarte mult, că o regret imens pe mătuşa... numai din pricina negrului. Dacă bărbaţii sînt acum mai serioşi decît femeile, asta e numai datorită faptului că sînt mai sobru îmbrăcaţi. Pariez că în clipa asta nu mai ai aceleaşi idei ca mai adineauri. Aşază-te aici, pe marginea patului; şi după ce-o să bei un păhărel de votcă, o ceaşcă de ceai, şi după ce-o să mănînci un sandviş, îţi voi spune o poveste. Îmi dai tu de veste cînd pot începe...

Se aşeză pe covoraşul din faţa patului, între picioarele lui Vincent, ghemuită ca o stelă egipteană, cu bărbia pe genunchi. După ce ea însăşi bău şi mîncă, începu:

– Eram pe *La Bourgogne,* ai auzit de vasul ăsta, în ziua în care a naufragiat. Aveam şaptesprezece ani. Asta înseamnă că îţi spun vîrsta mea de acum. Eram o înotătoare excelentă; şi ca să-ţi dovedesc că n-am o inimă de piatră, o să-ţi spun că, dacă primul meu gînd a fost să mă salvez eu, al doilea a fost să salvez pe cineva. Şi nici nu sînt prea sigură dacă nu cumva a fost chiar primul. Sau, mai degrabă, cred că nu m-am gîndit la nimic; dar nimic nu mă dezgustă mai mult decît cei care, în asemenea clipe, nu se gîndesc decît la ei; ba da: femeile care ţipă. O primă barcă de salvare a fost umplută mai ales cu femei şi copii; şi cîteva femei scoteau asemenea urlete, că îţi venea să înnebuneşti. Manevra a fost atît de prost făcută, încît şalupa, în loc să se aşeze cu burta pe apă, s-a lăsat cu vîrful în jos şi s-a golit de toţi care erau înăuntru, înainte chiar de a lua apă. Totul se petrecea la lumina torţelor, a farurilor şi a proiectoarelor. Nici nu-ţi poţi imagina cît era de lugubru. Valurile erau destul

de mari şi zona care nu era luminată dispărea dincolo de muntele de apă, în noapte. N-am trăit niciodată viaţa mai intens ca atunci; dar presupun că eram la fel de incapabilă să judec precum un căţel care se aruncă în apă. Nici nu-mi dau prea bine seama cum s-au petrecut lucrurile; ştiu numai că remarcasem, în şalupă, o fetiţă de cinci sau şase ani, o bomboană de copil; şi imediat, cînd am văzut că barca se scufundă, pe ea m-am hotărît s-o salvez. La început, era cu maică-sa; dar femeia abia ştia să înoate; şi în afară de asta, aşa cum se întîmplă în asemenea cazuri, era stînjenită de fustă. Eu probabil că m-am dezbrăcat maşinal; mă chemau să urc în barca următoare; desigur că am şi urcat; şi apoi am sărit în mare chiar din barcă; îmi amintesc doar că am înotat destul de multă vreme cu fetiţa agăţată de gîtul meu. Era înspăimîntată şi mă strîngea atît de tare, că nu mai puteam respira. Din fericire, cei din barcă ne-au văzut şi au reuşit să ne aştepte sau să vină spre noi. Dar din alt motiv îţi spun această poveste. Pentru amintirea care a rămas cea mai vie şi niciodată n-o voi putea şterge din minte şi din inimă: în barca aceea eram îngrămădiţi vreo patruzeci de oameni, după ce au mai fost pescuiţi mai mulţi înotători răzleţi, aşa cum m-au pescuit şi pe mine. Eram în partea din spate şi ţineam lipită de mine fetiţa pe care o salvasem, ca s-o încălzesc; şi pentru a o împiedica să vadă ceea ce eu nu puteam să nu văd: doi marinari înarmaţi, unul cu o secure, celălalt cu un cuţit de bucătărie, care ştii ce făceau?... Retezau degetele sau încheietura mîinii înotătorilor care, agăţîndu-se de corzi, încercau să se urce în barcă. Unul din marinari (celălalt era negru) s-a întors spre mine văzîndu-mă cum clănţăneam din dinţi de frig, de spaimă şi de oroare: „Dacă unul singur se mai urcă, s-a zis cu noi. Barca e plină“. A mai adăugat că în toate naufragiile se procedează la fel; numai că, firește, despre asemenea lucruri nu se mai vorbește.

Atunci cred că am leşinat; în orice caz, nu-mi mai amintesc de nimic, aşa cum rămîi surd multă vreme după ce auzi un zgomot prea puternic. Şi cînd, la bordul vasului care ne-a salvat, mi-am venit în fire, am înţeles că nu mai eram, că nu voi mai

putea niciodată fi aceeaşi, adolescenta sentimentală de mai înainte; am înţeles că lăsasem o parte din mine să se scufunde împreună cu *La Bourgogne*, că de acum înainte multor sentimente delicate le voi tăia degetele şi încheieturile, pentru a le împiedica să se urce şi să-mi scufunde inima.

Îl privi pe Vincent cu coada ochiului şi, cambrîndu-şi torsul, se lăsă pe spate:

– E o obişnuinţă care prinde bine.

Apoi, cum părul i se desfăcuse şi îi cădea pe umeri, se ridică, se apropie de o oglindă şi, în timp ce vorbea, îşi aranjă coafura:

– Cînd am părăsit America, la puţin timp după aceea, mi se părea că sînt lîna de aur şi că plecam în căutarea unui cuceritor. Poate că uneori m-am înşelat; poate că am comis erori; aşa cum e posibil că şi acum greşesc vorbindu-ţi cum îţi vorbesc. Tu însă n-ai să-ţi închipui că, dacă am fost a ta, m-ai şi cucerit. Străduieşte-te să te convingi că îi detest pe mediocri şi nu pot iubi decît un învingător. Dacă mă vrei pe mine, să mă vrei ca să te ajut să învingi. Dacă însă crezi că aş vrea să te fac să plîngi sau că te-aş putea mîngîia sau alinta... e mai bine să-ţi spun acum, imediat: nu, bătrînul meu Vincent, nu de mine ai nevoie, ci de Laura.

Vorbise fără să se întoarcă spre el, continuînd să-şi aranjeze părul rebel; dar Vincent îi întîlni privirea în oglindă:

– O să-mi îngădui să nu-ţi răspund decît diseară, spuse el ridicîndu-se şi dezbrăcînd veşmintele orientale, spre a le îmbrăca pe cele de oraş. Acum trebuie să ajung repede acasă, înainte ca fratele meu Olivier să plece; am să-i comunic ceva urgent.

Spuse toate acestea în chip de scuză şi pentru a colora plecarea; dar cînd se apropie de Lilian, aceasta se întoarse spre el atît de surîzătoare şi de frumoasă, încît ezită:

– Doar dacă eventual îi las un bilet pe care să-l găsească la dejun, reluă el.

– Staţi mult de vorbă, voi doi?

– Aproape deloc. Acum însă am să-i transmit o invitaţie pentru diseară.

– Din partea lui Robert... *Oh! I see*[1] spuse ea cu un zîmbet ciudat. Despre el va trebui să mai vorbim... Aşadar, pleacă repede! Dar întoarce-te la şase, căci la şapte ne va lua cu maşina să cinăm la un restaurant din Bois.

Mergînd, Vincent meditează; simte că saţietatea dorinţelor poate naşte, însoţind bucuria şi adăpostindu-se parcă în spatele ei, un anume fel de disperare.

VIII

Trebuie să alegi: sau să iubeşti femeile, sau să le cunoşti; nu există cale de mijloc.

CHAMFORT

În rapidul de Paris, Édouard citeşte cartea lui Passavant: *Bara fixă* – proaspăt apărută, şi pe care tocmai o cumpărase în gară la Dieppe. Fără îndoială că această carte îl aşteaptă la Paris; dar Édouard e nerăbdător s-o citească. Se vorbeşte despre ea peste tot. Nici o carte de-a lui n-a avut vreodată onoarea de a fi expusă în chioşcurile din gări. I s-a arătat de nenumărate ori ce demersuri ar fi de ajuns să facă pentru a obţine acelaşi rezultat, dar n-a întreprins nimic. Îşi spunea că îl interesează foarte puţin dacă se vînd şi cărţile lui în chioşcurile din gări, dar acum simte nevoia să-şi repete acest lucru, văzînd cartea lui Passavant. Îl indispune tot ce face Passavant, ca şi zarva ce se stîrneşte în jurul lui: articolele, de pildă, în care cartea îi este ridicată în slăvi. Da, parc-ar fi un făcut: fiecare dintre cele trei ziare cumpărate conţine un elogiu la adresa *Barei fixe*. Un al patrulea publică o scrisoare a lui Passavant, protest la un articol mai puţin laudativ decît celelalte, apărut într-un număr anterior al aceluiaşi ziar: Passavant îşi apără cartea şi o explică. Scrisoarea îl irită pe Édouard mai mult decît articolele. Passavant

[1] „Da, înţeleg!“ (engl.).

pretinde că vrea să lămurească opinia publică; de fapt, o atrage cu abilitate de partea lui. Despre nici o carte de-a lui Édouard nu s-au scris atîtea articole; e adevărat că nici Édouard nu a făcut nimic pentru a-şi atrage bunăvoinţa criticilor. Puţin îi pasă de indiferenţa lor! Dar citind articolele despre cartea rivalului său, simte nevoia să-şi spună din nou acest lucru.

Nu pentru că l-ar detesta pe Passavant. L-a întîlnit uneori şi l-a găsit fermecător. De altfel, şi Passavant s-a arătat faţă de el cît se poate de amabil. Numai că îi displăceau cărţile lui Passavant, pe care îl considera mai mult un meşteşugar decît un artist. Ajunge, s-a gîndit la el destul...

Édouard scoate din buzunarul vestonului scrisoarea Laurei, scrisoarea pe care o recitea pe puntea vasului; o citeşte iar:

„Dragă prietene,

Ultima oară cînd te-am văzut – era, îţi aminteşti, în St. James's Park, la două aprilie, în ajunul plecării mele spre Sud – m-ai făcut să-ţi promit că îţi voi scrie dacă mă voi afla în vreo încurcătură. Îmi ţin promisiunea. La cine altul decît la dumneata aş putea apela? Căci tocmai celor în care aş vrea să găsesc un sprijin, lor mai ales trebuie să le ascund adresa mea. Prietene, sînt într-o situaţie disperată. Despre ce a fost viaţa mea după ce l-am părăsit pe Félix, o să-ţi povestesc poate cîndva. M-a însoţit pînă la Pau, apoi s-a întors singur la Cambridge, la îndatoririle lui profesionale. Ce s-a petrecut acolo cu mine, părăsită şi singură numai cu mine însămi, primăvara, în convalescenţă... Voi îndrăzni oare să-ţi mărturisesc dumitale ceea ce nu-i pot spune lui Félix? A sosit clipa în care ar trebui să fim din nou împreună. Dar, vai, nu mai sînt demnă să dau ochii cu el. Scrisorile pe care i le scriu de cîtăva vreme sînt pline de minciuni, iar cele pe care le primesc de la el nu vorbesc decît de bucuria lui de a mă şti însănătoşită. De ce nu sînt şi-acum bolnavă! De ce n-am murit acolo!... Prietene, trebuie să mă plec în faţa evidenţei: sînt însărcinată; şi copilul pe care-l aştept nu e al lui. L-am părăsit pe Félix de mai bine de trei luni, pe el, cel puţin, n-aş putea să-l înşel. Nu îndrăznesc să mă întorc la el. Nu pot. Nu vreau. E prea bun. Fără îndoială că m-ar ierta, iar eu nu merit, nu vreau să mă ierte. Nu îndrăznesc să mă întorc la părinţii

mei, care mă cred tot la Pau. Tata, dacă ar afla, dacă şi-ar da seama, ar fi în stare să mă blesteme. M-ar renega. Cum aş putea să înfrunt virtutea lui, oroarea lui faţă de rău, faţă de minciună şi de tot ce e imoral? Mi-e teamă, de asemenea, că o să le întristez pe mama şi pe sora mea. În ceea ce-l priveşte pe cel care... dar nu vreau să-l acuz; cînd mi-a promis că mă va ajuta, era în stare s-o facă. Dar, din nenorocire, tocmai pentru a mă putea ajuta şi mai mult, a început să joace. A pierdut suma care era destinată întreţinerii mele şi cheltuielilor cărora trebuia să le fac faţă cînd aveam să nasc. A pierdut totul. La început mă gîndisem să plec cu el, indiferent unde, să trăiesc cu el, măcar o bucată de vreme, căci nu voiam să-l stînjenesc şi nici să-i fiu o povară; pînă la urmă, aş fi reuşit să-mi cîştig existenţa; momentan însă nu pot. Îmi dau seama că suferă fiindcă m-a părăsit, şi pentru că nu poate face altfel, de aceea nu-l acuz, dar, oricum, m-a părăsit. Sînt aici fără un ban. Trăiesc pe credit într-un mic hotel. Dar situaţia asta nu poate dura. Nu ştiu ce se va întîmpla cu mine. Vai! drumuri atît de încîntătoare nu puteau duce decît spre prăpastie. Îţi scriu la adresa din Londra pe care mi-ai dat-o chiar dumneata, dar cînd îţi va parveni, oare, această scrisoare? Şi eu care-mi doream atît de mult să fiu mamă! Nu fac decît să plîng tot timpul. Dă-mi un sfat, dumneata eşti singura mea speranţă. Ajută-mă dacă e cu putinţă, şi dacă nu... Vai, în altă situaţie aş fi avut mai mult curaj, dar acum n-aş muri doar eu. Dacă nu poţi să vii, dacă-mi vei scrie: Nu pot face nimic, n-aş avea ce să-ţi reproşez. Spunîndu-ţi adio, mă voi strădui să nu regret prea mult viaţa, dar cred că nu-ţi dai prea bine seama că prietenia pe care mi-ai arătat-o rămîne pentru mine lucrul cel mai frumos – n-ai înţeles prea bine că ceea ce numeam eu prietenia mea pentru dumneata, în inima mea avea un alt nume.

Laura Félix Douviers

P.S. Înainte de a pune scrisoarea la cutie, o să mă duc să-l văd pentru ultima dată. O să-l aştept diseară acasă la el. Dacă vei primi aceste rînduri înseamnă că într-adevăr... adio, adio, nu mai ştiu ce scriu."

Édouard primi această scrisoare chiar în dimineaţa plecării sale. Adică se hotărî să plece de îndată ce o primi. În orice caz, nu avea intenţia să-şi prelungească prea mult şederea în Anglia. Nu vreau deloc să insinuez că n-ar fi fost capabil să se întoarcă la Paris numai pentru a o ajuta pe Laura; spun că era fericit că se întoarce. În ultimul timp, în Anglia a dus o viaţă cu totul lipsită de plăceri; la Paris, primul lucru pe care o să-l facă va fi să se ducă la un bordel; şi cum acolo nu vrea să aibă asupra lui hîrtii personale, ia valiza din plasa de deasupra banchetei, o deschide şi strecoară în ea scrisoarea Laurei.

Locul acestei scrisori nu e printre haine şi cămăşi; scoate de sub veşminte un caiet cartonat, pe jumătate acoperit de scrisul lui; caută, chiar la începutul caietului, anumite pagini scrise anul trecut, pe care le recitește, şi printre care îşi va găsi loc scrisoarea Laurei.

Jurnalul lui Édouard

„18 octombrie

Laura nu pare să-şi dea seama de puterea ei; eu, fiind în stare să pătrund în secretele inimii mele, ştiu prea bine că pînă acum n-am scris un singur rînd care să nu fi fost indirect inspirat de ea. Cînd e cu mine, o simt copilăroasă încă şi toată elocvenţa mea o datorez dorinţei de a o instrui, de a o convinge, de a o cuceri. Nu văd nimic, nu aud nimic fără a mă gîndi imediat: oare ea ce-ar spune despre asta? Renunţ la emoţiile mele şi nu le mai cunosc decît pe ale ei. Mi se pare chiar că, dacă ea n-ar fi lîngă mine ca să mă pot preciza, personalitatea mea s-ar destrăma în contururi foarte vagi; nu mă adun şi nu mă definesc decît alături de ea. Prin ce iluzie am putut crede pînă acum că aş putea-o modela după asemănarea mea? Fiindcă, dimpotrivă, eu sînt cel care se mulează după ea; şi nu remarcam acest lucru. Sau mai degrabă: printr-o stranie încrucişare a influenţelor iubirii, fiinţele noastre se deformau reciproc. Involuntar, inconştient, două fiinţe care se iubesc se modelează reciproc, fiecare se străduieşte să semene cu acel idol pe care-l contemplă în inima celuilalt... Oricine iubeşte cu adevărat renunţă la sinceritate.

În acest fel a reuşit să mă înşele. Gîndul ei era peste tot alături de al meu. Îi admiram gustul, curiozitatea, cultura şi nu ştiam că

numai din dragoste pentru mine se interesa cu atîta pasiune de tot ce mă încînta pe mine. Căci singură nu ştia să descopere nimic. Astăzi înţeleg că, pentru ea, admiraţia nu era decît un pat unde gîndirea ei se culca alături de gîndirea mea; or, printr-asta, nu răspundea exigenţei profunde a naturii sale. «Nu mă gătesc şi nu mă fac frumoasă decît pentru tine», avea ea să spună. În vreme ce eu aş fi vrut să facă totul pentru ea însăşi, răspunzînd astfel unui profund imbold personal. Dar din tot ce-şi adăuga ei pentru a-mi fi pe plac, nu va rămîne nimic, nici măcar un regret, nici măcar sentimentul că îi lipseşte ceva. Vine odată şi ziua cînd iese din nou la iveală fiinţa cea adevărată, cea pe care timpul o dezbracă încet de toate veşmintele-i de împrumut; şi, dacă celălalt e îndrăgostit de zorzoane, nu mai strînge la piept decît nişte găteli fără trup, decît o amintire... decît nefericire şi disperare.

Ah, cu cîte virtuţi, cu cîte perfecţiuni am împodobit-o!

Cît de iritantă e problema aceasta a sincerităţii! *Sinceritate!* Cînd vorbesc despre ea, mă gîndesc la sinceritatea ei. Dacă mă privesc pe mine, nu mai înţeleg ce înseamnă acest cuvînt. Eu nu sînt niciodată ceea ce cred că sînt – şi mă schimb neîncetat, în aşa fel încît de multe ori, dacă n-aş fi de faţă pentru a face legătura între ele, fiinţa mea de dimineaţă n-ar mai recunoaşte-o pe cea de seară. Nimic nu poate fi mai deosebit de mine decît eu însumi. Numai în solitudine îmi apare uneori substratul şi realizez o anume continuitate fundamentală; dar atunci mi se pare că viaţa îşi încetineşte cursul, că se opreşte, iar eu pur şi simplu încetez să mai fiu. Inima nu-mi bate decît din simpatie; nu trăiesc decît prin altul; prin procură, aş putea spune, prin logodnă, şi nicicînd nu mă simt trăind mai intens decît atunci cînd scap de mine însumi spre a deveni indiferent cine.

Această forţă antiegoistă este atît de puternică, încît volatilizează în mine simţul proprietăţii şi, prin urmare, al responsabilităţii. Cu o asemenea fiinţă nu te căsătoreşti. Cum s-o fac pe Laura să înţeleagă acest lucru?

26 octombrie

Pentru mine nimic nu există decît *poetic* (şi eu dau acestui cuvînt sensul lui deplin) – începînd cu mine însumi. Uneori, mi se

pare că nici nu exist într-adevăr, ci că-mi imaginez pur şi simplu că sînt. Cel mai greu lucru pentru mine este să cred în propria realitate. Mereu sînt nedumerit de mine însumi şi nu înţeleg prea bine, cînd mă privesc acţionînd, cum cel pe care-l văd acţionînd este şi cel care priveşte, şi cel care se miră, şi se îndoieşte că ar putea fi actor şi spectator în acelaşi timp.

Analiza psihologică a pierdut pentru mine orice interes din momentul cînd mi-am dat seama că omul încearcă trăirile pe care crede să le încearcă. De aici s-ar putea gîndi că îşi închipuie că încearcă trăirile pe care le încearcă... E o situaţie pe care o văd clar şi în iubirea mea: între a o iubi pe Laura şi a-mi imagina că o iubesc – între a-mi imagina că o iubesc mai puţin şi a o iubi mai puţin, ce zeu ar putea vedea vreo diferenţă? În domeniul sentimentelor, realul nu se distinge de imaginar. Şi, dacă e de ajuns să-ţi închipui că iubeşti, pentru a iubi, ajunge la fel de bine să-ţi spui că îţi închipui că iubeşti, cînd iubeşti, pentru ca imediat să iubeşti mai puţin, ba chiar să te detaşezi puţin de ceea ce iubeşti – sau să desprinzi din ceea ce iubeşti cîteva cristale. Dar pentru a-ţi spune toate acestea, n-ar trebui oare să fi şi început într-adevăr să iubeşti mai puţin?

Tocmai printr-un astfel de raţionament, X, în cartea mea, se va forţa să se detaşeze de Z – şi mai ales se va forţa s-o detaşeze pe ea de el.

28 octombrie

Se vorbeşte neîncetat de cristalizarea bruscă a iubirii. Lenta *decristalizare,* despre care nu aud niciodată vorbindu-se, este un fenomen psihologic ce mă interesează în mod deosebit. Cred că poate fi observat, după un timp mai mult sau mai puţin lung, în toate căsătoriile din dragoste. În mod sigur, pentru Laura nu e nimic de temut în această privinţă (şi e cu atît mai bine), dacă se căsătoreşte cu Félix Douviers, aşa cum o sfătuiesc raţiunea, familia ei şi eu însumi. Douviers este un foarte onorabil profesor, plin de merite şi foarte capabil în specialitatea lui (îmi amintesc acum că e foarte apreciat de elevii săi) – şi căruia, cu timpul, Laura îi va găsi cu atît mai multe virtuţi, cu cît se va fi iluzionat mai puţin la început; cînd vorbeşte despre el, chiar mi se pare că în privinţa

laudelor îi mai rămîne datoare. Douviers merită mai mult decît crede ea.

Ce admirabil subiect de roman: după cincisprezece sau douăzeci de ani de viaţă conjugală, decristalizarea progresivă şi reciprocă a soţilor. Atîta vreme cît iubeşte şi vrea să fie iubit, îndrăgostitul nu se poate arăta aşa cum este în realitate şi, mai mult, nu-l vede pe celălalt – dimpotrivă, în locul lui îi apare un idol pe care îl împodobeşte, îl divinizează şi pe care îl creează.

Am pus-o deci pe Laura în gardă, şi în ceea ce o priveşte, şi în ce mă priveşte. Mă străduiesc s-o conving că iubirea noastră nu ar putea asigura nici unuia, nici celuilalt o fericire durabilă. Cred că aproape am convins-o."

Édouard dă din umeri, închide jurnalul peste scrisoare şi îl pune în valiză. Tot acolo pune şi portofelul, după ce a scos din el o bancnotă de o sută de franci cu gîndul că, desigur, îi va ajunge pînă va reintra în posesia valizei pe care, la sosire, intenţionează s-o lase la casa de bagaje. Necazul e că valiza nu se închide cu cheia; sau în orice caz el nu are o cheie cu care s-o încuie. Totdeauna pierde cheile de la valize. Eh! funcţionarii de la bagaje sînt prea prinşi cu treaba în timpul serviciului şi nu sînt niciodată singuri. O să-şi scoată valiza, pe la orele patru după-amiază; o va duce acasă; apoi va merge s-o liniştească şi s-o ajute pe Laura; va încerca s-o ia la un restaurant să cineze împreună.

Édouard moţăie; pe nesimţite, gîndurile lui iau alt curs. Se întreabă dacă ar fi ghicit, numai citind scrisoarea Laurei, că ea are părul negru. Îşi spune că romancierii, prin descrierea prea exactă a personajelor lor, mai degrabă stînjenesc imaginaţia decît o ajută şi că ar trebui să-l lase pe fiecare cititor să şi le închipuie după cum îi place. Se gîndeşte la romanul la care lucrează şi care nu va trebui să semene cu nimic din ce a scris pînă acum. Nu-i sigur că *Falsificatorii de bani* e un titlu bun. A făcut o greşeală anunţîndu-l. E absurd acest obicei de a anunţa ce carte „pregăteşti" pentru a-i ademeni pe cititori. Numai că nu ademeneşti pe nimeni; în schimb, te obligă... Nu e sigur nici că subiectul e prea bun. Se gîndeşte mereu la el şi încă de multă vreme; dar n-a scris un rînd. Atîta doar că şi-a transcris într-un carnet notele şi reflecţiile.

Scoate din valiză carnetul. Din buzunar scoate un stilou. Scrie:

„Să despoi romanul de toate elementele care nu sînt specifice romanului. Aşa cum, odinioară, fotografia a debarasat pictura de grija unei anume exactităţi, fonograful va curăţi ca mîine romanul de dialogurile relatate, din care, de prea multe ori, realiştii îşi fac o adevărată glorie. Evenimentele exterioare, accidentele, traumatismele aparţin cinematografului; se cuvine deci ca romanul să i le lase lui. Chiar şi descrierea personajelor nu mi se pare defel că ar aparţine exclusiv acestui gen. Da, într-adevăr, nu mi se pare că romanul pur (în artă, ca în orice domeniu, pentru mine doar puritatea contează) ar trebui să se ocupe de descrierea personajelor. Aşa cum nu se ocupă nici drama. Şi să nu mi se spună că dramaturgul nu-şi descrie personajele pentru că spectatorul le vede pe scenă; căci de cîte ori, la teatru, n-am fost stînjeniţi de actor şi am suferit pentru că semăna atît de puţin cu cel care, fără el, noi ni-l reprezentam atît de bine.

– De obicei, romancierul nu se încrede îndeajuns în imaginaţia cititorului."

Ce gară a trecut ca vîntul? Asnières. Pune carnetul la loc, în valiză. E clar însă că amintirea lui Passavant îl frămîntă. Scoate din nou carnetul. Scrie iar:

„Pentru Passavant, opera de artă nu e atît un scop, cît un mijloc. Convingerile artistice de care face el caz nu se afirmă atît de vehement decît pentru că nu sînt profunde; nu sînt dictate de nici una dintre secretele exigente ale temperamentului; ele răspund unui comandament al momentului; lozinca lor este oportunitate.

Bara fixă. Ceea ce în curînd va apărea ca foarte vetust, la început ar putea să pară ca foarte modern. Fiecare complezenţă, fiecare afectare este promisiunea unui rid. Dar tocmai printr-asta place Passavant tinerilor. Puţin îi pasă lui de viitor. El se adresează generaţiei de azi (şi e fără discuţie mai bine decît dacă s-ar adresa celei de ieri) – dar cum nu se adresează decît ei, ceea ce scrie el riscă să se treacă o dată cu ea. Ştie acest lucru şi nu-şi propune să supravieţuiască; şi aşa se face că se apără atît de aprig nu numai

cînd e atacat, ci protestează de fiecare dată chiar şi atunci cînd tonul criticii e mai rezervat. Dacă ar simţi că opera lui e durabilă, ar lăsa-o să se apere singură şi n-ar căuta mereu să se justifice. Dar ce spun? S-ar felicita că e neînţeles şi că i se fac nedreptăţi care ar da bătaie de cap criticilor de mîine."

Se uită la ceas. Unsprezece treizeci şi cinci. Ar fi trebuit să sosească. E curios să ştie dacă, prin absurd, Olivier îl aşteaptă la gară. Nu, e imposibil. Nici măcar nu s-ar putea presupune că Olivier a luat cunoştinţă de cartea poştală prin care le anunţa părinţilor acestuia întoarcerea sa – şi unde incidental, fără intenţie, ca şi cum pur şi simplu nu şi-ar fi dat seama ce scrie, preciza ziua şi ora – parcă pentru a întinde o cursă sorţii, şi de dragul surprizei.

Trenul se opreşte. Repede, un hamal! Nu, valiza nu e chiar atît de grea, iar casa de bagaje nu-i prea departe. Presupunînd că ar fi aici, vor reuşi oare să se recunoască în mulţimea aceea? S-au văzut atît de puţin. Dacă nu s-ar fi schimbat prea mult!... Ia te uită, el să fie oare?

IX

N-am avea nimic de regretat din cele ce s-au petrecut mai pe urmă, dacă măcar Édouard şi Olivier şi-ar fi arătat mai făţiş bucuria pe care au resimţit-o revăzîndu-se; dar o ciudată incapacitate de a-şi evalua preţuirea de care se bucura fiecare în inima şi în mintea celuilalt le era comună şi îi paraliza pe amîndoi; din care cauză, fiecare crezînd că numai el e emoţionat, preocupat doar de propria bucurie şi parcă stînjenit că o resimte atît de intens, amîndoi se străduiau să şi-o ascundă.

Aşa se face că Olivier, departe de a-l ajuta pe Édouard să-şi arate bucuria, spunîndu-i cu cîtă înfrigurare venise în întîmpinarea lui, crezu de cuviinţă să vorbească de un drum oarecare pe care-l avusese de făcut prin cartierul gării, chiar în dimineaţa aceea, de parcă s-ar fi scuzat că a venit. Scrupulos pînă la exces, se străduia să se convingă în sinea lui că poate Édouard îi socotea prezenţa inoportună. Mai adineauri, cînd spusese minciuna aceea, roşise.

Édouard remarcă acest lucru şi cum, la început, îl luase pe Olivier de braţ şi-l strînsese cu nespusă căldură, crezu, tot din scrupul, că acest gest îl făcuse să roşească.

La început spusese:

– Am încercat să mă conving că n-o să fii aici; dar de fapt eram sigur că vei veni.

Putea crede că Olivier vede în această frază o dovadă de îngîmfare. Şi auzindu-l cum îi răspunde pe un ton nepăsător: „Tocmai aveam de făcut un drum prin cartierul gării", dădu drumul braţului lui Olivier, iar exaltarea lui se risipi imediat. Ar fi vrut să-l întrebe pe Olivier dacă a înţeles că acea carte poştală adresată părinţilor lui era scrisă de fapt pentru el; dar cînd să-i pună întrebarea, nu mai avu curajul. Olivier, temîndu-se că îl plictiseşte pe Édouard sau că va fi judecat greşit dacă va vorbi despre sine, tăcea. Se uită la Édouard şi se mira văzînd că buzele parcă îi tremurau, apoi imediat plecă privirea. Édouard dorea acea privire, dar în acelaşi timp se temea că Olivier l-ar putea socoti prea bătrîn. Răsucea nervos între degete o bucată de hîrtie. Era biletul pe care tocmai îl primise de la casa de bagaje, dar nu-i dădu nici o importanţă.

„Dacă hîrtia aceea ar fi biletul de la casa de bagaje – îşi spunea Olivier, văzîndu-l cum o mototoleşte, apoi o azvîrle distrat – n-ar arunca-o." Şi nu se întoarse decît o clipă, atît cît să vadă cum vîntul ia peticul de hîrtie şi-l duce departe în urma lor pe trotuar. Dacă s-ar fi uitat mai stăruitor, ar fi putut vedea cum un tînăr ia biletul de pe jos. Era Bernard, care, de cînd ieşiseră din gară, îi urmărea... În timpul acesta, Olivier se simţea foarte mîhnit că nu găseşte ce să-i spună lui Édouard şi tăcerea dintre ei deveni insuportabilă.

„Cînd vom ajunge vizavi de Condorcet, îşi tot zicea în sinea lui, o să-i spun: Acum trebuie să mă întorc acasă; la revedere." Apoi, ajungînd în faţa liceului, îşi mai dădu răgaz pînă la colţul străzii Provence. Dar Édouard, pe care tăcerea îl apăsa, de asemenea, nu putea accepta să se despartă chiar aşa. Îl invită pe Olivier într-o cafenea. Poate că vinul care le fusese servit îi va ajuta să-şi înfrîngă stînjeneala.

Ciocniră.

– Succes, spuse Édouard, ridicînd paharul. Cînd e examenul?

– Peste zece zile.

– Şi te simţi pregătit?

Olivier ridică din umeri:

– Parcă poţi să ştii? E de-ajuns să fii prost dispus în ziua aceea.

Nu îndrăznea să răspundă: „Da“, de teamă să nu pară prea sigur de sine. Mai era totodată stînjenit de dorinţa şi, în acelaşi timp, de teama de a-l tutui pe Édouard; se mulţumea să dea fiecărei fraze o turnură indirectă din care, cel puţin, „dumneavoastră“ era exclus, astfel încît, îi răpea lui Édouard posibilitatea de a-i propune, aşa cum de altfel dorea, să-l tutuiască; de fapt, îşi amintea foarte bine că în această privinţă lucrurile se şi lămuriseră, cu cîteva zile înainte de plecarea lui.

– Ai învăţat serios?

– Destul de serios. Dar nu chiar cît aş fi putut.

– Cei care muncesc bine au totdeauna sentimentul că ar putea lucra şi mai mult, spuse Édouard sentenţios.

Rostise această frază fără voia lui; apoi imediat găsi că e ridicolă:

– Mai scrii versuri?

– Din cînd în cînd... Aş avea mare nevoie de sfaturi. Ridică ochii spre Édouard; „de sfaturile dumneavoastră“, ar fi vrut să spună: „de sfaturile tale“. Şi privirea, în lipsa vocii, vorbea atît de bine, încît Édouard crezu că spune acest lucru din deferenţă sau din gentileţe. Dar de ce a fost nevoie să-i răspundă, şi cu atîta asprime:

– Oh! sfaturile trebuie să ţi le dai singur sau să le ceri camarazilor tăi! Cele ale vîrstnicilor nu fac doi bani!

Olivier gîndi: „Totuşi, nu i-am cerut nici un sfat; de ce se supără?“

Le era ciudă amîndurora că nu pot scoate din ei decît vorbe uscate, forţate; şi fiecare, simţind jena şi agasarea celuilalt, se credea obiectul şi cauza lor. Asemenea conversaţii nu duc la nimic bun, dacă nu le vine ceva în ajutor. Nu veni nimic.

Pentru Olivier ziua începuse prost încă de dimineaţă. Tristeţea pe care o simţise la deşteptare, cînd văzuse că Bernard nu mai e lîngă el şi că plecase fără să-şi ia rămas-bun, tristeţea aceea, dominată cîteva clipe de bucuria întîlnirii cu Édouard, urca în el ca un val mohorît, învăluindu-i toate gîndurile. Ar fi vrut să vorbească despre Bernard, să-i povestească lui Édouard cîte şi mai cîte, să-i trezească interesul faţă de prietenul său.

Dar chiar şi cel mai uşor zîmbet al lui Édouard l-ar fi rănit, şi cuvintele i-ar fi trădat sentimentele pasionate şi tumultuoase care-l stăpîneau, dacă n-ar fi riscat să pară exagerate. Tăcea; simţea cum trăsăturile i se înăspresc; ar fi vrut să se arunce în braţele lui Édouard şi să plîngă. Édouard judeca greşit această tăcere, expresia acestei feţe contractate; iubea mult prea mult ca să nu-şi piardă complet dezinvoltura. Abia îndrăznea să-l privească pe Olivier, pe care ar fi vrut să-l strîngă în braţe şi să-l alinte ca pe un copil; şi cînd îi întîlni privirea mohorîtă:

„Asta-i, gîndi el. Îl plictisesc... Îl obosesc, îl exasperez. Bietul băiat! N-aşteaptă decît să spun eu un cuvînt ca să plece.“ Şi Édouard nu mai rezistă, spuse acest cuvînt, din milă faţă de celălalt:

– Acum trebuie să mă părăseşti. Sînt sigur că părinţii te aşteaptă cu prînzul.

Olivier, care gîndea în acelaşi fel, se înşelă şi el. Se ridică precipitat, întinse mîna. Ar fi vrut să-i spună lui Édouard măcar: „Cînd te voi revedea? Cînd vă voi revedea? Cînd ne vom revedea?“ Édouard aştepta aceste vorbe. Nu urmă decît un banal: – La revedere.

X

Soarele îl trezise pe Bernard. Se ridică de pe bancă, avînd o puternică durere de cap. Îndrăzneala de dimineaţă îl părăsise. Se simţea îngrozitor de singur şi cu inima plină de un fel de amărăciune pe care refuza s-o numească tristeţe, dar care-i umplea ochii de lacrimi. Ce să facă? Şi unde să se ducă?... Şi dacă se îndreptă spre gara Saint-Lazare, la ora la care ştia că trebuie să se ducă şi Olivier, o făcu fără o intenţie precisă şi fără altă dorinţă decît aceea de a-şi revedea prietenul. Îşi reproşa că de dimineaţă plecase aşa, pe nepusă masă. S-ar putea ca Olivier să se fi supărat din pricina asta. Dar nu era el fiinţa la care Bernard ţinea cum nu mai ţinea la nimeni?... Cînd îl văzu la braţ cu Édouard, un sentiment bizar îl îndemnă să-i urmărească pe cei doi şi, în acelaşi timp, îl împiedică să li se arate, să le iasă în cale. În modul cel mai penibil se simţea de prisos, şi totuşi ar fi vrut să se strecoare între ei. Édouard i se părea fermecător; nu era cu mult mai înalt decît Olivier şi arăta doar puţin mai în vîrstă. Bernard se decise să-l abordeze

tocmai pe el; pentru asta aşteptă să se despartă de Olivier. Dar sub ce pretext să intre în vorbă? Să-l acosteze?

Exact în clipa aceea văzu bucata de hîrtie mototolită căzînd din mîna distrată a lui Édouard. O ridică şi văzu că e un bilet de la casa de bagaje... asta-i, iată pretextul căutat!

Îi văzu pe cei doi prieteni intrînd în cafenea; rămase o clipă perplex; apoi reluînd monologul:

„Un tip normal n-ar găsi altceva mai bun de făcut decît să-i ducă în grabă hîrtia asta", îşi spuse.

How weary, flat and unprofitable
Seems to me all uses of this world![1]

l-am auzit pe Hamlet spunînd. Bernard, Bernard, ce gînduri îţi trec prin minte? Nu mai departe de ieri cotrobăiai printr-un sertar. Pe care cale o apuci? Fii foarte atent, băiete... Fii atent că la amiază funcţionarul cu care a avut de-a face Édouard se va duce la masă şi va fi înlocuit de un altul. Şi n-ai promis tu oare prietenului tău că vei îndrăzni să faci orice?

Se gîndi totuşi că pripeala riscă să compromită totul. Funcţionarul ar fi putut să fie surprins şi să i se pară suspectă această grabă; consultînd registrul de depuneri ar fi putut să găsească prea puţin normal că un bagaj, predat cu cîteva minute înainte de ora douăsprezece, e ridicat la cîteva minute după aceeaşi oră. În sfîrşit, dacă un trecător oarecare, un pisălog oarecare l-a văzut ridicînd hîrtia... Bernard hotărî să coboare pînă la Concorde, fără grabă; exact timpul în care un altul ar fi luat masa. Căci se procedează destul de des în felul acesta, nu-i aşa, adică depui valiza la bagaje pînă iei masa şi pe urmă te duci s-o ridici? Migrena îi trecuse. Trecînd pe lîngă terasa unui restaurant, luă fără fasoane o scobitoare (erau aşezate pe mese, în mici fascicole), pe care avea s-o ţină între dinţi în faţa casei de bagaje, ca să aibă aerul de om sătul. Fericit că are de partea lui o înfăţişare plăcută, eleganţa costumului, distincţia ţinutei, francheţea zîmbetului şi a privirii, în sfîrşit, acel nu-ştiu-ce în felul de a merge caracteristic celor care, trăind în

[1] „Cît de ostenitoare, serbede şi deşarte îmi par deprinderile acestei lumi!" (engl.).

bunăstare, n-au nevoie de nimic, deoarece au totul. Numai că toate astea se cam ponosesc dacă dormi pe bănci.

Îl trecură sudorile cînd funcţionarul îi ceru zece centime, taxa pentru valiză. N-avea o para. Ce să facă? Valiza era acolo, pe tejghea. Cel mai neînsemnat semn de stînjeneală avea să dea de bănuit; ca şi lipsa de bani. Dar diavolul nu va îngădui ca el să-şi piardă stăpînirea de sine; strecoară între degetele înfricoşate ale lui Bernard, care scotocesc prin buzunare, ca şi cum ar fi căutat cu disperare, o minusculă monedă uitată nu se ştie cînd într-un buzunar al vestei. Bernard i-o dă funcţionarului. N-a lăsat deloc să i se vadă tulburarea. Ia valiza şi, cu un gest simplu şi cinstit, vîră în buzunar mărunţişul ce i se dă ca rest. Uf! Îl trec toate căldurile. Unde să meargă acum? I se taie picioarele şi valiza îi pare grea. Ce-o să facă acum cu ea?... Îi trece dintr-o dată prin minte că n-are cheia. Nu, nu şi iarăşi nu; nu va forţa broasca; doar nu e hoţ, ce naiba!... Măcar dacă ar şti ce-i în ea. Atîrnă greu. Bernard e leoarcă de sudoare. Se opreşte o clipă; lasă bagajul pe trotuar. Fără discuţie, va restitui valiza; dar mai întîi ar vrea să afle ce-i înăuntru. Apasă la întîmplare pe închizătoare. Oh! miracol! Valvele i se întredeschid lăsînd să se zărească o perlă: un portofel în care se văd bancnote. Bernard scoate perla şi închide la loc stridia.

Şi acum, fiindcă are cu ce, repede! Un hotel. Ştie unul foarte aproape, pe strada Amsterdam. E mort de foame. Dar înainte de a se aşeza la masă, vrea să-şi pună valiza la adăpost. Un băiat care-i cară bagajul îl conduce pe scară. Trei etaje; un culoar... o uşă, pe care o încuie cu cheia, în dosul ei fiind comoara lui... Coboară.

Aşezat în faţa unui biftec, Bernard nu îndrăznea să scoată portofelul din buzunar (poţi şti cine te observă?), dar, în fundul buzunarului interior, mîna lui stîngă pipăie drăgăstos.

„Problema e cum să-l fac pe Édouard să-şi dea seama că nu sînt un hoţ. Ce fel de tip o fi Édouard? Poate că valiza ne va lămuri. E fermecător, asta e sigur. Dar există o grămadă de tipi fermecători care nu prea ştiu de glumă. Dacă socoteşte că valiza i-a fost furată, va fi fără îndoială mulţumit că şi-o recapătă. Îmi va fi recunoscător că i-o aduc sau dacă nu înseamnă că-i un mîrlan. Voi şti eu cum să procedez ca să-i par interesant. Să luăm repede desertul şi să urcăm în cameră ca să examinăm situaţia. Plata şi să-i lăsăm chelnerului un bacşiş impresionant."

Peste cîteva clipe, era din nou în cameră.

„Şi-acum, valiză dragă, între noi doi!... Un costum de schimb; puţin prea mare pentru mine, fără îndoială. Stofa e frumoasă şi de bun-gust. Lenjerie; obiecte de toaletă. Nu sînt prea sigur că i le voi restitui vreodată pe toate. Şi, dovadă că nu sînt hoţ, iată hîrtiile acestea mă vor interesa mult mai mult. Să citim în primul rînd ce scrie aici.

Era caietul în care Édouard strecurase trista scrisoare a Laurei. Primele pagini le cunoaştem; iată ce urma după ele:

XI

Jurnalul lui Édouard

„1 noiembrie

Acum cincisprezece zile... – am greşit că n-am notat atunci, imediat. Nu pentru că n-aş fi avut timp, dar inima îmi era încă plină de Laura – sau, mai exact, nu voiam să mă gîndesc decît la ea; şi apoi nu-mi place să notez aici nimic din ce ar fi episodic, întîmplător, şi încă nu mi se părea că tot ceea ce aveam să povestesc putea avea o urmare, nici, cum se spune, că avea vreo importanţă; eu, cel puţin, refuzam faţă de mine însumi să admit acest lucru şi, într-un anume fel, tocmai pentru a-mi dovedi că e aşa, m-am abţinut să vorbesc de faptul acela în jurnalul meu; dar îmi dau bine seama şi zadarnic mă apăr că figura lui Olivier îmi magnetizează astăzi gîndurile, că ea le îndrumă cursul şi că, fără să ţin cont de el, n-aş putea nici să mă explic foarte bine, nici să mă înţeleg pe deplin.

Mă întorceam de dimineaţă de la Perrin, unde fusesem să văd dacă vechea mea carte va fi reeditată. Cum vremea era frumoasă, hoinăream de-a lungul cheiurilor aşteptînd să se facă ora prînzului.

Cu puţin înainte de a ajunge în dreptul lui Vanier, m-am oprit lîngă o tarabă cu cărţi de ocazie. Nu cărţile mă interesau atît, cît un tînăr licean, de vreo treisprezece ani, care răscolea de zor prin

rafturi, sub privirea placidă a unui supraveghetor aşezat pe un scaun de nuiele în faţa dughenei. Mă prefăceam că mă uit pe stelaje, dar, cu coada ochiului, îl observam şi eu pe puştiul acela. Era îmbrăcat cu un pardesiu tocit pînă la urzeală şi ale cărui mîneci prea scurte lăsau să se vadă mînecile vestonului. Unul din buzunarele laterale era căscat, deşi se vedea că e gol; într-un colţ stofa se rupsese. Mă gîndeam că pardesiul acela mai fusese purtat şi de alţi fraţi şi că fraţii lui şi el aveau obiceiul să vîre prea multe lucruri în buzunare. Mă gîndeam, de asemenea, că mama lor era foarte neglijentă sau foarte ocupată, din moment ce n-a cusut ruptura. Dar, în clipa aceea, puştiul întorcîndu-se puţin, am văzut că celălalt buzunar era cîrpit grosolan, cu un fir de aţă neagră, solid şi gros. Imediat am auzit şi admonestarea maternă: «Nu mai pune două cărţi deodată în buzunar; o să-ţi nenoroceşti pardesiul. Iar ţi s-a descusut buzunarul. Te previn că data viitoare n-o să ţi-l mai cos. Uită-te şi tu în ce hal eşti!...» Toate lucrurile pe care mi le spunea şi sărmana maică-mea şi de care nici eu nu ţineam seama. Pardesiul descheiat lăsa să se vadă haina, şi privirea mi-a fost atrasă de o mică decoraţie, o bucată de panglică sau mai degrabă o rozetă galbenă pe care el o purta la butonieră. Notez toate acestea din disciplină şi tocmai pentru că mă plictiseşte să le notez.

La un moment dat, supraveghetorul fu chemat înăuntru; nu rămase acolo decît o clipă şi, revenind, se aşează iar pe scaun; dar copilului i-a fost de-ajuns clipa aceea ca să strecoare în buzunarul pardesiului cartea pe care o ţinea în mînă; apoi, imediat, începu din nou să răscolească prin rafturi, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Totuşi, era liniştit; îşi ridică ochii, îmi remarcă privirea şi înţelese că îl văzusem. Sau, în orice caz, îşi spuse că poate l-am văzut; fără discuţie că nu era sigur de nimic; iar îndoiala îl făcuse să-şi piardă stăpînirea de sine, roşi şi începu să joace o comedioară prin care încerca să se arate foarte în largul lui, dar care dovedea că e extrem de stînjenit. Nu-l scăpam din ochi. Scoase din buzunar cartea furată; o vîrî la loc; se îndepărtă cîţiva paşi; scoase din interiorul hainei un prăpădit de portofel foarte uzat, prefăcîndu-se că scotoceşte după nişte bani despre care ştia foarte bine că nu există; făcu o grimasă semnificativă, o strîmbătură teatrală, adresată mie, evident, şi care voia să spună: «Hait! n-am cu ce», avînd, în plus, această mică nuanţă: «Ce curios, credeam

că am cu ce», totul exprimat cu destulă exagerare, puţin prea subliniat, aşa cum ar face-o un actor care se teme că nu va fi înţeles. Apoi, în cele din urmă, pot aproape să spun: sub imboldul privirii mele, se apropie din nou de tarabă, scoase, în sfîrşit, cartea din buzunar şi brusc o puse la locul ei. Totul fusese făcut atît de firesc, încît supraveghetorul nu observă nimic. Apoi copilul ridică iarăşi capul, sperînd că de data asta eram chit. Dar nu; îl priveam în continuare; ca ochiul lui Cain; cu deosebirea că ochii mei zîmbeau. Voiam să stau de vorbă cu el. Aşteptam să plece de lîngă tarabă ca să-l abordez; dar nu se mişca şi stătea ţeapăn în faţa cărţilor, şi am înţeles că nu se va mişca atîta vreme cît voi continua să-l fixez. Atunci, aşa cum se face cînd vrei ca vînatul fictiv să-şi schimbe locul, m-am îndepărtat cîţiva paşi, ca şi cum mi-era de-ajuns cît am văzut. Plecă şi el; dar nu apucă să se îndepărteze prea mult, că îl şi ajunsesem din urmă.

– Ce carte era aia? l-am întrebat pe neaşteptate, punînd totuşi în tonul vocii mele, ca şi în expresia feţei, cît mai multă blîndeţe cu putinţă.

Mă privi drept în ochi şi simţii cum neîncrederea i se risipeşte. Nu era prea frumuşel, dar ce privire drăgălaşă avea! Vedeam în ea tot soiul de sentimente mişcîndu-se ca ierburile pe fundul unui rîu.

– Era un ghid al Algeriei. Dar costă prea mult. Şi eu nu sînt destul de bogat.

– Cît?

– Doi franci jumate.

– Ceea ce nu te-ar fi împiedicat, dacă n-ai fi văzut că te observ, s-o ştergi cu cartea în buzunar.

Micuţul făcu un gest de revoltă şi protestă pe un ton foarte vulgar:

– Asta-i bună, pesemne... că mă luaţi drept hoţ... – cu o convingere în stare să mă facă să mă îndoiesc de ceea ce văzusem. Simţeam că-mi scapă dacă insistam. Am scos trei monede din buzunar:

– Hai! du-te şi cumpăr-o! Te aştept.

După două minute ieşea din dugheană răsfoind cartea atît de mult rîvnită. I-am luat-o din mînă. Era un vechi ghid Joanne, din ’71.

– Şi ce vrei să faci cu el? i-am spus, restituindu-i-l. E prea vechi. Nu mai e bun de nimic.

El protestă zicînd că da; că, de altminteri, ghidurile mai noi costă mult mai mult, şi că «pentru ce-i trebuie lui» hărţile dintr-ăsta erau foarte bune. Nu caut să-i transcriu cuvintele, fiindcă şi-ar pierde relieful, despuiate fiind de extraordinarul lor accent de mahala, care mă amuza cu atît mai mult cu cît frazele nu erau lipsite de eleganţă.

.....

E necesar să scurtez mult acest episod. Precizia nu trebuie să fie obţinută prin detaliul relatării, ci prin imaginaţia cititorului, prin două sau trei trăsături, puse exact la locul potrivit. Cred, de altfel, că toate acestea ar fi mai interesante dacă l-aş pune pe copil să le povestească; punctul lui de vedere e mai semnificativ decît al meu. Puştiul e în acelaşi timp jenat şi flatat de atenţia pe care i-o arăt. Dar povara privirii mele îi falsifică oarecum comportarea. O personalitate prea fragilă şi inconştientă încă se apără şi se ascunde după paravanul unei atitudini. Nimic nu e mai greu de observat decît fiinţele în formare. Ar trebui să le poţi privi numai dintr-o parte, din profil.

Puştiul declară pe neaşteptate că «lui cel mai mult îi place geografia». Bănuiam că sub această dragoste se disimula un instinct de vagabondaj.

– Ai vrea să mergi acolo? l-am întrebat.

– Ei, asta-i bună! făcu el ridicînd din umeri.

Îmi trecu prin gînd ideea că nu e fericit lîngă ai săi. L-am întrebat dacă locuieşte împreună cu părinţii. – Da. – Şi dacă nu se prea înţelege cu ei? Protestă fără convingere. Părea puţin cam îngrijorat că fusese prea deschis mai adineauri. Adăugă:

– Da’ de ce mă întrebaţi chestiile astea?

– Numai aşa, i-am răspuns imediat; apoi, atingînd cu degetul panglica galbenă de la butonieră:

– Ce-i asta?

– Păi, e o panglică; doar se vede.

Era evident că întrebarea îl punea în încurcătură. Se întoarse brusc spre mine, ostil parcă, şi pe un ton zeflemitor şi insolent, de care nu l-aş fi crezut niciodată capabil şi care pur şi simplu mă năuci:

– Ia ziceţi... vi se întîmplă des să agăţaţi liceeni?

Apoi, în timp ce eu bîiguiam confuz un simulacru de răspuns, el îşi deschise servieta de şcolar, pe care o ţinea sub braţ, ca să vîre

ghidul înăuntru. În interiorul ei se vedeau cărţile de şcoală şi cîteva caiete, îmbrăcate toate la fel, în hîrtie albastră. Am luat unul dintre ele; era un caiet de istorie. Puştiul îşi scrisese, pe copertă, numele cu litere mari. Inima-mi tresări recunoscînd numele nepotului meu:

GEORGES MOLINIER

(Inima lui Bernard tresări, de asemenea, citind aceste rînduri, şi întreaga poveste începu să-l intereseze extraordinar de mult.)

Va fi dificil, în *Falsificatorii de bani*, să se admită că personajul care va juca rolul meu ar fi putut, rămînînd în bune relaţii cu sora sa, să nu-i cunoască deloc copiii. Mi-a fost totdeauna foarte greu să fardez adevărul. Chiar să schimb culoarea părului mi se pare o înşelătorie care face adevărul mai puţin verosimil. Toate se leagă şi simt, între toate faptele pe care mi le oferă viaţa, dependenţe atît de subtile, încît totdeauna mi s-a părut că n-aş reuşi să schimb un singur fapt fără a modifica tot ansamblul. N-aş putea totuşi să povestesc că mama acestui copil nu mi-e decît soră vitregă, născută dintr-o primă căsătorie a tatălui meu; că n-am văzut-o deloc cît au trăit părinţii mei; că probleme legate de moştenire ne-au forţat să reluăm relaţiile... Toate acestea sînt însă indispensabile şi nu văd ce-aş putea inventa pentru a eluda indiscreţia. Ştiam că sora mea avea trei băieţi; eu nu-l cunoşteam decît pe cel mare, student la medicină; dar şi pe acesta l-am văzut doar în treacăt, deoarece, îmbolnăvindu-se de tuberculoză, a trebuit să-şi întrerupă studiile şi să se îngrijească undeva în Sud. Ceilalţi doi nu erau niciodată acasă la orele la care veneam eu la Pauline; cel pe care-l aveam în faţa mea era fără îndoială ultimul. N-am lăsat deloc să mi se vadă uimirea, dar, părăsindu-l brusc pe micul Georges, după ce am aflat că se duce acasă pentru masa de prînz, am sărit într-un taxi ca să ajung înaintea lui pe strada Notre-Dame-des-Champs. Mă gîndeam că, sosind la această oră, Pauline mă va reţine la masă, aşa cum s-a şi întîmplat; cartea mea, din care luasem un exemplar de la Perrin, şi pe care puteam să i-o ofer, servea drept pretext pentru această vizită intempestivă.

Era pentru prima oară că mîncam la Pauline. Greşisem tratîndu-l cu neîncredere pe cumnatul meu. Nu cred că e un jurist remarcabil, dar ştie să nu vorbească de meseria lui aşa cum nici eu nu vorbesc de a mea cînd sîntem împreună, aşa că ne înţelegem foarte bine.

Firește, cînd am sosit în dimineaţa aceea, n-am scos un cuvînt despre întîlnirea mea neaşteptată:

– Sper că acum voi avea prilejul să-mi cunosc nepoţii, i-am spus lui Pauline cînd m-a rugat să rămîn la masă. Căci mai sînt doi pe care nu-i cunosc încă.

– Olivier, mi-a răspuns ea, va veni ceva mai tîrziu, căci are o repetiţie. Dar parcă tocmai îl aud sosind pe Georges. Mă duc să-l chem. Şi, alergînd la uşa camerei vecine:

– Georges! Vino să-i dai bună ziua unchiului.

Puştiul se apropie, îmi întinse mîna; eu l-am sărutat... Admir puterea de disimulare a copiilor: n-a lăsat să se vadă nici o surpriză; de parcă nu mă recunoştea. Atît că a roşit foarte tare; dar maică-sa putea crede că din timiditate. Gîndeam că poate e jenat fiindcă îl revede pe detectivul de mai adineauri, căci ne părăsi aproape imediat şi se duse în odaia de alături; era sufrageria, care, după cîte mi-am dat seama, slujea, de asemenea, drept cameră de studiu copiilor, între mese. Apăru totuşi, foarte curînd, tocmai cînd intra tatăl său în salon şi profită de clipa în care treceam cu toţii în sufragerie, pentru a se apropia de mine şi a-mi strînge mîna fără să fie văzut de părinţi. Crezui la început că e vorba de o dovadă de camaraderie, care mă amuză; dar nu: îmi deschise mîna care se închisese peste a lui, strecură în ea un bilet pe care desigur tocmai îl scrisese, apoi îmi îndoi degetele peste hîrtie, strîngîndu-le foarte tare. Bineînţeles că m-am pretat la acest joc; am ascuns bileţelul într-un buzunar, din care n-am putut să-l scot decît după prînz. Iată ce am citit:

«Dacă povesteşti părinţilor chestia cu cartea (tăiase cu o linie: te voi urî), voi spune că mi-ai făcut propuneri.»

Şi ceva mai jos:

«Eu ies zilnic de la liceu la orele 10.»

M-a întrerupt ieri vizita lui X. Convorbirea cu el mi-a pricinuit o stare de proastă dispoziţie.

Am reflectat mult la cele spuse de X. Nu cunoaşte nimic din viaţa mea, dar i-am expus planul *Falsificatorilor de bani*. Sfatul lui mi-e totdeauna de folos; căci se situează într-un punct de vedere

diferit de al meu. Se teme că aş putea deveni factice şi că aş putea scăpa din mînă adevăratul subiect de dragul umbrei acestui subiect care e în capul meu. Pe mine mă nelinişteşte faptul că simt cum viaţa (viaţa mea) se separă aici de opera mea, că opera mea se îndepărtează de viaţa mea. Numai că asta n-am putut să i-o spun lui. Pînă acum, aşa cum se cuvine, gusturile, sentimentele, experienţele mele personale îmi alimentau toate scrierile; în frazele cele mai bine construite simţeam cum bate propria inimă. De acum, între ceea ce gîndesc şi ceea ce simt, legătura e ruptă. Şi încep să cred că tocmai neputinţa mea de azi de a-mi lăsa inima să vorbească îmi proiectează opera în abstracţiune şi artificialitate. Gîndindu-mă la această chestiune, am înţeles dintr-o dată semnificaţia fabulei lui Apollo şi Dafne: fericit, am gîndit, cel care poate cuprinde într-o singură îmbrăţişare şi laurul, şi obiectul iubirii sale.

Am povestit atît de mult despre întîlnirea mea cu Georges, încît a trebuit să mă opresc la momentul în care Olivier intra în scenă. N-am început această relatare decît pentru a vorbi de el şi n-am reuşit să vorbesc decît de Georges. Dar, cînd să vorbesc de Olivier, îmi dau seama că dorinţa de a amîna acest moment este cauza încetinelii mele. De îndată ce l-am văzut, în această primă zi, de îndată ce s-a aşezat la masa familială, de la prima mea privire, sau, mai exact, de la prima *sa* privire, am simţit că această privire pune stăpînire pe mine şi că nu mai dispun de viaţa mea.

Pauline insistă să vin să-i văd mai des. Mă roagă stăruitor să mă ocup puţin de copiii ei. Îmi dă de înţeles că tatăl lor îi cunoaşte prea puţin. Cu cît discut mai mult cu ea, cu atît mi se pare mai fermecătoare. Nu-mi dau seama cum de am putut să n-o văd atîta vreme. Copiii sînt crescuţi în religia catolică, dar ea îşi aminteşte de educaţia protestantă pe care a primit-o în copilărie şi, cu toate că a plecat din casa tatălui nostru de îndată ce el s-a căsătorit cu mama mea, descopăr între ea şi mine nenumărate trăsături comune. Şi-a dat copiii la pensionul părinţilor Laurei, unde eu însumi am trăit multă vreme. De altminteri, pensionul Azaïs se mîndreşte că nu are o culoare confesională specială (pe vremea mea se găseau acolo chiar şi turci), deşi bătrînul Azaïs, fostul prieten al tatălui meu, care l-a înfiinţat şi care-l conduce şi acum, a fost la început pastor.

Pauline primeşte veşti destul de bune din sanatoriul unde Vincent este pe cale de vindecare. Mi-a spus că îi vorbeşte de mine în scrisorile ei şi că ar vrea să-l cunosc mai bine, căci nu l-am văzut decît în treacăt. Îşi pune mari speranţe în fiul ei cel mare; familia face economii sîngeroase pentru a-i permite cît mai curînd să se instaleze – cu alte cuvinte: să aibă o locuinţă proprie pentru a-şi primi clientela. Pînă atunci, a reuşit să-i rezerve o parte din micul lor apartament, într-o cameră izolată, care era liberă. Marea întrebare este dacă nu cumva, din motive de sănătate, Vincent va trebui să renunţe la stagiul de intern.

La drept vorbind, Vincent nu mă interesează deloc şi, dacă totuşi vorbesc mult despre el cu maică-sa, o fac numai din complezenţă şi pentru a putea imediat după aceea să ne ocupăm mai mult de Olivier. Cît despre Georges, mă lasă rece, abia îmi răspunde dacă îi vorbesc şi, cînd mă întîlneşte, îmi aruncă priviri vag bănuitoare. Mi se pare că-mi poartă pică fiindcă nu m-am dus să-l aştept la ieşirea de la liceu – sau că se gîndeşte numai la vacanţă.

Pe Olivier nu-l văd mai des. Cînd mă duc în vizită la maică-sa, nu îndrăznesc să intru în camera în care ştiu că învaţă; dacă-l întîlnesc întîmplător, sînt atît de stîngaci şi de încurcat, încît nu găsesc nimic să-i spun, şi din pricina asta sînt atît de nefericit, încît prefer s-o vizitez pe maică-sa la orele cînd ştiu că el nu-i acasă.“

XII

Jurnalul lui Édouard

(Urmare)

„2 noiembrie

Lungă conversaţie cu Douviers, care m-a însoţit cînd am plecat de la părinţii Laurei pînă la Odéon, trecînd prin Luxembourg. Pregăteşte o teză de doctorat despre Wordsworth, dar din ce-mi spune îmi dau seama că îi scapă calităţile cele mai specifice ale poeziei lui

Wordsworth. Ar fi fost mai bine dacă l-ar fi ales pe Tennyson. Simt în Douviers o nedesluşită inaptitudine, o înclinaţie spre abstract, o anume naivitate. Totdeauna ia lucrurile şi oamenii aşa cum pretind că sînt; poate şi pentru că el se arată totdeauna aşa cum este.

– Ştiu, mi-a spus el, că eşti cel mai bun prieten al Laurei. Fără îndoială că ar trebui să fiu puţin gelos pe dumneata. Dar nu pot. Dimpotrivă, tot ce mi-a spus ea despre dumneata m-a făcut să înţeleg mai bine şi, în acelaşi timp, să doresc a deveni prietenul dumitale. Am întrebat-o mai zilele trecute dacă nu-mi porţi pică fiindcă o iau de soţie. Mi-a răspuns că, dimpotrivă, dumneata ai sfătuit-o să se căsătorească (cred că mi-a spus toate astea la fel de fără înconjur) – fapt pentru care aş vrea să-ţi mulţumesc – şi să nu mă socoteşti ridicol, fiindcă o fac foarte sincer – a adăugat el, forţîndu-se să zîmbească, dar cu o voce tremurătoare şi cu lacrimi în ochi.

Nu ştiam ce să-i spun, pentru că mă simţeam mult mai puţin emoţionat decît ar fi trebuit să fiu şi total incapabil de o efuziune reciprocă. Probabil că i-am părut puţin cam ţeapăn; dar mă agasa. I-am strîns totuşi mîna ce mi-o întinsese, cît mai călduros cu putinţă. Asemenea scene, în care ţi se oferă mai mult suflet decît ceri, sînt totdeauna penibile. Se gîndea, fără îndoială, să-mi cîştige simpatia. Dacă ar fi fost mai perspicace, s-ar fi simţit furat; dar el se şi simţea recunoscător faţă de propriul gest, al cărui reflex i se părea că îl surprinde în inima mea. Cum eu nu spuneam nimic şi jenat poate de tăcerea mea:

– Cred, adăugă el imediat, că la Cambridge se va simţi prea dezrădăcinată, ca să mai facă anumite comparaţii care ar fi în dezavantajul meu.

Ce voia să înţeleagă prin asta? Mă străduiam să nu caut nici un răspuns. Aştepta poate să protestez; ceea ce ar fi însemnat să ne amăgim şi mai mult. Face parte din categoria oamenilor a căror timiditate nu suportă tăcerile şi cred că e de datoria lor să le mobileze cu avansuri exagerate; e din categoria celor care la urmă îţi spun: «Am fost totdeauna deschis faţă de dumneata.» Nu, zău, dar important nu e să fii deschis, ci să-i permiţi celuilalt să fie. Ar fi trebuit să-şi dea seama că tocmai francheţea lui o împiedica pe a mea.

Măcar dacă eu nu-i pot fi prieten, sper că va fi un soţ excelent pentru Laura; căci, la urma urmelor, acum îi reproşez mai cu seamă calităţile sale. Pe urmă, am discutat despre Cambridge, iar eu i-am promis c-o să vin să-i văd acolo.

Ce nevoie absurdă a îndemnat-o pe Laura să-i vorbească de mine?

Admirabilă înclinaţia femeilor spre devotament. De cele mai multe ori, omul iubit nu e pentru ele decît un cuier de care îşi atîrnă dragostea. Cu ce sinceră uşurinţă a operat Laura substituirea! Înţeleg să se mărite cu Douviers; eu am fost printre primii care au sfătuit-o acest lucru. Dar aveam dreptul să sper la un dram de suferinţă. Căsătoria va avea loc peste trei zile.

Cîteva articole despre cartea mea. Calităţile ce mi se recunosc cel mai frecvent sînt tocmai cele care pe mine mă scîrbesc... Oare am făcut bine lăsînd să se reediteze vechiturile alea? Căci nu mai corespund cu ceea ce îmi place acum. Dar abia acum îmi dau seama. Nu mi se pare că, în sensul propriu al cuvîntului, m-aş fi schimbat; ci că doar în acest moment devin conştient de mine însumi; pînă acum nu ştiam cine sînt. S-ar putea să fi avut totdeauna nevoie de un altul, care pentru mine să aibă rolul de revelator! Această carte s-a cristalizat prin Laura, şi de aceea nu mai vreau să mă recunosc în ea.

Ne este interzisă acea perspicacitate, născută din simpatie, care ne-ar permite să devansăm vremurile? Ce probleme îi vor frămînta pe cei care vor veni după noi? Căci pentru ei vreau să scriu. Să hrănesc curiozităţi încă nedefinite, să răspund unor exigenţe încă imprecise, în aşa fel încît cel care astăzi nu e decît un copil să se mire mîine că mă întîlneşte în drumul său.

Îmi place foarte mult să simt la Olivier atîta curiozitate, atîta nerăbdătoare insatisfacţie faţă de trecut...

Uneori mi se pare că poezia e singurul lucru care îl interesează. Şi simt, recitind poeziile cu ochii lui, cît de rari sînt acei poeţi ai noştri care s-au lăsat conduşi mai mult de sentimentul artei decît de inimă sau de raţiune. Ciudăţenia este că, atunci cînd Oscar Molinier mi-a arătat versurile lui Olivier, l-am sfătuit pe acesta să nu se mai lase condus de cuvinte, ci să caute să şi le supună. Şi acum, tocmai dimpotrivă, mi se pare că el e cel care mă învaţă pe mine acest lucru.

Cît de trist, plicticos şi ridicol de rezonabil mi se pare astăzi tot ce am scris pînă acum!

5 noiembrie

A avut loc ceremonia. În capela de pe strada Madame, în care n-am mai intrat de foarte multă vreme. Toată familia Vedel-Azaïs era de față: bunicul, tatăl și mama Laurei, cele două surori și tînărul ei frate, plus nenumărați unchi, mătuși și veri. Familia Douviers reprezentată de trei mătuși în doliu, din care catolicismul a făcut trei călugărițe; după cîte mi s-a spus, locuiau împreună, și tot cu ele a locuit și Douviers după moartea părinților lui. La galerie, elevii pensionului. Alți prieteni ai familiei umpleau sala; eu stăteam în fundul capelei; nu departe de mine am văzut-o pe sora mea cu Olivier; Georges era pesemne la galerie, cu colegii săi. La armoniu, bătrînul La Pérouse; fața lui îmbătrînită, mai frumoasă, mai nobilă ca oricînd; dar în ochi fără acea flacără admirabilă care-mi comunica o mare fervoare pe vremea cînd luam lecții de pian. Privirile ni s-au încrucișat și am simțit în zîmbetul ce mi l-a adresat atîta tristețe, încît mi-am promis să-l aștept la ieșire. Între timp, oamenii s-au mai mișcat și lîngă Pauline s-a făcut un loc liber; Olivier mi-a făcut imediat semn, a împins-o puțin pe maică-sa, ca să mă pot așeza lîngă el; apoi mi-a luat mîna și a ținut-o multă vreme într-ale sale. Era pentru prima oară că se purta atît de familiar cu mine. A ținut ochii închiși aproape tot timpul cît a durat interminabila predică a pastorului, ceea ce mi-a permis să-l contemplu îndelung; seamănă cu ciobanul acela adormit dintr-un basorelief aflat la muzeul din Napoli, a cărui fotografie o am pe biroul meu. Aș fi putut crede că doarme și el, dacă degetele nu i-ar fi fremătat; mîna îi palpita ca o pasăre între palmele mele.

Bătrînul pastor a crezut că e de datoria lui să expună istoria întregii familii, începînd cu bunicul Azaïs, căruia îi fusese coleg de clasă, la Strasbourg, înainte de război, apoi codiscipol la Facultatea de Teologie. Am avut impresia că se va împotmoli într-o frază complicată în care încerca să arate că, preluînd conducerea unui pension și dedicîndu-se educației copiilor, prietenul său de fapt nu părăsise preoția. Apoi a venit rîndul celeilalte generații. A vorbit, de asemenea, dînd pilde moralizatoare, de familia Douviers, despre care se părea că nu știe prea mare lucru. Noblețea sentimentelor umbrea deficiențele oratorice și, în rîndurile asistenței, se auzeau

numeroase persoane care își suflau nasul. Aș fi vrut să știu ce gîndește Olivier; îmi închipuiam că, fiind crescut în religia catolică, pentru el cultul protestant era desigur ceva nou și că, fără îndoială, acum intra pentru prima oară în acest templu. Neobișnuita mea facultate de a mă depersonaliza, care îmi permite să resimt emoțiile altuia de parcă ar fi ale mele, m-a silit aproape să adopt senzațiile lui Olivier, cele pe care îmi imaginam că le trăiește; și cu toate că ținea ochii închiși sau poate tocmai din această pricină mi se părea că văd în locul lui și pentru prima oară zidurile goale, auditoriul scăldat în lumina abstractă și palidă, conturul crud al amvonului pe peretele alb din fund, rectitudinea liniilor, rigiditatea coloanelor ce susțineau galeriile, spiritul însuși al acestei arhitecturi colțuroase și decolorate a cărei lipsă respingătoare de grație, intransigență și parcimonie i le vedeam pentru prima oară. Probabil că nu le-am remarcat mai devreme, pentru că fusesem obișnuit cu ele din copilărie... M-am gîndit imediat la primele mele tresăriri religioase, la primele exaltări; la Laura și la școala de duminică, unde ne întîlneam, monitori amîndoi, plini de zel și deslușind cu greu, în înflăcărarea aceea care ardea în noi, orice simțămînt impur, ce anume aparținea celuilalt și ce-I revenea lui Dumnezeu. Și, în aceeași clipă, l-am deplîns pe Olivier că nu a cunoscut această primă despuiere de senzual, care ridică sufletul într-un mod atît de periculos deasupra apartenențelor, și că nu are amintiri asemănătoare cu ale mele; dar faptul că îl simțeam străin de toate acestea m-a ajutat să evadez din mine însumi. Am strîns cu pasiune mîna pe care el și-o lăsase într-ale mele, dar în clipa aceea el și-o retrase brusc. Deschise ochii pentru a mă privi, apoi, cu un zîmbet șăgalnic de copil, care-i tempera extraordinara gravitate a frunții, șopti, aplecîndu-se spre mine – tocmai în timp ce pastorul, reamintind îndatoririle fiecărui creștin, împărțea cu dărnicie proaspeților căsătoriți sfaturi, precepte și pioase dojeni:

– Mie puțin îmi pasă: sînt catolic.

Totul mă atrage la el și mă face să nu mai înțeleg.

La ușa sacristiei, l-am întîlnit pe bătrînul La Pérouse. Mi-a spus pe un ton oarecum trist, dar în care nu se simțea nici urmă de reproș:

– Mi se pare că m-ai cam uitat.

Am pretextat nu știu ce treburi, ca să mă scuz că nu l-am văzut atîta vreme; i-am promis să-i fac o vizită poimîine. Am încercat să-l

aduc la familia Azaïs, unde eram şi eu invitat la ceaiul pe care-l dădeau după ceremonie; dar mi-a spus că nu e deloc în apele lui şi se teme că va întîlni prea mulţi oameni cu care ar fi trebuit, dar nu ar fi fost în stare, să stea la taifas.

Pauline a plecat cu Georges; m-a lăsat cu Olivier:

– Ţi-l încredinţez, mi-a spus ea rîzînd; ceea ce păru că îl cam agasează pe Olivier, care se întunecă la faţă. Mă trase în stradă:

– Nu ştiam că ai cunoscut atît de bine familia Azaïs.

A fost foarte surprins cînd i-am spus că am locuit la ei doi ani.

– Dar cum ai putut prefera o astfel de situaţie cînd ai fi putut duce o viaţă independentă?

– Mi se ofereau destule comodităţi, i-am răspuns eu vag, neputînd să-i spun că în vremea aceea Laura pusese stăpînire pe toate gîndurile mele şi că aş fi acceptat pînă şi cel mai prost regim pentru plăcerea de a-l suporta alături de ea.

– Şi nu te-ai sufocat în atmosfera îmbîcsită din maghernița aceea?

Apoi, cum nu i-am răspuns nimic:

– De altminteri, nici eu nu prea îmi dau seama cum de o suport, nici cum se face că mai sînt acolo... Dar sînt intern numai pe jumătate. Şi aşa şi e încă prea mult.

A trebuit să-i povestesc despre prietenia dintre directorul «magherniței» aceleia şi bunicul său, prietenie care, mai tîrziu, a fost hotărîtoare pentru alegerea făcută de mama sa.

– De altfel, adăugă el, îmi lipsesc termenii de comparaţie; şi fără îndoială că toate azilurile astea seamănă între ele; sînt gata să cred că, aşa după cum mi s-a spus, majoritatea celorlalte sînt mai rele. Ceea ce nu înseamnă că n-aş fi mulţumit să scap de acolo. Nu m-aş fi dus niciodată dacă n-aş fi avut de recuperat timpul cît am fost bolnav. Şi de multă vreme nu mai merg la pension decît din prietenie pentru Armand.

Aflu atunci că acest mai tînăr frate al Laurei îi este coleg. Îi spun lui Olivier că nu-l cunosc aproape deloc.

– Deşi e cel mai inteligent şi cel mai interesant din toată familia.

– Adică e cel care te interesează mai mult decît alţii.

– Nu, nu; te asigur că e foarte ciudat. Dacă vrei, putem merge să discutăm puţin cu el în camera lui. Sper că va îndrăzni să vorbească de faţă cu dumneata.

Am ajuns în faţa pensionului.

Familia Vedel-Azaïs înlocuise tradiţionala masă de nuntă cu un ceai mai puţin costisitor. Vorbitorul şi biroul pastorului Vedel erau deschise pentru mulţimea de invitaţi. Numai cîţiva rari intimi aveau acces în micul salon particular al pastorului Vedel; şi pentru a evita o invazie, uşa dintre vorbitor şi salon fusese blocată, iar din această pricină, celor care îl întrebau pe unde ar putea ajunge la maică-sa, Armand le răspundea:

– Pe coş.

Era o grămadă de lume. Căldura era sufocantă. În afară de cîţiva «membri ai corpului didactic» colegi de-ai lui Douviers, societate aproape exclusiv protestantă. Miros puritan foarte specific. Duhoarea e la fel de puternică sau poate chiar mai asfixiantă la întrunirile catolice sau evreieşti, de îndată ce ei între ei încep să se simtă în largul lor; numai că de cele mai multe ori la catolici se simte o supraapreciere, iar la evrei o subapreciere de sine, de care protestanţii nu mi se par decît foarte rar capabili. Dacă evreii au nasul prea lung, protestanţii îl au turtit; e lucru ştiut. Şi nici eu însumi n-am remarcat calitatea deosebită a acestei atmosfere, cîtă vreme eram cufundat în ea. Un nu ştiu ce inefabil alpestru, paradiziac şi neghiob.

În fundul sălii, bufetul aranjat pe o masă; Rachel, sora mai mare a Laurei, şi Sarah, sora ei mai mică, ajutate de cîteva fete candidate la măritiş, prietenele lor, ofereau ceai...

Laura, de îndată ce m-a văzut, m-a dus în biroul tatălui ei, unde era întrunit un întreg sinod. Refugiindu-ne în dreptul ferestrei, am putut discuta fără să fim auziţi. Cu mult înainte, ne scrijeliserăm numele pe pervaz.

– Vino să vezi! Sînt tot acolo, mi-a spus ea. Cred că nimeni nu le-a băgat în seamă. Cîţi ani aveai atunci?

Deasupra numelor scrisesem data. Am calculat:

– Douăzeci şi opt.

– Iar eu, şaisprezece. Sînt zece ani de atunci.

Momentul nu era prea bine ales pentru a depăna astfel de amintiri; mă forţam să schimb subiectul; în timp ce ea mă ducea la punctul de plecare cu o neliniştită insistenţă; apoi deodată, parcă temîndu-se că s-ar putea înduioşa, mă întrebă dacă-mi aminteam de Strouvilhou.

Strouvilhou avea un regim special şi pe vremea aceea îi chinuia mult pe părinţii Laurei. În principiu, urma cursurile, dar cînd era

întrebat: care? sau pentru ce examen se pregătește, răspundea cu indiferență:

– Depinde.

La început, toți lăsau impresia că îi consideră insolențele drept glume, anume parcă pentru a le toci ascuțișul, și el însuși le însoțea cu hohote de rîs; numai că, în curînd, rîsul lui deveni mai sarcastic, în timp ce ieșirile îi deveneau mai agresive, și eu nu înțelegeam prea bine cum și de ce pastorul îl mai tolera în internat; îmi ziceam că poate numai din rațiuni financiare și pentru că nutrea pentru Strouvilhou un fel de afecțiune, amestecată cu milă, sau că probabil avea o vagă speranță că va reuși să-l convingă, adică să-l convertească. Și la fel de puțin înțeleg de ce Strouvilhou continua să locuiască la internat, cînd ar fi putut foarte bine să se ducă în altă parte; fiindcă nu mi se părea că este reținut din motive sentimentale, ca mine; sau poate că tocmai pentru plăcerea ce i-o ofereau aceste turniruri cu sărmanul pastor, care se apăra prost și totdeauna îi lăsa lui rolul cel frumos.

– Îți amintești cînd l-a întrebat pe tata dacă poartă vestonul pe sub robă, atunci cînd predică?

– Cum să nu! Întreba atît de blînd, că bietul dumitale tată n-a remarcat nici urmă de răutate. Eram la masă; revăd scena foarte bine...

– Și tata, care i-a răspuns candid că roba nu era prea groasă și că se temea să nu răcească fără veston.

– Și ce mutră dezolată a făcut Strouvilhou! Și cum a trebuit să insistăm ca în cele din urmă să declare că «povestea n-are prea mare importanță», numai că atunci cînd tatăl dumitale face gesturi mai largi, mînecile vestonului i se văd de sub robă, și asta are un efect supărător asupra unor anumiți credincioși.

– După care sărmanul tata a rostit o predică întreagă, ținîndu-și brațele lipite de corp și ratînd toate efectele oratorice.

– Și, în duminica următoare, s-a întors acasă cu guturai, pentru că își dezbrăcase vestonul. Oh! și discuțiile despre smochinul sterp din Evanghelie și despre pomii care nu fac fructe... «Eu nu sînt un pom fructifer. Eu fac doar umbră, domnule pastor: vă acopăr cu umbra mea.»

– Și asta tot la masă a spus-o.

– Firește, căci nu-l vedeai decît la masă.

– Și o spusese pe un ton plin de arțag. Atunci l-a dat bunicul pe ușă afară. Îți amintești cum s-a ridicat deodată, el, care de obicei stătea cu nasul în farfurie; și, cu brațul întins, a spus: «Ieși!»

– Părea enorm, înspăimîntător; era indignat. Cred că într-adevăr lui Strouvilhou i s-a făcut frică.

– Și-a aruncat șervetul pe masă și a dispărut. A plecat fără să plătească; și de atunci nu l-a mai văzut nimeni.

– Aș fi curios să știu ce s-a întîmplat cu el.

– Sărmanul bunic, reluă Laura cu o oarecare tristețe, cît mi s-a părut de frumos în ziua aceea! Știi că te iubește foarte mult. Ar trebui să urci măcar pentru o clipă la el în birou. Sînt sigură că i-ar face multă plăcere.

Retranscriu toate acestea imediat, fiindcă știu cît e de dificil pe urmă să regăsești tonul just al unui dialog. Numai că din acest moment am început s-o ascult pe Laura mai distrat. Tocmai îl zărisem, la o oarecare depărtare, pe Olivier, pe care îl pierdusem din vedere de cînd Laura mă adusese în biroul tatălui ei. Avea ochii strălucitori și trăsăturile extraordinar de însuflețite. Am aflat mai tîrziu că Sarah, ca să se amuze, îi dăduse să bea una după alta șase cupe de șampanie. Armand era împreună cu el și amîndoi, strecurîndu-se printre grupuri, le urmăreau pe Sarah și pe o tînără englezoaică de aceeași vîrstă cu Sarah, care era internă la Azaïs de mai bine de un an. Sarah și prietena ei au părăsit, în sfîrșit, camera și, prin ușa deschisă, i-am văzut pe cei doi băieți pornind în fugă după ele pe scări. Mă pregăteam să ies și eu, cedînd rugăminților Laurei, cînd ea făcu un pas spre mine:

– Ascultă, Édouard, aș vrea să-ți spun... și brusc vocea îi deveni foarte gravă, poate va trece multă vreme pînă ne vom revedea. Aș vrea să-mi spui din nou... Aș vrea să știu dacă aș mai putea conta pe dumneata... ca pe un prieten.

Niciodată n-am avut atîta poftă s-o sărut ca în clipa aceea; m-am mulțumit însă să-i sărut mîna cu dragoste și cu înflăcărare, șoptind:

– Orice s-ar întîmpla. Și, pentru a-mi ascunde lacrimile pe care le simțeam că-mi umplu ochii, am alergat repede să-l caut pe Olivier.

El îmi pîndea ieșirea, așezat alături de Armand pe o treaptă a scării. Fără discuție că era puțin beat. Se ridică, mă trase de braț:

– Vino, îmi spuse. O să fumăm o ţigară în cameră la Sarah. Fata ne aşteaptă.

– Imediat. Dar mai întîi trebuie să mă duc să-l văd pe Azaïs. Numai că n-aş mai reuşi după aceea să găsesc camera.

– Lasă că o cunoşti foarte bine; e fosta cameră a Laurei, strigă Armand. Fiindcă era una dintre cele mai bune camere, i-o dăduseră englezoaicei; dar cum nu plătea destul, împărţea camera cu Sarah. Li s-au pus două paturi aşa, de formă; o treabă destul de inutilă...

– Nu-l asculta, spuse Olivier rîzînd şi îmbrîncindu-l; e beat.

– Te sfătuiesc să vorbeşti, reluă Armand. Aşadar, vii, nu-i aşa? Te aşteptăm.

Am promis că voi veni.

De cînd îşi tunde părul ca peria, bătrînul Azaïs nu mai seamănă deloc cu Whitman. A lăsat familiei ginerelui primul şi al doilea etaj al imobilului. De la fereastra biroului său (acaju, rips şi moleschină), domină curtea şi supraveghează plecarea şi sosirea elevilor.

– Vezi cum mă răsfaţă, îmi spuse, arătîndu-mi pe masă un enorm buchet de crizanteme, pus acolo de mama unuia dintre elevi, veche prietenă a familiei. Atmosfera odăii era atît de austeră, încît aveai impresia că florile o să se veştejească într-o clipă. M-am retras pentru un moment din mijlocul societăţii. Sînt bătrîn şi zgomotul conversaţiei mă oboseşte. Dar florile astea o să-mi ţină tovărăşie. Vorbesc în felul lor şi ştiu să povestească despre slava Domnului mai bine decît oamenii (sau ceva asemănător).

Demnul bărbat nu-şi poate imagina cît de mult îşi plictiseşte elevii cu poveşti de acest fel; atît de sincere în gura lui, încît retează orice ironie. Pentru mine, sufletele simple, cum e şi sufletul lui Azaïs, sînt cel mai greu de înţeles. Dacă eşti mai puţin simplu tu însuţi, eşti constrîns să joci în faţa lor un fel de comedie; nu prea cinstită; dar ce să faci? Nu poţi discuta, nu poţi pune lucrurile la punct; eşti constrîns să fii de acord. Azaïs impune în jurul lui ipocrizia, dacă nu-i împărtăşeşti întru totul credinţa. Pe vremea cînd abia începusem să-l vizitez, eram indignat văzînd cum nepoţii îl mint. A trebuit şi eu să fac la fel.

Pastorul Prosper Vedel e prea ocupat; doamna Vedel, nu prea inteligentă, stă cufundată într-o reverie poetico-religioasă în care-şi pierde total simţul realităţii; aşa că bunicul se ocupă de educaţia şi de instruirea tinerilor. O dată pe lună, pe vremea cînd locuiam la ei, asistam la o explicaţie furtunoasă, care se termina cu efuziuni patetice:

– De acum ne vom spune totul. Intrăm într-o eră nouă de francheţe şi sinceritate. (Îi place să folosească mai multe cuvinte pentru a spune acelaşi lucru – veche obişnuinţă, rămasă de pe vremea cînd era pastor.) Să nu mai avem gînduri ascunse, gînduri din acelea urîte. Vom putea să ne privim drept în faţă, ochi în ochi. Nu-i aşa? Ne-am înţeles.

După care se cufundau şi mai mult, el în neghiobiile lui, copiii în minciunile lor.

Aceste cuvinte i se adresau în special unui frate al Laurei, cu un an mai mic decît ea, cam năbădăios, şi care avusese şi aventuri amoroase. (S-a apucat să facă negoţ în colonii şi l-am pierdut din vedere.) Într-o seară, cînd bătrînul a rostit din nou această frază, m-am dus să-l caut la el în birou; am încercat să-l fac să priceapă că intransigenţa lui făcea cu neputinţă sinceritatea pe care i-o pretindea nepotului. Azaïs aproape că s-a supărat:

– N-are decît să facă numai lucruri de care să nu se ruşineze cînd le mărturiseşte, a strigat el pe un ton ce nu admitea replică.

Altminteri era un om minunat; mai mult decît atît: un prototip de virtute şi ceea ce se numeşte: o inimă de aur; numai că judecăţile lui erau copilăreşti. Marea stimă ce mi-o purta se datora faptului că, după ştiinţa lui, n-am avut amante. Nu mi-a ascuns că sperase să mă căsătoresc cu Laura; se îndoieşte că Douviers ar fi soţul care i se potriveşte şi mi-a repetat de mai multe ori: «Alegerea ei mă uimeşte», apoi a adăugat: «Mă rog, cred că e un băiat cumsecade... Cum ţi se pare?...» La care am spus:

– Desigur.

Pe măsură ce un suflet se cufundă în devoţiune, îşi pierde simţul realului, gustul, nevoia şi dragostea de realitate. Am observat acest lucru şi la Vedel, chiar dacă n-am stat de vorbă cu el decît foarte puţin. Pe astfel de oameni strălucirea credinţei lor îi orbeşte, făcîndu-i să nu mai vadă lumea ce-i înconjoară şi să nu se mai vadă nici pe ei înşişi. Pentru mine, cel mai important e să văd totul limpede şi de aceea mă uluieşte mulţimea de minciuni în care se poate complace un habotnic.

Am vrut să-l fac pe Azaïs să-mi vorbească despre Olivier, dar pe el îl interesează mai cu seamă micuţul Georges.

– Nu-l lăsa să vadă că ştii ceea ce-ţi voi spune eu acum, a început el; deşi nu-i face decît cinste... Închipuie-ţi că tînărul dumitale nepot şi cîţiva camarazi de-ai săi au întemeiat un fel de mică asociaţie, o ligă de emulaţie reciprocă; nu-s admişi în ea decît cei pe care îi consideră demni şi care au dat dovezi de virtute; un fel de Legiune de Onoare infantilă. Nu găseşti că e încîntător? Fiecare poartă la butonieră o mică panglică – destul de puţin bătătoare la ochi, e adevărat, dar pe care eu am remarcat-o, totuşi. L-am chemat pe copil în biroul meu şi, cînd i-am cerut să-mi explice ce e cu insigna aceea, la început s-a tulburat. Scumpul de el se aştepta la o mustrare. Apoi, roşind pînă în vîrful urechilor şi vorbind foarte încîlcit, mi-a povestit cum a luat fiinţă micul lor club. Astea-s lucruri, vezi dumneata, de care n-ai voie să rîzi; căci rişti să jigneşti sentimente foarte delicate... L-am întrebat de ce el şi colegii lui nu făceau treaba asta deschis, la lumina zilei. I-am spus ce admirabilă forţă de propagandă, de prozelitism ar putea avea, ce rol frumos ar putea ei juca... Dar la vîrsta asta iubeşti misterul... Pentru a-i cîştiga încrederea, i-am spus, la rîndul meu, că pe vremea mea, adică atunci cînd aveam vîrsta lui, m-am înrolat într-o asociaţie de acest fel, ai cărei membri purtau frumosul nume de «cavaleri ai datoriei»; fiecare dintre noi primea de la preşedintele ligii un carnet în care-şi scria cu toată sinceritatea slăbiciunile şi lipsurile. A început să zîmbească şi mi-am dat seama că povestea aceea cu carnetele i-a dat o idee; n-am insistat, dar nu m-ar mira dacă ar introduce acest sistem de carnete printre emulii săi. Vezi dumneata, pe copiii ăştia trebuie să ştii cum să-i iei; şi în primul rînd să le arăţi că îi înţelegi. I-am promis că nu voi sufla o vorbă părinţilor lui; cerîndu-i însă să-mi promită că îi va spune totul mamei sale, care va fi foarte fericită aflînd această poveste. Se pare totuşi că el şi colegii lui şi-au dat cuvîntul de onoare să nu scoată o vorbă. Ar fi fost o stîngăcie să mai insist. Dar, înainte de a ne despărţi, ne-am rugat împreună ca Dumnezeu să le binecuvînteze liga.

Sărmane şi scumpule bătrîn Azaïs! Sînt convins că puştiul te-a dus de nas şi că tot ce-a spus era minciună. Dar cum ar fi putut Georges să răspundă altfel?... Vom încerca să lămurim acest lucru.

La început, n-am recunoscut camera Laurei. Tapetul odăii fusese schimbat; atmosfera era cu totul alta. Sarah, de asemenea, mi

se părea de nerecunoscut. Credeam totuşi că o cunosc bine. Mi-a arătat întotdeauna foarte multă încredere. De cînd o ştiu, eu am fost pentru ea omul căruia îi poţi spune totul. Numai că de prea multă vreme n-am mai fost pe la familia Vedel. Rochia îi dezvelea braţele şi gîtul. Părea mai mare, mai îndrăzneaţă. Şedea pe unul din cele două paturi, alături de Olivier, lipită de băiatul care se întinsese fără fasoane şi părea că doarme. Era beat, fără discuţie; şi în mod cert sufeream că îl văd în starea asta; dar mi se părea mai frumos ca oricînd. Beţi, mai mult sau mai puţin, erau toţi patru. Micuţa englezoaică izbucnea în hohote de rîs, într-un rîs ascuţit, de care mă dureau urechile, la cele mai absurde vorbe ale lui Armand. Acesta spunea verzi şi uscate, flatat de rîsul ei şi rivalizînd cu el în prostie şi în vulgaritate; simulînd că-şi aprinde ţigara de la roşeaţa din obrajii surorii sale sau de la obrajii lui Olivier, care erau, de asemenea, îmbujoraţi, sau că şi-a ars degetele cînd, pe neaşteptate, cu un gest neruşinat, îi apropie unul de altul silindu-i să-şi lipească frunţile. Olivier şi Sarah se pretau la acest joc, ceea ce mi se părea extrem de penibil. Dar anticipez...

Olivier încă se mai prefăcea că doarme cînd Armand mă întrebă deodată, pe nepusă masă, ce părere am despre Douviers. Mă aşezasem într-un fotoliu scund şi eram în acelaşi timp amuzat, stîrnit şi jenat de beţia lor, de comportarea lor dezinvoltă; la urma urmelor, eram flatat că m-au invitat să vin, tocmai într-un moment cînd, după toate aparenţele, nu aveam ce căuta printre ei.

– Domnişoarele aici de faţă... continuă el văzînd că nu răspund şi mă mulţumesc să zîmbesc din complezenţă pentru a fi în ton cu ei. În clipa aceea, englezoaica vru să-l împiedice să vorbească şi alergă după el ca să-i pună mîna la gură; el se zbătu şi strigă: – Aceste domnişoare sînt indignate de ideea că Laura va trebui să se culce cu el.

Englezoaica îi dădu drumul şi, cu o mînie prefăcută:

– Oh! Să nu credeţi ce spune. E un mincinos.

– M-am străduit să le explic, reluă Armand mai potolit, că Laura, cu zestrea ei de douăzeci de mii de franci, n-ar fi putut spera niciodată la ceva mai bun, şi că, bună creştină cum este, va trebui să ţină cont mai ales de calităţile sufleteşti, aşa cum spune tatăl nostru, pastorul. Da, copiii mei. Şi-apoi cum s-ar mai repopula pămîntul

dacă l-am condamna la celibat pe fiecare bărbat care nu-i un Adonis... sau un Olivier, pentru a ne referi la o epocă mai recentă.

– Ce idiot! şopti Sarah. Nu-l asculta; nu mai ştie ce vorbeşte.

– Am spus adevărul.

Nu l-am auzit niciodată pe Armand vorbind în felul acesta; îl credeam şi îl mai cred încă delicat şi sensibil din fire; vulgaritatea lui mi se părea afectată, datorată în parte beţiei, dar mai cu seamă dorinţei de a o amuza pe englezoaică. Aceasta, într-adevăr foarte drăguţă, era pesemne foarte proastă din moment ce nu-i displăceau asemenea necuviinţe; dar pe Olivier de ce-l interesau toate astea?... Mi-am promis ca, de îndată ce vom fi numai noi doi, să nu-i ascund dezgustul meu.

– Dar dumneata, reluă Armand, întorcîndu-se brusc spre mine, dumneata care nu ţii la bani şi ai destui ca să-ţi plăteşti sentimente nobile, ai consimţi să ne spui de ce nu te-ai căsătorit cu Laura? Deşi se părea că o iubeai, iar ea, toată lumea ştia că era moartă după dumneata.

Olivier, care pînă în clipa aceea se prefăcuse că doarme, deschise ochii; privirile ni se întîlniră şi fără îndoială că n-am roşit, pentru că nici unul din cei de faţă nu era în stare să mă observe.

– Armand, eşti insuportabil, spuse Sarah, ca pentru a mă scoate din încurcătură, pentru că nu găseam ce să-i răspund. Apoi, pe patul pe care la început şezuse, se întinse alături de Olivier în aşa fel încît li se atingeau capetele. Armand făcu un salt, luă un paravan care stătea pliat la capul patului, proptit de perete şi, cu gesturi de paiaţă, îl desfăcu şi acoperi cu el cuplul, apoi, făcînd în continuare pe bufonul, se aplecă spre mine spunînd însă cu voce tare:

– Dumneata poate nici nu ştii că soră-mea e o curvă?

Era prea mult. M-am ridicat; am răsturnat paravanul din dosul căruia Olivier şi Sarah se ridicară în aceeaşi clipă. Ea avea părul răvăşit. Olivier se scula. Se duse la toaletă şi se spălă pe faţă cu apă rece:

– Vino pe-aici! Vreau să-ţi arăt ceva, îmi spuse Sarah luîndu-mă de braţ.

Deschise uşa camerei şi mă conduse pe palier:

– Cred că asta l-ar putea interesa pe un romancier. E un carnet pe care l-am găsit întîmplător; un jurnal intim al tatei; nu înţeleg cum de l-a putut lăsa să se rătăcească. Putea să-l citească oricine. L-am luat eu, ca să nu dea Armand peste el. Să nu-i spui nimic.

Carnetul nu e prea gros. Îl poţi citi în zece minute şi mi-l restitui înainte de plecare.

– Dar, Sarah, i-am spus, privind-o fix, ai săvîrşit o indiscreţie groaznică.

Ea ridică din umeri:

– Oh! dacă îţi închipui asta, vei fi foarte decepţionat. Numai într-un singur loc devine mai interesant... şi nu prea. Stai că-ţi arăt eu!

Scoase din sîn o agendă foarte mică, veche de patru ani, pe care o răsfoi o clipă, apoi mi-o întinse deschisă, indicîndu-mi un pasaj:

– Citeşte repede!

Mai întîi am văzut, dedesubtul unei date şi între ghilimele, acest citat din Evanghelie:

– «Cel ce este credincios în lucrurile mărunte va fi şi în cele mari», apoi: «De ce să amîn mereu pe mîine hotărîrea pe care vreau să o iau de a nu mai fuma? Chiar dacă n-aş lua-o decît pentru a nu o întrista pe Mélanie (păstoreasa), dă-mi, Doamne, puterea de a scutura jugul acestei ruşinoase sclavii». (Cred că citez exact.) – Erau notate în continuare luptele, rugăminţile, rugăciunile, eforturile, desigur, zadarnice, căci se repetau zi de zi. Întorc o altă pagină şi, dintr-o dată e vorba despre altceva.

– E destul de emoţionant, nu-i aşa? făcu Sarah cu o imperceptibilă grimasă de ironie, după ce am terminat de citit.

– E mai ciudat chiar decît ţi-ai putea închipui, nu m-am putut reţine să-i spun, reproşîndu-mi totodată că i-am vorbit. Imaginează-ţi că nu sînt nici zece zile de cînd l-am întrebat pe tatăl dumitale dacă a încercat vreodată să se lase de fumat. Găseam că şi eu fumez prea mult şi... Pe scurt, ştii ce mi-a răspuns? La început mi-a spus că, după părerea lui, se exagerează mult efectele pernicioase ale tutunului, că, în ceea ce-l priveşte, nu le-a resimţit niciodată asupra propriei persoane; şi cum eu insistam: – Da, mi-a spus în cele din urmă; m-am hotărît şi eu de două sau de trei ori să-l întrerup pentru un timp. – Şi aţi reuşit? – Firește, mi-a spus el ca şi cum ar fi fost ceva de la sine înţeles, din moment ce am luat hotărîrea. E ceva nemaipomenit! Poate că la urma urmelor nu-şi mai aduce aminte, am adăugat, nevoind s-o las pe Sarah să-şi dea seama cîtă ipocrizie bănuiam că se ascunde în toată povestea.

– Sau poate, reluă Sarah, asta dovedeşte că «a fuma» e pus în locul altui cuvînt.

Sarah vorbea? Eram uluit. Mă uitam la ea abia îndrăznind să înţeleg ce anume vrea să spună... În clipa aceea, Olivier ieşi din cameră. Se pieptănase, îşi pusese în ordine îmbrăcămintea şi părea mai calm.

– Ce-ar fi să plecăm? spuse el fără să-i pese de Sarah. E tîrziu.

Am coborît şi, de îndată ce am ajuns în stradă:

– Mi-e teamă că o să mă judeci greşit, îmi spuse. Ai putea crede că o iubesc pe Sarah. Dar nu... Oh! nici n-o detest... Dar n-o iubesc.

L-am luat de braţ, strîngîndu-i-l fără să spun nimic.

– Nici pe Armand nu trebuie să-l judeci după cele ce ţi-a spus astăzi, reluă el. Joacă un fel de rol... fără voia lui. În fond, e cu totul altfel... Nu pot să-ţi explic. Simte un fel de nevoie de a distruge lucrurile la care ţine cel mai mult. Dar nu-i de multă vreme aşa. Cred că e foarte nefericit şi, ca să-şi ascundă starea asta, ia totul în derîdere. E foarte mîndru. Părinţii lui nu-l înţeleg deloc. Ar vrea să-l facă pastor.

Epigraf pentru un capitol din *Falsificatorii de bani:*

«Familia... această celulă socială».
Paul BOURGET (passim)

Titlul capitolului: REGIMUL CELULAR

E cert că nu există închisoare (intelectuală) din care un spirit viguros să nu scape; şi nimic din ceea ce te îndeamnă la revoltă nu este periculos în mod definitiv – deşi revolta poate deforma caracterul (îl contorsionează, îl tulbură, îl înăspreşte, îl îndeamnă la o şiretenie nelegiuită); şi copilul care nu cedează la influenţele familiale o foloseşte pentru a descătuşa din ea primele izbucniri ale energiei sale. Dar chiar şi educaţia care îl contrariază pe copil, impunîndu-i oprelişti, îl fortifică. Cele mai jalnice victime sînt victimele adulării. Pentru a-i detesta pe cei care te flatează, e nevoie de o mare forţă de caracter. Cîţi părinţi n-am văzut (mame, în special) bucuroşi să descopere şi să încurajeze în copiii lor cele mai prosteşti aversiuni, ranchiunele cele mai injuste, lipsa de înţelegere, fobii... La masă: – Las-o pe aia; nu vezi că-i prea grasă? Scoate-i pieliţa! Asta nu-i destul de prăjită... – Seara, afară: – Vai! un liliac... acoperă-ţi capul, o să-ţi intre în păr! Etc... După ei, cărăbuşii muşcă, lăcustele înţeapă, rîmele îţi fac negi. Absurdităţi echivalente în toate domeniile, intelectual, moral etc.

În trenul local în care mă întorceam de la Auteuil, alaltăieri, am auzit o mamă şoptind la urechea unei fetiţe de zece ani, pe care o dezmierda:

– Tu şi cu mine; eu şi cu tine; de alţii nu ne pasă.

(Ştiu, desigur, că erau oameni simpli; dar şi oamenii simpli au drept la indignarea noastră. Soţul, într-un colţ al vagonului, citea ziarul, liniştit, resemnat, poate chiar încornorat.)

Se poate imagina o otravă mai perfidă?

Viitorul aparţine bastarzilor. – Ce înţeles adînc e în aceste cuvinte: «Un copil din flori!» Numai bastardul are dreptul de-a fi făcut din flori.

Egoismul familial... numai cu puţin mai hidos decît egoismul individual.

6 noiembrie

Niciodată n-am fost în stare să inventez. Dar stau în faţa realităţii ca pictorul în faţa modelului, căreia îi spune: fă cutare gest, ia cutare atitudine. Dacă le cunosc bine resorturile, pot face ca modelele pe care societatea mi le furnizează să acţioneze după cum doresc eu sau, cel puţin, pot să aduc în faţa nehotărîrii lor anumite probleme pe care ele le vor rezolva, fiecare în felul său, astfel încît eu să aflu rezultatele din reacţiile lor. Numai ca romancier mă chinuie nevoia de a interveni, de a acţiona asupra destinelor lor. Dacă aş avea mai multă imaginaţie, aş construi intrigi; eu însă le provoc, observ actorii, apoi scriu ce-mi dictează ei.

7 noiembrie

Din tot ce-am scris ieri, nimic nu e adevărat. Rămîne atît: realitatea mă interesează ca un material plastic şi sînt mult mai atent la ceea ce ar putea să fie decît la ceea ce a fost. Mă aplec vertiginos asupra posibilităţilor fiecărei fiinţe şi deplîng tot ceea ce carapacea moravurilor atrofiază.“

Bernard fu silit să întrerupă o clipă cititul. Privirea i se înceţoşa. Îşi pierduse suflul, de parcă ar fi uitat să respire pe cînd

citea, atît îi era de concentrată atenţia. Deschise fereastra şi îşi umplu plămînii cu aer, înainte de a se cufunda iar în lectură.

Evident că prietenia lui pentru Olivier era cît se poate de înflăcărată; n-avea prieten mai bun şi pe nimeni nu iubea mai mult pe lumea asta, fiindcă nu-şi putea iubi părinţii; deocamdată, era chiar exagerat de legat de această prietenie; numai că el şi Olivier nu înţelegeau prietenia absolut în acelaşi mod. Bernard, pe măsură ce citea, se mira tot mai mult, admira tot mai mult, dar şi cu o oarecare durere, diversitatea de care se arăta capabil acest prieten al lui; deşi credea că îl cunoaşte foarte bine. Olivier nu-i spusese nimic despre cele povestite în jurnal. Despre Armand şi Sarah bănuia doar că ar exista. Şi cîtă deosebire în felul lui Olivier de a se purta cu ei şi cu el... Oare Bernard şi-ar fi recunoscut prietenul în camera aceea, întins pe pat? În imensa curiozitate care-l îndemna să citească pe nerăsuflate, se amesteca şi o nedesluşită tulburare: dezgust sau ciudă. Puţin din ciuda pe care o resimţise mai adineauri, văzîndu-l pe Olivier la braţul lui Édouard: ciuda de a nu fi el în locul lui. Ciuda asta poate duce departe şi te poate împinge la multe prostii; ca, de altminteri, oricare alt fel de ciudă.

Dar să trecem peste acestea. Tot ce am spus mai sus are doar rostul de a mai aerisi paginile acestui *jurnal*. Acum, pentru că Bernard şi-a recăpătat suflul, să ne întoarcem la el. Iată-l deci că se cufundă în lectură.

XIII

Bătrînii aduc puţine servicii.
VAUVENARGUES

Jurnalul lui Édouard

(Urmare)

„8 noiembrie

Bătrîna şi bătrînul La Pérouse s-au mutat din nou. Noul lor apartament, pe care încă nu-l cunosc, e la mezanin, în micul intrînd

pe care-l formează foburgul Saint-Honoré înainte de a se întretăia cu Bulevardul Haussmann. Am sunat. A venit să-mi deschidă La Pérouse. Era fără haină, numai în cămaşă şi avea pe cap un fel de bonetă alb-gălbuie, în care am recunoscut în cele din urmă un ciorap vechi (de-al doamnei La Pérouse, fără îndoială), a cărui talpă înnodată se bălăbănea pe lîngă obraz, precum canaful unei tichii. În mînă avea un vătrai curbat. Era evident că-l surprindeam tocmai cînd făcea pe fochistul; şi cum părea puţin cam stînjenit:

– Vreţi să revin ceva mai tîrziu? i-am spus.

– Nu, nu... Intră aici. – Şi m-a împins într-o cameră mică şi lunguiaţă, cu două ferestre ce dădeau spre stradă, chiar la înălţimea felinarelor. – Aşteptam o elevă tocmai la ora asta (era şase); dar mi-a telegrafiat că nu vine. Sînt atît de fericit că te văd!

A pus vătraiul pe un gheridon şi, scuzîndu-se parcă pentru ţinuta sa:

– Servitoarea doamnei La Pérouse a lăsat focul să se stingă, nu vine decît dimineaţa; aşa că a trebuit să golesc soba...

– Vreţi să vă ajut să aprindeţi focul?

– Nu, nu... Te-ai putea murdări... Îngăduie-mi doar să mă duc să-mi iau o haină.

Ieşi tropăind cu paşi mărunţi, apoi reveni aproape imediat, îmbrăcat într-o haină subţire de alpaca, avînd nasturii lipsă, cu mînecile rupte, atît de tocită, că nici unui cerşetor n-ai fi îndrăznit să i-o dai. Ne-am aşezat.

– Mă găseşti schimbat, nu-i aşa?

Aş fi vrut să protestez, dar fiind foarte afectat de expresia istovită a acestei feţe pe care o cunoscusem atît de frumoasă, n-am ştiut ce să spun. El continuă:

– Da, am îmbătrînit mult în ultima vreme. Începe să mă cam lase şi memoria. Cînd vreau să repet o fugă de Bach, trebuie să recurg la partitură...

– Cîţi tineri nu s-ar mulţumi cu ceea ce mai aveţi dumneavoastră!

Reluă clătinînd din cap:

– Ei! nu numai memoria mi-a slăbit. Uite: cînd merg, mi se pare că umblu încă destul de repede; dar acum, pe stradă, toţi oamenii mă depăşesc.

– Asta înseamnă, i-am spus, că astăzi lumea merge mult mai repede.

– Eh! ce să spun?... E ca şi cu lecţiile pe care le dau eu: elevele sînt de părere că metoda mea le ţine pe loc; vor să meargă mai repede decît mine. Mă părăsesc... Astăzi toată lumea e grăbită.

Completă cu o voce atît de scăzută, încît abia l-am auzit:

– Aproape că nu mai am nici una.

Simţeam în el atîta disperare, încît nu îndrăzneam să-l mai întreb nimic. Reluă:

– Doamna La Pérouse nu vrea să înţeleagă asta. Zice că nu ştiu eu să le iau cum trebuie; că nu fac nimic, nici ca să le păstrez, nici ca să am şi alte eleve noi.

– Eleva aceea pe care o aşteptaţi... am întrebat cu stîngăcie.

– Oh! pe aceea o pregătesc pentru conservator. Vine zilnic aici să lucreze.

– Asta înseamnă că nu vă plăteşte nimic.

– Doamna La Pérouse îmi face mereu reproşuri din cauza asta. Nu înţelege că numai lecţiile astea mă interesează; da, cele care într-adevăr îmi fac plăcere să... le dau. De la o vreme stau şi mă tot gîndesc. Iată... aş vrea să te întreb ceva: de ce în cărţi se vorbeşte atît de rar de bătrîni?... Explicaţia e, cred eu, că bătrînii nu mai sînt capabili să scrie, iar atunci cînd eşti tînăr, nu te ocupi de ei. Pe cine poate interesa un bătrîn?... Deşi ar fi lucruri destul de curioase de spus despre ei. Iată: există anumite fapte din viaţa mea trecută, pe care abia acum încep să le înţeleg. Da, abia acum încep să înţeleg că nu au deloc semnificaţia pe care o credeam eu odinioară, săvîrşindu-le... Abia acum înţeleg că toată viaţa am fost înşelat. Doamna La Pérouse m-a tras pe sfoară; fiul meu m-a tras pe sfoară; bunul Dumnezeu m-a tras pe sfoară...

Se înnsera. Aproape că nu mai deslușeam trăsăturile bătrînului meu profesor; dar dintr-o dată a ţîşnit lumina felinarului din stradă, care mi-a arătat obrajii lui scăldaţi în lacrimi. În primele clipe am fost intrigat de o pată ciudată pe care o avea la tîmplă, ceva ca o scobitură, ca o gaură; dar, făcînd o mişcare uşoară, pata s-a deplasat şi am înţeles că nu era decît umbra proiectată de un ornament al balustradei. Mi-am pus mîna pe braţul lui descărnat; tremura.

– O să răciţi, i-am spus. Chiar nu vreţi să aprindem focul?... Haidem!

– Nu... Trebuie să te oţelești.

– Cum? Sînteţi un stoic?

– Oarecum. Tocmai pentru că aveam gîtul sensibil, n-am vrut niciodată să port fular. Totdeauna m-am luptat cu mine însumi.

– Totul e bine atîta timp cît ieşi învingător; dacă însă trupul nu mai rezistă...

Mi-a luat mîna şi, pe un ton grav, ca şi cum mi-ar fi spus un secret:

– Atunci învingi cu adevărat.

Îmi lăsă mîna; continuă:

– Mi-era teamă c-o să pleci fără să vii să mă vezi.

– Unde să plec? l-am întrebat.

– Nu ştiu. Dumneata călătoreşti foarte mult. Aş fi vrut să-ţi spun ceva... Sper ca în curînd să plec şi eu.

– Cum? Aveţi intenţia să călătoriţi? am spus eu cu stîngăcie, prefăcîndu-mă că nu-l înţeleg, în ciuda gravităţii misterioase şi solemne a vocii sale. Clătină din cap:

– Ai înţeles foarte bine ce voiam să spun. Da, da, ştiu că în curînd va sosi timpul. Încep să cîştig mai puţin decît se cheltuieşte cu mine; şi asta n-o pot suporta. Există un anume punct pe care mi-am promis să nu-l depăşesc.

Vorbea pe un ton oarecum exaltat, care mă neliniştea:

– Găseşti şi dumneata că ar fi ceva rău? N-am reuşit niciodată să înţeleg de ce religia ne interzice acest lucru. M-am gîndit mult în ultima vreme. Cînd eram tînăr, duceam o viaţă foarte austeră; mă felicitam pentru forţa mea de caracter de fiecare dată cînd respingeam o solicitare. Nu înţelegeam că în acest fel, în loc să mă eliberez, deveneam tot mai mult sclavul orgoliului meu. Fiecare victorie asupra mea însumi era un nou zăvor pus la uşa închisorii mele. Tocmai asta voiam să spun mai adineauri, cînd ziceam că Dumnezeu m-a tras pe sfoară. M-a făcut să cred că orgoliul e virtute. Dumnezeu Şi-a bătut joc de mine. Cred că se joacă cu noi ca mîţa cu şoarecele. Ne trimite ispite la care ştie că nu ne vom putea împotrivi; şi cînd totuşi rezistăm, se răzbună pe noi mai amarnic. De ce ne poartă pică? Şi de ce... Dar te plictisesc cu întrebările astea de om bătrîn.

Îşi luă capul în mîini, cum fac copiii cînd sînt bosumflaţi, şi rămase tăcut multă vreme, încît începeam să cred că a uitat de prezenţa mea. Stăteam nemişcat în faţa lui, temîndu-mă să nu-i tulbur meditaţia. În ciuda zgomotului străzii, liniştea acestei odăi mi se

părea extraordinară, şi în ciuda luminii felinarului care ne lumina fantastic, de jos în sus, ca rampa unei scene de teatru, zonele de umbră, de o parte şi de alta a ferestrei, păreau că se întunecă în jurul nostru, încremenind aşa cum îngheaţă o apă liniştită cînd e ger; încremenind pînă în străfundul inimii mele. Vrînd în cele din urmă să scap de spaima mea, am început să respir zgomotos şi, gîndindu-mă să plec, gata să-mi iau rămas-bun, am întrebat din politeţe şi pentru a rupe vraja aceea:

– Doamna La Pérouse e sănătoasă?

Bătrînul păru că se trezeşte. Mai întîi repetă:

– Doamna La Pérouse?... interogativ; de parcă aceste silabe nu mai aveau pentru el nici o semnificaţie; apoi, deodată, aplecîndu-se spre mine:

– Doamna La Pérouse trece printr-o criză teribilă... care mă face să sufăr foarte mult.

– O criză de ce?... am întrebat.

– Oh! de nimic, spuse el dînd din umeri, ca şi cum ar fi fost ceva de la sine înţeles. A înnebunit complet. Nu mai ştie ce să născocească.

Bănuiam de multă vreme cît de adîncă e dezbinarea acestei vechi căsnicii, dar dorind să aflu lucruri mai precise:

– Sărmanul meu prieten, făcui compătimitor. Şi... de cînd?

Stătu pe gînduri o clipă, de parcă n-ar fi înţeles întrebarea:

– Oh! de foarte multă vreme... de cînd o ştiu. Dar aproape imediat se corectă: – Nu; la drept vorbind, a luat-o razna numai de cînd a început să se ocupe de educaţia fiului meu.

Am făcut un gest de uimire, fiindcă nu ştiam că aveau copii. Îşi ridică fruntea, pe care o ţinuse sprijinită în palme, şi, pe un ton mai liniştit:

– Nu ţi-am vorbit niciodată de fiul meu?... Ascultă, vreau să-ţi spun totul! Acum trebuie să afli totul. Ceea ce-ţi voi povesti n-aş putea spune altcuiva... Da, de cînd cu educaţia fiului meu; îţi dai seama că e multă vreme de atunci. La început, căsnicia noastră a fost încîntătoare. Eram foarte pur cînd m-am căsătorit cu doamna La Pérouse. O iubeam cu inocenţă... da, e cuvîntul cel mai potrivit, şi nu acceptam să-i recunosc vreun defect. Dar ideile noastre nu erau aceleaşi în privinţa educaţiei copiilor. De cîte ori voiam să-l dojenesc, doamna La Pérouse îi lua partea împotriva mea; după ea, ar fi trebuit să-i trec cu vederea orice. S-au aliat împotriva mea. Ea l-a învăţat să mintă... Abia a împlinit douăzeci de ani că şi-a găsit o amantă. Era una dintre elevele mele, o tînără rusoaică, foarte bună muziciană, de care mă simţeam foarte ataşat. Doamna La Pérouse era la curent; mie însă mi-au ascuns totul, ca de obicei. Şi firește că n-am băgat de seamă că e însărcinată. Nimic, aşa cum îţi spun; nu bănuiam nimic. Într-o bună zi, mi se spune că eleva mea e bolnavă; că nu va mai veni o bucată de vreme. Cînd spun că mă duc eu s-o văd, mi se zice că şi-a schimbat adresa, că e plecată într-o călătorie... Abia mult mai tîrziu am aflat că a plecat în Polonia ca să nască. Fiul meu s-a dus după ea... Au trăit cîţiva ani împreună; dar el a murit înainte de a se fi căsătorit cu ea.

– Şi pe ea... aţi mai văzut-o?

S-ar fi zis că se loveşte cu fruntea de un zid:

– N-am putut s-o iert pentru că m-a înşelat. Doamna La Pérouse corespondează cu ea. Cînd am aflat că trăieşte în mare mizerie, i-am trimis bani... din cauza micuţului. Dar despre asta doamna La Pérouse nu ştie nimic. Nici măcar cealaltă n-a ştiut că banii sînt de la mine.

– Şi nepotul dumneavoastră?...

Un zîmbet ciudat îi lumină faţa; se ridică:

– Aşteaptă o clipă; o să-ţi arăt poza lui. Şi din nou ieşi alergînd cu paşi mărunţi, cu capul întins înainte. Cînd reveni, degetele îi tremurau în timp ce căuta fotografia într-un portofel uriaş. Se aplecă spre mine, întinzîndu-mi-o, şi în şoaptă:

– Am luat-o de la doamna La Pérouse fără ca ea să ştie. Crede că a pierdut-o.

– Ce vîrstă are? am întrebat.

– Treisprezece ani. Pare mai mare, nu-i aşa? E foarte firav.

Ochii i se umpluseră iarăşi de lacrimi; întinse mîna spre fotografie de parc-ar fi vrut s-o recapete cît mai repede. M-am aplecat spre ea sub lumina slabă a felinarului; copilul mi se părea că îi seamănă; recunoşteam fruntea mare, bombată, ochii visători ai bătrînului La Pérouse. Am crezut că îi fac plăcere spunîndu-i acest lucru, dar protestă:

– Nu, nu, seamănă cu fratele meu; cu un frate pe care l-am pierdut...

Copilul era bizar îmbrăcat, într-o bluză rusească brodată.

– Unde locuieşte?

– Dar de unde să ştiu? strigă La Pérouse, cu un fel de disperare. Ţi-am spus doar că mi se ascunde totul.

Îmi luă fotografia şi, după ce o mai privi o clipă, o puse în portofelul pe care-l vîrî în buzunar:

– Cînd maică-sa vine la Paris, nu se vede decît cu doamna La Pérouse care, dac-o întreb, îmi răspunde: «N-ai decît s-o întrebi». Zice aşa, dar, în fond, ar fi dezolată dacă aş vedea-o. Totdeauna a vrut să-mi răpească orice fiinţă care se ataşa de mine... Micuţul Boris a fost crescut în Polonia; într-un colegiu din Varşovia, cred. Dar călătoreşte împreună cu maică-sa. – Apoi, foarte emoţionat: – Spune şi dumneata dacă-i de crezut că poţi iubi un copil pe care nu l-ai văzut niciodată... Ei bine, micuţul acesta e tot ce am eu acum mai scump pe lume... Şi el nu ştie nimic!

Frazele-i erau întrerupte de hohote de plîns. Se ridică de pe scaun şi se aruncă, aproape căzu, în braţele mele. Aş fi făcut orice ca să-i alin suferinţa; dar ce puteam face? Mă ridicai, fiindcă simţeam cum trupul lui firav alunecă în jos şi aveam impresia că vrea să îngenuncheze. L-am sprijinit, l-am strîns în braţe, l-am legănat ca pe un copil. S-a mai potolit. Doamna La Pérouse îl chema din camera alăturată.

– Acuşi vine şi ea... Dar dumneata nu ţii s-o vezi, nu-i aşa?... De altminteri, e complet surdă. Pleacă repede! – Şi însoţindu-mă pe palier: – Nu lăsa să treacă iar atîta vreme pînă să vii la mine (vocea lui implora). La revedere, la revedere!

9 noiembrie

Mi se pare că literatura aproape nu s-a ocupat pînă acum de un anume gen de tragism. Romanul s-a preocupat de ciudăţeniile unor destine, de soarta bună sau rea, de raporturile sociale, de conflictul dintre pasiuni, de caractere, dar deloc de esenţa fiinţei umane.

Creştinismul a făcut efortul de a transpune drama pe plan moral. Dar nu există romane creştine propriu-zise. Sînt unele care îşi propun să facă educaţie morală; ceea ce n-are nimic de-a face cu ce vreau eu să spun. Tragicul moral – care, de pildă, dă o forţă extraordinară acestor cuvinte din Evanghelie: «Dacă sarea îşi pierde gustul, cum o să şi-l mai recapete?» Acest tragic mă interesează pe mine.

10 noiembrie

Olivier se va prezenta la bacalaureat. Pauline ar vrea ca după aceea să se înscrie la Normală. Cariera lui e gata hotărîtă... De ce nu-i orfan, fără sprijin; l-aş fi făcut secretarul meu. Dar lui puţin îi pasă de mine, nici măcar interesul ce i-l port nu-l observă; şi cred că s-ar simţi jenat dacă l-aş face să-l remarce. Tocmai pentru

a nu-l stînjeni, afectez faţă de el un fel de indiferenţă, o detaşare ironică. Numai cînd nu mă vede îndrăznesc să-l contemplu în voie. Uneori îl urmăresc pe stradă fără ca el să ştie. Ieri, mergeam în urma lui; s-a întors brusc şi n-am mai avut timp să mă ascund:

– Unde te grăbeşti? l-am întrebat.

– Oh! nicăieri. Nu par atît de grăbit decît atunci cînd n-am ce face.

Am făcut cîţiva paşi împreună, dar n-am avut ce să ne spunem. Era, fără discuţie, plictisit de această întîlnire.

12 noiembrie

Are părinţi, un frate mai mare, prieteni... Îmi repet acest lucru cît e ziua de lungă şi că n-am ce face aici. Fără îndoială că aş putea înlocui orice ar simţi el că îi lipseşte; dar nu-i lipseşte nimic. N-are nevoie de nimic. Şi dacă gentileţea lui mă încîntă, nu-mi îngăduie totuşi să mă înşel în privinţa ei... Ah! frază absurdă, pe care o scriu fără voia mea şi în care se dezvăluie inima mea duplicitară... Mîine plec la Londra. M-am hotărît subit. A sosit vremea.

Să pleci pentru că ai prea mare poftă să rămîi... Dificultatea de a mă lepăda de o anume înclinare spre lucrul anevoios şi oroarea faţă de complezenţă (mă gîndesc la cea faţă de sine) se datorează, poate, educaţiei mele puritane, din copilărie.

Am cumpărat ieri, de la Smith, un caiet englezesc, pentru a-l continua pe acesta în care nu mai vreau să scriu nimic. Un caiet nou...

Ah! dacă aş putea să nu mai plec!“

XIV

În viaţă se întîmplă uneori accidente din care trebuie să fii puţin nebun ca să scapi cu bine.

LA ROCHEFOUCAULD

Bernard termină lectura cu scrisoarea Laurei, inserată în jurnalul lui Édouard. Era uluit: nici vorbă că aceea care îşi striga aici

disperarea era amanta înlăcrimată de care Olivier îi vorbea aseară, ibovnica abandonată de Vincent Molinier. Bernard înţelese că deocamdată este singurul care, datorită dublei confidenţe a prietenului său şi a jurnalului lui Édouard, cunoştea cele două feţe ale intrigii. Era un avantaj pe care n-avea să-l păstreze multă vreme; trebuia să joace rapid şi strîns. Hotărîrea fu luată pe loc: fără să uite nimic din cele citite la început, toată atenţia i se îndreptă spre Laura.

„De dimineaţă încă nu eram sigur ce trebuie să fac; acum nu mai am nici un dubiu, îşi spuse el ieşind în grabă din cameră. Imperativul, cum zice filozoful, este categoric: trebuie salvată Laura. Poate că datoria mea nu era să pun mîna pe valiză, dar, luînd-o, e cert că datorită ei încerc acum un acut sentiment al datoriei. Important e s-o găsesc pe Laura înainte de a se întîlni cu Édouard, să mă prezint şi să-i ofer serviciile într-o manieră care să n-o facă să creadă că aş fi un şnapan. Restul va merge de la sine. Am acum în portofel cu ce să uşurez nenorocirea la fel de mărinimos şi de generos ca şi cel mai compătimitor dintre Edouarzi. Singura încurcătură e procedeul. Căci, deşi e din familia Vedel şi cu toate că e însărcinată contrar legilor morale, trebuie să fie o fiinţă delicată. Mi-e uşor să-mi închipui cum e o femeie de acest fel, care se înverşunează, îţi scuipă în obraz dispreţul ei şi rupe în bucăţele bancnotele pe care i le oferi cu bunăvoinţă, dar într-un înveliş nesatisfăcător. Cum să-i dau bancnotele? Şi cum să mă prezint eu însumi? Aici e aici. De îndată ce treci dincolo de ce e legal şi mergi pe căi nebătătorite, nimereşti în hăţiş! Sînt, fără îndoială, prea tînăr pentru a mă vîrî într-o intrigă atît de încîlcită. Dar la naiba! Tocmai asta mă va ajuta. Să inventăm o mărturisire candidă; o poveste lacrimogenă care să-i trezească interesul faţă de mine. Jenant e că va trebui să-i servesc şi lui Édouard aceeaşi poveste; aceeaşi şi fără să mă dau de gol. Fie! Ne vom descurca. Să contăm pe inspiraţia de moment...“

Ajunse în strada Beaune, la adresa dată de Laura. Hotelul era foarte modest, dar curat şi cu o înfăţişare decentă. După indicaţiile portarului, urcă trei etaje. În faţa uşii cu numărul 16 se opri, voi să-şi pregătească intrarea, îşi căuta cuvintele, dar fără rezultat; atunci, luîndu-şi inima în dinţi, ciocăni. O voce, dulce ca a unei surori, şi oarecum temătoare, i se păru lui, spuse:

– Intră!

Laura era îmbrăcată foarte simplu, numai în negru; de parcă ar fi fost în doliu. De cîteva zile de cînd era la Paris, nu-şi dădea prea limpede seama dacă aştepta ceva sau pe cineva care să vină s-o scoată din impas. Făcuse un pas greşit, fără discuţie; se simţea vinovată. Avea tristul obicei de a conta mai mult pe întîmplare decît pe ea însăşi. Nu era lipsită de calităţi, dar se simţea fără putere, abandonată. La intrarea lui Bernard, îşi ridică o mînă spre faţă, asemenea cuiva care ar vrea să-şi înăbuşe un ţipăt sau să-şi apere ochii de o lumină prea puternică. Stătea în picioare, făcu un pas înapoi şi, fiind foarte aproape de fereastră, cu mîna cealaltă apucă draperia.

Bernard aştepta să-l întrebe ceva; dar ea tăcea, aşteptînd să vorbească el. El o privea; inima îi bătea cu putere şi zadarnic încercă să zîmbească.

– Iertaţi-mă, doamnă, că vă deranjez, spuse în cele din urmă. Édouard X, pe care ştiu că-l cunoaşteţi, a sosit la Paris chiar în dimineaţa asta. Am ceva urgent să-i comunic; m-am gîndit că dumneavoastră aţi putea să-mi daţi adresa, şi... iertaţi-mă că am venit aşa, pe nepusă masă, să v-o cer.

Dacă Bernard n-ar fi fost atît de tînăr, fără îndoială că Laura ar fi fost foarte speriată. Dar era încă un copil; cu privirea deschisă, cu fruntea senină, cu gesturi reţinute, cu vocea atît de nesigură, încît, văzîndu-l, teama lăsă locul curiozităţii, interesului şi acelei irezistibile simpatii pe care o trezeşte orice fiinţă naivă şi foarte frumoasă. Pe măsură ce vorbea, vocea lui Bernard îşi recîştigă siguranţa.

– Dar nu-i ştiu adresa, spuse Laura. Dacă e la Paris, va veni să mă vadă fără întîrziere, sper. Spuneţi-mi cine sînteţi. Îi voi comunica eu.

A sosit momentul să risc totul, gîndi Bernard. Un fel de nebunie i se aprinse în ochi. O privi drept în faţă:

– Cine sînt?... prietenul lui Olivier Molinier... – Ezită, îndoindu-se încă; dar văzînd-o că păleşte la auzul acestui nume, îndrăzni: – Prietenul lui Olivier, fratele lui Vincent, care v-a părăsit într-un mod atît de laş...

Fu silit să se oprească: Laura se clătina. Cu mîinile întinse înapoi căuta înspăimîntată un sprijin. Dar Bernard fu mai cu seamă tulburat de geamătul ei; un fel de vaiet prea puţin omenesc, asemănător mai degrabă cu al unui animal rănit (şi dintr-o dată vînătorul se ruşinează simţindu-se călău), un ţipăt atît de bizar, atît de deosebit de ceea ce

Bernard s-ar fi aşteptat să audă, încît se cutremură. Înţelese în aceeaşi clipă că acum era vorba de viaţa reală, de o durere adevărată şi tot ceea ce simţise el pînă atunci i se păru că nu e decît fandoseală şi joacă. Era cuprins de o emoţie atît de nouă, încît nu şi-o putea stăpîni; simţea cum i se pune un nod în gît... Ei, dar cum? Iată-l hohotind! E cu putinţă? El, Bernard?... Se repede s-o sprijine şi îngenunchează în faţa ei, şoptind în timp ce plînge cu hohote:

– Ah! iertaţi-mă... Iertaţi-mă; v-am jignit... Ştiam că n-aveţi din ce trăi şi... aş fi vrut să vă ajut.

Dar Laura, gîfîind, simte că e cît pe ce să leşine. Caută din priviri un loc unde să se aşeze. Bernard, care era cu ochii ridicaţi spre ea, îi înţelege privirea. Face un salt spre un mic fotoliu de la capul patului; cu un gest brusc, îl aduce lîngă femeia care se prăvale în el cu toată greutatea.

Aici a intervenit un incident grotesc, pe care ezit să-l relatez; dar el a hotărît relaţiile dintre Bernard şi Laura, scoţîndu-i pe neaşteptate din încurcătură. Nu încerc deci să înnobilez în mod artificial această scenă:

La preţul pe care Laura îl plătea pentru pensiune (vreau să spun: pentru preţul pe care hotelierul i-l pretindea), nu te puteai aştepta ca mobilele să fie prea elegante; aveai însă dreptul să nădăjduieşti că sînt solide. Or, micul fotoliu scund pe care Bernard i-l adusese Laurei cam şchiopăta; adică avea o pronunţată tendinţă de a-şi îndoi sub el un picior, aşa cum îşi vîră păsările capul sub aripă, ceea ce e firesc la păsări, dar insolit şi regretabil la un fotoliu; iar acesta îşi ascundea, de bine, de rău, infirmitatea sub nişte franjuri groase. Laura cunoştea fotoliul şi ştia că nu trebuie folosit decît cu extremă prudenţă; dar, tulburată cum era, nu se mai gîndea la asta şi nu-şi aminti că trebuie să fie precaută decît atunci cînd îl simţi prăvălindu-se sub ea. Scoase un mic ţipăt, cu totul diferit de lungul vaiet de mai adineauri, alunecă într-o parte şi, o clipă mai tîrziu, se pomeni lungită pe covor, în braţele lui Bernard, care se arăta plin de zel. Încurcat, dar amuzat totuşi, se lăsase într-un genunchi. Aşadar, faţa Laurei se afla foarte aproape de a lui; o privi şi roşi. Ea făcu un efort ca să se ridice. El o ajută:

– V-aţi lovit cumva?

– Nu, mulţumesc; datorită dumneavoastră. Fotoliul ăsta e ridicol; a mai fost reparat o dată... Cred că dacă i se pune piciorul mai drept, o să ţină.

– O să încerc să-l aranjez, spuse Bernard. – Gata!... Vreţi să şedeţi? – Apoi, răzgîndindu-se: – Nu, daţi-mi mie voie... E mai prudent să-l încerc eu mai întîi. Vedeţi, acum se ţine bine. Pot chiar să-mi mişc picioarele (ceea ce şi făcu, rîzînd). Apoi, ridicîndu-se: – Şedeţi; şi dacă îmi daţi voie să mai stau o clipă, o să iau un scaun. Mă voi aşeza lîngă dumneavoastră şi n-o să vă mai las să cădeţi; nici o grijă... Aş vrea să fac altceva pentru dumneavoastră.

Era atîta înflăcărare în vorbele lui, atîta decenţă în comportare şi în gesturi, atîta graţie, încît Laura nu se putu împiedica să zîmbească:

– Nu mi-aţi spus cum vă numiţi.

– Bernard.

– Da, dar numele de familie?

– N-am familie.

– În sfîrşit, numele părinţilor.

– N-am părinţi. Adică: sînt ceea ce va fi copilul pe care-l aşteptaţi: un bastard.

Zîmbetul dispăru imediat de pe faţa Laurei, jignită de insistenţa cu care el voia să intre în intimitatea ei şi să-i violeze secretele:

– Dar, mă rog, cum de ştiţi?... Cine v-a spus?... Nu aveaţi dreptul să ştiţi...

Bernard era pornit; acum vorbea cu voce sigură şi îndrăzneaţă:

– Ştiu ceea ce ştie prietenul meu Olivier şi, în acelaşi timp, tot ce ştie prietenul dumneavoastră Édouard. Dar fiecare din ei nu cunoaşte încă decît jumătate din secretul dumneavoastră. Probabil că eu sînt singurul care îl cunoaşte în întregime... Vedeţi, aşadar, că trebuie să devin prietenul dumneavoastră, adăugă el mai încet.

– Cît de indiscreţi sînt bărbaţii, murmură Laura tristă. Dar... din moment ce nu l-aţi văzut pe Édouard, n-a avut cum să vă vorbească... V-a scris cumva?... El v-a trimis aici?...

Bernard se dăduse de gol; fusese prea repezit, cedînd plăcerii de a fi puţin fanfaron. Făcu din cap semn că nu. Faţa Laurei se întuneca din ce în ce mai mult. În clipa aceea cineva bătu la uşă.

Că vor sau nu, o emoţie comună stabileşte o anume legătură între două fiinţe. Bernard se simţea prins în capcană. Se priviră amîndoi, aşa cum se privesc doi complici. Se auziră din nou bătăi în uşă. Răspunseră în acelaşi timp:

– Intră!

De cîteva clipe, Édouard asculta în faţa uşii, mirat că aude voci în camera Laurei. Ultimele fraze ale lui Bernard îl lămuriseră însă pe deplin. Nu se mai îndoia de înţelesul lor; nu se mai îndoia că acela care vorbea astfel era hoţul care-i furase valiza. Hotărî pe loc ce are de făcut. Căci Édouard făcea parte din rîndul acelor oameni ale căror facultăţi amorţesc în faţa situaţiilor prea obişnuite, dar se trezesc şi devin mai active cînd e vorba de împrejurări neprevăzute. Deschise deci uşa, dar rămase în prag zîmbind şi privind rînd pe rînd la Bernard şi la Laura, care se ridicaseră:

– Îngăduie-mi, dragă prietenă, îi spuse Laurei, cu un gest de parcă ar fi amînat efuziunile pentru mai tîrziu. În primul rînd, aş vrea să-i spun cîteva cuvinte acestui domn, dacă ar vrea să iasă o clipă pe culoar.

Zîmbetul deveni mai ironic de îndată ce Bernard îl ajunse din urmă:

– Eram aproape sigur că o să te întîlnesc aici.

Bernard înţelese că s-a dat de gol. Nu-i mai rămînea decît să scape prin îndrăzneală; aşa cum şi făcu, simţind că îşi joacă atuul:

– Iar eu speram să vă găsesc aici.

– Înainte de orice, dacă n-ai făcut-o pînă acum (deoarece cred că pentru asta ai şi venit), vei coborî şi vei achita nota doamnei Douviers, cu banii din valiza pe care ai găsit-o şi care probabil că se află la dumneata. Şi să nu urci decît după zece minute.

Vorbise pe un ton grav, dar deloc ameninţător. Între timp, Bernard îşi redobîndise siguranţa de sine:

– Am venit anume pentru asta. Nu v-aţi înşelat. Şi încep să cred că nu m-am înşelat nici eu.

– Nu ştiu ce vrei să spui.

– Că sînteţi exact cum speram să fiţi.

Édouard se străduia zadarnic să pară cît mai sever. Se amuza colosal. Îi adresă un fel de salut batjocoritor:

– Îţi mulţumesc. Rămîne de văzut dacă voi putea spune şi eu acelaşi lucru. Cred că, din moment ce eşti aici, mi-ai citit însemnările.

Bernard, care, fără să clipească, îl privea şi el drept în ochi, zîmbi la rîndul său cu îndrăzneală, amuzat şi impertinent, şi înclinîndu-se:

– Puteţi fi sigur. Sînt la dispoziţia dumneavoastră. Apoi, ca un elf, coborî în fugă pe scară.

Cînd Édouard intră din nou în cameră, Laura plîngea. Se apropie de ea, iar ea îşi lăsă fruntea pe umărul lui. Pentru Édouard, efuziunile emoţionale erau foarte jenante, aproape insuportabile. Se surprinse bătînd-o uşurel pe spinare, ca pe un copil care tuşeşte:

– Sărmana mea Laura, spuse; haide, haide, fii rezonabilă!

– Oh! Lasă-mă să plîng; plînsul îmi face bine.

– Oricum însă, acum ar trebui să ştii ce ai de făcut.

– Dar ce-ai vrea să fac? Unde-ai vrea să mă duc? Cu cine să stau de vorbă?

– Părinţii dumitale...

– Dar îi cunoşti... Ar fi în culmea disperării. Au făcut tot ce-au putut pentru fericirea mea.

– Douviers?...

– N-aş îndrăzni să dau ochii cu el. E atît de bun. Să nu crezi că nu-l iubesc... Dacă ai şti... Dacă ai şti... Oh! spune-mi că nu mă disprețuieşti prea mult.

– Dar dimpotrivă, micuţa mea Laura; dimpotrivă. Cum ai putea crede?

Şi începu iar s-o bată uşurel pe spate.

– E adevărat că atunci cînd sînt cu dumneata nu-mi mai e ruşine.

– De cîte zile eşti aici?

– Nu mai ştiu. Am trăit numai ca să te aştept. Uneori simţeam că sînt la capătul puterilor. Acum mi se pare că n-aş mai putea sta aici nici măcar o zi.

Începu să plîngă în hohote, aproape ţipînd, dar cu o voce gîtuită:

– Ia-mă de-aici! Ia-mă de-aici!

Édouard era din ce în ce mai stînjenit:

– Ascultă, Laura... Potoleşte-te... Ce... celălalt... nu ştiu cum îl cheamă...

– Bernard, şopti Laura.

– Bernard are să urce peste o clipă. Haide, ridică-te! Nu trebuie să ne vadă aşa. Curaj! O să născocim noi ceva, îţi promit. Haide! Şterge-ţi ochii! Plînsul n-ajută la nimic. Ia uită-te în oglindă! Eşti roşie toată. Spală-te puţin pe faţă. Cînd te văd plîngînd, nu mă mai pot gîndi la nimic... Poftim! Iată-l; îl aud.

Se duse la uşă şi o deschise ca să intre Bernard; şi în timp ce Laura, întoarsă cu spatele, se farda în faţa măsuţei de toaletă:

– Şi-acum, domnule, aş putea să te întreb cînd îmi va fi îngăduit să intru în posesia lucrurilor mele?

Spusese aceste cuvinte privindu-l pe Bernard drept în ochi, cu acelaşi zîmbet ironic pe buze.

– Cînd doriţi, domnule: dar trebuie să vă mărturisesc că acele lucruri care vă lipsesc vă sînt mult mai puţin folositoare decît mi-ar fi mie. Sînt sigur că aţi înţelege şi mai bine ce vreau să spun, dacă mi-aţi cunoaşte povestea. Aş vrea să ştiţi doar atît: de azi-dimineaţă n-am unde să stau, sînt fără cămin şi fără familie, şi eram gata să-mi fac felul dacă nu v-aş fi întîlnit. V-am urmărit multă vreme azi-dimineaţă, în timp ce discutaţi cu Olivier, prietenul meu. Mi-a vorbit mult de dumneavoastră. Aş fi vrut să vă acostez. Căutam o cale, un mijloc... Cînd aţi aruncat biletul de la casa de bagaje, am binecuvîntat soarta. Oh! să nu credeţi că sînt un hoţ. V-am ridicat valiza tocmai pentru a intra în legătură cu dumneavoastră.

Bernard rostise aceste fraze aproape dintr-o singură răsuflare. O flacără extraordinară îi însufleţea vorbele şi chipul; un fel de bunătate, s-ar fi zis. După cum zîmbea, se putea crede că Édouard îl găseşte fermecător.

– Şi-acum?... întrebă el.

Bernard înţelese că a cîştigat teren:

– N-aveţi nevoie de un secretar? Nu pot să cred că nu mi-aş duce la capăt sarcinile cu bine, din moment ce le-aş îndeplini cu plăcere.

De data asta Édouard începu să rîdă. Laura îi privea amuzată pe amîndoi.

– De... Asta rămîne de văzut; o să mă mai gîndesc. Vino să mă vezi mîine, tot la ora asta, şi chiar aici, dacă doamna Douviers ne permite... căci şi cu ea am de lămurit multe treburi. Stai la un hotel, cred? Ah! nu ţin să ştiu unde. Puţin îmi pasă. Pe mîine!

Îi întinse mîna.

– Domnule, spuse Bernard, înainte de a vă părăsi, permiteţi-mi să vă aduc aminte că în foburgul Saint-Honoré locuieşte un sărman profesor de pian, cu numele de La Pérouse, dacă nu mă înşel, care s-ar bucura foarte mult dacă i-aţi face o vizită.

– Ia te uită, pentru început nu e deloc rău; îţi înţelegi viitoarea funcţie aşa cum trebuie.

– Înseamnă că... într-adevăr sînteţi de acord?

– Despre asta discutăm mîine. La revedere!

După ce mai stătu cîteva clipe cu Laura, Édouard se duse la familia Molinier. Spera să-l vadă pe Olivier, cu care ar fi vrut să discute despre Bernard. N-o văzu însă decît pe Pauline, deşi îşi prelungi exasperant de mult vizita. În seara aceea, cedînd presantei invitaţii pe care i-o transmisese fratele său, Olivier se dusese la autorul *Barei fixe,* la contele Passavant.

XV

– Mă temeam că fratele dumneavoastră nu v-a transmis invitaţia, spuse Robert de Passavant, văzîndu-l pe Olivier intrînd.

– Am întîrziat? întrebă acesta, înaintînd cu timiditate şi aproape în vîrful picioarelor. Intrase cu pălăria în mînă, iar Robert i-o luă.

– Să-i găsim un loc. Aşezaţi-vă cît mai comod. Iată: cred că în fotoliul acesta n-o să vă simţiţi prea rău! N-aţi întîrziat deloc, dacă judecăm după pendulă; dar dorinţa mea de a vă vedea a luat-o cu mult înaintea ei. Fumaţi?

– Mulţumesc, spuse Olivier, refuzînd cutia pe care contele de Passavant i-o întinsese. Refuza din timiditate, deşi era foarte dornic să guste din ţigările acelea fine, ambrate, ruseşti, fără îndoială, pe care le vedea aliniate în cutie.

– Da, sînt fericit că aţi venit. Mă temeam că aţi putea fi prea ocupat cu pregătirea examenului. Cînd îl daţi?

– Peste zece zile, scrisul. Dar acum nu muncesc prea mult. Cred că sînt bine pregătit şi mai ales mi-e teamă să nu mă prezint prea obosit.

– Aţi refuza totuşi să vă ocupaţi acum şi de alte treburi?

– Nu... dacă nu presupun prea multe obligaţii.

– O să vă spun acum de ce v-am cerut să veniţi. În primul rînd, pentru plăcerea de a vă revedea. Deunăzi am avut o scurtă conversaţie, în foaierul teatrului, în antract. Ce mi-aţi spus atunci m-a interesat foarte mult. Fără îndoială că nu vă mai amintiţi despre ce aţi vorbit.

– Ba da, spuse Olivier, care credea că nu rostise decît prostii.

– Astăzi însă am să vă spun lucruri mai precise... Cunoaşteţi, cred, un anume jidan, cu numele de Dhurmer. E coleg cu dumneavoastră.

– Abia ne-am despărţit.

– Aha! deci sînteţi în relaţii bune?

– Da, trebuia să ne întîlnim la Luvru ca să discutăm despre o revistă al cărei director urmează să fie el.

Robert rîse zgomotos şi afectat:

– O-ho-ho! director... Ce exagerare!... Chiar aşa a spus?

– De multă vreme vorbeşte despre asta.

– Da, m-am gîndit mai de mult la această revistă. Mai zilele trecute l-am întrebat întîmplător dacă ar accepta să citească manuscrisele împreună cu mine; iar el s-a intitulat imediat: redactor-şef; l-am lăsat să-şi spună cum vrea, dar imediat... Îl recunoaşteţi, nu-i aşa? Ce tip, domnule! Trebuie scărmănat puţin... Dar chiar nu fumaţi?

– Voi încerca totuşi, spuse Olivier, acceptînd de data asta. Mulţumesc.

– Permite-mi să-ţi spun Olivier... sper că îmi dai voie să te numesc Olivier? Nu pot să-ţi spun „domnule“; eşti mult mai tînăr decît mine, iar eu sînt prea legat de fratele dumitale ca să-ţi pot spune Molinier. Ei bine, Olivier, permite-mi să-ţi spun că am infinit mai multă încredere în gustul dumitale decît în cel al lui Sidi Dhurmer. Ai accepta să-ţi asumi conducerea revistei? Firește că întru cîtva sub îndrumarea mea; cel puţin la început. Dar prefer ca numele meu să nu figureze pe copertă. O să-ţi explic altă dată de ce... Nu vrei un pahar de porto? Am un porto excelent.

Luă de pe un fel de bufet scund, aşezat în imediata-i apropiere, o sticlă şi două pahare, pe care le umplu:

– Ei, ce părere ai?

– E, într-adevăr, excelent.

– Nu mă refeream la porto, protestă Robert rîzînd; ci la ceea ce ţi-am spus mai înainte.

Olivier se prefăcea că nu înţelege. Îi era teamă să accepte prea repede şi nu voia să se vadă cît e de bucuros. Roşi puţin, bîiguind:

– Examenul nu-mi...

– Dar mi-ai spus că nu-ţi ia prea mult timp, îl întrerupse Robert. Şi-apoi revista nu va apărea imediat. Mă întreb chiar dacă n-ar fi mai bine să amînăm lansarea ei pentru la toamnă. Dar,

oricum, e important să fim prevăzători. Va trebui să avem mai multe numere gata pregătite înainte de octombrie şi va trebui să ne vedem des în vara asta, ca să le discutăm. Ce aveţi de gînd să faceţi în timpul vacanţei?

– Oh! Nu prea ştiu. Părinţii mei se vor duce probabil în Normandia, ca în fiecare vară.

– Şi va trebui să-i însoţeşti? N-ai accepta un aranjament?...

– Mama nu va fi de acord.

– Diseară voi lua cina cu fratele dumitale; mi-ai permite să-i vorbesc despre asta?

– Oh! Vincent tot nu vine cu noi. – Apoi, dîndu-şi seama că această frază nu are legătură cu problema în discuţie, adăugă: – Şi apoi tot nu ajută la nimic.

– Totuşi, dacă-i vom oferi mamei cîteva argumente serioase?

Olivier nu răspunse nimic. Îşi iubea foarte mult mama şi tonul batjocoritor cu care Robert vorbise despre ea îi displăcu. Robert înţelese că a mers prea departe.

– Aşadar, îţi place vinul meu de Porto, spuse el ca să schimbe discuţia. Mai vrei un pahar?

– Nu, mulţumesc... Dar e excelent.

– Da, am fost frapat, seara trecută, de maturitatea şi de siguranţa judecăţii dumitale. Nu intenţionezi să faci critică?

– Nu.

– Faci versuri?... Ştiu că scrii versuri.

Olivier roşi iar.

– Da, fratele dumitale te-a trădat. Şi cunoşti, fără îndoială, şi alţi tineri care ar fi gata să colaboreze... Va trebui ca revista să devină o platformă de raliere a tineretului. Aceasta e raţiunea ei de a fi. Aş vrea să mă ajuţi la redactarea unui prospect-manifest care ar indica, fără să precizeze prea insistent, noile tendinţe. Vom mai discuta despre asta. Va trebui să alegem două sau trei epitete; nu neologisme; ci cuvinte vechi, tocite, pe care le vom impregna cu un sens nou şi le vom impune publicului. Flaubert ne-a lăsat: „Bogat şi stufos“; Leconte de Lisle: „Hieratic şi definitiv“... Iată, ce-ai zice de: „Vital“. Ei?... „Inconştient şi vital“... Nu?... „Elementar, robust şi vital?“

– Cred că s-ar putea găsi şi altele mai bune, îndrăzni să spună Olivier, care zîmbea fără să pară că aprobă cu prea multă convingere.

– Hai, încă un pahar de porto...

– Dar nu plin, vă rog!

– Vezi, marea slăbiciune a şcolii simboliste e că n-a adus decît o estetică nouă; toate marile şcoli au adus, împreună cu un stil nou, o nouă etică, un nou caiet de sarcini, noi legi, un nou fel de a vedea, de a înţelege iubirea şi un nou comportament. Simbolistul e mult prea simplu: nu are o atitudine faţă de viaţă; nu caută să o înţeleagă; o neagă; îi întoarce spatele. Ceea ce e absurd, nu găseşti? Erau oameni fără apetit şi chiar fără lăcomie. Nu ca noi... Nu găseşti?

Olivier îşi terminase cel de-al doilea pahar de porto şi cea de-a doua ţigară. Închise ochii pe jumătate, pe jumătate culcat în fotoliul confortabil şi, fără să spună nimic, îşi exprimă asentimentul prin uşoare mişcări ale capului. În clipa aceea se auzi soneria de la intrare şi aproape imediat intră un servitor care-i înmînă lui Robert o carte de vizită. Robert o luă, îşi aruncă privirea peste ea şi o puse lîngă el, pe birou.

– E în ordine. Roagă-l să aştepte o clipă. – Servitorul ieşi. – Micuţul meu Olivier, ţin foarte mult la dumneata şi cred că ne vom putea înţelege perfect. Dar acum a sosit cineva pe care neapărat trebuie să-l primesc şi care ţine să mă vadă singur.

Olivier se ridică.

– Cu îngăduinţa dumitale, te-aş ruga să ieşi prin grădină... Ah! era să uit: nu ţi-ar face plăcere să ai noua mea carte? Tocmai am aici un exemplar tipărit pe hîrtie de lux...

– Eu însă n-am aşteptat s-o primesc de la dumneavoastră pentru a o citi, spuse Olivier, căruia nu-i prea plăcea cartea lui Passavant şi care încerca să fie amabil, dar fără să-l linguşească. Passavant surprinse oare în tonul frazei o uşoară nuanţă de dispreţ? Reluă grăbit:

– Oh! nu încerca să-mi vorbeşti despre ea. Dacă mi-ai spune că îţi place, aş fi silit să mă îndoiesc fie de gustul, fie de sinceritatea dumitale. Nu; ştiu mai bine ca oricine ce-i lipseşte acestei cărţi. Am scris-o mult prea în grabă. La drept vorbind, tot timpul cît o scriam mă gîndeam la cartea mea următoare. Ah! la aceea, de pildă, ţin. Ţin mult. O s-o vezi; o s-o vezi... Sînt dezolat, dar acum trebuie neapărat să pleci... Doar dacă nu cumva... Dar nu; nu; încă nu ne cunoaştem îndeajuns şi desigur că părinţii te aşteaptă la cină. La revedere. Pe curînd... O să-ţi scriu numele pe carte... permite-mi!

Se ridicase; se apropie de birou. În timp ce se apleca pentru a scrie, Olivier făcu un pas înainte şi privi cu coada ochiului la cartea de vizită pe care servitorul tocmai o adusese:

VICTOR STROUVILHOU

Acest nume nu-i spunea nimic.

Passavant îi întinse lui Olivier exemplarul din *Bara fixă* şi, cum Olivier se pregătea să citească dedicaţia:

– O să te uiţi la ea mai tîrziu, spuse Passavant, vîrîndu-i cartea sub braţ.

Abia în stradă Olivier luă cunoştinţă de epigraful manuscris al contelui de Passavant, extras chiar din cartea pe care o împodobea, în chip de dedicaţie:

„Te implor, Orlando, mai fă cîţiva paşi! Nu sînt încă prea sigur că aş îndrăzni să te înţeleg foarte bine."

sub care adăugase:

„Lui Olivier Molinier
prietenul său prezumtiv,
Contele Robert de Passavant".

Epigraf ambiguu, care lui Olivier îi dădu de gîndit, dar pe care, la urma urmelor, era liber să-l interpreteze după cum poftea.

Olivier ajunse acasă tocmai după ce, sătul de atîta aşteptare, Édouard plecase.

XVI

Cultura pozitivă a lui Vincent îl împiedica să creadă în supranatural; ceea ce-i dădea demonului mari avantaje. Demonul nu-l ataca pe Vincent frontal, ci cu şiretenie şi pe furiş. Unul dintre trucurile lui constă în a ne lăsa să credem că ne înfrîngem slăbiciunile. Aşa se face că Vincent a ajuns să creadă că felul de a se purta cu Laura era o victorie a voinţei sale asupra instinctelor, deoarece, fiind bun din fire, trebuise să se forţeze, să se încrînceneze ca să se arate dur cu ea.

Examinînd evoluţia lui Vincent în această intrigă, disting diverse stadii, pe care aş vrea să le arăt, pentru edificarea cititorului:

1) Perioada bunelor mobiluri. Este conştient că trebuie să repare greşeala comisă. În speţă: va simţi obligaţia morală de a consacra Laurei suma pe care părinţii săi au economisit-o cu atîta greutate spre a asigura primele cheltuieli reclamate de începuturile carierei. Nu însemna că se sacrifică? Nu era deci vorba de un mobil decent, generos, caritabil?

2) Perioada de neliniște. A scrupulelor. Se îndoia că suma destinată ei era îndestulătoare; ceea ce nu însemna oare că era gata să cedeze în momentul în care demonul avea să-i fluture prin faţa ochilor posibilitatea de a o mări?

3) Constanţă şi tărie sufletească. Nevoia, după pierderea acestei sume, de a se simţi „deasupra adversităţilor“. Tocmai această „tărie sufletească“ îi permite să-i mărturisească Laurei că a pierdut la joc; şi îi îngăduie, cu aceeaşi ocazie, s-o rupă cu ea.

4) Renunţare la bunele mobiluri, considerate ca o înşelăciune, în lumina noii etici pe care se simte obligat s-o inventeze, ca să-şi justifice conduita; căci rămîne o fiinţă morală, şi demonul nu va pune mîna pe el decît furnizîndu-i motive care să-i aprobe comportarea. Teoria imanenţei, a totalităţii în clipă; a bucuriei gratuite, imediate şi nemotivate.

5) Beţia cîştigătorului. Dispreţ faţă de reţinere. Superioritate.

De la care pornind, demonul a cîştigat partida.

De la care pornind, fiinţa care se credea cea mai liberă nu mai e decît o unealtă pusă în slujba lui. Demonul n-avea deci să se lase pînă ce Vincent nu-şi va fi dat fratele pe mîinile acelui complice blestemat, care e Passavant.

Totuşi, Vincent nu e rău. Întreaga situaţie, oricum ar judeca-o, îi produce o stare de insatisfacţie, de jenă. Să mai adăugăm cîteva cuvinte:

Li se spune „exotism“ acelor misterioase bălţături maiaşe pe care sufletul nostru le simte străine; care-l lipsesc de punctele de sprijin. Uneori, o virtute oarecare ar rezista dacă, înainte de a ataca, diavolul nu ar dezrădăcina-o. Fără îndoială că, dacă el şi Laura nu s-ar fi simţit într-un loc străin, departe de părinţii lor, de amintirile trecutului lor, de ceea ce le menţinea consecvenţa cu ei înşişi, nici Laura nu i-ar fi cedat

lui Vincent, nici Vincent n-ar fi încercat s-o seducă. Fără îndoială, li se părea că iubirea lor şi pe locurile acelea nu intră în vechile rînduieli.

Lîngă Lilian se simţea, de asemenea, dezrădăcinat.

– Nu mai rîde de mine, Lilian, îi spunea el în aceeaşi seară. Ştiu că n-o să mă înţelegi şi totuşi simt nevoia să-ţi vorbesc, de parcă m-ai putea înţelege, căci de-acum înainte mi-e cu neputinţă să mi te scot din gînduri.

Culcat pe jumătate la picioarele lui Lilian, care, întinsă pe divanul scund, îl mîngîia drăgăstoasă, îşi propti drăgăstos capul pe genunchii amantei sale.

– Ceea ce mă îngrijora în dimineaţa asta... da, poate era teama. Poţi să fii serioasă un moment? Poţi uita o clipă, ca să mă înţelegi, nu ceea ce crezi, fiindcă tu nu crezi în nimic; ci să uiţi tocmai că nu crezi în nimic? Ştii că nici eu nu credeam în nimic; credeam că nu mai cred în nimic; în nimic decît în noi înşine, în tine şi în mine; şi că voi putea fi alături de tine; că datorită ţie voi fi...

– Robert vine la şapte, îl întrerupse Lilian. Nu vreau să te grăbesc, dar dacă nu termini mai repede, ne va întrerupe tocmai în momentul în care vei începe să devii interesant. Căci presupun că preferi să nu continuu faţă de el. Nu-mi explic de ce te crezi dator să iei atîtea precauţii. Semeni cu un orb care cercetează mai întîi cu bastonul fiecare locşor unde vrea să-şi pună piciorul. Deşi vezi bine că sînt serioasă. De ce n-ai încredere?

– De cînd te-am cunoscut am o încredere extraordinară, reluă Vincent. Sînt în stare de mult mai mult şi îmi dau seama de asta; şi vezi că toate îmi reuşesc din plin. Dar tocmai asta mă sperie. Nu, taci... M-am gîndit toată ziua la ce mi-ai povestit azi-dimineaţă în legătură cu naufragiul vasului *La Bourgogne* şi la mîinile tăiate ale celor care voiau să se urce în barcă. Mi se pare că cineva vrea să se urce şi în barca mea – mă folosesc de imaginea ta, ca să mă înţelegi – iar eu vreau să-l împiedic să se urce...

– Şi-ai vrea ca eu să te ajut să-l îneci, laş bătrîn...

El continuă fără s-o privească:

– Cineva pe care eu îl resping, dar îi aud vocea... o voce pe care tu n-ai auzit-o niciodată; dar eu o ascult încă din vremea copilăriei...

– Şi ce tot spune vocea asta? N-ai curajul să repeţi în faţa mea. Nu mă mir. Pariez că citează şi cîte ceva din catehism, nu?

– Dar, Lilian, înţelege-mă: pentru mine, singurul mijloc de a scăpa de aceste gînduri e să ţi le spun. Dacă rîzi de ele, le voi păstra numai pentru mine; şi mă otrăvesc.

– Atunci vorbeşte, spuse ea, resemnată. Apoi, cum el tăcea şi îşi ascundea copilăros capul în poala lui Lilian: – Haide! ce mai aştepţi?

Îl apucă de păr şi-l sili să-şi ridice capul:

– Dar văd că se ia foarte în serios, pe cuvîntul meu! Ce palid e! Ascultă, micuţule, n-ai decît să faci pe copilul, dar nu cu mine. Trebuie să vrei ceea ce vrei. Şi-apoi ştii că mie nu-mi plac trişorii. Cînd încerci cu ipocrizie să ridici în barca ta pe cineva care n-are ce căuta în ea, trişezi. Îmi face plăcere să joc cu tine; dar să joci loial; şi te mai previn c-o fac numai pentru ca tu să reuşeşti. Cred că poţi deveni un om foarte important, remarcabil; simt în tine o mare inteligenţă şi o mare forţă. Vreau să te ajut. Sînt destule femei din pricina cărora cei care s-au îndrăgostit de ele şi-au ratat cariera; eu vreau să fiu contrariul lor. Mi-ai vorbit de dorinţa ta de a renunţa la medicină pentru a te consacra cercetărilor din domeniul ştiinţelor naturii; regretai că pentru asta nu mai ai destui bani... În primul rînd, ai cîştigat la joc cincizeci de mii de franci, care înseamnă ceva. Dar promite-mi că nu mai joci. Eu îţi voi pune la dispoziţie toţi banii de care vei mai avea nevoie, dar cu o condiţie: dacă se va zice că eşti un întreţinut, să ai destulă forţă să nu-ţi pese.

Vincent se ridică. Se apropie de fereastră. Lilian reluă:

– Mai întîi şi pentru a termina cu Laura, cred că ai putea foarte bine să-i trimiţi cei cinci mii de franci pe care-i promiseseşi. Acum, cînd ai bani, de ce nu ţi-ai respecta cuvîntul dat? Numai ca să te simţi şi mai vinovat faţă de ea? Asta nu-mi place deloc. Am oroare de bădărănii. Tu nu ştii să tai mîinile altora fără să te murdăreşti. Şi cu asta, gata, ne vom duce să ne petrecem vara în locul cel mai potrivit pentru lucrările tale. Mi-ai vorbit de Roscoff. Eu aş prefera Monaco, fiindcă îl cunosc pe prinţ, care ar putea să ne ia în croazieră şi să-ţi ofere de lucru în institutul său.

Vincent tăcea. Îi displăceau vorbele lui Lilian şi nu i-a spus decît mult mai tîrziu că, înainte de a veni la ea, trecuse pe la hotelul unde Laura îl aşteptase cu atîta disperare. Dornic să ştie că, în sfîrşit, şi-a achitat datoria, vîrîse într-un plic cele cîteva bancnote pe care ea nu mai conta. Încredinţase plicul unui slujbaş al hotelului, apoi aşteptase în vestibul pentru a se convinge că a fost înmînat

destinatarei. După cîteva clipe slujbaşul coborî, aducîndu-i înapoi plicul pe care Laura scrisese:

„Prea tîrziu“.

Lilian sună; ceru să i se aducă mantoul. După ce servitoarea ieşi:

– Ah! voiam să-ţi spun înainte de a sosi Robert: dacă îţi propune un plasament pentru cei cincizeci de mii de franci ai tăi, fii prudent! E foarte bogat, dar totdeauna are nevoie de bani. Ia te uită: mi se pare că aud claxonul maşinii lui. A venit cu o jumătate de oră mai devreme; dar cu atît mai bine... Cît priveşte cele ce discutam...

– Am venit mai repede, spuse Robert intrînd, pentru că m-am gîndit c-ar fi amuzant să luăm cina la Versailles. Vă convine?

– Nu, spuse Lady Griffith; la Réservoirs mă plictisesc de moarte. Să mergem mai bine la Rambouillet; avem tot timpul. Acolo n-o să mîncăm la fel de bine, dar vom putea sta de vorbă mai liniştiţi. Vreau ca Vincent să-ţi spună poveştile lui despre peşti. Ştie cîteva de-a dreptul uluitoare. Nu ştiu dacă sînt şi adevărate, dar sînt mai amuzante decît cele mai frumoase romane.

– Poate că romancierul nu va fi de aceeaşi părere, spuse Vincent.

Robert de Passavant ţinea în mînă un ziar de seară:

– Ştiaţi că Brugnard a fost numit şef de cabinet la Justiţie? A sosit momentul ca tatăl dumitale să fie decorat, spuse el, întorcîndu-se spre Vincent. Acesta ridică din umeri.

– Dragul meu Vincent, reluă Passavant, permite-mi să-ţi spun că l-ai jigni foarte grav necerîndu-i acest mic serviciu – pe care el va fi foarte bucuros să ţi-l refuze.

– Ce-ar fi dacă l-ai cere mai întîi pentru dumneata, ripostă Vincent.

Robert făcu o grimasă afectată:

– Nu; eu din cochetărie ţin să nu roşesc nici măcar la butonieră. Apoi, întorcîndu-se spre Lilian: – Ştii cît de rari sînt în zilele noastre cei care ajung la patruzeci de ani fără un sifilis şi fără decoraţii!

Lilian zîmbi şi ridică din umeri:

– Pentru o glumă e în stare să se facă mai bătrîn decît este!... Ia spune: e un citat din viitoarea dumitale carte? Va fi răcoare... Puteţi coborî; eu doar îmi iau mantoul şi vă ajung din urmă.

– Aveam impresia că nu vrei să-l mai vezi, îi spuse Vincent lui Robert pe scară.

– Pe cine? Pe Brugnard?

– Spuneai că-i atît de tîmpit...

– Scumpe prietene, răspunse Passavant alene, oprindu-se pe o treaptă şi reţinîndu-l şi pe Molinier cu piciorul în aer, căci o vedea pe Lady Griffith venind şi dorea să-l audă şi ea, află că toţi prietenii cu care am păstrat relaţii vreme mai îndelungată mi-au dovedit că sînt imbecili. Îţi pot certifica însă că Brugnard a rezistat la încercare mai mult timp decît alţii.

– Decît mine, de pildă? reluă Vincent.

– Ceea ce nu mă împiedică să-ţi fiu cel mai bun prieten; după cum se şi vede.

– Iată ce se numeşte la Paris o vorbă de spirit, spuse Lilian, ajungînd lîngă ei. Fii însă atent, Robert: nimic nu se veştejeşte mai repede.

– Linişteşte-te, draga mea: cuvintele se veştejesc numai cînd le tipăreşti!

Se urcară în maşină, care porni. Deoarece conversaţia lor continua să fie spirituală, e inutil s-o mai reproduc aici. Se aşezară la masă, pe terasa unui hotel, în faţa unei grădini peste care înserarea îşi aşternea umbrele. În întunecimea nopţii, conversaţia deveni pe nesimţite mai greoaie; în cele din urmă, îndemnat de Lilian şi de Robert, nu mai vorbi decît Vincent.

XVII

– M-ar interesa mai mult animalele, dacă m-ar interesa mai puţin oamenii, spuse Robert. Iar Vincent răspunse:

– Fiindcă poate crezi că oamenii se deosebesc prea mult de ele. Nu există nici o mare descoperire în zootehnie, care să nu aibă răsunet şi în cunoaşterea omului. Căci aceste domenii se ating şi sînt legate între ele; şi cred că, numai cu urmări dintre cele mai grave, un romancier, care se pretinde şi psiholog, îşi poate întoarce privirea de la spectacolul naturii şi îi poate ignora legile. În *Jurnalul* fraţilor Goncourt, pe care mi l-ai dat să-l citesc, am găsit relatarea unei vizite prin galeriile de istorie naturală de la Jardin des

Plantes, în care încîntătorii dumitale autori se plîng că Natura sau bunul Dumnezeu are prea puţină imaginaţie. Prin această jalnică blasfemie, se exprimă prostia sau lipsa de înţelegere a unor spirite obtuze. Căci dimpotrivă, cîtă diversitate! S-ar părea că natura a încercat rînd pe rînd toate modurile de a fi vie, de a se mişca, a uzat de toate posibilităţile materiei şi de legile ei. Ce lecţie se poate descifra în abandonarea progresivă a anumitor alcătuiri paleontologice, iraţionale şi inelegante! În economia care a permis subzistenţa anumitor forme! Contemplîndu-le pe acestea, îmi explic de ce altele au fost neglijate. Chiar şi botanica e instructivă. Cînd examinez o ramură, observ că axila fiecărei frunze adăposteşte un mugur capabil, la rîndul său, să vegeteze în anul următor. Cînd observ că dintr-atîţia muguri, doi cel mult se dezvoltă, condamnîndu-i pe ceilalţi la atrofiere prin însăşi dezvoltarea lor, nu mă pot împiedica să reflectez că la fel se întîmplă şi cu oamenii. Mugurii care se dezvoltă normal sînt totdeauna mugurii terminali – de exemplu, cei mai îndepărtaţi de trunchiul familial. Numai tăierea sau arcuirea, împingînd seva înapoi, forţează creanga să dea viaţă germenilor de lîngă trunchi, care stăteau amorţiţi. Şi în felul acesta sînt silite să dea rod speciile cele mai îndărătnice, care, dacă ar fi lăsate să crească în voia lor, fără îndoială că n-ar produce decît frunze. Ah! ce bună şcoală e o livadă sau o grădină! Şi ce pedagog bun ar putea fi de multe ori un horticultor! Adesea înveţi mult mai mult, dacă ştii să observi, din curtea de păsări, dintr-o crescătorie de cîini, dintr-un acvariu, dintr-un coteţ de iepuri sau dintr-un grajd decît din cărţi şi, credeţi-mă, mult mai mult decît din societatea omenească, unde totul e mai mult sau mai puţin sofisticat.

Apoi Vincent vorbi despre selecţie. Expuse metodele obişnuite prin care se pot obţine răsadurile cele mai frumoase, speciile cele mai robuste, şi povesti despre fantezia experimentală a unui horticultor îndrăzneţ, care, din aversiune faţă de rutină, s-ar putea spune aproape: ca o sfidare, s-a hotărît să aleagă, dimpotrivă, indivizii cei mai debili – şi despre florile nemaipomenite pe care le-a obţinut.

Robert, care la început ascultase distrat, de parcă ar fi auzit numai lucruri plicticoase, nu mai căuta acum să-l întrerupă. Atenţia lui o încînta pe Lilian, o considera ca un omagiu adus amantului ei.

– Ar trebui să ne povesteşti, îi spuse ea, despre ce mi-ai spus zilele trecute de peşti şi de capacitatea lor de acomodare la diversele grade de salinitate a mării... Despre asta era vorba, nu-i aşa?

– Cu excepţia anumitor regiuni, reluă Vincent, gradul de salinitate e aproximativ constant; şi fauna marină nu suportă de regulă decît variaţiile mici de densitate. Dar regiunile de care vă spuneam nu sînt totuşi nelocuite; sînt regiunile supuse unei puternice evaporări, ce reduc cantitatea de apă în raport cu proporţia de sare, sau cele în care, dimpotrivă, un aport constant de apă dulce diluează sarea şi, ca să zic aşa, desărează marea – cele de lîngă gurile marilor fluvii sau din apropierea enormilor curenţi, cum e cel care se numeşte Gulf Stream. În aceste regiuni, animalele zise *stenohaline* lîncezesc şi din această cauză pier; şi, cum atunci sînt incapabile să se apere de animalele zise *euryhaline,* cele *euryhaline* trăiesc cu precădere pe marginile marilor curenţi, unde densitatea apelor e schimbătoare şi unde agonizează cele *stenohaline.* Aţi înţeles, nu-i aşa, că *steno* sînt cele care nu suportă decît acelaşi grad de salinitate. În timp ce *eury...*

– Sînt cele desărate, întrerupse Robert, care raporta la el însuşi orice idee şi în orice teorie nu aprecia decît elementele de care s-ar fi putut folosi.

– În majoritatea lor, sînt animale de pradă, adăugă Vincent grav.

– Nu-ţi spuneam că e mai pasionant decît orice roman? strigă Lilian entuziasmată.

Vincent, transfigurat parcă, rămînea insensibil la succes. Era extraordinar de grav şi reluă pe un ton mai coborît, de parcă ar fi vorbit numai pentru el:

– Cea mai uimitoare descoperire din ultima vreme – sau în orice caz, cea din care eu am avut cel mai mult de învăţat – se referă la aparatele fotogene ale animalelor din adînc.

– Oh! povesteşte-ne despre ele, spuse Lilian, lăsînd să i se stingă ţigara şi să i se topească îngheţata ce tocmai le fusese adusă.

– Ştiţi, fără îndoială, că lumina zilei nu pătrunde prea adînc în mare. Adîncimile ei sînt întunecate... abisuri imense, despre care multă vreme s-a crezut că sînt nelocuite: apoi, cînd s-au făcut dragaje, din acest infern au fost scoase tot felul de animale ciudate. Se credea că aceste animale sînt oarbe. Ce nevoie ar fi avut de simţul vederii în beznă? Evident că nu aveau ochi; nu puteau şi nici nu

trebuiau să aibă. Sînt totuşi examinate şi se constată cu stupoare că unele au ochi; că aproape toate au, fără a mai pune la socoteală că, în plus, unele mai dispun şi de antene de o extraordinară sensibilitate. Cercetătorii se mai îndoiesc; se miră: de ce ochi, dacă n-au nimic de văzut? Ochi sensibili, dar sensibili la ce?... Şi iată, se descoperă, în sfîrşit, că fiecare animal, considerat la început ca obscur, emite şi proiectează înaintea lui şi împrejur propria lumină. Fiecare străluceşte, luminează, iradiază. Noaptea, cînd aceste animale au fost scoase din adîncul abisului şi au fost vărsate pe puntea vasului, bezna a devenit orbitoare. Focuri mişcătoare, vibrante, multicolore, faruri rotitoare, scînteieri de astre, de pietre preţioase, a căror splendoare, spun cei care le-au văzut, nu ar putea fi asemuită cu nimic.

Vincent tăcu. Rămaseră multă vreme fără să vorbească.

– Să mergem acasă; mi-e frig, spuse deodată Lilian.

Lady Lilian se aşeză alături de şofer, adăpostită oarecum de parbrizul de cristal. Pe bancheta din spate a maşinii deschise, cei doi bărbaţi continuară să discute. Aproape tot timpul cinei Robert tăcuse, ascultîndu-l pe Vincent; acum era rîndul lui.

– Peşti ca noi, bătrîne Vincent, agonizează în apele liniştite, spuse el la început, bătîndu-şi prietenul pe umăr. Îşi permitea să se poarte uneori mai familiar cu Vincent, dar n-ar fi suportat şi reciproca; de altminteri, Vincent n-avea nici o înclinare de acest fel. – Să ştii că ai fost uluitor! Ce conferinţă ne-ai ţinut! Pe cuvînt, ar trebui să te laşi de medicină. Zău că nu te văd prescriind laxative şi făcînd vizite la bolnavi. O catedră de biologie comparată sau ceva în genul ăsta, iată ce ţi-ar trebui...

– Aşa m-am gîndit şi eu, spuse Vincent.

– Lilian ar putea s-o obţină pentru dumneata, cointeresîndu-l la cercetările dumitale pe prietenul ei, prinţul de Monaco, care cred că se pricepe în astfel de probleme... Ar trebui să-i împărtăşesc ideea asta.

– Mi-a şi vorbit de ea.

– Atunci e clar, nu pot să fac nimic pentru dumneata, spuse el făcînd pe jignitul; şi eu, care tocmai voiam să-ţi cer un serviciu.

– Ar fi rîndul dumitale să-mi fii obligat. Să nu crezi că am o memorie atît de scurtă.

– Cum? Te mai gîndeşti la cei cinci mii de franci? Dar mi i-ai restituit, scumpule! Nu-mi mai datorezi nimic... decît puţină prietenie,

poate. Adăugă aceste cuvinte pe un ton aproape drăgăstos, cu o mînă aşezată pe braţul lui Vincent. – Nu fac apel decît la prietenia dumitale.

– Te ascult, spuse atunci Vincent.

Dar imediat, Passavant se răzgîndi: punînd pe seama lui Vincent propria nerăbdare:

– Vai, ce grăbit eşti! Presupun însă că pînă la Paris avem tot timpul.

Passavant se pricepea de minune să atribuie altora propria stare de spirit şi tot ceea ce el prefera să renege. Apoi, părînd că a renunţat la acest subiect, ca pescarii de păstrăvi, care, de teamă să nu-şi sperie prada, aruncă momeala foarte departe, pentru a o apropia pe nesimţite:

– Apropo, îţi mulţumesc pentru că mi l-ai trimis pe fratele dumitale. Mă temeam să nu fi uitat.

Vincent schiţă un gest. Robert reluă:

– L-ai mai văzut după aceea?... N-ai mai avut timp, nu-i aşa?... Cu atît mai mult mi se pare ciudat că nu m-ai întrebat nimic de întrevederea noastră. De fapt, pe dumneata te lasă indiferent. Fratele dumitale nu te interesează deloc. Nu te-ai întrebat niciodată ce gîndeşte Olivier, ce simte, ce este, ce ar vrea să fie...

– Îmi faci reproşuri?

– Sigur că da. Nu înţeleg şi nu admit apatia dumitale. Pe vremea cînd erai bolnav, la Pau, treacă-meargă; erai obligat să te gîndeşti numai la dumneata; egoismul făcea parte din tratament. Acum însă... Cum se poate? Ai lîngă dumneata această tînără fiinţă fermecătoare, această inteligenţă care se dezvoltă, plină de promisiuni, ce aşteaptă să fie sfătuită, sprijinită...

Uita, în această clipă, că avea şi el un frate.

Vincent nu era însă deloc prost; izbucnirea aceea era exagerată şi îl avertiza că nu prea e sinceră, că indignarea avea rostul să-i abată spre altceva. Tăcea, aşteptînd să vadă unde voia să ajungă. Dar Robert se opri brusc; surprinsese, la lumina ţigării pe care o fuma Vincent, o cută ciudată pe obrazul acestuia, în care crezu că descifrează ironia; or, de batjocură se temea mai mult decît de orice pe lumea asta. De aceea să-şi fi schimbat oare tonul? Mă întreb dacă nu cumva mai degrabă fiindcă a intuit subit o anume complicitate între Vincent şi el... Reluă deci, încercînd să pară cît mai firesc şi cu aerul că „faţă de dumneata n-am nevoie de prefăcătorii“:

– Ei bine, am avut cu tînărul Olivier o conversaţie dintre cele mai agreabile. Îmi place foarte mult băiatul ăsta.

Passavant încerca să prindă privirea lui Vincent (noaptea nu era prea întunecoasă); dar acesta privea drept înainte.

– Şi iată, dragul meu Molinier, micul serviciu pe care vreau să ţi-l cer...

Dar aici din nou simţi nevoia să-şi acorde un răgaz şi, ca să zic aşa, să-şi părăsească o clipă rolul, ca un actor care, foarte sigur că îşi domină publicul, e dornic să-şi demonstreze că îl stăpîneşte. Se aplecă deci înainte, spre Lilian, şi, foarte tare, ca pentru a sublinia caracterul confidenţial al celor spuse mai înainte, spre deosebire de ceea ce avea să zică:

– Scumpa mea prietenă, eşti sigură că n-o să răceşti? E un pled aici, cu care n-avem ce face...

Apoi, fără să aştepte răspunsul, retrăgîndu-se în fundul maşinii, alături de Vincent, din nou cu voce coborîtă:

– Iată: aş vrea să-l iau în vara asta cu mine pe fratele dumitale. Da, ţi-o spun deschis; între noi n-are rost să vorbim pe ocolite... N-am avut onoarea să-ţi cunosc părinţii, care, firește, nu-l vor lăsa pe Olivier să plece cu mine fără intervenţia dumitale activă. Vei reuşi, fără îndoială, să-i convingi. Presupun că îi cunoşti bine şi ştii, desigur, cum să-i iei. Vrei să faci asta pentru mine?

Aşteptă o clipă, apoi, cum Vincent tăcea, reluă:

– Ascultă, Vincent... În curînd voi pleca din Paris... încă nu ştiu unde. Am absolută nevoie de un secretar... Ştii că înfiinţez o revistă. I-am vorbit despre asta lui Olivier. Mi se pare că are toate calităţile necesare... Dar nu vreau să vorbesc numai din punctul meu de vedere egoist: sînt convins că toate calităţile lui îşi vor găsi astfel locul unde să se afirme. I-am propus postul de redactor-şef... Redactorul-şef al unei reviste, la vîrsta lui...! Recunoaşte că nu e ceva prea obişnuit.

– E chiar atît de puţin obişnuit, încît mi-e teamă să nu-i sperie puţin pe părinţii mei, spuse Vincent întorcîndu-se în sfîrşit spre el şi privindu-l fix.

– Da, probabil că ai dreptate. Poate ar fi mai bine să nu le spui nimic despre asta. Pur şi simplu să le arăţi cît de interesantă şi de profitabilă ar fi această călătorie, ce zici? Părinţii dumitale vor înţelege că la vîrsta lui e nevoie să cunoască ţara. În sfîrşit, vei ajunge la o înţelegere cu ei, nu?

Făcu o mică pauză, aprinse o nouă ţigară, apoi continuă pe acelaşi ton:

– Şi pentru că eşti atît de gentil, voi încerca să fac şi eu ceva pentru dumneata. Cred că te-aş putea ajuta să profiţi de cîteva avantaje ce mi s-au oferit într-o afacere cu totul excepţională... pe care un prieten de-al meu, dintr-o mare societate bancară, le-a rezervat cîtorva privilegiaţi. Te rog însă, rămîne între noi; nici un cuvînt lui Lilian. Oricum, nu dispun decît de un număr restrîns de părţi; aşa că nu vă pot oferi şi ei, şi dumitale să subscrieţi... Ce zici de cei cincizeci de mii de franci de ieri-seară?

– I-am şi plasat, răspunse Vincent cu răceală, căci îşi aminti de avertismentul lui Lilian.

– Foarte bine, foarte bine... continuă imediat Robert, ca şi cum s-ar fi simţit oarecum jignit. Nu insist. Apoi, de parcă ar fi vrut să demonstreze că „n-aş putea să-ţi port pică“:

– Dacă te răzgîndeşti, să mă anunţi urgent... pentru că mîine după cinci va fi prea tîrziu.

Vincent îl admira mult mai mult pe contele de Passavant, de cînd nu-l mai lua în serios.

XVIII

Jurnalul lui Édouard

„Ora 2

Pierdut valiza. Din tot ce se afla în ea, nu ţineam decît la jurnalul meu. Dar ţineam prea mult la el. În fond, sînt foarte amuzat de aventură. Deocamdată, aş vrea să-mi recapăt hîrtiile. Cine le va citi?... Se prea poate ca, de cînd le-am pierdut, să le exagerez importanţa. Acest jurnal se oprea la plecarea mea în Anglia. Acolo am notat totul pe un alt carnet; în care, acum cînd m-am întors în Franţa, nu mai scriu. Cel nou, în care notez aceste rînduri, nu-mi va părăsi prea repede buzunarul. E oglinda pe care o plimb cu mine.

Nimic din ce mi se întîmplă, nici un eveniment nu dobîndeşte pentru mine o existenţă reală pînă nu-l văd reflectîndu-se în ea. Dar de cînd m-am întors, mi se pare că mă agit într-un vis. Cît de penibilă a fost convorbirea mea cu Olivier! Şi promitea să-mi aducă atîta bucurie... Măcar de l-ar fi lăsat şi pe el la fel de puţin satisfăcut ca pe mine. N-am reuşit, vai, nici să vorbesc, nici să-l fac să vorbească. Ah! cît de greu e să rosteşti chiar şi cel mai neînsemnat cuvînt atunci cînd el cere asentimentul deplin al întregii tale fiinţe! De îndată ce se amestecă şi inima, creierul e amorţit, paralizat.

Ora 7

Mi-am regăsit valiza sau, în orice caz, pe cel care mi-a luat-o. Faptul că e un prieten al lui Olivier ţese între noi o reţea ale cărei ochiuri numai de mine depinde să fie mai strînse. Pericolul constă în aceea că orice eveniment neaşteptat mă amuză atît de mult, încît mă face să pierd din vedere scopul ce trebuie atins.

Am revăzut-o pe Laura. Dorinţa mea de a fi îndatoritor devine şi mai vie de îndată ce în calea ei apar anumite dificultăţi, de îndată ce trebuie să se revolte în faţa convenţionalului, a banalităţii, a obişnuitului.

Vizită la bătrînul La Pérouse. A venit să-mi deschidă doamna La Pérouse. Sînt mai bine de doi ani de cînd n-am mai văzut-o; m-a recunoscut totuşi imediat. (Nu cred că primesc multe vizite.) De altfel, şi ea e foarte puţin schimbată; dar (poate fiindcă am fost prevenit în privinţa ei) trăsăturile-i păreau mai dure, privirea mai acră, zîmbetul mai fals ca niciodată.

– Mi-e teamă că domnul La Pérouse nu e în stare să vă primească, mi-a spus ea din capul locului, vădit dornică să mă acapareze; apoi, folosindu-se de surditatea ei pentru a-mi răspunde fără ca eu s-o întreb:

– Dar nu, nu, nu mă deranjaţi deloc! Intraţi, vă rog!

M-a condus în camera unde La Pérouse obişnuia să dea lecţiile de pian şi care are ferestrele spre curte. Şi de îndată ce am ajuns în încăpere:

– Sînt nespus de fericită că putem vorbi o clipă noi între noi. Starea domnului La Pérouse, căruia ştiu că-i sînteţi un vechi şi credincios prieten, mă îngrijorează foarte mult. Pe dumneavoastră

vă ascultă. Nu l-aţi putea convinge să se îngrijească? Căci eu, orice i-aş spune, parc-aş vorbi la pereţi.

După care au urmat recriminări interminabile: bătrînul refuză să-şi îngrijească sănătatea numai ca s-o chinuie pe ea. Iese pe-afară pe orice vreme şi nu acceptă să-şi pună fular. Refuză să mănînce: «Domnul n-are poftă», şi ea nu mai ştie ce să născocească pentru a-i stimula apetitul; în schimb, noaptea se trezeşte şi întoarce bucătăria cu dosu-n sus ca să-şi gătească te miri ce.

E cert că bătrîna nu inventa nimic; îmi dădeam seama din relatările ei că numai interpretarea acestor mărunte gesturi inocente le conferea o semnificaţie jignitoare şi că realitatea proiecta o umbră monstruoasă pe creierul ei obtuz. Bătrînul însă, la rîndul său, nu interpreta şi el greşit grija şi atenţiile bătrînei, care se credea o martiră, socotindu-l pe el călăul ei? Renunţ să-i judec, să-i înţeleg sau, mai degrabă, cu cît îi înţeleg mai bine, cu atît îi judec mai puţin. Fapt e că două fiinţe legate pe viaţă una de cealaltă îşi pricinuiesc reciproc cele mai îngrozitoare chinuri. Am remarcat adesea, în multe căsnicii, ce intolerabilă iritare întreţine la unul din soţi cea mai mică protuberanţă crescută pe caracterul celuilalt, pentru că «viaţa comună» se freacă totdeauna de aceeaşi excrescenţă. Şi dacă frecuşul e reciproc, viaţa conjugală nu mai e decît un infern.

Sub peruca legată cu bentiţe negre, care-i înăspreşte trăsăturile feţei livide, cu mitenele ei lungi din care degetele-i mici ies ca nişte gheare, doamna La Pérouse avea o înfăţişare de harpie.

– Îmi reproşează că-l spionez, continuă ea. El a avut totdeauna nevoie să doarmă mai mult; dar noaptea, se face că se culcă şi, cînd crede că am adormit, se scoală; scotoceşte prin nişte hîrţoage vechi şi uneori stă pînă dimineaţa ca să citească, plîngînd, scrisori de demult ale răposatului său frate. Ar vrea să suport toate astea fără să scot un cuvînt.

Apoi se plînse că moşul vrea s-o interneze într-un azil de bătrîni; ceea ce pentru el ar fi cît se poate de neplăcut, adăugă ea, deoarece e total incapabil să trăiască singur şi să se lipsească de îngrijirea ei. Vorbea pe un ton compătimitor, care mirosea a ipocrizie.

În timp ce continua să mi se plîngă, uşa salonului se deschise uşurel în spatele ei şi La Pérouse intră fără ca ea să-l audă. La ultimele fraze ale soţiei sale, mă privi zîmbind ironic şi îşi duse o mînă la frunte, făcînd semn că e nebună. Apoi, nestăpînit, ba chiar

cu o brutalitate de care nu l-aş fi crezut capabil şi care părea să justifice acuzaţiile bătrînei (dar şi fiindcă trebuia să vorbească foarte tare, pentru ca ea să-l audă):

– Haide, cucoană! Ar trebui să-ţi dai seama că îl oboseşti pe domnul cu palavrele dumitale! Şi, oricum, prietenul meu nu a venit la dumneata. Aşa că lasă-ne în pace!

Atunci bătrîna protestă cum că fotoliul în care şade e al ei şi că n-o să se ridice din el.

– În acest caz, reluă La Pérouse rînjind, cu voia dumitale, vom pleca noi. Apoi, întorcîndu-se spre mine, pe un ton mai blînd:

– Haide! S-o lăsăm în plata Domnului!

Am schiţat un salut jenat şi l-am urmat în camera vecină, aceeaşi în care mă primise ultima dată.

– Sînt bucuros că ai auzit-o şi dumneata, mi-a spus. Ei bine, aşa o ţine cît e ziua de lungă.

Închise ferestrele:

– Cu vacarmul de pe stradă, n-auzi o vorbă. Îmi petrec tot timpul închizînd ferestrele pe care doamna La Pérouse le deschide mereu. Zice că se sufocă. Totdeauna exagerează. Nu vrea să priceapă că afară e mai cald decît înăuntru. Deşi am un termometru; dar cînd i-l arăt spune că cifrele nu dovedesc nimic. Vrea să aibă dreptate chiar cînd ştie că nu are. Principala ei preocupare e să mă contrazică.

Mi s-a părut, în timp ce vorbea, că nici el nu e perfect echilibrat; reluă, din ce în ce mai exaltat:

– Mă învinuieşte pe mine de tot ce face ea anapoda. Judecă totul pe dos. Uite, ca să mă înţelegi mai bine: ştii că imaginile din afară ajung răsturnate în creierul nostru, unde un aparat nervos le redresează. Ei bine, doamna La Pérouse nu are acest aparat rectificator. La ea, totul rămîne răsturnat. Îţi închipui cît de supărătoare e situaţia!

Era clar că se simţea mai uşurat explicîndu-se, iar eu m-am ferit să-l întrerup:

– Doamna La Pérouse a mîncat totdeauna mult. Ei bine, pretinde că eu mănînc prea mult. Mai adineauri, dacă m-ar fi văzut cu o bucată de ciocolată (asta e principala mea hrană), ar fi mormăit: – Tot timpul trebuie să ronţăi ceva... Mă spionează. Şi mă acuză că mă scol noaptea ca să mănînc pe ascuns, numai pentru că o dată m-a surprins pregătindu-mi o ceaşcă de cacao în bucătărie... Ce să-ţi mai spun? Cînd o văd la masă, în faţa mea, aruncîndu-se

asupra mîncării, îmi piere pofta. Şi-atunci ea pretinde că fac nazuri numai aşa, ca s-o necăjesc.

A făcut o pauză şi, cuprins de un soi de elan liric:

– Sînt de-a dreptul în admiraţia reproşurilor pe care mi le face... Aşa, bunăoară, cînd are o criză de sciatică, o compătimesc. Atunci ea mă opreşte; ridică din umeri: «Nu te mai preface că ai avea inimă. Ia nu mai face pe milostivul». Şi tot ce fac sau zic e numai pentru ca ea să sufere.

Ne aşezaserăm; dar el mereu se ridica, apoi iar se aşeza, în prada unui neastîmpăr bolnăvicios:

– Închipuie-ţi că, în toate camerele, mobilele sînt împărţite, unele ale ei, altele ale mele. Ai văzut ce s-a întîmplat mai adineauri cu fotoliul. Cînd vine femeia cu ziua ca s-o ajute la gospodărie, îi spune: «Nu, asta-i a lui domnu'; nu te atinge de ea.» Şi cum mai zilele trecute, din nebăgare de seamă, pusesem o partitură legată pe un gheridon care era al ei, doamna a aruncat-o pe jos. Colţurile legăturii s-au rupt... Oh! situaţia asta nu mai poate dura mult... Ştii însă...

M-a apucat de braţ şi, coborînd vocea:

– Am luat anumite măsuri. Ea mă ameninţă mereu că «dacă mai continuu», o să-şi caute refugiu într-un azil de bătrîni. Am pus deoparte o sumă oarecare; ar ajunge pentru întreţinerea ei la Sainte-Périne; se zice că e cel mai bun azil. Puţinele lecţii pe care încă le mai dau nu-mi aduc aproape nici un venit. În scurt timp, resursele mele se vor termina; aş fi silit să mă ating de suma aceea. Aşa că am luat o hotărîre... Pe care o voi pune în aplicare peste trei luni şi ceva. Da; am stabilit data. Dacă ai şti ce uşurare simt gîndindu-mă că de acum înainte fiecare oră mă apropie de ea!

Era aplecat spre mine; se aplecă şi mai mult:

– Am mai pus deoparte un titlu de rentă. Oh! nu-i prea mare lucru; dar mai mult n-aveam cum. Doamna La Pérouse nu ştie nimic. E în biroul meu, într-un plic ce-ţi poartă numele, împreună cu instrucţiunile de rigoare. Pot conta pe ajutorul dumitale? Nu mă pricep deloc la afaceri, dar un notar pe care l-am întrebat mi-a spus că renta ar putea fi vărsată direct nepotului meu, pînă la majoratul lui, şi că atunci ar putea intra în posesia titlului. M-am gîndit că poate nu pretind prea mult de la prietenia dumitale, rugîndu-te să veghezi ca aceste dispoziţii să fie executate. Nu am nici un pic de încredere în notari!... Ba chiar, ca să mă simt liniştit, n-ai accepta să iei acum cu dumneata plicul acela?... Da, nu-i aşa?... Mă duc să-l aduc.

Ieşi cu paşi mărunţi, după cum îi era obiceiul, şi se întoarse ţinînd în mînă un plic mare:

– Mă ierţi că l-am sigilat; e de formă. Ia-l!

Mi-am aruncat ochii pe el şi am citit, sub numele meu, cu nişte caractere caligrafiate: «A SE DESCHIDE DUPĂ MOARTEA MEA».

– Bagă-l repede în buzunar, ca să-l ştiu în siguranţă. Mulţumesc... Ah! cu cîtă nerăbdare te aşteptam!...

Am simţit adesea că într-o clipă atît de solemnă, orice emoţie omenească poate, în mine, face loc unei transe cvasimistice, unei anume exaltări, prin care fiinţa mea se simte ridicată în cele mai înalte sfere; sau mai exact: eliberată de legăturile sale egoiste şi parcă deposedată de ea însăşi şi depersonalizată. Cel care n-a încercat o asemenea stare sufletească desigur că nu mă va înţelege. Dar îmi dădeam seama că La Pérouse o înţelegea. Orice protest din parte-mi ar fi fost de prisos, mi s-ar fi părut nelalocul lui şi mă mărgineam să-i strîng puternic mîna pe care el şi-o abandonase într-a mea. În ochii lui scînteia o strălucire ciudată. În cealaltă mînă, cea în care la început ţinuse plicul, avea o altă hîrtie:

– Am scris aici adresa lui. Căci acum ştiu unde e. «Saas-Fée.» Ai auzit de ea. E o localitate din Elveţia. Am căutat-o pe hartă, dar n-am reuşit s-o găsesc.

– Da, am spus. E un mic sat lîngă Cervin.

– E foarte departe?

– Nu chiar atît de departe încît, la o adică, să nu pot merge.

– Cum! Te-ai duce acolo?... Cît eşti de bun! spuse. Eu sînt prea bătrîn; şi apoi n-aş putea din pricina mamei... Totuşi, mi se pare că... Ezită, căutînd cuvîntul; reluă: – Că aş pleca mai uşor, dacă măcar aş putea să-l văd.

– Sărmanul meu prieten... Voi face tot ce omeneşte e posibil, ca să vi-l aduc. Îl veţi vedea pe micuţul Boris, v-o promit!

– Mulţumesc... Mulţumesc...

Mă strîngea convulsiv în braţe.

– Dar promiteţi-mi că nu vă mai gîndiţi la...

– Oh! asta-i altă poveste, spuse el, întrerupîndu-mă repezit. Apoi imediat, ca pentru a mă împiedica să mai insist, abătîndu-mi atenţia:

– Închipuie-ţi că acum cîtva timp, mama unei foste eleve a ţinut să mă ducă la teatru! Cam acum o lună. Era un matineu al Comediei Franceze. De mai bine de douăzeci de ani nu mai pusesem piciorul într-o sală de teatru. Se juca *Hernani* de Victor Hugo. Ştii, piesa părea foarte bine jucată. Toată lumea se extazia. Eu însă am suferit nespus de mult. Dacă politeţea nu m-ar fi reţinut, n-aş mai fi stat pentru nimic în lume... Eram într-o lojă. Prietenii mei încercau să mă potolească. Eram gata să apostrofez publicul. Oh! dar cum e cu putinţă? Cum e cu putinţă?...

La început, n-am prea înţeles despre ce era vorba şi l-am întrebat:

– Actorii vi s-au părut chiar atît de detestabili?

– Evident! Dar de unde îndrăzneala de a prezenta pe scenă asemenea josnicii?... E monstruos. Şi asta într-un teatru subvenţionat de stat!

Indignarea acestui admirabil om mă amuza. Acum aproape că rîdeam. Am protestat spunînd că nu se poate face artă dramatică, fără să prezinţi pasiuni. La rîndul său, a protestat spunînd că descrierea unor pasiuni era fatalmente un exemplu supărător. Discuţia a continuat tot aşa o bucată de vreme; şi cum eu am comparat atunci acel eveniment patetic cu dezlănţuirea alămurilor dintr-o orchestră:

– De exemplu, intrarea aceea a trombonilor! pe care o admiraţi în cutare simfonie a lui Beethoven...

– Dar nu admir deloc acea intrare a trombonilor, strigă el cu o extraordinară vehemenţă. De ce ai vrea să mă faci să admir ceea ce mă răscoleşte?

Tremura din tot corpul. Accentul de indignare, aproape de ostilitate a vocii lui, m-a surprins şi părea că îl miră şi pe el, căci reluă pe un ton mai potolit:

– Ai remarcat că muzica modernă se străduieşte în primul rînd să facă suportabile, dacă nu chiar agreabile, anumite acorduri pe care noi le consideram, la început, discordante?

– Întocmai, am ripostat; în cele din urmă, totul trebuie să devină armonie şi să se reducă la armonie.

– Armonie! a repetat el ridicînd din umeri. Eu nu văd într-asta decît o deprindere cu răul, cu păcatul. Sensibilitatea se toceşte; puritatea se păteză; reacţiile devin mai puţin vii; lumea tolerează, acceptă...

– Dacă ne-am lua după dumneavoastră, n-am mai avea curajul nici să mai înţărcăm copiii.

Dar el continuă fără să mă audă:

– Dacă am putea redobîndi intransigenţa tinereţii, mai mult decît de orice ea s-ar indigna de ceea ce am devenit.

Era prea tîrziu ca să ne mai lansăm într-o dispută teologică; am încercat să-l readuc pe propriul teren:

– Nu pretindeţi totuşi că muzica trebuie să se mulţumească numai cu exprimarea seninătăţii. Căci, în acest caz, un singur acord ar fi de ajuns: un perfect acord continuu.

Îmi apucă mîinile şi, în extaz parcă, cu privirea pierdută într-un fel de adoraţie, repetă de mai multe ori:

– Un perfect acord continuu; da, asta e: un perfect acord continuu... Dar întregul nostru univers e în prada discordanţei, adăugă el cu tristeţe.

Mi-am luat rămas-bun de la el. M-a însoţit pînă la uşă şi, îmbrăţişîndu-mă, a mai şoptit:

– Ah! cît trebuie să aştepţi pînă te hotărăşti pentru acel acord!“

PARTEA A DOUA

SAAS-FÉE

I

BERNARD CĂTRE OLIVIER

„Luni

Dragă prietene,

Să-ţi spun în primul rînd că am tras chiulul la bacalaureat. Fără îndoială că ţi-ai dat şi tu seama, nevăzîndu-mă la examen. Mă voi prezenta în octombrie. Mi s-a oferit o ocazie unică de a face o călătorie. Am înhăţat-o din zbor şi nu-mi pare rău. Trebuia să mă decid pe loc; n-am mai avut răgaz să mă gîndesc, nici măcar să-mi iau rămas-bun de la tine. Căci ştii cine m-a luat cu el? Cred că ai început să bănuieşti... Édouard, faimosul tău unchi, pe care l-am întîlnit chiar în seara sosirii lui la Paris, în împrejurări destul de neobişnuite şi senzaţionale, pe care ţi le voi povesti altă dată. Dar totul e extraordinar în această aventură şi, cînd mă gîndesc la ea, mă apucă ameţeala. Nici acum încă nu-mi vine să cred că e adevărat, că aceste rînduri ţi le scriu într-adevăr eu, eu, care mă aflu aici în Elveţia cu Édouard şi... Fie ce-o fi, trebuie să-ţi spun totul, dar rupe neapărat scrisoarea asta şi păstrează totul numai pentru tine.

Închipuie-ţi că biata femeie abandonată de fratele tău, Vincent, aceea pe care ai auzit-o hohotind într-o noapte lîngă uşa ta (iar tu, dă-mi voie să-ţi spun, ai fost atît de idiot, încît nu i-ai deschis) este

din întîmplare o bună prietenă a lui Édouard, fiica lui Vedel, sora prietenului tău, Armand. N-ar trebui să-ţi spun toate astea, fiindcă e în joc onoarea unei femei, dar aş crăpa dacă nu le-aş povesti cuiva... Încă o dată: păstrează tot ce-ţi spun numai pentru tine! Ştii că tocmai se măritase; ştii poate că la puţin timp după căsătorie s-a îmbolnăvit şi s-a dus să se trateze în Sud. Acolo l-a cunoscut pe Vincent, la Pau. Poate şi asta o ştii. Ceea ce nu ştii însă e că această întîlnire a avut şi urmări. Da, bătrîne! Afurisitul de frate-tău i-a făcut un copil. S-a întors însărcinată la Paris, unde n-a avut curajul să dea ochi cu părinţii ei; şi îndrăzneşte şi mai puţin să se reîntoarcă la căminul conjugal. Între timp, frate-tău a părăsit-o în condiţiile pe care le cunoşti. Te scutesc de comentarii, dar îţi pot spune că Laura Douviers nu-i reproşează nimic şi nu are nici un fel de resentimente faţă de el. Dimpotrivă, inventează fel şi fel de explicaţii ca să-i scuze purtarea. Pe scurt, e o femeie cu totul deosebită, un caracter foarte frumos. Cert e că la fel de deosebit e şi Édouard. Fiindcă ea nu ştia ce să se mai facă şi unde să se ducă, i-a propus să o ia cu el în Elveţia şi, totodată, mi-a propus să-i însoţesc, deoarece i se părea jenant să călătorească numai în doi, dat fiind faptul că el nu are faţă de ea decît sentimente prieteneşti. Iată-ne deci plecînd toţi trei. Totul s-a hotărît într-o secundă; ne-a mai rămas exact timpul cît el să-şi facă valizele şi pe mine să mă înţolească (ştii că am plecat de-acasă fără nimic). Nu-ţi poţi face idee ce drăguţ a fost Édouard în această situaţie; şi, mai mult, îmi spunea tot timpul că de fapt eu îi fac lui un serviciu. Da, bătrîne, nu m-ai minţit: unchiul tău e un tip epatant.

Călătoria a fost destul de grea fiindcă Laura era foarte obosită şi, în starea ei (a intrat într-a treia lună de sarcină), are nevoie de multe menajamente; şi locul în care ne-am hotărît să mergem (din motive care mi-ar lua prea mult timp dacă ţi le-aş relata) e destul de greu accesibil. De altfel, Laura complica deseori situaţia refuzînd orice precauţii; trebuia s-o silim să fie prudentă; repeta mereu că pentru ea cea mai fericită întîmplare ar fi un accident. Îţi dai seama că eram tot timpul cu ochii pe ea. Ah, prietene, ce femeie admirabilă e Laura! Mă simt alt om de cînd am cunoscut-o şi prin minte îmi trec gînduri pe care nu mai îndrăznesc să le formulez, încerc emoţii pe care mi le stăpînesc, fiindcă mi-ar fi ruşine să nu fiu demn de ea. Da, într-adevăr, alături de ea parcă eşti silit să-ţi

înnobilezi gîndirea. Ceea ce nu înseamnă că între noi trei nu discutăm foarte liber, pentru că Laura nu face deloc pe mironosiţa – şi vorbim despre orice; te asigur însă că există o grămadă de lucruri de care nu mai am deloc poftă să glumesc în faţa ei şi care mi se par acum foarte serioase.

O să crezi că m-am îndrăgostit de ea. Ei bine, bătrîne, află că nu te înşeli. E o nebunie, nu-i aşa? Mă vezi tu îndrăgostit de o femeie gravidă, pe care, firește, o respect şi n-aş îndrăzni s-o ating nici cu vîrful degetului? Îţi dai seama că nu vreau să fac pe grozavul...

Cînd am ajuns la Saas-Fée, după nenumărate dificultăţi (pentru Laura a trebuit să luăm o lectică, fiindcă maşinile nu răzbesc pînă aici), la hotel n-am găsit decît două camere, una mare cu două paturi şi una mică, pe care hotelierului i-am spus că o iau eu – fiindcă, pentru a-şi ascunde identitatea, Laura trece drept soţia lui Édouard; dar în fiecare noapte ea doarme în camera cea mică, iar eu mă mut la Édouard. Dimineaţa începem trambalarea, pentru a arunca praf în ochii servitorilor. Noroc că cele două camere comunică între ele, ceea ce ne uşurează situaţia.

S-au împlinit şase zile de cînd sîntem aici; nu ţi-am scris mai repede fiindcă, în primul rînd, eram prea dezorientat şi trebuia să mă pun de acord cu mine însumi. Abia încep să-mi vin în fire.

Pînă acum, Édouard şi cu mine am făcut cîteva mici excursii prin munţi, foarte amuzante; dar, la drept vorbind, nu mă prea omor după ţara asta; şi nici Édouard. El găseşte peisajul prea «emfatic». Chiar aşa şi e.

Cel mai bun lucru de aici e aerul; un aer virgin, care îţi purifică plămînii. Şi-apoi nici nu vrem s-o lăsăm pe Laura prea mult timp singură, căci e de la sine înţeles că ea nu ne poate însoţi. Societatea de la hotel e destul de amuzantă. Sînt pe-aici oameni de toate naţionalităţile. Ne vedem mai des în special cu o doctoriţă poloneză, care-şi petrece aici vacanţa cu fiica ei şi cu un băieţaş care i-a fost dat în grijă. De fapt, am venit pînă aici anume, pentru a-l găsi pe acest copil. Suferă de un fel de boală nervoasă pe care doctoriţa o tratează după o metodă absolut nouă. Dar micuţului, care-i foarte simpatic, pe legea mea, îi ajută mai cu seamă faptul că e îndrăgostit lulea de fiica doctoriţei, cu cîţiva ani mai mare decît el, şi e pe departe cea mai drăguţă creatură pe care am văzut-o vreodată. Nu se despart unul de altul cît e ziua de lungă. Şi amîndoi sînt atît de

drăgălaşi cînd îi vezi împreună, că nimănui nu-i trece prin cap să facă glume pe socoteala lor.

N-am lucrat prea mult şi n-am mai deschis o carte de cînd am plecat; în schimb, am meditat mult. Conversaţia cu Édouard e extraordinar de interesantă. Nu vorbeşte prea mult cu mine, deşi vrea să lase impresia că mă consideră secretarul său; dar îl ascult cînd discută cu alţii; mai ales cu Laura, căreia îi vorbeşte cu multă plăcere de proiectele sale. Nici nu-ţi poţi da seama ce folositor e pentru mine acest lucru! Uneori îmi spun că ar trebui să iau note; dar am impresia că reţin totul. Cîteodată mi-e nespus de dor de tine şi îmi spun că tu ar fi trebuit să fii aici; dar nu pot regreta cele întîmplate şi nici nu doresc să se schimbe situaţia. În orice caz, nu uit, poţi să fii sigur de asta, că datorită ţie l-am cunoscut pe Édouard şi că ţie îţi datorez fericirea mea. Cînd ne vom vedea, cred că mă vei găsi schimbat; îţi rămîn însă acelaşi prieten, mai sincer ca oricînd.

Miercuri

P.S. – Chiar acum ne-am întors dintr-o excursie colosală. Ascensiune pe Hallalin – însoţiţi de ghizi cu corzi, gheţari, prăpăstii, avalanşe etc. Am dormit într-un refugiu în mijlocul zăpezilor, claie peste grămadă cu alţi turişti; inutil să-ţi spun că n-am închis ochii toată noaptea. A doua zi, plecarea în zori... Ei bine, bătrîne, n-o să mai vorbesc de rău Elveţia: cînd eşti acolo sus, cînd nu mai vezi nici urmă de culturi, de vegetaţie, nici urmă de tot ce-ţi aminteşte de avariţia şi de prostia omenească, îţi vine să cînţi, să rîzi, să plîngi, să zbori, să te avînţi cu capul pînă în cer sau să cazi în genunchi. Te îmbrăţişez.

Bernard“

Bernard era mult prea spontan, prea firesc, prea pur, îl cunoştea prea puţin pe Olivier pentru a bănui ce val de sentimente hidoase avea să-i stîrnească acestuia scrisoarea; un fel de maree în care se amestecau ciuda, disperarea şi furia. Se simţea înlăturat în acelaşi timp şi din inima lui Bernard, şi din inima lui Édouard. Amiciţia celor doi prieteni ai săi o alunga pe a sa. În special, îl chinuia o frază din scrisoarea lui Bernard, pe care Bernard n-ar fi scris-o niciodată dacă ar fi

presimţit ce-ar putea înţelege Olivier din ea: „În aceeaşi cameră“, repeta el – şi abominabilul şarpe al geloziei se desfăcea şi se încolăcea în inima lui. „Dorm în aceeaşi cameră!...“ Şi cîte nu-şi închipuia numaidecît? Creierul i se umplea de viziuni impure, pe care nici măcar nu încerca să le alunge. Nu era gelos în mod deosebit nici pe Édouard, nici pe Bernard; ci pe amîndoi. Şi-i închipuia rînd pe rînd, pe unul şi pe celălalt, sau pe amîndoi în acelaşi timp, şi-i invidia. Primise scrisoarea la amiază. „Aha! aşa stau lucrurile...“ îşi spuse el tot restul zilei. Noaptea îl bîntuiră toţi diavolii din iad. A doua zi dimineaţă, se duse în fugă la Robert. Contele de Passavant îl aştepta.

II

Jurnalul lui Édouard

„Nu mi-a fost greu să-l găsesc pe micul Boris. A doua zi după sosirea noastră, a apărut pe terasa hotelului, de unde a început să se uite la munţi printr-o lunetă montată pe un pivot, pusă la dispoziţia turiştilor. L-am recunoscut imediat. Foarte curînd a venit lîngă el o fetiţă cu puţin mai mare decît Boris. Mă instalasem foarte aproape, în salonul ale cărui uşi erau deschise, şi nu pierdeam un cuvînt din conversaţia lor. Aveam mare poftă să stau de vorbă cu el, dar am socotit că e mai prudent s-o cunosc mai întîi pe mama fetiţei, o doctoriţă poloneză căreia i-a fost încredinţat Boris şi pe care ea îl supraveghează îndeaproape. Micuţa Bronja e delicioasă; are, probabil, vreo cincisprezece ani. Poartă părul împletit în două cozi groase, care-i coboară pînă la talie; privirea ei şi timbrul vocii par mai degrabă îngereşti decît omeneşti. Transcriu vorbele celor doi copii:

– Boris, mama ar prefera să nu te atingi de lunetă. N-ai vrea să mergem la plimbare?

– Da, foarte bine. Nu, nu vreau.

Cele două fraze contradictorii erau spuse dintr-o singură răsuflare. Bronja n-o reţinu decît pe ultima şi reluă:

– De ce?

– E prea cald, e prea frig. (Renunţase la lunetă.)

– Haide, Boris, fii drăguț! Știi bine că mamei i-ar face plăcere să ne plimbăm împreună. Unde ți-ai pus pălăria?

– Vibroskomenopatof. Blaf, blaf.

– Ce înseamnă asta?

– Nimic.

– Și-atunci de ce spui vorbe care nu înseamnă nimic?

– Ca să nu înțelegi tu.

– Dar dacă nu înseamnă nimic, nici nu-mi pasă dacă înțeleg sau nu.

– Dar dacă ar însemna ceva, n-ai putea înțelege.

– Cînd vorbești, vorbești ca să fii înțeles.

– Vrei să ne jucăm făcînd cuvinte pe care să le înțelegem numai noi doi?

– În primul rînd, încearcă să vorbești bine franțuzește.

– Mama mea vorbește franceza, engleza, romana, rusa, turca, poloneza, italoscopa, spaniola, perucheza și xixitu.

Totul fiind spus foarte repede, cu un fel de frenezie lirică.

Bronja începu să rîdă:

– Boris, de ce spui tot timpul lucruri neadevărate?

– De ce nu crezi niciodată ce spun eu?

– Cred ce-mi spui, cînd e adevărat.

– Cum știi cînd e adevărat? Eu te-am crezut zilele trecute cînd mi-ai vorbit de îngeri. Ia zi, Bronja, crezi că, dacă m-aș ruga foarte tare, i-aș putea vedea și eu?

– I-ai vedea, poate, dacă te-ai lăsa de obiceiul tău de a minți și dacă Dumnezeu vrea să ți-i arate. Dar Dumnezeu nu ți-i arată dacă te rogi numai ca să-i vezi. Sînt multe lucruri foarte frumoase pe care le-am vedea dacă am fi mai puțin răi.

– Bronja, tu nu ești rea și de aceea poți vedea îngerii. Eu voi fi totdeauna un rău.

– De ce nu încerci să nu mai fii? Vrei să mergem amîndoi pînă la (aici a spus numele unui loc pe care nu-l cunosc) și acolo să ne rugăm împreună lui Dumnezeu și Sfintei Fecioare, ca să te ajute să nu mai fii rău?

– Da. Nu; ascultă: să luăm un băț; tu îl ții de un cap și eu de celălalt. Eu o să închid ochii și îți promit că îi deschid numai cînd ajungem acolo.

S-au îndepărtat puțin; și, în timp ce coborau scările terasei, l-am auzit iar pe Boris:

– Da, nu, nu de capătul acela! Așteaptă să-l șterg!

– De ce?

– Pentru că l-am atins eu.

Doamna Sophroniska se apropie de mine, în timp ce îmi terminam singur micul dejun și tocmai mă gîndeam cum s-o abordez. Am fost surprins văzînd-o că ține în mînă ultima mea carte; m-a întrebat, zîmbind foarte afabil, dacă într-adevăr are plăcerea să se adreseze chiar autorului; după care s-a lansat în lungi considerații asupra cărții. Judecata, laudele și criticile ei mi s-au părut mai inteligente decît cele pe care le aud de obicei, deși punctul ei de vedere era foarte puțin literar. Mi-a spus că se interesează aproape exclusiv de probleme psihologice și de cele care ar putea arunca o lumină nouă asupra sufletului omenesc. Dar cît de rari, a adăugat ea, sînt poeții, dramaturgii sau romancierii care știu să nu se mulțumească numai cu clișeele psihologice (singurele, i-am spus eu, care sînt în măsură să-i satisfacă pe cititori).

Micuțul Boris i-a fost încredințat de maică-sa pe timpul vacanței. N-am lăsat să se vadă motivele pentru care mă interesam de el.

– E foarte delicat, mi-a spus doamna Sophroniska. Tovărășia mamei sale nu-i ajută la nimic. Voia să vină și ea la Saas-Fée cu noi; dar n-am acceptat să mă ocup de copil decît cu condiția ca numai eu să am grijă de el; altfel n-aș putea răspunde de rezultatele curei. Fiindcă, judecați și dumneavoastră, domnule, a continuat ea, mama lui îi întreține o stare de exaltare continuă, care favorizează apariția celor mai rele tulburări nervoase. De la moartea tatălui, această femeie trebuie să-și cîștige singură existența. Era pianistă și, trebuie să spun, o executantă incomparabilă; dar fiind o interpretă prea subtilă, n-a plăcut marelui public. S-a hotărît să cînte în concerte, prin cazinouri, în diverse spectacole. Îl lua pe micul Boris în loja ei; cred că atmosfera factice a teatrului a contribuit mult la dezechilibrul acestui copil. Mama îl iubește mult; dar, sincer vorbind, ar fi de dorit ca el să nu mai trăiască împreună cu ea.

– De fapt, ce are? am întrebat.

Ea începu să rîdă:

– Vreți să aflați numele bolii? Ei, și multe o să știți dacă vă voi spune un frumos nume savant.

– Spuneți-mi simplu de ce anume suferă.

– Suferă de numeroase mici tulburări, ticuri, manii, care te fac să spui: e un copil nervos şi care în general se tratează cu odihnă în aer liber şi prin igienă. Cert este că un organism robust n-ar permite acestor tulburări să se producă. Debilitatea le favorizează, dar nu ea le provoacă. După părerea mea, totdeauna găseşti la originea lor un prim şoc, datorat unui eveniment pe care e foarte important să-l descoperi. De îndată ce bolnavul devine conştient de această cauză, e pe jumătate vindecat. Dar de cele mai multe ori ea scapă din cercul memoriei; s-ar zice că se ascunde în umbra bolii; şi în dosul acestui adăpost o caut eu, pentru a o aduce la lumină, vreau să spun în cîmpul vizual. Cred că o privire limpede curăţă conştiinţa, aşa cum o rază de lumină purifică apa infectată.

I-am povestit doamnei Sophroniska discuţia pe care o prinsesem cu o zi în urmă şi judecînd după care mi se părea că Boris e departe de a fi vindecat.

– Aşa cum şi eu sînt departe de a cunoaşte din trecutul lui Boris tot ce aş avea nevoie să ştiu. Abia de curînd mi-am început tratamentul.

– Şi în ce constă?

– Oh! e simplu: îl las să vorbească. Îmi petrec zilnic cu el o oră sau două. Îi pun întrebări, dar foarte puţine. Important e să-i cîştig încrederea. Am început să ştiu multe lucruri. Şi presimt că voi mai afla multe altele. Dar copilul încă se mai apără, se ruşinează; dacă aş insista prea devreme sau prea mult, dacă aş vrea să-i forţez încrederea, aş merge împotriva scopului dorit: un abandon total. S-ar încăpăţîna. Atîta vreme cît nu reuşesc să-i înving rezerva, pudoarea...

Examinarea de care-mi vorbea mi se părea un atentat atît de grav, încît abia m-am abţinut să protestez; curiozitatea era mai puternică:

– Cu alte cuvinte, aşteptaţi de la acest micuţ unele revelaţii impudice?

Acum protesta ea:

– Impudice? Dar nu e mai multă impudoare decît la bolnavul care se lasă ascultat. Am nevoie să ştiu tot şi, în special, ceea ce mi se ascunde cu cea mai mare grijă. Trebuie să-l duc pe Boris pînă la o mărturisire completă; fără de care nu-l pot vindeca.

– Bănuiţi, aşadar, că ar avea de făcut unele mărturisiri? Sînteţi sigură însă, vă rog să mă iertaţi, că nu-i sugeraţi chiar dumneavoastră ceea ce aţi vrea să vă mărturisească?

– Această preocupare nu mă părăseşte o clipă şi ea mă învaţă să merg atît de încet. Am văzut judecători de instrucţie nepricepuţi, care îi suflau unui copil mărturii inventate de la cap la coadă, şi copilul, sub presiunea interogatoriului, minţea cu o perfectă bună-credinţă şi acredita învinuiri imaginare. Rolul meu e să las mărturisirea să vină de la sine şi mai ales să nu sugerez nimic. Trebuie să ai o răbdare extraordinară.

– Am impresia că în asemenea cazuri metoda are tot atîta importanţă ca şi cel care o aplică.

– Nu îndrăzneam s-o spun. Vă asigur însă că, după un anume timp de practică, ajungi la o abilitate extraordinară, la un fel de divinaţie, de intuiţie, dacă preferaţi. De altfel, uneori te poţi angaja pe o pistă falsă; important e să nu te încăpăţînezi. Iată: ştiţi cum încep toate convorbirile noastre? Boris îmi povesteşte în primul rînd ce a visat noaptea.

– Şi cine vă spune că nu inventează?

– Şi dacă ar inventa?... Orice invenţie a unei imaginaţii bolnăvicioase e revelatoare.

A tăcut cîteva clipe, apoi:

– *Invenţie, imaginaţie bolnăvicioasă...* Nu! Nu despre asta e vorba. Cuvintele ne trădează. În faţa mea, Boris visează cu voce tare. Acceptă în fiecare dimineaţă, vreme de o oră, să rămînă în stare de semitrezie, cînd imaginile care ne trec prin minte scapă de sub controlul conştiinţei. Ele se grupează, se asociază, nu după logica obişnuită, ci după afinităţi neprevăzute; şi mai cu seamă răspund unei misterioase exigenţe interioare, tocmai cea care mă interesează s-o descopăr; şi aceste divagaţii ale unui copil mie-mi spun mai mult decît cea mai inteligentă analiză a celui mai conştiincios pacient. Multe lucruri scapă raţiunii, şi cel care, pentru a înţelege viaţa, s-ar conduce numai după raţiune se aseamănă cu unul care ar vrea să prindă flacăra cu cleştele. N-ar mai avea în faţa lui decît o bucată de lemn carbonizat, care ar înceta imediat să mai ardă.

S-a oprit din nou şi a început să răsfoiască paginile cărţii mele:

– Cît de puţin pătrundeţi în sufletul omenesc! strigă ea; apoi adăugă brusc, zîmbind: – Oh! nu vorbesc în mod special de dumneavoastră: mă gîndesc la romancieri, în general. Majoritatea personajelor dumneavoastră par construite pe piloni; n-au nici fundament, nici subsol. Cred că într-adevăr găseşti mai mult adevăr la poeţi; căci tot ce e creat numai prin inteligenţă e fals. Dar văd că vorbesc de lucruri care nu mă privesc... Ştiţi ce mă dezorientează la Boris? Faptul că îl cred de o foarte mare puritate.

– De ce spuneţi că asta vă dezorientează?

– Pentru că nu mai ştiu unde să caut sursa răului. În nouă din zece cazuri, la originea unei dereglări asemănătoare găseşti un mare secret ruşinos.

– Se găseşte poate în fiecare din noi; dar, slavă Domnului, nu toţi sîntem bolnavi din pricina asta!

În clipa aceea doamna Sophroniska se ridică; o văzuse pe Bronja trecînd prin dreptul ferestrei.

– Iată-l pe adevăratul medic al lui Boris, spuse ea, arătîndu-mi-o. Mă caută; trebuie să vă părăsesc; dar ne vom mai vedea, nu-i aşa?

Înţeleg, de fapt, ce-i reproşează doamna Sophroniska romanului cînd se referă la ceea ce el nu-i oferă; dar îi scapă anume raţiuni artistice, anume raţiuni superioare, ceea ce mă face să cred că un bun naturalist nu poate deveni şi un bun romancier.

I-am prezentat-o pe Laura doamnei Sophroniska. Par să se înţeleagă şi sînt bucuros. Îmi fac mai puţine scrupule cînd mă izolez, ştiindu-le împreună. Regret că Bernard nu-şi găseşte nici un tovarăş de vîrsta lui. Dar, oricum, pregătirea examenelor îi dă şi lui de lucru cîteva ore pe zi. Am reuşit să-mi încep romanul."

III

În ciuda primelor aparenţe şi cu toate că fiecare „îşi dădea obolul", cum se zice, relaţiile dintre unchiul Édouard şi Bernard nu erau decît pe jumătate bune. Nici Laura nu era mulţumită. Şi cum ar fi putut fi? Împrejurările o forţaseră să-şi asume un rol pentru care n-avea nici un fel de har şi se simţea stînjenită de cinstea şi de onestitatea ei. Ca acele fiinţe iubitoare şi docile care devin soţiile cele mai devotate, avea şi ea nevoie, pentru a-şi găsi un sprijin, de convenienţe şi, fiind lipsită de ele în noua sa situaţie, se simţea fără nici o putere. Poziţia ei faţă de Édouard i se părea din zi în zi mai echivocă. Suferea mai cu seamă din pricina faptului – care, ori de cîte ori îşi amintea, i se părea insuportabil – că trăia pe cheltuiala acestui protector sau, mai degrabă: că nu-i dădea nimic în schimb; sau şi mai exact: că Édouard nu-i cerea nimic în schimb, deşi ea se

simţea gata să-i ofere orice. „Binefacerile, spune Tacit, prin pana lui Montaigne, sînt plăcute numai dacă se pot răsplăti"; e, fără îndoială, un adevăr valabil numai pentru sufletele nobile, din rîndul cărora, în mod cert, făcea parte şi Laura. În timp ce ar fi vrut să dea, ea era cea care primea mereu, iar această împrejurare o stîrnea împotriva lui Édouard. Ba mai mult, cînd îşi reamintea trecutul, i se părea că Édouard o înşelase trezind în ea o iubire pe care o simţea încă mereu vie, dezicîndu-se apoi de ea şi lăsînd-o în voia întîmplării. Nu acesta era, oare, motivul tainic al erorilor ei, al căsătoriei cu Douviers, acceptată din resemnare, spre care Édouard o împinsese; şi-apoi, mai tîrziu, nu tot din aceeaşi pricină se lăsase în voia imboldurilor tinereţii? Căci trebuia să recunoască deschis, în braţele lui Vincent tot pe Édouard îl căuta. Şi, neexplicîndu-şi răceala iubitului ei, se făcuse răspunzătoare de ea şi îşi spunea că ar fi putut-o învinge dacă ar fi fost mai frumoasă sau mai îndrăzneaţă; şi, nereuşind să-l urască, se acuza pe ea însăşi, se desconsidera, îşi nega orice valoare şi îşi suprima raţiunea de a fi, nemairecunoscîndu-şi nici o virtute.

Mai trebuie adăugat că viaţa aceea de provizorat, impusă de felul cum erau situate camerele şi care tovarăşilor ei putea să le pară amuzantă, îi ofensa pudoarea. Nu vedea nici o ieşire din această situaţie, greu totuşi de prelungit.

Laura găsea o oarecare alinare şi bucurie numai născocind noi îndatoriri de protectoare sau de soră mai mare faţă de Bernard. Era sensibilă la cultul ce i-l consacra acest adolescent plin de graţie; adoraţia al cărei obiect era ea o împiedica să alunece pe panta acelui dispreţ de sine, a acelui dezgust care poate duce fiinţele nehotărîte la hotărîri extreme. În fiecare dimineaţă, cînd o excursie în munţi nu-l silea să plece înainte de răsăritul soarelui (căci îi plăcea să se scoale devreme), Bernard îşi petrecea două ore bune împreună cu ea, făcînd lecturi în englezeşte. Examenul la care urma să se prezinte în octombrie era un pretext comod.

Nu s-ar fi putut zice că obligaţiile sale de secretar îi luau prea mult timp. Erau imprecis definite. Cînd şi le asumase, Bernard se şi vedea aşezat la o masă de lucru, scriind sub dictarea lui Édouard, trecînd pe curat manuscrisele. Édouard nu dicta nimic; manuscrisele, dac-or fi existat, stăteau încuiate în cufăr. Bernard era liber toată ziua; dar cum nu depindea decît de Édouard ca să folosească

mai din plin un zel care nu cerea decît să fie utilizat, Bernard nu-şi făcea prea multe griji nici în legătură cu vacanţa şi nici pentru că îşi cîştiga viaţa de huzur pe care o ducea numai datorită mărinimiei lui Édouard. Era cît se poate de hotărît să nu se lase incomodat de scrupule. Credea, n-aş îndrăzni să spun în providenţă, dar cel puţin în steaua lui bună, şi că o anume fericire i se cuvenea, aşa cum plămînii au dreptul la aerul pe care-l respiră; Édouard i-o dăruia, aşa cum dintr-un motiv asemănător, după Bossuet, Sfinţii Părinţi dăruiau înţelepciunea divină. În plus, Bernard considera actualul său regim ca provizoriu, gîndind că într-o bună zi îşi va putea achita datoriile, şi chiar de îndată ce-şi va fi comercializat avuţiile a căror abundenţă o cîntărise în inima sa. Îl supăra mai degrabă faptul că Édouard nu făcea deloc apel la unele calităţi pe care el simţea că le are şi nu le regăsea în Édouard. „Nu ştie să mă folosească“, gîndea Bernard, care-şi reprima amorul propriu, adăugînd cuminte, imediat: „Atîta pagubă!“

Dar atunci de unde provenea jena dintre Édouard şi Bernard? Mi se pare că Bernard face parte din categoria de spirite care îşi regăsesc siguranţa situîndu-se în opoziţie. Nu suporta ca Édouard să aibă vreun ascendent asupra lui şi, în loc să cedeze influenţei acestuia, i se împotrivea. Édouard, care nu se gîndea deloc să şi-l subordoneze, era rînd pe rînd iritat sau dezolat, simţindu-l îndărătnic, mereu gata să se apere sau cel puţin să se protejeze. Începea deci să creadă că a greşit aducînd cu el aceste două fiinţe pe care le reunise parcă anume, ca să se alieze împotriva lui. Incapabil de a desluşi sentimentele secrete ale Laurei, lua drept răceală reticenţele şi felul ei retras de a fi. Ar fi fost foarte stînjenit dacă ar fi văzut clar situaţia, lucru pe care Laura îl înţelegea; astfel că iubirea ei dispreţuită îşi folosea întreaga putere numai ca să se ascundă şi să tacă.

Ca de obicei, la ora ceaiului se strîngeau toţi trei în camera mare; adesea, la invitaţia lor, li se alătura şi doamna Sophroniska; de obicei, în zilele cînd Boris şi Bronja erau la plimbare. Deşi erau copii, le dădea multă libertate; avea deplină încredere în Bronja, pe care o ştia foarte prudentă, şi în special cu Boris, care faţă de ea era deosebit de docil. Locurile din împrejurimi nu erau primejdioase; căci, firește, nici vorbă nu era să se aventureze pe munte, şi nici măcar să escaladeze stîncile din apropierea hotelului. Într-o zi, cînd copiilor li se îngăduise să meargă pînă la poalele gheţarului, cu condiţia să nu se îndepărteze de drum, doamna Sophroniska, invitată la ceai şi încurajată de Bernard şi de Laura, mersese pînă acolo cu îndrăzneala, încît îl rugă pe Édouard să le vorbească despre viitorul lui roman, dacă, bineînţeles, subiectul nu-i displăcea.

– Deloc, numai că nu vi-l pot povesti.

Păru totuşi aproape supărat cînd Laura îl întrebă (era, evident, o stîngăcie) „cu ce va semăna cartea“.

– Cu nimic, replică el; apoi imediat, ca şi cum n-ar fi auzit decît această provocare: – De ce să fac ce au făcut alţii înaintea mea sau am mai făcut eu însumi, sau ceea ce ar mai putea face şi alţii?

În clipa în care rosti aceste cuvinte, Édouard îşi dădu seama că sînt deplasate, jignitoare şi absurde sau, cel puţin, i se părură deplasate şi absurde; sau se temea să nu fie judecate ca atare de către Bernard.

Édouard era foarte susceptibil. De îndată ce i se vorbea despre munca lui şi, în special, de îndată ce era pus în situaţia să vorbească despre ea, îşi pierdea capul.

Avea un mare dispreţ faţă de obişnuita fatuitate a scriitorilor; îşi strunea propria vanitate pe cît îi stătea în putinţă; dar, în consideraţia arătată altora, căuta mai cu seamă un suport pentru propria modestie. Stima lui Bernard avea pentru el o mare importanţă. Şi oare ca să i-o cîştige îşi lăsa Édouard Pegasul să tropăie prin faţa lui? Era mijlocul cel mai sigur de a o pierde, Édouard îşi dădea bine seama; îşi spunea şi îşi repeta mereu acest lucru în sinea lui; dar, în ciuda tuturor hotărîrilor luate, de îndată ce se afla în faţa lui Bernard, acţiona altfel decît ar fi voit şi vorbea într-un fel pe care imediat îl socotea absurd (şi într-adevăr era). Fapt din care s-ar fi putut deduce că îl iubeşte?... Nu; eu nu cred. Ajunge puţină vanitate pentru a ne face să strîmbăm din nas, la fel ca şi pentru a ne cîştiga dragostea.

– Oare fiindcă, dintre toate genurile literare, perora Édouard, romanul e cel mai liber, *lawless...*[1] şi poate din această cauză, chiar de teama acestei libertăţi (căci artiştii care tînjesc cel mai mult după libertate sînt adesea cei mai înnebuniţi atunci cînd o obţin), romanul s-a cramponat cu atîta frică de realitate? Şi nu mă

[1] „Lipsit de legi“ (engl.).

refer numai la romanul francez. La fel ca romanul englez, romanul rus, aşa eliberat de constrîngeri cum este, se aserveşte asemănării. Singurul progres pe care-l întrezăreşte constă într-o şi mai mare apropiere de firesc. Romanul n-a cunoscut niciodată acea „formidabilă eroziune a contururilor", de care vorbeşte Nietzsche, şi nici acea îndepărtare voită de viaţă, care le-au permis operelor dramaturgilor greci, de pildă, sau tragediei franceze din secolul al XVII-lea să aibă stil. Cunoaşteţi ceva mai perfect şi mai profund uman decît aceste opere? Tocmai că sînt umane numai în profunzime; deşi nu caută să apară astfel şi nici măcar să pară reale. De aceea rămîn opere de artă.

Édouard se ridicase şi, din marea teamă de a nu lăsa impresia că ţine o prelegere, în timp ce vorbea turnă ceaiul, apoi se plimbă încoace şi-ncolo, apoi îşi stoarse o lămîie în ceaşcă, dar continuă totuşi:

– Fiindcă Balzac a fost un geniu şi fiindcă un geniu pare să aducă artei sale o soluţie definitivă şi exclusivă, s-a decretat că specific pentru roman este „să concureze starea civilă". Balzac şi-a edificat opera, dar n-a pretins niciodată că ar fi codificat romanul; articolul lui despre Stendhal arată clar acest lucru. Auzi, să faci concurenţă stării civile! De parcă n-ar exista destui maimuţoi şi neisprăviţi pe lumea asta! Ce am eu de-a face cu starea civilă? Starea sînt eu, artistul! Civilă sau nu, opera mea are pretenţia să nu concureze cu nimic.

Édouard, care se încălzea poate cam artificial, se aşează din nou. Se făcea că nu se uită la Bernard; dar pentru el vorbea. Dacă ar fi fost singuri, numai ei doi, n-ar fi fost în stare să spună nimic; le era recunoscător celor două femei că îl stimulau.

– Uneori mi se pare că nu admir nimic mai mult în literatură ca, de exemplu, în Racine, discuţia dintre Mitridate şi fiii săi; discuţie în care – deşi se ştie foarte bine că niciodată tatăl şi fiii nu vorbesc în felul acesta – totuşi (ar trebui să spun: cu atît mai mult) se recunosc toţi taţii şi toţi fiii. Localizînd şi redînd specificul, se procedează la o restrîngere. E adevărat că nu există adevăr psihologic decît în particular; dar artă nu există decît în general. Tocmai într-asta constă toată problema; să exprimi generalul prin particular; să faci ca generalul să se exprime prin particular. Îmi daţi voie să-mi aprind pipa?

– Dar vă rog, vă rog, spuse doamna Sophroniska.

– Ei bine, aş vrea un roman care să fie în acelaşi timp la fel de adevărat şi la fel de îndepărtat de realitate, la fel de particular şi la fel de general totodată, la fel de uman şi de fictiv ca *Athalie,* ca *Tartuffe* sau ca *Cinna.*

– Şi... subiectul acestui roman?

– Nu are subiect, reluă Édouard precipitat; şi poate că acesta este lucrul cel mai surprinzător. Romanul meu nu are subiect. Da, ştiu, pare stupid ce spun. Să zicem însă, dacă vă convine mai mult, că nu va avea *un* subiect... „O felie de viaţă", spunea şcoala naturalistă. Dar această şcoală avea marele cusur de a tăia felia totdeauna în acelaşi sens; în sensul timpului, în lungime. De ce nu în lăţime? Sau în adîncime? În ce mă priveşte, aş vrea să nu tai deloc. Vă rog să mă înţelegeţi: aş vrea să fac astfel încît în acest roman să intre totul. Nici o tăietură de foarfecă pentru a-i întrerupe substanţa aici mai degrabă decît dincolo. De mai bine de un an de cînd lucrez la roman, introduc în el tot ce mi se întîmplă şi nu vreau să las pe dinafară nimic din ce văd, din ce simt, din ce mă învaţă viaţa altora şi a mea...

– Şi totul stilizat? spuse Sophroniska, prefăcîndu-se a fi foarte atentă, dar fără îndoială cu o nuanţă de ironie. Laura zîmbi fără voia ei. Édouard ridică uşor din umeri şi reluă:

– Nici măcar asta nu vreau să fac. Ce vreau eu este să prezint pe de o parte realitatea şi pe de alta efortul de a o stiliza, de care v-am vorbit mai adineauri.

– Sărmanul meu prieten, o să-ţi faci cititorii să moară de plictiseală, spuse Laura; nemaiputînd să-şi ascundă zîmbetul, se hotărî să rîdă de-a binelea.

– Dar deloc! Pentru a obţine acest efect, mă înţelegi, inventez un personaj care e romancier şi va fi figura centrală; şi subiectul cărţii, dacă vreţi, e tocmai lupta între ceea ce îi oferă realitatea şi ceea ce el pretinde să facă din ea.

– Da, da, încep să înţeleg, spuse politicoasă Sophroniska, simţind că e gata să se molipsească de rîsul Laurei. Ar putea să fie destul de interesant. Ştiţi însă că în roman e totdeauna periculos să prezinţi intelectuali, fiindcă plictisesc publicul; nu pot spune decît neghiobii şi tot ce-i priveşte începe să pară abstract.

– Şi-apoi văd foarte bine ce se va întîmpla, interveni Laura: în acest romancier te vei descrie chiar pe dumneata, altfel nici nu se poate.

De cîtăva vreme, vorbindu-i lui Édouard, luase un ton batjocoritor de care ea însăşi se mira, iar pe Édouard îl descumpănea, cu atît mai mult cu cît surprinsese un reflex al acestui ton în privirea răutăcioasă a lui Bernard. Édouard protestă:

– Ba nu; voi avea grijă să-l fac foarte dezagreabil.

Laura era stîrnită:

– Asta spuneam şi eu: toată lumea te va recunoaşte în el, spuse ea izbucnind într-un rîs atît de nestăpînit, încît îi făcu şi pe ceilalţi trei să rîdă.

– Şi planul cărţii l-aţi terminat? întrebă Sophroniska, încercînd să devină iarăşi serioasă.

– Firește că nu.

– Cum „firește că nu“?

– Trebuie să înţelegeţi că un plan, pentru o carte de acest fel, este esenţialmente inadmisibil. Dacă aş decide ceva cu anticipaţie, totul ar fi falsificat. Aştept să mi-l dicteze realitatea.

– Dar credeam că vreţi să vă îndepărtaţi de realitate.

– Romancierul meu va vrea să se îndepărteze de ea; dar eu îl voi readuce mereu la realitate. La drept vorbind, acesta va fi subiectul: lupta dintre faptele propuse de realitate şi realitatea ideală.

Lipsa de logică a spuselor lui era flagrantă şi sărea în ochi în modul cel mai penibil. Apărea acum clar că, în dosul frunţii sale, Édouard adăpostea două exigenţe ireconciliabile şi că se ostenea vrînd să le pună de acord.

– Şi aţi avansat cu lucrul? întrebă politicoasă Sophroniska.

– Depinde ce înţelegeţi prin aceasta. La drept vorbind, din cartea propriu-zisă, n-am scris încă un rînd. Dar am lucrat totuşi foarte mult. Mă gîndesc la ea zi şi noapte, fără încetare. Am o metodă foarte ciudată de lucru, pe care nu v-o ascund: notez într-un carnet zi de zi starea în care se află acest roman în mintea mea; da, ţin un fel de jurnal, cum ai scrie despre un copil... Adică în loc să mă mulţumesc cu rezolvarea fiecărei dificultăţi, pe măsură ce se iveşte (şi orice operă de artă nu e decît suma sau produsul soluţiilor ce le găseşti pentru numeroasele dificultăţi succesive), eu iau fiecare din aceste dificultăţi în parte şi o expun, o studiez. Dacă vreţi, acest carnet conţine critica neîntreruptă a romanului meu sau, mai bine spus: a romanului în general. Gîndiţi-vă ce interes ar fi prezentat pentru noi un asemenea carnet ţinut de Dickens sau de Balzac; dacă am avea jurnalul *Educaţiei sentimentale* sau al *Fraţilor Karamazov!* Istoria operei, a gestaţiei ei! Dar ar fi pasionant... mai interesant decît opera în sine...

Édouard avea speranţa confuză că i se va cere să citească aceste note. Dar nici unul dintre ei nu manifestă nici cea mai vagă curiozitate. În loc de care:

– Sărmanul meu prieten, spuse Laura cu o notă de tristeţe, după cîte văd, n-o să-l scrii niciodată.

– Ei bine, vreau să vă spun ceva, replică impetuos Édouard: mi-e totuna. Dacă nu reuşesc să scriu această carte înseamnă că istoria cărţii m-a interesat mai mult decît cartea; că i-a luat locul; şi va fi cu atît mai bine.

– Nu vă temeţi că, părăsind realitatea, vă veţi rătăci în regiuni extrem de abstracte şi veţi face un roman nu cu fiinţe vii, ci cu idei? întrebă îngrijorată Sophroniska.

– Şi dacă? strigă Édouard, cu mai multă vigoare. Pentru că nişte nepricepuţi au luat-o razna, trebuie oare să condamnăm romanul de idei? În chip de romane de idei, nu ni s-au servit pînă acum decît execrabile romane teziste. Dar nu despre aşa ceva e vorba, vă daţi seama. Ideile... ideile, trebuie să vă mărturisesc că mă interesează mai mult decît oamenii; mă interesează mai mult decît orice. Ele trăiesc, luptă, agonizează ca oamenii. Firește, se poate spune că nu le cunoaştem decît prin oameni, aşa cum n-avem cunoştinţă de vînt decît prin trestia care se îndoaie; dar, oricum, vîntul e mai important decît trestia.

– Vîntul există independent de trestie, se hazardă Bernard.

Intervenţia lui îl făcu să continue mai înflăcărat pe Édouard, care atîta aştepta de multă vreme:

– Da, ştiu: ideile nu există decît prin oameni; dar, şi într-asta constă pateticul situaţiei: trăiesc pe seama lor.

Bernard ascultase toate acestea cu o atenţie încordată; era foarte sceptic şi puţin mai lipsea ca Édouard să-i pară un om al himerelor; totuşi, în ultimele clipe, elocvenţa acestuia îl emoţioanase; sub suflul acestei elocvenţe, simţise cum gîndirea i se înclină, dar, îşi

spunea Bernard, ca o trestie care, după vîntul ce a trecut, se ridică imediat. Îşi reamintea ceea ce învăţase la şcoală: pasiunile conduc omul, nu ideile. Între timp, Édouard continuă:

– Ceea ce vreau eu să fac, vă rog să mă înţelegeţi, ar fi într-un anume fel ceva ca *Arta fugii*. Şi nu văd de ce un lucru care a fost posibil în muzică ar fi imposibil în literatură...

La care Sophroniska ripostă că muzica este o artă matematică şi că, în plus, considerînd-o numai în mod excepţional mai mult decît o cifră, excluzînd din ea patosul şi umanul, Bach a reuşit o capodoperă abstractă a plictisului, un fel de templu astronomic, în care nu pot intra decît rarii iniţiaţi. Édouard protestă imediat, spunînd că, după părerea lui, acest templu e admirabil, că vedea în el împlinirea supremă şi culmea întregii creaţii a lui Bach.

– După care, adăugă Laura, eşti vindecat de *fugă* pentru multă vreme. Emoţia umană, nemaigăsindu-şi adăpost în ea, şi-a căutat alte sălaşe.

Discuţia se pierdea în subtilităţi. Bernard, care tăcuse pînă în momentul acela, dar acum îşi pierduse răbdarea, nu mai rezistă; cu o deferenţă extremă, exagerată chiar, ca de fiecare dată cînd i se adresa lui Édouard, dar cu acea nuanţă hazlie ce părea să facă din această deferenţă un joc:

– Iertaţi-mă, domnule, spuse el, că am aflat titlul cărţii dumneavoastră, căci l-am cunoscut printr-o indiscreţie, pe care însă, mi se pare, aţi binevoit s-o ştergeţi cu buretele. Acest titlu pare totuşi să anunţe o povestire...

– Oh! spune-ne titlul! zise Laura.

– Scumpa mea prietenă, dacă vrei... Dar te avertizez că e posibil să-l schimb. Mi-e teamă că e puţin cam înşelător... Haide, spune-le titlul, Bernard!

– Îmi daţi voie?... *Falsificatorii de bani*, spuse Bernard. Dar acum e rîndul dumneavoastră să ne spuneţi... cine sînt falsificatorii ăştia de bani?

– Ei bine, habar n-am, spuse Édouard.

Bernard şi Laura se priviră, apoi o priviră pe Sophroniska; se auzi un lung suspin; mi se pare că Laura oftase.

La drept vorbind, Édouard îi avea în vedere, în primul rînd, pe anumiţi confraţi ai săi, cînd se gîndea la falsificatorii de bani; şi în mod deosebit pe contele de Passavant. Dar curînd sensul se lărgise

considerabil; după cum vîntul spiritului sufla dinspre Roma sau din altă parte, eroii lui deveneau pe rînd preoţi sau francmasoni. Mintea lui, dacă o lăsa în voia ei, ajungea repede la abstracţiuni, printre care se lăfăia fericită. Conceptele de schimb, devalorizare, inflaţie invadau încetul cu încetul cartea, la fel cum în *Sartor Resartus* de Carlyle teoriile asupra îmbrăcămintei uzurpau locul personajelor. Neputînd să vorbească despre acest lucru, Édouard tăcea într-un mod cît se poate de stîngaci, iar muţenia lui, prin care părea că se recunoaşte secătuit, începea să devină stînjenitoare pentru ceilalţi trei.

– Vi s-a întîmplat vreodată să daţi peste o monedă falsă? întrebă el, în cele din urmă.

– Da, spuse Bernard; dar *„nu“*-ul celor două femei îi acoperi vocea.

– Ei bine, închipuiţi-vă o monedă de aur de zece franci, care e falsă. În realitate, nu face decît două centime. Va valora zece franci atîta vreme cît nu se ştie că e falsă. Dacă pornesc de la această idee că...

– Dar de ce trebuie să porniţi de la o idee? îl întrerupse Bernard, nerăbdător. Dacă plecaţi de la un fapt bine expus, ideea se va infiltra în el de la sine. Dacă aş scrie eu *Falsificatorii de bani*, aş începe prezentînd moneda falsă de care aţi vorbit mai înainte şi care... iat-o!

Spunînd acestea, scoase din buzunarul vestei o mică monedă de zece franci şi o aruncă pe masă:

– Ascultaţi ce bine sună! Aproape la fel ca toate celelalte. Să juri că e de aur. M-am lăsat înşelat azi-dimineaţă, aşa cum şi băcanul care mi-a dat-o mi-a spus că s-a lăsat înşelat. Probabil că e mai uşoară; dar are strălucirea şi aproape şi sunetul unei monede adevărate; e îmbrăcată în aur, aşa că totuşi face mai mult de două centime; dar e din cristal. Cu timpul, devine transparentă. Nu, n-o frecaţi, că se deteriorează! Chiar de pe acum aproape că se vede prin ea.

Édouard o luase de pe masă şi o privea cu cea mai atentă curiozitate:

– Dar băcanul de la cine o are?

– Nu mai ştie nici el. Părerea lui e că o avea de mai multe zile în sertar. Voia să se distreze şi mi-a dat-o ca să vadă dacă mă las păcălit. Şi am luat-o, pe cuvîntul meu! Numai că el, fiind un tip cinstit, m-a lămurit; apoi mi-a dat-o pentru cinci franci. Voia s-o păstreze ca să le-o arate celor cărora el le zicea „amatori“. M-am gîndit că n-ar putea avea amator mai bun decît autorul *Falsificatorilor de bani;* şi

am luat-o ca să v-o arăt. Iar acum, după ce aţi examinat-o, vă rog să mi-o restituiţi! Văd că, din păcate, realitatea nu vă interesează.

– Ba da, spuse Édouard, dar mă incomodează.

– Păcat, reluă Bernard.

Jurnalul lui Édouard

„Chiar în aceeaşi seară

Sophroniska, Bernard şi Laura m-au întrebat despre romanul meu. De ce m-am lăsat antrenat în discuţie? N-am spus decît prostii. Întrerupt, din fericire, de întoarcerea celor doi copii; îmbujoraţi, cu sufletul la gură, de parcă ar fi alergat tot timpul. De cum a intrat, Bronja s-a repezit spre maică-sa; am crezut c-o să izbucnească în plîns:

– Mamă, a strigat ea, ceartă-l pe Boris! A vrut să se culce în pielea goală pe zăpadă.

Sophroniska l-a privit pe Boris, care stătea în pragul uşii, cu fruntea plecată şi cu o privire fixă, aproape duşmănoasă; părea că nu remarcă expresia insolită a copilului şi, cu un admirabil calm:

– Ascultă, Boris, spuse ea, să ştii că asta nu se face seara. Dacă vrei, ne ducem mîine dimineaţă în acelaşi loc; dar, mai întîi, va trebui să-ncerci să mergi pînă acolo desculţ...

Mîngîia uşor fruntea fiicei sale; dar aceasta căzu brusc pe jos, zvîrcolindu-se convulsiv. Noi eram destul de neliniştiţi; Sophroniska o ridicase şi o întinsese pe sofa. Boris, încremenit, privea scena cu ochi buimaci.

Cred că metodele de educaţie ale doamnei Sophroniska sînt excelente în teorie, dar poate că se înşală cu rezistenţa acestor copii.

– Dumneavoastră acţionaţi de parcă todeauna binele ar trebui să învingă răul, i-am spus ceva mai tîrziu, cînd s-a întîmplat să fiu singur cu ea. (După ce am mîncat, m-am dus s-o întreb ce mai face Bronja, care nu a putut coborî la cină.)

– Într-adevăr, mi-a răspuns ea. Cred cu fermitate că binele trebuie să triumfe. Am încredere.

– Totuşi, datorită acestui exces de încredere vă puteţi înşela...

– De fiecare dată m-am înşelat numai cînd încrederea mea n-a fost destul de puternică. Astăzi, lăsîndu-i pe copii să plece la plimbare, m-am arătat oarecum neliniştită; ei au simţit; şi toate celelalte s-au tras de aici.

M-a apucat de mînă:

– Nu prea păreţi să credeţi în virtutea convingerilor... vreau să spun, în puterea lor de acţiune.

– Într-adevăr, am spus eu rîzînd, nu sînt mistic.

– Ei bine, eu – izbucni ea într-un admirabil elan – eu cred din tot sufletul că în lumea asta nimic mare, nimic frumos nu se poate face fără misticism.

Am descoperit în registrul pasagerilor numele lui Victor Strouvilhou. Din informaţiile primite de la patronul hotelului, rezultă că a plecat din Saas-Fée cu două zile înaintea sosirii noastre, după ce stătuse aici aproape o lună. Fără îndoială că Sophroniska l-a cunoscut. Va trebui s-o întreb.“

IV

– Aş vrea să te întreb, Laura, spuse Bernard: crezi că există pe lumea asta ceva care să nu poată fi pus la îndoială?... Eu încep să cred că îndoiala însăşi ar putea fi luată drept un punct de sprijin; căci, cel puţin, îndoiala, socotesc eu, nu ne va lipsi niciodată. Pot să mă îndoiesc de realitate, dar nu de realitatea îndoielii mele. Aş vrea... Scuză-mă că mă exprim atît de pedant; nu sînt pedant de felul meu, dar am studiat de curînd filosofia şi e greu de închipuit ce urme adînci lasă asupra spiritului; dar o să mă corectez, ţi-o jur.

– Şi de ce această paranteză? Ai vrea...?

– Aş vrea să scriu povestea unuia care la început îi ascultă pe toţi şi care procedează, consultîndu-l pe fiecare, în felul lui Panurge, înainte de a decide ceva; după ce şi-a dat seama că părerile unora şi

ale altora se contrazic punct cu punct, se hotărăşte să nu mai asculte de nimeni decît de el, şi dintr-o dată devine foarte puternic.

– Ăsta-i un proiect de bătrîn, spuse Laura.

– Sînt mai copt decît crezi. De cîteva zile ţin şi eu un carnet, ca Édouard! Pe pagina dreaptă notez o opinie, de îndată ce pe pagina stîngă, vizavi, pot înscrie opinia contrară. Uite, de exemplu, mai serile trecute, Sophroniska ne-a spus că îi culcă pe Boris şi pe Bronja cu ferestrele larg deschise. Tot ce ne-a spus în sprijinul acestui regim ni s-a părut, nu-i aşa, perfect rezonabil şi convingător. Iată însă că ieri, în fumoarul hotelului, l-am auzit pe profesorul acela german, care tocmai sosise, susţinînd o teorie opusă, ce, îţi mărturisesc, mi s-a părut mai rezonabilă şi mai bine fundamentată. Important este, spunea el, ca în timpul somnului să fie restrînse cît mai mult posibil cheltuiala de energie şi acel trafic de schimburi care e viaţa; mai bine zis, ceea ce el numea carburaţie; căci numai atunci somnul devine într-adevăr reparator. Dădea ca exemplu păsările care-şi vîră capul sub aripă, toate animalele care se ghemuiesc cînd dorm, în aşa fel încît abia mai respiră; la fel ca şi rasele mai apropiate de natură, spunea el, ţăranii cei mai înapoiaţi care se cuibăresc în firide; arabii, siliţi să doarmă în aer liber, îşi trag pe faţă gluga burnusului. Dar, revenind la Sophroniska şi la cei doi copii, tocmai m-am gîndit că are şi ea dreptate, şi că ceea ce e bun pentru unii, acestor micuţi le-ar putea fi dăunător, fiindcă, dacă am înţeles bine, amîndoi au germenii tuberculozei. Pe scurt, mi-am spus... Dar te plictisesc.

– În privinţa asta nu-ţi face griji! Aşadar, îţi spuneai...

– Nu mai ştiu ce.

– Ia uite cum s-a îmbufnat! Nu trebuie să-ţi fie ruşine de gîndurile dumitale.

– Îmi spuneam că nimic nu e bun pentru toată lumea, ci numai raportat la cîţiva inşi; că nimic nu e adevărat pentru toţi, ci numai raportat la cel care crede astfel; că nu există nici metodă, nici teorie care să fie aplicabile fără deosebire oricui; că, dacă, pentru a acţiona, trebuie să alegem, avem cel puţin libertatea de alegere; că, dacă n-avem libertatea de alegere, lucrurile sînt chiar mai simple; dar pentru a-mi putea folosi cît mai bine puterile şi pentru a-mi desfăşura virtuţile, acest ceva trebuie să devină pentru mine

adevărat (nu în sens absolut, desigur, ci raportat la mine). Căci nu-mi pot stăpîni îndoiala şi, în acelaşi timp, nehotărîrea mă scîrbeşte. „Moalea şi dulcea pernă“ a lui Montaigne nu-i făcută pentru capul meu, fiindcă nu mi-e somn încă şi nu vreau să mă odihnesc. Drumul care duce de la ceea ce cred eu a fi, spre ceea ce poate că sînt, e lung. Uneori mi-e teamă că m-am trezit prea de dimineaţă.

– Da, ţi-e teamă?

– Nu, nu mi-e teamă de nimic. Dar să ştii că între timp m-am schimbat mult sau, cel puţin, peisajul meu interior nu mai e deloc acelaşi, ca în ziua cînd am părăsit casa; de atunci te-am întîlnit pe dumneata. Şi îndată după aceea am încetat să caut mai presus de orice libertatea. Poate încă n-ai înţeles destul de bine că sînt servitorul dumitale.

– Ce-ar trebui să înţeleg dintr-asta?

– Oh, ştii prea bine ce! Ai vrea să spun eu? Aştepţi să-ţi fac mărturisiri?... Nu, nu, te rog, zîmbeşte ca şi pînă acum, căci altfel mă îngheţi.

– Să fim serioşi, micuţul meu Bernard, doar n-o să pretinzi că începi să mă iubeşti.

– Oh, nu încep, spuse Bernard. Poate dumneata începi să-ţi dai seama de acest lucru; dar nu mă poţi împiedica.

– Pentru mine era o încîntare că puteam să mă port cu dumneata fără ocolişuri. Dacă de-acum înainte trebuie să mă port cu precauţie, să mă apropii de dumneata ca de o substanţă inflamabilă... Dar de ce nu te gîndeşti la creatura diformă şi umflată care voi fi în curînd. Va fi de ajuns să mă vezi ca să te vindeci.

– Da, dacă n-aş iubi în dumneata decît înfăţişarea. Şi, în primul rînd, nu sînt bolnav; sau dacă fiindcă te iubesc înseamnă că sînt bolnav, prefer să nu mă vindec.

Rostise aceste vorbe cu gravitate, aproape cu tristeţe; şi o privea cu mai multă dragoste decît o priviseră vreodată Édouard sau Douviers, dar cu atît respect, încît ea nu putea avea nici un motiv de neîncredere. Ţinea pe genunchi cartea de engleză a cărei lectură o întrerupseseră şi pe care ea o frunzărea distrată; părea că nici nu-l ascultă, aşa că Bernard continuă, fără să se simtă prea stînjenit:

– Îmi închipuiam iubirea ca pe ceva vulcanic sau, în orice caz, iubirea pentru care eram născut. Da, într-adevăr, credeam că n-o să pot iubi decît cu sălbăticie, devastator, în felul lui Byron. Cît de

puţin mă cunoşteam! Dumneata, Laura, m-ai ajutat să aflu cum sînt; foarte deosebit de cel care credeam că aş fi! Jucam rolul unui personaj îngrozitor şi mă străduiam să-i semăn. Cînd mă gîndesc la scrisoarea pe care i-am scris-o falsului meu tată înainte de a părăsi casa, mi-e foarte ruşine, te asigur. Mă consideram un revoltat, un *outlaw*[1], care calcă în picioare tot ce s-ar împotrivi dorinţelor lui; şi iată că, alături de dumneata, nici măcar nu mai am dorinţe. Aspiram la libertate ca la binele suprem, dar abia am devenit liber şi m-am şi supus... Ah! cum te apucă toate furiile dacă ai în cap o grămadă de fraze din marii autori, care îţi vin irezistibil pe buze cînd vrei să exprimi un sentiment sincer. Acest sentiment e atît de nou pentru mine, încît nu şi-a descoperit propriul limbaj. Să presupunem că nu-i vorba de iubire, pentru că acest cuvînt îţi displace; să fie deci devotament. S-ar părea că legile dumitale au arătat limitele acestei libertăţi, care mi se părea pînă atunci fără margini. S-ar zice că tot ceea ce era răzvrătit şi inform în mine dansează acum armonios în jurul dumitale. Dacă vreunul dintre gîndurile mele s-ar îndepărta de dumneata, l-aş părăsi... Laura, nu-ţi cer să mă iubeşti; nu sînt decît un elev; nu merit atenţia dumitale; însă aş vrea să fac ceva care să merite puţin... (oh! cuvîntul e hidos)... stima dumitale.

Se lăsă în genunchi în faţa ei şi, cu toate că la început ea îşi retrăsese puţin scaunul, Bernard îi atinse puţin rochia cu fruntea, stînd cu braţele întinse înapoi, în semn, parcă, de adoraţie; iar cînd simţi pe fruntea lui aşezîndu-se palma Laurei, îi apucă mîna şi îşi lipi buzele de ea.

– Ce copil eşti, Bernard! Să ştii însă că nici eu nu mai sînt liberă, spuse ea retrăgîndu-şi mîna. Uite, citeşte asta!

Scoase din corsaj o foaie de hîrtie şifonată, pe care i-o întinse lui Bernard.

Bernard văzu mai întîi semnătura. Aşa cum se temea, era a lui Félix Douviers. O clipă rămase cu scrisoarea în mînă fără s-o citească; ridică privirea spre Laura şi o văzu că plînge. Bernard simţi atunci cum i se rupe în inimă încă o legătură, una dintre acele verigi secrete care-l ţin pe fiecare dintre noi înlănţuit de sine însuşi, de trecutu-i egoist. Apoi citi:

[1] „Persoană în afara legii“ (engl.).

„Multiubita mea Laura,

În numele copilului care se va naşte şi pe care, îţi jur, îl voi iubi ca şi cum i-aş fi tată, te conjur să revii. Să nu crezi cumva că reîntoarcerea ta ar putea fi întîmpinată aici cu vreun reproş. Nu te învinui prea mult, căci mai cu seamă din această pricină sufăr. Nu mai zăbovi! Te aştept din tot sufletul meu care te adoră şi se prosternează în faţa ta.“

Bernard şedea pe jos în faţa Laurei, dar o întrebă fără s-o privească:

– Cînd ai primit scrisoarea?

– Azi-dimineaţă.

– Credeam că el nu ştie nimic. I-ai scris?

– Da; i-am mărturisit totul.

– Édouard ştie?

– Nu ştie nimic.

Bernard tăcu o vreme, cu privirea în pămînt; apoi întorcîndu-se din nou spre ea:

– Şi-acum... ce ai de gînd să faci?

– Chiar vrei să ştii?... Mă voi întoarce la el. Locul meu e alături de el. Cu el trebuie să trăiesc. Ştii foarte bine.

– Da, spuse Bernard.

După o lungă tăcere, Bernard reluă:

– Crezi că, într-adevăr, îl poţi iubi pe copilul altuia, aşa cum ţi-ai iubi propriul copil?

– Nu ştiu ce să cred, dar sper.

– În ceea ce mă priveşte, eu cred. Şi, dimpotrivă, nu cred în ceea ce se numeşte în mod atît de prostesc „vocea sîngelui“. Da, cred că această faimoasă voce nu e decît un mit. Am citit că anumite populaţii din insulele Oceaniei obişnuiesc să-i adopte pe copiii altora şi că aceşti copii adoptivi sînt adesea preferaţi celor-lalţi. În carte se spunea, îmi amintesc foarte bine, „mai răsfăţaţi“. Ştii la ce mă gîndesc acum?... Mă gîndesc că cel care mi-a ţinut loc de tată n-a spus şi n-a făcut niciodată nimic din care s-ar fi putut bănui că n-aş fi fiul lui adevărat; şi scriindu-i, aşa cum i-am scris, că totdeauna am simţit diferenţa, am minţit; pentru că, dimpotrivă, mi-a arătat un fel de predilecţie care mă emoţiona; aşa că ingratitudinea pe care i-am arătat-o este şi mai oribilă,

căci m-am purtat urît cu el. Laura, buna mea prietenă, aş vrea să te întreb... Consideri că ar trebui să-i cer iertare, să mă întorc la el?

– Nu, spuse Laura.

– De ce? Dacă dumneata te întorci la Douviers...

– Îmi spuneai mai adineauri: ceea ce e pentru unul adevărat nu e şi pentru altul. Eu mă simt slabă; dumneata eşti puternic. Poate că domnul Profitendieu te iubeşte; dar dacă ar fi să cred ce mi-ai spus despre el, nu văd cum v-aţi putea înţelege... Sau măcar mai aşteaptă. Nu te întoarce înfrînt. Vrei să-ţi spun tot ce gîndesc? Ei bine, ţi-ai propus acest lucru nu pentru el, ci pentru mine; pentru a obţine ceea ce tu numeşti „stima" mea. Dar n-o s-o ai, Bernard, decît dacă simt că n-o cauţi dinadins. Nu pot să te iubesc decît dacă eşti firesc. Lasă-mi remuşcarea mie; nu-i făcută pentru dumneata.

– Aproape că încep să-mi iubesc numele cînd îl aud rostit de gura dumitale. Ştii ce mă scîrbea cel mai mult acolo? Luxul. Atîta confort, atîtea facilităţi... Simţeam că devin anarhist. Acum, dimpotrivă, am impresia că voi ajunge conservator. Am înţeles subit acest lucru mai zilele trecute din indignarea care m-a cuprins auzindu-l pe turistul de la frontieră vorbind de plăcerea de a-i înşela pe vameşi. „Cînd furi statul, nu furi pe nimeni", spunea el. Din spirit de protest, am înţeles dintr-o dată ce este statul. Şi am început să-l preţuiesc pentru simplul motiv că i se aduce un prejudiciu. Lucru la care nu m-am gîndit niciodată. „Statul nu e decît o convenţie", mai spunea el. Şi ce frumoasă ar fi o convenţie care se bazează pe buna-credinţă a fiecăruia... dacă n-ar exista decît oameni cinstiţi. Uite, dacă aş fi întrebat astăzi care virtute mi se pare cea mai frumoasă, aş răspunde fără şovăială: cinstea. Oh! Laura! Aş vrea ca toată viaţa mea, la cea mai mică atingere, să răspundă cu un sunet pur, cinstit, autentic. Aproape toţi oamenii pe care i-am cunoscut sunau fals. Să valorezi exact atît cît pari; să nu cauţi să pari mai mult decît valorezi... Vrei să înşeli şi eşti atît de preocupat să pari, încît pînă la urmă nu mai ştii cine eşti... Iartă-mă că îţi vorbesc astfel! Îţi împărtăşesc gîndurile mele de azi-noapte.

– Te gîndeai la moneda pe care ne-ai arătat-o ieri. Cînd voi pleca...

Nu izbuti să-şi termine fraza; ochii-i erau plini de lacrimi şi Bernard văzu că buzele îi tremură de efortul pe care-l făcea ca să şi le stăpînească.

– Aşadar, pleci, Laura... reluă el trist. Mi-e teamă că, atunci cînd nu te voi mai simţi lîngă mine, nu voi mai valora nimic sau foarte puţin... Aş vrea să te întreb însă: ... ai fi plecat, ai fi făcut acele mărturisiri dacă Édouard... nu ştiu cum să spun... (şi în timp ce Laura roşea) dacă Édouard ar fi valorat mai mult? Oh! nu protesta! Ştiu foarte bine ce crezi despre el.

– Spui asta pentru că ieri m-ai surprins zîmbind, în timp ce el vorbea; şi ai fost imediat convins că amîndoi îl judecăm la fel. Dar nu; te înşeli. La drept vorbind, nici nu ştiu ce cred despre el. Niciodată nu poate rămîne prea multă vreme acelaşi; nu se ataşează de nimic; dar nimic nu e mai încîntător decît schimbarea lui. Îl cunoşti de prea puţină vreme, ca să-l poţi judeca. Fiinţa lui se desface şi se reface neîncetat. Ai impresia că l-ai apucat... e ca Proteu. Ia forma a ceea ce iubeşte. Şi, ca să-l înţelegi, trebuie să-l iubeşti.

– Îl iubeşti. Oh! Laura, nu pe Douviers sînt gelos şi nici pe Vincent; ci pe Édouard.

– De ce să fii gelos? Îl iubesc pe Douviers; îl iubesc pe Édouard; dar altfel. Dacă ar fi să te iubesc, ar fi o alt fel de dragoste.

– Laura, Laura, dumneata nu-l iubeşti pe Douviers. Nutreşti pentru el afecţiune, milă, stimă, dar asta nu e dragoste. Cred că secretul tristeţii dumitale (căci eşti tristă, Laura) constă în aceea că viaţa te-a divizat; iubirea nu te-a vrut decît incompletă; şi împarţi mai multora ceea ce ai fi dorit să dai unuia singur. Cît despre mine, eu mă simt indivizibil; nu mă pot dărui decît în întregime.

– Eşti prea tînăr ca să vorbeşti astfel. Încă nu poţi şti dacă nu cumva şi pe dumneata viaţa te va „diviza", după cum spuneai. Nu pot accepta din partea dumitale decît... devotamentul pe care mi-l oferi. Restul va avea exigenţele sale, care vor trebui să se satisfacă altundeva.

– Să fie adevărat? O să reuşeşti să mă dezgusti de pe acum şi de mine, şi de viaţă.

– Nu cunoşti deloc viaţa. Poţi să aştepţi totul din partea ei. Ştii care a fost greşeala mea? Că nu mai aşteptam nimic. Căci atunci cînd, din păcate, am crezut că nu mai am nimic de aşteptat, m-am lăsat în voia sorţii. Am trăit primăvara aceea la Pau, ca şi cum n-aş mai fi avut de apucat şi altele; de parcă nimic nu mai conta.

Bernard, acum cînd sînt pedepsită pentru greşeala mea, pot să-ţi spun: nu te lăsa niciodată pradă disperării!

La ce bun să vorbeşti astfel unei fiinţe tinere, pline de înflăcărare? Drept care, cele spuse de Laura nu se adresau cîtuşi de puţin lui Bernard. Îndemnată de simpatia lui, ea gîndea de faţă cu Bernard, fără voia ei, cu voce tare. Se prefăcea cu neîndemînare, se stăpînea cu neîndemînare. Cum la început cedase acelui elan care o cuprindea de îndată ce se gîndea la Édouard, şi care-i dezvăluia iubirea, se lăsase îmboldită şi de o anume nevoie de a predica, moştenită, desigur, de la tatăl ei. Numai că Bernard avea oroare de recomandări, de sfaturi, chiar dacă veneau de la Laura; zîmbetul lui fu un avertisment pentru Laura, care reluă pe un ton mai potolit:

– Intenţionezi să rămîi secretarul lui Édouard şi după ce te întorci la Paris?

– Da, dacă acceptă să mă folosească; deocamdată, nu-mi dă nimic de făcut. Ştii ce-ar fi pentru mine lucrul cel mai interesant? Să scriu împreună cu el cartea aceea pe care singur n-o va scrie niciodată; precum foarte bine i-ai spus-o ieri. Consider că e absurdă metoda aceea de lucru pe care ne-a expus-o. Un roman bun se scrie mult mai simplu. Şi, în primul rînd, trebuie să crezi în ce povesteşti, nu-i aşa? şi să povesteşti pur şi simplu. La început, am crezut că îl pot ajuta. Dacă ar fi avut nevoie de un detectiv, poate că aş fi reuşit să fac faţă exigenţelor unei asemenea slujbe. Ar fi lucrat pe baza faptelor descoperite de mine... Dar cu un om care ţine numai la idei, n-o poţi scoate la capăt. Cînd mă compar cu el, simt că am un suflet de reporter. Dacă se încăpăţînează în greşeala lui, voi căuta altceva. Trebuie să-mi cîştig existenţa. O să-mi ofer serviciile unei redacţii. Între timp voi scrie versuri.

– Fiindcă în comparaţie cu reporterii, simţi, evident, că ai un suflet de poet.

– Oh! nu-ţi bate joc de mine! Îmi dau seama că sînt ridicol, nu e nevoie să mi se mai spună.

– Rămîi cu Édouard, îi vei fi de ajutor, şi lasă-te ajutat de el! E un om bun.

În clipa aceea se auzi clopotul care anunţa dejunul. Bernard se ridică. Laura îi apucă mîna:

– Spune-mi, te rog: moneda aceea pe care ne-ai arătat-o ieri... în amintirea dumitale, cînd voi pleca – se forţă şi de data asta izbuti să-şi termine fraza – n-ai vrea să mi-o dai mie?

– Cum să nu? Ia-o! spuse Bernard.

V

Jurnalul lui Édouard

Aşa se întîmplă cu toate maladiile spiritului omenesc, pe care ne lăudăm că le-am vindecat. Nu reuşim decît să le repercutăm, cum se spune în medicină, şi să le înlocuim cu alte boli.

SAINTE-BEUVE (LUNDIS, I, P. 19)

„Încep să întrevăd ceea ce aş numi «subiectul profund» – al cărţii mele. Acesta va fi, fără îndoială, rivalitatea dintre lumea reală şi reprezentarea ei. Modul în care lumea aparenţelor ni se impune şi în care noi încercăm să impunem lumii exterioare interpretarea personală constituie drama vieţii noastre. Rezistenţa faptelor ne invită să transpunem construcţia noastră ideală în vis, în speranţe, în viaţa viitoare, în care credinţa noastră se hrăneşte din toate decepţiile existenţei reale. Realiştii pornesc de la fapte, pun de acord faptele cu ideile lor. Bernard este un realist. Mi-e teamă că n-o să mă pot înţelege cu el.

Cum aş putea s-o aprob pe Sophroniska, după părerea căreia eu n-aş avea nimic comun cu un mistic? Sînt gata să recunosc împreună cu ea că, fără misticism, omul nu poate săvîrşi nimic mare. Dar, oare, nu tocmai misticismul meu îl incriminează Laura, cînd îi vorbesc de cartea mea?... Dar să lăsăm în seama lor această dezbatere.

Sophroniska mi-a vorbit iarăşi de Boris, care, crede ea, i-a făcut destăinuiri complete. Sărmanul copil, nu mai are în el nici un

locşor unde să se ascundă de privirile doctoriţei. A fost alungat din bîrlogul lui. Sophroniska scoate la lumină, demontate piesă cu piesă, mecanismele cele mai intime ale organismului lui mintal, precum un ceasornicar rotiţele pendulei pe care o curăţă. Dacă, după toate astea, micuţul nu sună la ora fixă, înseamnă că se întîmplă ceva de neînţeles. Iată ce mi-a povestit Sophroniska:

Pe la vîrsta de nouă ani, Boris a fost dat la un colegiu din Varşovia. S-a împrietenit cu un coleg de clasă, un oarecare Baptisin Kraft, mai mare decît el cu un an sau doi, iar acesta l-a iniţiat în anume practici clandestine, despre care amîndoi copiii, cu naivitate uimiţi, credeau că ar fi «magie». Acesta era numele ce-l dădeau viciului lor, fiindcă auziseră sau citiseră că magia îţi îngăduie să intri în posesia a tot ce-ţi doreşti, îţi dă puteri nemărginite etc. Erau convinşi, cu bună-credinţă, că au descoperit un secret care te consolează de absenţa reală prin prezenţa iluzorie şi se halucinau în van şi se extaziau de un gol pe care imaginaţia lor surmenată îl umplea cu minuni, prin voluptate. Se înţelege de la sine că Sophroniska n-a folosit termenii aceştia; aş fi vrut să-mi reproducă exact cuvintele lui Boris, dar ea pretinde că n-a reuşit să-şi dea seama de cele de mai sus, a căror exactitate mi-a certificat-o totuşi doar descîlcind un ghem de prefăcătorii, reticenţe şi imprecizii.

– Aşa, bunăoară, am găsit explicaţia pe care o căutam de multă vreme, a adăugat ea, datorită unei fîşii de pergament. Boris o avea tot timpul asupra lui, într-un săculeţ atîrnat de gît, alături de diferite medalii religioase pe care maică-sa îl obligase să le poarte – şi pe care erau scrise, cu majuscule copilăreşti şi îngrijite, aceste cîteva cuvinte:

«GAZ, TELEFON, O SUTĂ DE MII DE RUBLE»,

despre a căror semnificaţie zadarnic l-am tot întrebat.

– Dar nu înseamnă nimic. Asta e magie, îmi răspundea ori de cîte ori insistam. Mai mult n-am putut scoate de la el. Acum ştiu că aceste cuvinte enigmatice au fost scrise de Baptisin, marele maestru şi profesor de magie, şi că pentru amîndoi copiii cuvintele acelea erau un fel de formulă magică, un «Sesam, deschide-te!» al paradisului ruşinos în care-i tîra voluptatea. Boris îi spunea pergamentului: «*talismanul* meu». Am întîmpinat destule greutăţi pînă l-am convins să mi-l arate, dar mi-a fost şi mai greu să-l fac să renunţe la el (era pe

la începutul şederii noastre aici), căci încă mai demult s-a dezbărat de relele lui obiceiuri. Nădăjduiam că împreună cu «talismanul» vor dispărea şi ticurile, şi maniile de care suferă. Dar se crampona de pergament, aşa cum şi boala se agăţa de el ca de un ultim refugiu.

– Spuneţi că totuşi s-a lăsat de obiceiurile lui...

– Boala nervoasă n-a început decît după aceea. S-a născut, fără îndoială, din constrîngerea pe care Boris a trebuit s-o exercite asupra lui însuşi pentru a se lăsa de ele. De la el am aflat că mama sa l-a surprins odată tocmai cînd «făcea magie», cum spune el. De ce nu mi-a vorbit niciodată despre asta?... Din pudoare?...

– Şi, desigur, pentru că îl ştia vindecat.

– E absurd... şi tocmai din pricina asta am bîjbîit atîta vreme. V-am spus că îl credeam pe Boris cu desăvîrşire pur.

– Mi-aţi spus că tocmai asta vă punea în încurcătură.

– Dar spuneţi şi dumneavoastră dacă nu aveam dreptate!... Mama ar fi trebuit să mă prevină. Boris ar fi fost acum vindecat dacă aş fi cunoscut mai din timp situaţia.

– Spuneaţi că aceste tulburări n-au început decît după ce...

– Spun că s-au născut dintr-un protest. Îmi imaginez că maică-sa l-a certat, l-a implorat, l-a dojenit. A survenit moartea tatălui. Boris şi-a băgat în cap că practicile sale secrete, despre care i s-a spus că sînt un mare păcat, şi-au primit pedeapsa; s-a considerat răspunzător de moartea tatălui; s-a crezut un criminal osîndit la muncile iadului. I s-a făcut frică; şi atunci, ca un animal hăituit, organismul lui debil a inventat fel şi fel de subterfugii prin care se ispăşeşte osînda lui intimă şi care, într-un anume fel, sînt tot atîtea mărturisiri.

– Dacă vă înţeleg bine, dumneavoastră consideraţi că pentru Boris ar fi fost mai bine să fi continuat în linişte practicarea «magiei».

– Cred că pentru a-l vindeca nu trebuia speriat. Schimbarea felului de viaţă, care s-a produs după moartea tatălui său, ar fi fost indiscutabil de ajuns ca să-l distragă de la acel obicei, iar plecarea din Varşovia l-ar fi sustras de sub influenţa prietenului său. Cu sperietura nu obţii nimic bun. Cînd am aflat despre ce e vorba şi am discutat cu el despre toate, revenind asupra faptelor din trecut, l-am făcut să se simtă ruşinat pentru că preferase nişte bunuri imaginare în locul bunurilor reale, care, i-am spus eu, sînt recompensa unui efort. Departe de a căuta să-i ponegresc viciul, i l-am prezentat doar ca o formă de lene; şi cred că într-adevăr aşa este; forma cea mai subtilă, cea mai perfidă.

La aceste cuvinte, mi-am amintit de cîteva rînduri ale lui La Rochefoucauld, pe care m-am gîndit să i le arăt şi ei; cu toate că aş fi putut să i le citez din memorie, m-am dus după cărticica de *Maxime,* fără de care nu călătoresc niciodată. I-am citit:

«Dintre toate pasiunile, cea mai puţin cunoscută nouă înşine este lenea; e cea mai înfocată şi cea mai dăunătoare dintre toate, deşi violenţa nu i se face simţită, iar relele ce le pricinuieşte sînt foarte ascunse... Tihna leneviei este o încîntare secretă a sufletului care părăseşte dintr-o dată cele mai arzătoare stăruinţe şi cele mai îndărătnice hotărîri. Pentru a vă putea face o părere reală despre această pasiune, trebuie spus că lenea e un fel de beatitudine a sufletului, pe care îl consolează de tot ce acesta pierde şi căruia îi ţine loc de orice alt bun».

– Pretindeţi că La Rochefoucauld, scriind aceste rînduri, ar fi vrut să insinueze ceea ce spuneam noi? mă întrebă atunci Sophroniska.

– S-ar putea; dar nu cred. Autorii noştri clasici se îmbogăţesc cu toate interpretările pe care le îngăduie. Precizia lor este cu atît mai admirabilă, cu cît ea nu se pretinde a fi exclusivă.

I-am cerut să-mi arate faimosul talisman al lui Boris. Mi-a spus că nu-l mai are, că l-ar fi dat cuiva care se interesa de Boris şi i-l ceruse ca amintire.

– Un anume domn Strouvilhou, pe care l-am întîlnit aici cu puţin timp înainte de venirea dumneavoastră.

I-am spus că am văzut acest nume în registrul hotelului; că, pe vremuri, am cunoscut şi eu un Strouvilhou şi că aş fi curios să ştiu dacă e acelaşi. După ce mi l-a descris, nu mai încăpea nici o îndoială; numai că n-a reuşit să-mi spună despre el nimic care mi-ar fi putut satisface curiozitatea. Am aflat doar că era foarte amabil, foarte îndatoritor, că i s-a părut foarte inteligent, dar şi cam leneş, «dacă pot folosi acest cuvînt», a adăugat ea, rîzînd. La rîndul meu, i-am povestit ce ştiam despre Strouvilhou şi astfel am ajuns să-i vorbesc şi despre pensionul în care ne întîlnirăm, despre părinţii Laurei (care, de asemenea, i-a făcut confidenţe), despre bătrînul La Pérouse, în sfîrşit, de legăturile de rudenie dintre el şi micuţul Boris şi de promisiunea ce i-o făcusem cînd ne-am despărţit de a-i aduce copilul. Cum Sophroniska îmi spusese mai înainte că, după părerea ei, n-ar fi de dorit ca Boris să locuiască în continuare împreună cu

mama sa: «De ce nu l-aţi da la pensionul familiei Azaïs?» am întrebat. Sugerînd acest lucru, mă gîndeam în special la imensa bucurie a bunicului de a-l şti pe Boris foarte aproape de el, în seama unor prieteni şi într-un loc în care l-ar fi putut vedea cînd ar fi voit; dar nu pot să cred nici că micuţul, la rîndul său, nu s-ar fi simţit bine acolo. Sophroniska mi-a spus că va mai reflecta asupra propunerii mele; de fapt, e foarte interesată de cele aflate de la mine.

Sophroniska repetă că micul Boris e vindecat; această cură trebuie coroborată cu metoda ei. Nu vreau, firește, s-o contrazic; şi recunosc că ticurile, gesturile-remuşcare, reticenţele de limbaj aproape au dispărut; mi se pare însă că boala s-a refugiat, pur şi simplu, într-o regiune mai profundă a fiinţei, parcă pentru a scăpa de privirea inchizitorială a medicului, şi că acum e atins chiar sufletul. La fel cum onanismului îi succedaseră stările nervoase, acestea cedează acum în faţa nu ştiu cărei transe invizibile. Este adevărat că Sophroniska este neliniştită văzîndu-l pe Boris cum se ţine mereu de Bronja, cuprins de un fel de misticism pueril; e prea inteligentă pentru a nu înţelege că această nouă «beatitudine a sufletului» pe care Boris o caută acum nu e prea deosebită, în ultimă instanţă, de cealaltă, cea iniţială, provocată de el însuşi prin artificiu, şi că dacă nu e mai rea, mai dăunătoare pentru organism, îl abate nu mai puţin decît prima de la efort şi realizare. Dar cînd îi vorbesc despre aceste lucruri ea îmi răspunde că anumite construcţii sufleteşti, cum sînt cele ale lui Boris şi Bronja, nu se pot dispensa de un aliment himeric, iar dacă acesta le-ar fi luat, Bronja s-ar prăbuşi în disperare, iar Boris într-un materialism vulgar; în plus, crede că nu are dreptul de a distruge convingerile acestor copii şi, cu toate că socoteşte mincinoasă credinţa lor, vede în ea o sublimare a unor instincte primare, un postulat superior, un imbold, un mijloc de protecţie sau mai ştiu eu ce... Fără să fie de acord cu dogmele bisericeşti, e convinsă de eficacitatea credinţei. Povesteşte cu emoţie de evlavia celor doi copii care citesc împreună Apocalipsa şi se exaltează, vorbesc cu îngerii, îşi înveşmîntează sufletele în giulgiuri albe. Ca toate femeile, e plină de contradicţii. Dar avea dreptate: e cert că nu sînt mistic... nici leneş. Contez mult pe atmosfera pensionului Azaïs şi a Parisului pentru a face din Boris un copil muncitor; în sfîrşit, pentru a-l vindeca de căutarea «bunurilor

imaginare». Acolo e salvarea lui. Sophroniska nu respinge, cred, ideea de a mi-l încredința. Dar îl va însoți, fără îndoială, la Paris, dorind să vadă ea însăși condițiile de la pension și, în felul acesta, o va liniști pe mama lui, al cărei asentiment se va strădui să-l obțină."

VI

OLIVIER CĂTRE BERNARD

Există anumite defecte care, bine folosite, strălucesc mai puternic decît virtutea însăși.

LA ROCHEFOUCAULD

„Bătrîne,

Să-ți spun, în primul rînd, că mi-am luat bacalaureatul. Dar asta n-are importanță. Mi s-a oferit o ocazie unică de a călători. Încă mai șovăiam; dar, după ce ți-am citit scrisoarea, am tăbărît pe ea. La început, din partea mamei, o ușoară rezistență, înlăturată însă foarte repede de Vincent, care s-a arătat de o amabilitate nesperată (din partea lui). Nu pot să cred că în circumstanțele la care face aluzie scrisoarea ta s-a purtat ca un bădăran. Noi, la vîrsta noastră, avem o supărătoare tendință de a-i judeca prea sever pe oameni și de a-i condamna fără drept de apel. Multe fapte ni se par reprobabile, odioase chiar, numai pentru că nu le cunoaștem suficient motivele. Vincent nu a... Dar asta ar fi o poveste lungă, iar eu am prea multe lucruri să-ți spun.

Află că acela care-ți scrie este redactorul-șef al noii reviste *Avangarda*. După ce am stat o vreme și am chibzuit, am acceptat să-mi asum această funcție, de care contele Robert de Passavant mă consideră demn. El e cel care comanditează revista, dar nu prea ține să se știe acest lucru și pe copertă va figura numai numele meu. Vom începe să apărem în noiembrie; încearcă să-mi trimiți ceva pentru primul număr; aș fi dezolat dacă numele tău n-ar străluci alături de

al meu în primul sumar. Passavant ar vrea ca în primul număr să apară numai lucruri foarte îndrăznețe și descuiate, fiindcă după părerea lui cel mai ucigător reproș ce amenință o tînără revistă este excesul de pudoare; sînt întru totul de acord cu el. Discutăm mult pe această temă. Mi-a cerut să scriu în acest sens și mi-a furnizat subiectul destul de îndrăzneț al unei scurte nuvele; sînt oarecum în încurcătură din cauza mamei, pe care nuvela ar risca s-o necăjească; atîta pagubă! Fiindcă, așa cum spune Passavant: cu cît ești mai tînăr, cu atît scandalul e mai puțin compromițător.

Îți scriu din Vizzavone, care e un cătun agățat pe coasta unuia dintre cei mai înalți munți ai Corsicii, înfundat într-o pădure deasă. Hotelul în care locuim e destul de departe de sat și e folosit de turiști ca punct de plecare în excursii. Sîntem aici numai de cîteva zile. La început, ne-am instalat într-un han, nu departe de admirabilul golf Porto, cu desăvîrșire pustiu, unde coboram să ne scăldăm dimineața și unde poți sta toată ziua în pielea goală. Era minunat, dar prea cald, și ne-am dus în munți.

Passavant e un încîntător partener de vacanță; nu ține morțiș la titlul lui; vrea să-i spun Robert; iar el îmi zice: Olive. Spune și tu dacă nu e fermecător. Face tot ce-i stă în putință ca să-i uit vîrsta, și te asigur că reușește. Mama era puțin speriată cînd se gîndea că plec cu el, fiindcă abia îl cunoaște. Eu șovăiam, de teamă să n-o supăr. Înainte de scrisoarea ta, aproape că renunțasem. Vincent a convins-o, iar scrisoarea ta mi-a dat brusc curaj. Ne-am petrecut ultimele zile înainte de plecare alergînd prin magazine. Passavant e atît de generos, încît voia să-mi ofere de toate, iar eu trebuia să-l opresc. Dar el găsea că bietele mele țoale sînt îngrozitoare; cămăși, cravate, șosete, nimic din ce aveam nu-i plăcea; repeta că, dacă urmează să trăiesc o vreme cu el, ar suferi prea mult văzîndu-mă că nu sînt îmbrăcat cum trebuie – adică: așa cum îi place lui. Firește că toate cumpărăturile le trimitea acasă la el, de teamă să n-o îngrijoreze pe mama. El însuși e de o eleganță rafinată, dar mai cu seamă are foarte mult bun-gust, și multe lucruri care înainte mi se păreau suportabile mi-au devenit astăzi odioase. Nici nu-ți poți închipui cît de amuzant se poartă cu furnizorii. E extraordinar de spiritual! Aș vrea să-ți faci și tu o idee în privința asta: eram amîndoi la Brentano, unde își dăduse stiloul la reparat. În spatele lui era un uriaș de englez, care voia să treacă peste rînd și

care, pentru că Robert l-a îmbrîncit puţin, a început să bodogănească nu ştiu ce la adresa lui; Robert s-a întors spre el foarte calm:

– Nu vă osteniţi! Nu înţeleg engleza.

Celălalt, furios, reluă în cea mai corectă franceză:

– Ar trebui să o ştiţi, domnule!

Atunci Robert, zîmbind foarte politicos:

– Vedeţi şi dumneavoastră că nu merită oboseala.

Englezul fierbea, dar n-a mai ştiut ce să-i răspundă. A fost o scenă foarte haioasă.

Sau altă dată eram la Olympia. În antract, ne plimbam în holul prin care se fîţîiau o grămadă de tîrfe. Două dintre astea, de cel mai jalnic aspect, l-au agăţat:

– Plăteşti o halbă, scumpule?

Ne-am aşezat cu ele la o masă:

– Băiete! Cîte o halbă pentru doamne.

– Şi pentru domnii?

– Noi?... Oh, noi o să bem şampanie, a spus el cu indiferenţă. A comandat o butelie de Moët, pe care am lins-o în doi. Dacă ai fi văzut mutrele bietelor fete!... Cred că îi repugnă tîrfele. Mi-a mărturisit că n-a intrat niciodată într-un bordel şi mi-a dat de înţeles că ar fi foarte supărat pe mine dacă eu m-aş duce într-un asemenea loc. Vezi şi tu că e un om foarte curat, în ciuda aerelor şi vorbelor lui cinice – ca de pildă, cînd zicea că în timpul călătoriilor sale dacă într-o zi nu a întîlnit *before lunch*[1] măcar cinci persoane cu care ar dori să se culce înseamnă că a avut «o zi mohorîtă». Trebuie să-ţi spun, în paranteză, că n-am reînceput... înţelegi tu.

Are el un fel de a te moraliza care e cît se poate de amuzant şi de original. Mai zilele trecute mi-a spus:

– Vezi tu, dragul meu, important în viaţă este să nu te laşi tîrît. Un lucru atrage după sine un altul şi-apoi nu mai ştii unde ajungi. Aşa, bunăoară, am cunoscut un tînăr foarte cumsecade, care urma să se însoare cu fiica bucătăresei mele. Într-o noapte, intră din întîmplare la un bijutier. L-a omorît. După asta, a furat. Apoi, a început să înşele. Vezi deci unde poţi ajunge dacă te laşi tîrît. Ultima oară cînd l-am văzut, devenise mincinos. Fii atent! Şi e tot timpul aşa. Inutil să-ţi mai spun că nu mă plictisesc deloc. Am plecat

[1] „Înainte de prînz“ (engl.).

amîndoi cu intenţia de a munci mult, dar pînă acum n-am făcut altceva decît să ne scăldăm, să ne prăjim la soare şi să pălăvrăgim. În toate problemele are opinii şi idei extrem de originale. Îl îmboldesc pe cît pot să scrie anumite teorii pe care mi le-a expus şi care sînt cu desăvîrşire noi, asupra animalelor marine din adîncuri şi despre ceea ce el numeşte «luminile personale», care le permite să se lipsească de lumina soarelui, iar el le asimilează cu starea de graţie sau cu «revelaţia». Expuse în cîteva cuvinte, cum fac eu, nu spun prea mare lucru, dar te asigur că atunci cînd vorbeşte el totul devine interesant ca un roman. În general, nu se ştie că e foarte pregătit în materie de istorie naturală; dar dintr-un anume fel de cochetărie îşi ascunde cunoştinţele. Şi le numeşte bijuteriile lui secrete. El spune că numai parvenitilor le place să-şi etaleze în faţa altora podoabele, şi mai cu seamă atunci cînd sînt false.

Ştie extraordinar de bine să se servească de idei, de imagini, de oameni, de lucruri; adică ştie să profite de toate. Spune că marea artă de a trăi înseamnă nu atît să te bucuri de viaţă, cît să înveţi să tragi din ea toate foloasele.

Am scris cîteva versuri, dar nu sînt destul de mulţumit de ele, ca să ţi le trimit.

La revedere, bătrîne! Ne vedem în octombrie. Mă vei găsi şi pe mine schimbat. Cîştig zi de zi tot mai multă încredere în mine. Mă bucur că te ştiu în Elveţia, dar, precum vezi, n-am de ce să te invidiez.

Olivier“

Bernard îi dădu scrisoarea lui Édouard, care o citi fără să-şi trădeze sentimentele stîrnite de această lectură. Tot ceea ce Olivier povestea cu atîta admiraţie despre Robert îl indigna şi, în cele din urmă, îl făcu să-l urască. Îl afecta mai cu seamă faptul că nu era nici măcar pomenit în această scrisoare şi că Olivier părea să-l fi uitat. Făcu zadarnice eforturi să descifreze cele trei rînduri scrise în post-scriptum, dar tăiate cu o linie groasă, şi care sunau astfel:

„Spune-i unchiului E. că mă gîndesc neîncetat la el; nu-l pot ierta pentru că mi-a întors spatele; fapt pentru care mă simt rănit de moarte în adîncul inimii“.

Erau singurele rînduri sincere din această scrisoare ostentativ lăudăroasă, pe care de la un capăt la altul i-o dictase mînia. Olivier le ştersese.

Édouard îi restitui lui Bernard îngrozitoarea scrisoare, fără să scoată un cuvînt; fără să scoată un cuvînt, Bernard o luă. Am mai spus că ei între ei nu vorbeau prea mult; un fel de constrîngere ciudată, inexplicabilă îi apăsa de îndată ce se găseau singuri. (Nu-mi place cuvîntul „inexplicabilă“ şi nu-l scriu aici decît din lipsa provizorie a altui termen.) Dar în această seară, retraşi în camera lor, cu un mare efort şi cu vocea puţin gîtuită, Bernard întrebă:

– V-a arătat Laura scrisoarea pe care a primit-o de la Douviers?

– Nu m-am îndoit o clipă că Douviers va privi situaţia aşa cum o priveşte, spuse Édouard vîrîndu-se în pat. E un om foarte cumsecade. Va adora acest copil, sînt sigur. Iar micuţul va fi, indiscutabil, mai bine clădit decît dacă ar fi fost al lui. Pentru că nu pare un tip prea solid.

Bernard o iubea prea mult pe Laura pentru a nu fi şocat de indiferenţa lui Édouard. Totuşi, nu lăsă să se vadă nimic.

– Ce să mai vorbim, spuse Édouard stingîndu-şi lumînarea, sînt bucuros că văd terminîndu-se cu bine această poveste, care părea să nu mai aibă altă ieşire decît disperarea. I se poate întîmpla oricui să facă un pas greşit. Important e să nu se încăpăţîneze...

– Evident, spuse Bernard, pentru a eluda discuţia.

– Trebuie să-ţi mărturisesc, Bernard, că mi-e teamă să nu fi făcut şi eu unul, cu dumneata...

– Un pas greşit?

– Chiar aşa. În ciuda afecţiunii ce ţi-o port, m-am convins de cîteva zile că noi doi nu ne putem înţelege şi că... (ezită o clipă, căutîndu-şi cuvintele) stînd prea mult timp în preajma mea, ai putea ajunge într-un impas.

Pînă ce Édouard nu apucă să vorbească, Bernard gîndise la fel, dar e cert că Édouard n-ar fi putut spune ceva mai potrivit pentru a-l face pe Bernard să-şi schimbe părerea. Incitat de instinctul contrazicerii, acesta protestă:

– Nu mă cunoaşteţi destul de bine şi nici eu nu mă cunosc suficient. Nu m-aţi pus la încercare. Dacă n-aveţi să-mi reproşaţi nimic, v-aş putea oare cere să mai aşteptaţi puţin? Admit că nu semănăm deloc; dar consideram că e chiar mai bine pentru fiecare să nu ne asemănăm prea mult. Cred că, dacă ar fi să vă ajut cu ceva, aş putea-o face tocmai prin ceea ce mă deosebeşte de dumneavoastră şi prin ceva nou pe care vi l-aş putea aduce. Dacă mă înşel, m-aţi putea preveni din timp. Nu sînt omul care să se plîngă sau să facă reproşuri. Aşa că iată ce vă propun, deşi poate e stupid... Din cîte am înţeles, micuţul Boris urmează să fie dat la pensionul Vedel-Azaïs. Sophroniska mi-a împărtăşit teama ei că băiatul ar putea să se simtă acolo cam stingher. Or, dacă m-aş prezenta la pension cu o recomandare din partea Laurei, nu credeţi că aş putea primi o slujbă de supraveghetor, de pedagog sau mai ştiu eu ce? Oricum, trebuie să-mi cîştig existenţa. Iar pentru ce-aş face acolo n-aş cere mare lucru; masa şi locuinţa mi-ar ajunge... Sophroniska a dovedit că are încredere în mine, iar cu Boris mă înţeleg bine. L-aş ocroti, l-aş ajuta, m-aş face preceptorul şi prietenul lui; rămînînd totuşi la dispoziţia dumneavoastră, lucrînd pentru dumneavoastră, în timpul ce-mi va rămîne liber, şi răspunzînd la orice chemare. Ce părere aveţi despre asta?

Şi pentru ca „asta“ să aibă mai multă greutate, adăugă:

– De două zile mă tot gîndesc la o asemenea posibilitate.

Ceea ce nu era adevărat. Dacă n-ar fi inventat pe loc acest frumos proiect, i-ar fi vorbit Laurei despre el. Adevărat era însă, fără ca el să spună, că de cînd lăsase discreţia la o parte şi citise jurnalul lui Édouard şi de cînd o întîlnise pe Laura, se gîndea adesea la pensionul Vedel; voia să-l cunoască pe Armand, acest prieten al lui Olivier, despre care Olivier nu-i vorbise niciodată; voia, mai ales, s-o cunoască pe Sarah, sora cea mică; curiozitatea lui rămînea însă tainică; şi nici lui însuşi nu şi-o mărturisea, ca s-o menajeze pe Laura.

Édouard nu-i răspunse nimic; deşi proiectul nu-i displăcea din moment ce-i asigura lui Bernard o locuinţă. Nu prea ţinea să-l găzduiască la el. Bernard suflă în lumînare şi reluă:

– Să nu credeţi că n-am înţeles nimic din ce povestiţi în cartea dumneavoastră în privinţa conflictului care vă închipuiţi că există între realitatea brută şi...

– Nu-mi închipui, îl întrerupse Édouard; există.

– Cu atît mai mult, n-ar fi util să vă găsesc cîteva fapte care v-ar permite să luptaţi împotriva lui? Le-aş căuta eu în locul dumneavoastră.

Édouard nu era sigur că celălalt nu-şi bate puţin joc de el. Adevărul e că se simţea umilit de Bernard. Acesta se exprima prea bine...

– O să ne mai gîndim la asta, spuse Édouard.

Trecu o bună bucată de vreme. Bernard se străduia zadarnic să doarmă. Era frămîntat de scrisoarea lui Olivier. În cele din urmă nu se mai putu stăpîni şi, auzindu-l pe Édouard cum se tot răsuceşte în pat, şopti:

– Dacă tot nu dormiţi, aş vrea să vă mai întreb ce părere aveţi despre contele de Passavant?

– Ei drăcie, doar îţi dai seama, spuse Édouard. Şi după o clipă: Dar dumneata?

– Eu, spuse Bernard cu înverşunare... l-aş ucide.

VII

Călătorul ajuns în vîrful dealului se aşază şi priveşte în faţa lui, înainte de a-şi continua calea, care acum coboară; caută să afle unde-l va duce acest drum întortocheat pe care a apucat-o, ce-i pare că se pierde în întuneric şi, pentru că se lasă seara, în noapte. La fel şi autorul neprevăzător se opreşte o clipă, ca să-şi mai tragă sufletul, şi se întreabă cu îngrijorare încotro îl va duce povestirea sa.

Mi-e teamă că încredinţîndu-l pe micuţul Boris familiei Azaïs, Édouard comite o imprudenţă. Cum însă ar putea fi împiedicat? Fiecare fiinţă acţionează după propriile legi, iar cele ale lui Édouard îl obligă să experimenteze neîncetat. Fără îndoială că are o inimă bună, dar adesea aş prefera, pentru liniştea aproapelui, să-l văd acţionînd din interes; căci de cele mai multe ori generozitatea care-l animă nu-i decît tovarăşa unei curiozităţi ce ar putea deveni crudă. Cunoaşte pensionul Azaïs; ştie cît de infectat e aerul ce se respiră acolo sub acoperămîntul sufocant al moralei şi religiei. Îl cunoaşte pe Boris, ştie cît de delicat şi de fragil este. Ar trebui să prevadă la ce încercări îl expune. Dar nu acceptă să ia în considerare decît protecţia, tăria morală şi sprijinul pe care precara puritate a copilului pot să le găsească în austeritatea bătrînului Azaïs. La ce sofisme îşi pleacă urechea? Desigur că diavolul i le şopteşte, fiindcă, dac-ar veni din partea altcuiva, nu le-ar asculta.

Édouard m-a scos de mai multe ori din sărite (cînd a vorbit despre Douviers, de pildă), ba chiar m-a indignat; sper că n-am

lăsat să se vadă prea deschis acest lucru; dar acum pot s-o spun pe şleau. Felul lui de a se purta cu Laura, atît de generos uneori, mi s-a părut adesea revoltător.

Ceea ce nu-mi place la Édouard sînt motivaţiile ce le dă actelor sale. De ce încearcă să se convingă de faptul că acum conspiră pentru binele lui Boris? Că-i minţi pe alţii, treacă-meargă, dar să te minţi pe tine însuţi! Torentul care îneacă un copil îi astîmpără oare setea?... Nu neg că ar exista pe lumea asta acţiuni nobile, generoase şi chiar dezinteresate; spun doar că îndărătul unui motiv frumos se ascunde adesea un diavol abil, care ştie să tragă foloase tocmai din ceea ce noi credem că i-am smuls din gheare.

Să profităm de vara care ne-a împrăştiat personajele, pentru a le examina pe îndelete. De aceea şi sîntem în acel punct median al povestirii noastre, în care ritmul i se încetineşte şi pare să ia un nou avînt, pentru ca în curînd să-şi precipite cursul. Bernard e fără discuţie prea tînăr, ca să poată prelua conducerea unei intrigi. Face tot ce poate pentru a-l apăra pe Boris; va putea, cel mult, să-l observe. Am văzut cum s-a schimbat Bernard; anumite pasiuni îl vor putea modifica şi mai mult. Regăsesc într-un carnet cîteva fraze unde am notat ce gîndeam despre el mai înainte:

„Ar fi trebuit să fiu mai circumspect faţă de un gest atît de excesiv cum e cel al lui Bernard la începutul povestirii. Mi se părea, judecînd după starea lui ulterioară, că parcă şi-a epuizat toate rezervele de anarhie, care desigur că ar fi fost întreţinute dacă ar fi continuat să vegheze, aşa cum se cuvine, în atmosfera opresivă a familiei sale. Fiindcă, ulterior, s-a comportat ca şi cum ar fi reacţionat şi ar fi protestat împotriva acestui gest. Obişnuinţa lui de a fi mereu revoltat şi mereu în opoziţie îl împinge acum să se revolte chiar contra revoltei sale. Desigur, nu-i un erou care să mă fi dezamăgit mai mult decît alţii, căci poate nici nu face parte din cei în care să-mi fi pus prea mari speranţe. Poate că prea devreme a început să acţioneze de capul lui.“

Aceste consideraţii însă, nu-mi mai par acum prea juste. Cred că încă mai trebuie să-i acord credit. E animat de multă generozitate. Simt în el bărbăţie şi forţă; e capabil încă să se mai revolte. Întru cîtva îi cam place să se asculte vorbind; asta şi pentru că vorbeşte bine. Eu însă nu mă prea încred în sentimentele care sînt exprimate cu prea multă uşurinţă. E un foarte bun elev, dar sentimentele

noi nu se lasă de bunăvoie turnate în şabloane. Un dram de inventivitate l-ar obliga să se bîlbîie. A citit prea mult, prea mult a reţinut şi a învăţat mult mai mult din cărţi decît din viaţă.

Nu mă pot împăca defel cu comportarea lui capricioasă care l-a determinat să ia locul lui Olivier alături de Édouard. Evenimentele au luat o întorsătură neplăcută. De fapt, Olivier îl iubea pe Édouard. Iar acesta cu cîtă grijă l-ar fi ajutat să se maturizeze! Cu ce afectuos respect l-ar fi îndrumat, sprijinit, condus înspre el însuşi! Passavant o să-l strice, e sigur. Nimic nu e mai periculos pentru el decît această abilă încercuire fără scrupule. Speram că Olivier va şti să se apere mai bine de ea; dar e slab din fire şi sensibil la flaterie. Îşi pierde capul din nimic. În plus, am avut impresia, judecînd după unele accente din scrisoarea lui către Bernard, că e şi puţin vanitos. Senzualitatea, mînia, vanitatea, ce influenţe pot exercita asupra lui! Cînd Édouard îl va reîntîlni, mi-e teamă că va fi prea tîrziu. Dar e încă tînăr şi avem tot dreptul să nădăjduim.

Passavant... mai bine să nu vorbim de el, nu-i aşa? Nimic nu e mai nefast şi în acelaşi timp mai elogiat decît un bărbat de felul lui, poate doar femei ce se aseamănă cu Lady Griffith. Mărturisesc că, la început, o priveam cu un oarecare respect. Dar mi-am recunoscut repede greşeala. Astfel de personaje sînt croite dintr-o stofă inconsistentă. America exportă multe de teapa ei, dar nu e singura care le produce. Avere, inteligenţă, frumuseţe, s-ar părea că au totul, în afară de suflet. Fără îndoială că Vincent se va convinge în curînd de acest lucru. Căci ele nu simt stăruind asupra lor nici un trecut, nici o constrîngere; n-au lege, n-au stăpîn, n-au scrupule; libere şi spontane, îl duc la exasperare pe romancier, deoarece nu obţine de la ele decît reacţii fără valoare. Sper să n-o mai văd pe Lady Griffith multă vreme de-aici înainte. Regret că ni l-a acaparat pe Vincent, care mă interesa mai mult, dar care se banalizează în compania ei; ea-l duce de nas, şi caracterul lui nu va mai fi atît de colţos. Păcat: căci asprimile-i erau destul de frumoase.

Dacă mi se va mai întîmpla vreodată să născocesc o povestire, n-o s-o mai populez decît cu caractere călite, pe care viaţa în loc să le tocească le ascute... Laura, Douviers, La Pérouse, Azaïs... ce să fac cu toţi oamenii aceştia? Eu nu i-am căutat; i-am găsit în drumul meu, urmărindu-i pe Bernard şi pe Olivier. Cu atît mai rău pentru mine! De acum înainte le sînt îndatorat.

PARTEA A TREIA

PARIS

Cînd vom mai avea încă vreo cîteva noi și bune monografii regionale – atunci, dar numai atunci, grupîndu-le datele, comparîndu-le și confruntîndu-le minuțios, se va putea relua chestiunea de ansamblu, îndrumînd-o spre un pas nou și decisiv. Procedînd altfel ar însemna să plecăm, înarmați cu două-trei idei simple și grosolane, într-un fel de excursie făcută în fugă. Ar însemna, în cele mai multe cazuri, să lăsăm la o parte particularul, individualul, deosebitul – adică, în definitiv, tot ce e mai interesant.

LUCIEN FEBVRE
Pămîntul și evoluția umană

I

Întoarcerea la Paris nu i-a făcut nici o plăcere.
FLAUBERT
Educația sentimentală

Jurnalul lui Édouard

„22 septembrie

Caniculă. Plictis. Întors la Paris cu opt zile mai devreme. Graba mă va face mereu să răspund mai devreme la chemare. Mai mult curiozitate decît zel; dorință de a anticipa. N-am reușit niciodată să mă împac cu setea asta a mea.

L-am dus pe Boris la bunicu-său. Sophroniska a fost în ajun să-l prevină şi m-a informat că doamna La Pérouse s-a internat într-un azil de bătrîni. Uf!

După ce am sunat, am lăsat copilul singur pe palier, găsind că ar fi mai discret să nu asist la prima lor întîlnire; mă temeam că bătrînul mă va copleşi cu mulţumirile lui. Ulterior, l-am întrebat pe copil, dar n-am putut obţine nimic. Sophroniska, pe care am revăzut-o, mi-a spus că nici faţă de ea copilul n-a vrut să vorbească. După o oră, cînd s-a dus să-l ia, aşa cum fusese înţelegerea, i-a deschis o servitoare; Sophroniska l-a găsit pe bătrîn în faţa unei partide de dame; copilul, într-un colţ, în cealaltă parte a camerei, stătea bosumflat.

– E curios, a spus La Pérouse descumpănit; părea că se distrează şi deodată i s-a făcut lehamite. Mi-e teamă că nu prea are răbdare...

Am făcut o greşeală lăsîndu-i singuri prea multă vreme.

27 septembrie

În cursul dimineţii, l-am întîlnit pe Molinier lîngă Odéon. Pauline şi Georges nu se întorc decît poimîine. Fiind singur la Paris de ieri, Molinier se plictisea probabil la fel ca mine, aşa că n-am fost surprins că a părut încîntat să mă vadă. Ne-am aşezat pe o bancă în Luxembourg, aşteptînd ora dejunului, pe care ne-am înţeles să-l luăm împreună.

Molinier îmi vorbeşte pe un ton ce vrea să pară glumeţ şi care din cînd în cînd e chiar puţin cam deşănţat, socotind, fără îndoială, că acesta e tonul care place unui artist. O anume preocupare de-a se arăta încă verde.

– În fond, sînt un tip pasional, mi-a declarat. Am înţeles ce voia să zică: un libidinos. Am zîmbit ca atunci cînd auzi o femeie declarînd că are picioare foarte frumoase; un zîmbet care însemna: «Crede-mă că nu m-am îndoit niciodată de asta». Pînă astăzi n-am văzut din el decît magistratul; omul, în sfîrşit, lepăda toga.

Am aşteptat pînă am găsit o masă la Foyot ca să-i vorbesc de Olivier; i-am spus că aflasem de curînd unele lucruri despre el printr-un coleg de-al lui şi ştiam că face o călătorie în Corsica, împreună cu contele de Passavant.

– Da, e un prieten al lui Vincent care i-a propus să plece împreună cu el. Şi cum Olivier şi-a luat bacalaureatul destul de strălucit, maică-sa a considerat că nu trebuie să-i refuze această plăcere... E un literat, acest conte de Passavant. Nu se poate să nu-l cunoşti.

Nu i-am ascuns că nu-mi place nici omul, nici cărţile lui.

– Între voi, confraţii, vă judecaţi uneori cam prea sever, a ripostat el. M-am străduit să citesc ultimul lui roman de care anumiţi critici fac mare caz. Nu mi s-a părut ceva deosebit, dar ştii că eu nu sînt specialist în materie... Apoi, fiindcă îmi exprimasem temerile în legătură cu influenţa pe care Passavant ar putea-o avea asupra lui Olivier:

– La drept vorbind, a adăugat el cam stînjenit, eu, personal, n-am aprobat această călătorie. Numai că trebuie să ţii seama că, începînd de la o anumită vîrstă, copiii îşi iau zborul. E în firea lucrurilor şi n-ai ce face. Pauline ar vrea să-i aibă tot timpul în preajma ei. Uneori chiar îi zic: «Prea îi baţi la cap. Mai lasă-i în pace. Că tocmai tu le vîri în cap fel şi fel de idei cu atîtea întrebări...» Eu sînt de părere că n-ajută la nimic să-i supraveghezi prea multă vreme. Important e ca o primă educaţie să le insufle cîteva principii sănătoase. Important e, mai cu seamă, ca ele să găsească un teren bun. Căci vezi, dragul meu, ereditatea învinge orice. Există indivizi răi din născare, pe care nimic nu-i poate îndrepta; cei pe care îi numim: predestinaţi. Pe aceştia-i necesar să-i ţii foarte din scurt. Cînd însă e vorba de caractere bune din naştere, poţi lăsa frîul puţin mai liber.

– Mi-ai spus totuşi, am continuat eu, că Olivier a plecat fără asentimentul dumitale.

– Oh! asentimentul meu... asentimentul meu, a spus el cu nasul în farfurie, uneori nu se ţine cont de asentimentul meu. Trebuie să înţelegi că într-o căsnicie, şi mă refer la cele mai unite, nu totdeauna soţul hotărăşte. Dumneata nu eşti însurat şi asta nu te interesează...

– Ba iartă-mă, am replicat eu rîzînd: sînt romancier.

– Atunci ai putut remarca, fără îndoială, că bărbatul nu se lasă totdeauna condus de soţie numai din slăbiciune de caracter.

– Există, într-adevăr, am recunoscut eu ca să-l flatez, oameni foarte fermi şi chiar autoritari, despre care afli că în căsnicie se poartă ca nişte mieluşei.

– Şi ştii dumneata de unde se trage asta? reluă el... În nouă din zece cazuri, soţul cedează în faţa soţiei pentru că se ştie într-un fel vinovat. O femeie virtuoasă, dragul meu, acaparează toate avantajele. Dacă numai o clipă bărbatul îşi încovoaie spinarea, ea i se şi urcă în spate. Ah, prietene, sărmanii soţi sînt uneori demni de milă!

Cînd sîntem tineri, ne dorim soţii caste, fără să ştim cît ne va costa virtutea lor.

Cu coatele pe masă şi cu bărbia sprijinită în mîini, mă uitam la Molinier. Bietul om nici nu bănuia cît de firească părea la el poziţia curbată a şirei spinării de care se plîngea; îşi ştergea foarte des fruntea de sudoare, mînca mult, dar nu atît ca unul care apreciază rafinamentele artei culinare, cît, mai degrabă, ca un nesătul, şi părea să aprecieze în mod deosebit vinul vechi de Burgundia, pe care îl comandaserăm. Fericit că se simte ascultat, înţeles şi convins, desigur, că e şi aprobat, nu mai contenea cu mărturisirile:

– În calitatea mea de magistrat, continuă el, am cunoscut femei care îşi acceptau soţii numai în silă, cu dezgust... şi totuşi sînt indignate cînd nefericiţii soţi, respinşi, îşi găsesc o amantă.

Magistratul începuse fraza la trecut; soţul o termină la prezent, cu o evidentă referinţă la situaţia personală. Adăugă sentenţios, între două îmbucături:

– E foarte uşor ca poftele altuia să pară excesive, de îndată ce nu mai sînt împărtăşite. Bău o înghiţitură zdravănă de vin, apoi: Asta, dragă prietene, te lămureşte cum anume se face că într-o căsnicie ajunge să comande femeia.

Subînţelegeam, de altminteri, şi descopeream în incoerenţa vorbelor lui dorinţa de a arunca asupra virtuţii soţiei sale responsabilitatea eşecurilor lui. Fiinţe atît de dezarticulate ca această paiaţă, îmi spuneam, reuşesc numai printr-un exces de egoism să ţină legate elementele disparate din care sînt alcătuite. Ajunge o clipă de uitare de sine şi se desfac în bucăţele. Tăcea. Simţeam nevoia să fac cîteva reflecţii, aşa cum torni ulei într-o maşină care a parcurs o etapă şi, pentru a-l îndemna să continue, am spus la întîmplare:

– Din fericire, Pauline e inteligentă.

El făcu un: «da...» prelungit pînă la dubitativ, apoi:

– Deşi sînt lucruri pe care nu le înţelege. Oricît de inteligentă ar fi o femeie, cum să-ţi spun... Şi-apoi, recunosc că în situaţia mea nu am fost prea abil. Am început să-i vorbesc de o mică aventură în momentul cînd credeam, cînd eram convins că povestea nu va ajunge prea departe. Povestea însă s-a prelungit... şi bănuielile Paulinei, de asemenea. Am greşit cînd i-am dat, cum se zice, de gîndit. Ar fi trebuit să mă prefac, să mint... Iată ce înseamnă să vorbeşti prea mult. Dar cum să-ţi spun? Eu sînt o fire încrezătoare...

Pauline, în schimb, e de o gelozie îngrozitoare, şi nici nu-ţi poţi închipui la ce şiretlicuri a trebuit să recurg.

– E mult de-atunci? l-am întrebat.

– Ei! durează cam de cinci ani şi sper că am liniştit-o definitiv. Dar oricînd o poate lua de la început. Imaginează-ţi că alaltăieri, cînd mă întorc acasă... Dar ce-ai zice dacă am mai lua şi a doua sticlă de Pomard?

– Te rog, dar nu şi pentru mine.

– Poate că au şi la jumătăţi. După aia mă duc acasă să dorm un pic. Mă toropeşte căldura asta... Îţi spuneam, aşadar, că alaltăieri, ajungînd acasă, îmi deschid biroul ca să-mi aranjez nişte documente. Trag sertarul în care ascunsesem scrisorile de la... de la persoana în cauză. Îţi dai seama că am rămas trăsnit: sertarul gol. Ei, fir-ar să fie, şi parcă văd cum s-au petrecut lucrurile: acum vreo cincisprezece zile Pauline venise cu Georges la Paris pentru căsătoria fiicei unui coleg de-al meu, la care eu nu puteam să asist; ştii că eram în Olanda... şi, de altfel, ceremoniile astea sînt mai mult pentru cucoane. Zicînd că n-are altă treabă în apartamentul acela pustiu, sub pretextul că face ordine, ştii doar cum sînt femeile, cît sînt de curioase... o fi început să cotrobăiască... Oh! fără să se gîndească la nimic rău. N-o acuz. Numai că Pauline a simţit totdeauna nevoia asta afurisită de a face ordine... Şi ce-aş putea să-i mai spun acum, cînd are în mînă dovezile? Dacă măcar mititica nu mi-ar fi spus pe nume! O căsnicie atît de unită! Cînd mă gîndesc la ce mă aşteaptă...

Sărmanul om se împotmolea în confidenţe. Îşi şterse fruntea, îşi făcu vînt. Eu băusem mult mai puţin decît el. Inima nu-ţi oferă compătimiri la comandă; nu simţeam faţă de el decît dezgust. Îl acceptam în situaţia de cap al familiei (deşi-mi era penibil să-mi spun că era tatăl lui Olivier), de burghez la locul lui, cinstit, pensionar; ca îndrăgostit însă nu mi se părea decît ridicol. Eram mai cu seamă jenat de stîngăcia şi de trivialitatea vorbelor pe care le rostea, de mimica lui; nici faţa şi nici vocea sa nu mi se păreau făcute pentru a reda simţămintele pe care le exprima; ai fi zis că-i un contrabasist care încearcă să scoată efecte de violină; instrumentul lui nu reuşea decît să orăcăie.

– Spuneai că şi Georges era cu ea...

– Da; n-a vrut să-l lase singur. Dar fireşte că la Paris nu s-a ţinut de fustele ei... Dacă ţi-aş spune, dragul meu, că în douăzeci şi şase de ani de căsnicie n-am avut cu ea nici cea mai neînsemnată scenă, nici cea mai mică ceartă... Cînd mă gîndesc la ce-o să urmeze... căci

Pauline se întoarce peste două zile... Ei, dar lasă! Hai să vorbim despre altceva! Ce zici despre Vincent? Prinţul de Monaco... Cum naiba... Nu ştiai?... Da, domnule, a plecat să supravegheze nişte sondaje şi să facă cercetări pe lîngă Azore. Ehe! în privinţa lui nu-mi fac griji, te asigur! Ştie să-şi croiască singur drumul în viaţă.

– Cum mai stă cu sănătatea?

– E complet restabilit. Şi inteligent cum e, îl şi văd păşind spre glorie. Contele de Passavant nu mi-a ascuns că-l consideră drept unul dintre cei mai remarcabili oameni din cîţi a întîlnit. Ba chiar spunea: cel mai remarcabil... dar, mă rog, poate era o exagerare...

Prînzul se terminase; îşi aprinse o ţigară de foi:

– Aş putea să te întreb cine-i prietenul acela al lui Olivier care ţi-a dat veşti despre el? Ţin să-ţi spun că pentru mine este extrem de important să ştiu cu cine au relaţii copiii mei. Consider că în privinţa asta nu eşti niciodată îndeajuns de prevăzător. Ai mei, din fericire, au înclinarea firească de a nu întreţine legături decît cu persoane de prim rang. Vezi Vincent cu prinţul, Olivier cu contele de Passavant... iar Georges şi-a întîlnit la Houlgate un coleg de clasă, un anume Adamanti, cu care, de altminteri, va fi împreună la pensionul Vedel-Azaïs; un băiat de toată încrederea; tatăl său e senator de Corsica. Şi totuşi, nu poţi să ai destulă încredere: Olivier avea un prieten ce părea de familie foarte bună: un anume Bernard Profitendieu. Trebuie să-ţi spun că Profitendieu tatăl mi-e coleg; e un om cu totul remarcabil şi îl stimez în mod deosebit. Numai că... (dar asta rămîne între noi)... tocmai aflu că nu e tatăl copilului care-i poartă numele! Ce spui de asta?

– Tocmai acest tînăr Bernard Profitendieu mi-a vorbit de Olivier, am spus eu.

Molinier trase un fum din ţigară, îşi ridică sprîncenele şi fruntea i se acoperi de riduri:

– Prefer ca Olivier să nu prea aibă de-a face cu acest băiat. Am despre el nişte informaţii deplorabile; care, de altminteri, nici nu m-au mirat prea mult. Trebuie să recunoaştem că nici nu te poţi aştepta la ceva bun de la un copil născut în asemenea condiţii. Nu vreau să spun că un asemenea copil nu ar putea avea mari merite, ba chiar virtuţi, dar fructul dezordinii şi al nesupunerii poartă în mod necesar în el germenii anarhiei... Da, dragul meu! Ceea ce trebuia să se întîmple s-a întîmplat. Tînărul Bernard a părăsit pe neaşteptate căminul familial în care nici n-ar fi trebuit să intre. A plecat să-şi «trăiască viaţa», cum spunea Émile Augier; să trăiască nu se ştie cum şi nu se ştie unde.

Bietul Profitendieu, care m-a pus el însuşi la curent cu această trăsnaie, s-a arătat la început extrem de afectat. L-am făcut să priceapă că n-are de ce să pună povestea asta la inimă. La urma urmelor, plecarea acestui băiat nu face decît să aducă lucrurile pe făgaşul lor normal.

Am replicat că îl cunosc destul de bine pe Bernard, ca să pot garanta de cinstea şi de buna lui creştere (păzindu-mă, se înţelege, să-i vorbesc de povestea cu valiza mea). Dar Molinier a sărit imediat ca ars:

– Da, aşa? Văd deci că trebuie să-ţi mai spun şi altele.

Apoi, aplecîndu-se spre mine şi mai mult în şoaptă:

– Colegul meu Profitendieu a fost însărcinat cu anchetarea unei afaceri extrem de scabroase şi de jenante, atît luată în sine cît şi prin repercusiunile, şi urmările ce le-ar putea avea. E o poveste neverosimilă, căreia aş vrea din toată inima să nu i se dea crezare... Este vorba, dragul meu, de o adevărată afacere de prostituţie, de nu... nu, n-aş vrea să folosesc vorbe murdare; să zicem o casă de ceai, a cărei particularitate scandaloasă consta în aceea că majoritatea clienţilor care-i frecventau în mod obişnuit saloanele, ba chiar în exclusivitate, erau liceeni încă foarte tineri. Îţi spun că e ceva de necrezut. Copiii aceştia nu-şi dădeau, desigur, seama de gravitatea faptelor lor, din moment ce nici nu prea încercau să le ascundă. Se duceau acolo după ce terminau orele. Mîncau, discutau, se distrau cu damele acelea şi jocul continua apoi în camerele vecine cu saloanele. Firește, nu intra oricine voia. Trebuia să fii prezentat, iniţiat. Dar cine plătea pentru aceste orgii? Cine plătea chiria apartamentului? Nu era greu de descoperit, dar nu puteai să faci investigaţii decît cu o extremă prudenţă, de teamă să nu afli prea multe, de teamă să nu te laşi dus prea departe, să nu fii forţat să continui şi, în cele din urmă, să compromiţi familii respectabile, ai căror copii erau bănuiţi că se numără printre principalii clienţi. Am făcut, prin urmare, tot ce-am putut pentru a tempera zelul lui Profitendieu, care s-a lansat în această afacere ca un taur, fără să bănuiască măcar că din prima sa lovitură de corn... (vai, iartă-mă; n-am spus dinadins; ha! ha! ha! ce nostim; mi-a scăpat, aşa)... risca să-şi împungă fiul. Din fericire, vacanţa i-a împrăştiat pe toţi liceenii şi sper ca întreaga afacere să se ducă pe apa sîmbetei, să fie înăbuşită, după ce, fără nici o zarvă, se vor fi dat cîteva avertismente şi sancţiuni.

– Eşti chiar sigur că Bernard Profitendieu e vîrît în povestea asta?

– Nu absolut, dar...

– Ce te face să crezi?

– În primul rînd, faptul că e un bastard. Îţi dai seama că unul de vîrsta lui n-o şterge de-acasă decît dacă şi-a pierdut cu desăvîrşire orice ruşine... Şi-apoi cred că Profitendieu a început să bănuiască ceva, pentru că zelul lui s-a potolit brusc; mai mult chiar, părea că vrea să dea înapoi, iar ultima oară cînd l-am întrebat în ce stadiu e afacerea, s-a arătat foarte stînjenit: «Cred că pînă la urmă n-o să iasă nimic», mi-a spus el şi repede a schimbat vorba. Bietul Profitendieu! Să ştii că nu merita să i se întîmple una ca asta. E un om foarte cumsecade şi, ceea ce găseşti mai rar, e un băiat inimos. Ei! uite, domnule, nu ţi-am spus că fiica lui a făcut o căsătorie foarte reuşită. N-am putut asista la ceremonie, pentru că eram plecat în Olanda, dar Pauline şi Georges s-au întors la Paris anume pentru asta. Da? Ţi-am spus? Înseamnă că trebuie să mă duc la culcare... Cum, vrei să plăteşti dumneata totul? Nu, nu se poate! Între bărbaţi, între camarazi se face juma-juma... Nici prin gînd nu-ţi trece? Ei bine, atunci la revedere! Nu uita că Pauline se întoarce peste două zile. Să vii pe la noi! Şi nu-mi mai tot spune Molinier; zi-mi Oscar, pur şi simplu... De mult tot voiam să te rog.

Am primit în seara asta un bilet de la Rachel, sora Laurei:

«Am să-ţi spun lucruri grave. Ai putea, fără să te deranjezi prea mult, să treci mîine după-amiază pe la pension? Mi-ai face un mare serviciu».

Dacă ar fi vrut să-mi vorbească de Laura, n-ar fi aşteptat atîta. Acum e prima oară cînd îmi scrie.“

II

Jurnalul lui Édouard

(Urmare)

„28 septembrie

Am găsit-o pe Rachel la intrarea în sala cea mare de studiu de la parterul pensionului. Două slujnice frecau podelele. Ea însăşi era încinsă cu un şorţ de servitoare şi avea o cîrpă în mînă.

– Ştiam că pot conta pe dumneata, mi-a spus întinzîndu-mi mîna cu o expresie de tristeţe potolită, resemnată şi totuşi

zîmbitoare, mai emoţionată decît frumuseţea. – Dacă nu eşti prea grăbit, ar fi bine să urci puţin pînă la bunicul, apoi s-o vezi şi pe mama. Dacă ar afla că ai fost pe-aici fără să treci şi pe la ei ar fi foarte mîhniţi. Dar mai păstrează-ţi puţin timp şi pentru mine; trebuie să-ţi vorbesc neapărat. Mă vei găsi tot aici; după cum vezi, fac pe supraveghetoarea.

Dintr-o anume pudoare, nu mi-a spus niciodată: muncesc. Rachel a stat în umbră de cînd o ştiu şi nimic nu poate fi mai discret, mai modest decît virtutea ei. Abnegaţia-i este atît de firească, încît ai săi au uitat că trebuie să-i fie recunoscători pentru sacrificiile pe care le face. N-am cunoscut un caracter de femeie mai frumos decît al ei.

Am urcat la etajul doi, la Azaïs. Bătrînul nu-şi mai părăseşte fotoliul. M-a aşezat alături de el şi aproape imediat a început să-mi vorbească de La Pérouse.

– Sînt cam neliniştit fiindcă-l ştiu singur şi aş vrea să-l conving să locuiască aici, la pension. Ştii că sîntem vechi prieteni. Am fost pe la el cu puţin timp în urmă. Tare mi-e teamă că plecarea scumpei sale soţii la Sainte-Périne l-a afectat foarte mult. Servitoarea mi-a spus că aproape nu se mai hrăneşte. Eu consider că de obicei mîncăm prea mult; dar oricum, trebuie să respecţi o anume măsură, fiindcă altfel poţi ajunge la excese în ambele sensuri. Spune că e inutil să se gătească numai pentru el; dar dac-ar lua masa cu noi, i-ar mai veni şi lui pofta văzîndu-i pe ceilalţi cum mănîncă. Aici ar fi în preajma încîntătorului său nepot, pe care altminteri n-ar avea prilejul să-l vadă; căci din strada Vavin pînă în cartierul Saint-Honoré trebuie să faci o adevărată călătorie. Pe lîngă toate astea, nu-mi prea place să las copilul să iasă singur în oraş. Îl cunosc de multă vreme pe Anatole de La Pérouse. A fost totdeauna un original. Nu-i fac un reproş; numai că e o fire prea mîndră şi poate că n-ar accepta ospitalitatea ce i-o ofer, fără să facă şi el ceva pentru mine. Prin urmare, m-am gîndit că aş putea să-i propun să supravegheze sălile de studiu, ceea ce nu-i deloc obositor şi, în plus, ar avea bunul efect de a-l distrage, de a-l scoate dintr-ale lui. E un bun matematician şi, la nevoie, i-ar putea ajuta pe băieţi la geometrie şi la algebră. În momentul de faţă nu mai are elevi, mobilierul şi pianul nu-i mai servesc la nimic; ar trebui să se descotorosească de ele; şi, cum venind aici ar economisi chiria, m-am gîndit că în plus am putea cădea la învoială să plătească o mică sumă pentru pensiune, aşa, ca să nu se

simtă îndatorat cu ceva şi să nu aibă impresia că-mi este prea obligat. Ar trebui să încerci să-l convingi şi cît mai degrabă, căci, cu regimul lui de acum, mi-e teamă că se va sfîrşi repede. În plus, peste două zile începe şcoala; ar fi deci util să ştim care e situaţia şi dacă putem conta pe el... aşa cum el poate conta pe noi.

I-am promis că mă voi duce la La Pérouse chiar a doua zi. Şi imediat, uşurat parcă:

– Ei! află că protejatul dumitale, Bernard, e un băiat foarte bun. S-a oferit cu multă amabilitate să ne facă diverse servicii; spunea că ar putea să supravegheze clasele mai mici; mi-e teamă însă că e încă prea tînăr şi nu va şti să se facă respectat. Am stat mult de vorbă cu el şi mi-e foarte simpatic. Din caractere ca al lui se făuresc cei mai buni creştini. E regretabil, desigur, că educaţia pe care a primit-o a îndrumat acest suflet pe căi greşite. Mi-a mărturisit că şi-a pierdut credinţa în Dumnezeu, dar mi-a spus asta pe un ton care mi-a dat multe speranţe. I-am răspuns că nădăjduiesc să găsesc în el toate calităţile necesare unui vajnic soldat al lui Hristos şi că ar trebui să se ocupe de fructificarea talanţilor pe care Dumnezeu i i-a încredinţat. Am recitit împreună parabola cu talanţii şi cred că sămînţa cea bună nu a căzut pe un pămînt sterp. S-a arătat mişcat de vorbele mele şi mi-a promis că se va mai gîndi la ce i-am spus.

Bernard mi-a şi vorbit de discuţia pe care a avut-o cu bătrînul; ştiam ce gîndea despre ea, aşa că toată conversaţia aceasta devenea destul de penibilă. Mă ridicasem să plec, dar el, ţinîndu-mi mîna pe care i-o întinsesem între palmele sale:

– Ştii, îmi spuse, am văzut-o pe Laura noastră! Ştiam că scumpa copilă a petrecut o lună întreagă cu dumneata, la munte; se pare că s-a simţit foarte bine. Sînt fericit că o ştiu acum alături de soţul ei, care probabil că, după o absenţă atît de lungă, a început să-i ducă dorul. E păcat că, reţinut fiind de munca lui, n-a putut veni şi el acolo, cu voi.

Încercam să scap, fiind din ce în ce mai stînjenit, deoarece nu ştiam ce i-o fi spus Laura, dar cu un gest repezit şi autoritar m-a tras lîngă el şi, plecîndu-se spre urechea mea:

– Laura mi-a mărturisit că are unele speranţe; dar nici o vorbă!... Preferă să nu ştie încă. Îţi spun numai dumitale, fiindcă ştiu că eşti la curent şi pentru că amîndoi sîntem oameni discreţi. Biata copilă era atît de tulburată; şi cînd mi-a povestit, s-a roşit toată; căci e foarte rezervată. Şi cum stătea aşa, în genunchi, dinaintea mea, am mulţumit împreună bunului Dumnezeu pentru că a binecuvîntat această căsătorie.

Părerea mea e că Laura ar fi putut foarte bine să amîne această confidenţă la care starea ei încă nu o obliga. Dacă m-ar fi întrebat, aş fi sfătuit-o să discute întîi cu Douviers înainte de a spune o vorbă. Azaïs ia de bun tot ce i se spune; dar ceilalţi din familie nu sînt chiar atît de naivi.

Bătrînul a mai executat încă vreo cîteva variaţiuni pe teme pastorale, apoi mi-a spus că fiică-sa ar fi foarte bucuroasă să mă vadă, aşa că am coborît la etajul unde stătea familia Vedel.

Recitesc cele de mai sus. Vorbind despre Azaïs în acest fel, mă fac pe mine însumi odios: îmi dau bine seama; şi adaug aceste cîteva rînduri pentru Bernard, dacă fermecătoarea lui indiscreţie l-ar îndemna cumva să-şi vîre nasul în acest caiet. Oricît de puţin ar avea de-a face cu bătrînul, va înţelege ce vreau să spun. Îl iubesc mult pe bătrîn şi «în plus», cum spune el, îl respect; dar de îndată ce mă aflu în faţa lui, simt că devin insuportabil pentru mine însumi! Ceea ce face tovărăşia lui destul de penibilă.

O iubesc mult pe fiică-sa, pastoreasa. Doamna Vedel seamănă cu Elvira lui Lamartine; o Elvira îmbătrînită. Conversaţia ei nu e lipsită de farmec. I se întîmplă adesea să nu-şi termine frazele şi din această cauză gîndurile ei se înconjoară cu un fel de umbră poetică. Aşteaptă ca viaţa viitoare să-i dea tot ce-i lipseşte pe acest pămînt; drept care speranţele ei pot fi nemărginite. Îşi ia elanul tocmai din îngustimea lumii în care trăieşte. Faptul că îl vede foarte rar pe Vedel îi îngăduie să-şi închipuie că-l iubeşte. Cucernicul om e tot timpul plecat, solicitat de mii de treburi, mii de griji, predici, congrese, vizite pe la săraci sau pe la bolnavi. Nu-ţi strînge mîna decît în trecere, dar cu atît mai cordial.

– Sînt prea grăbit, ca să mai putem sta astăzi de vorbă.

– N-are importanţă, o să ne vedem în ceruri, îi spun, dar n-are timp nici să mă audă.

– N-are o clipă de răgaz, oftează doamna Vedel. De-ai şti cîte trebuie să ducă pe umerii lui, de cînd cu... După cum bine ştii, nu refuză niciodată, şi toată lumea îi... Cînd se întoarce seara, e uneori atît de obosit, că aproape nici nu îndrăznesc să-i vorbesc, de teamă să nu... Se dăruieşte cu atîta ardoare altora, încît nu-i mai rămîne nimic pentru ai săi.

Şi în timp ce-mi vorbeşte, îmi amintesc de anumite momente cînd Vedel se întorcea acasă, pe vremea cînd locuiam la pension. Îl vedeam sprijinindu-şi capul în palme şi, după o clipă de destindere, începea să fredoneze nu ştiu ce. Încă de pe atunci începusem să am impresia că poate se temea de momentele acelea de destindere mai mult decît ar fi dorit şi că nimic nu era pentru el mai penibil decît puţinul timp, în care ar fi putut să gîndească în linişte.

– Vreţi, desigur, o ceaşcă de ceai, mă invită doamna Vedel, în timp ce o servitoare aducea o tavă încărcată.

– Doamnă, nu mai e zahăr.

– Ţi-am mai spus că domnişoarei Rachel trebuie să-i ceri. Hai, repede... I-ai anunţat pe domnii?

– Domnul Bernard şi domnul Boris au plecat.

– Da, şi domnul Armand?... Grăbeşte-te!

Apoi, fără să mai aştepte ca servitoarea să fi ieşit:

– Biata fată a venit din Strasbourg. N-are nici o... Eşti obligat să-i spui tot... Ei bine, ce mai aştepţi?

Servitoarea se răsuceşte ca un şarpe călcat pe coadă:

– Jos e pedagogul, care ar vrea să vină-ncoace. Spune că nu pleacă pînă nu-i plătit.

Trăsăturile doamnei Vedel exprimă o agasare tragică:

– De cîte ori trebuie să repet că nu eu mă ocup de asemenea afaceri? Spune-i să se adreseze domnişoarei. Du-te... N-am nici o clipă de linişte. Zău că nu ştiu unde-i stă capul lui Rachel.

– N-o aşteptăm la ceai?

– Nu, nu vine niciodată la ceai... Oh! începutul acesta de an şcolar ne dă multă bătaie de cap. Pedagogii care vor să se angajeze cer nişte preţuri exorbitante sau dacă preţurile sînt acceptabile nu sînt acceptabili ei. Tata a avut de ce să se plîngă de ultimul, dar s-a arătat prea slab faţă de el; şi-acum iată-l că vine cu ameninţări. Ai auzit ce spunea servitoarea. Toţi oamenii ăştia nu se gîndesc decît la bani... Şi pînă una alta nu ştim cum să-i înlocuim. Prosper crede mereu că e de ajuns să te rogi lui Dumnezeu pentru ca totul să se aranjeze...

Servitoarea se întoarce cu zahărul.

– L-ai anunţat pe domnul Armand?

– Da, doamnă; vine imediat.

– Şi Sarah? întreb.

– Nu se întoarce decît peste două zile. E la nişte prieteni, în Anglia; la părinţii fetei pe care ai cunoscut-o la noi. Au fost foarte amabili şi îmi pare bine că Sarah poate să se... Ca şi Laura. Arată mult mai bine. După şederea ei în Sud, zilele petrecute în Elveţia i-au prins foarte bine, iar dumneata ai fost foarte amabil că ai convins-o. Numai sărmanul Armand n-a plecat din Paris în timpul vacanţei.

– Şi Rachel?

– Da, e adevărat, nici ea. A fost invitată în multe locuri, dar a preferat să rămînă la Paris. Şi-apoi bunicul avea nevoie de ea. De altfel, în viaţa asta nu faci totdeauna ce vrei. Lucru pe care, din cînd în cînd, sînt obligată să-l mai reamintesc copiilor. Trebuie să te mai gîndeşti şi la alţii. Crezi că pe mine nu m-ar fi amuzat să fac o plimbare la Saas-Fée? Iar pentru Prosper, crezi că-i o plăcere să călătorească? Armand, ştii foarte bine că nu-mi place să vii aici fără guler tare, adăugă ea văzîndu-şi fiul intrînd.

– Scumpă mamă, dar chiar dumneata m-ai învăţat cu multă pioşenie să nu dau nici o importanţă ţinutei mele, spuse el întinzîndu-mi mîna; şi m-ai învăţat foarte bine, fiindcă spălătoreasa nu vine decît marţi, iar gulerele care le mai am sînt rupte.

Îmi aminteam de ce-mi spusese Olivier despre prietenul său şi mi s-a părut că, într-adevăr, o expresie de adîncă îngrijorare se ascundea în spatele ironiei sale răutăcioase. Faţa lui Armand se mai ascuţise; avea nasul subţire şi coroiat, buze subţiri şi fără culoare. Continuă:

– L-ai încunoştiinţat pe nobilul dumitale musafir că la trupa noastră obişnuită am adăugat, pentru deschiderea sezonului de iarnă, cîteva vedete senzaţionale: fiul unui senator dreptcredincios şi tînărul viconte de Passavant, fratele unui autor ilustru? Fără să mai punem la socoteală doi recruţi pe care îi cunoşti, dar care sînt cu atît mai mult demni de toate onorurile: prinţul Boris şi marchizul de Profitendieu; plus alţi cîţiva ale căror titluri şi virtuţi urmează să fie descoperite de acum încolo.

– Ai văzut că nu s-a schimbat deloc, spuse sărmana mamă, care zîmbea la aceste glume.

Mi-era atît de teamă că va începe să vorbească de Laura, încît mi-am scurtat vizita şi am coborît cît mai repede cu putinţă la Rachel.

Îşi suflecase mînecile bluzei, ca să ajute la aranjatul sălii de studiu; dar şi le-a lăsat grăbită în jos cînd a văzut că mă apropii:

– Mi-e nespus de penibil că am apelat la dumneata, începu ea, ducîndu-mă într-o sală alăturată, care era folosită pentru lecţii particulare. Aş fi vrut să mă adresez lui Douviers, care chiar m-a

rugat; dar de cînd am văzut-o pe Laura mi-am dat seama că nu pot...

Era foarte palidă şi, în timp ce rostea aceste ultime cuvinte, bărbia şi buzele i se mişcau într-un tremur convulsiv care o împiedică să mai vorbească vreo cîteva clipe. De teamă să nu se simtă stînjenită, mi-am întors privirile în altă parte. Stătea sprijinită de uşa pe care o închisese. Am vrut să-i iau mîna, dar şi-o smulse dintre palmele mele. Continuă apoi, cu o voce gîtuită parcă de un imens efort:

– Ai putea să-mi împrumuţi zece mii de franci? Noul an şcolar se anunţă bun, şi aş putea să ţi-i restitui foarte curînd.

– Cînd ai nevoie de ei?

Nu răspunse.

– N-am la mine decît cu ceva mai mult de o mie de franci, am reluat eu. Mîine dimineaţă aş completa suma... Dacă e nevoie, chiar în seara asta.

– Nu, e bine şi mîine. Dar dacă ai putea, fără să te lipseşti dumneata, să-mi laşi o mie de franci chiar acum...

Am scos portofelul şi i-am dat bancnotele.

– N-ai vrea o mie patru sute de franci?

Îşi lăsă privirea în jos şi făcu un «da» atît de slab, încît abia l-am auzit, apoi se îndreptă clătinîndu-se spre o bancă de şcolar, în care se aşează cu toată greutatea şi, cu coatele proptite de pupitru, rămase cîteva clipe cu faţa ascunsă în palme. Credeam că plînge, dar cînd i-am pus mîna pe umăr, şi-a ridicat fruntea şi am văzut că în ochi nu avea nici urmă de lacrimi.

– Rachel, i-am spus, să nu te simţi ruşinată că mi-ai cerut! Sînt bucuros că te pot ajuta.

Mă privi cu gravitate:

– Mi-e penibil numai că trebuie să te rog să nu spui nimic nici bunicului, nici mamei. De cînd mi-au încredinţat contabilitatea pensionului, îi las să creadă că... în sfîrşit, nu ştiu care e situaţia. Te conjur să nu le spui nimic! Bunicul e bătrîn, iar mama îşi dă toată osteneala.

– Rachel, nu ea îşi dă toată osteneala... Ci dumneata.

– Şi-a dat şi ea multă osteneală. Acum e obosită. E rîndul meu. Nici n-am altceva de făcut.

Rostea cît se poate de firesc aceste cuvinte simple. Nu simţeam în resemnarea ei nici o umbră de amărăciune, ci dimpotrivă, un fel de seninătate.

– Să ştii însă că n-ai nici un motiv să crezi că lucrurile merg prost. E vorba pur şi simplu de un moment dificil, fiindcă anumiţi creditori se arată nerăbdători.

– Am auzit adineauri că servitoarea vorbea de un pedagog care îşi cerea salariul.

– Da; i-a făcut bunicului o scenă foarte penibilă, pe care n-am reuşit s-o împiedic. E un om brutal şi vulgar. Trebuie să mă duc să-l plătesc.

– Ai vrea să mă duc eu în locul dumitale?

Şovăi o clipă, forţîndu-se zadarnic să zîmbească:

– Mulţumesc, dar nu; mai bine mă duc eu. Dar dacă vrei, vino împreună cu mine! Fără îndoială că, dacă te vede, nu va îndrăzni să zică nimic.

Curtea pensionului era cu cîteva trepte mai ridicată decît grădina situată în prelungirea ei, iar de balustrada care le despărţea pedagogul stătea proptit cu spatele. Purta o enormă pălărie de fetru şi fuma pipă. În timp ce Rachel parlamenta cu el, Armand se apropie de mine.

– Rachel te-a tapat, spuse el cu cinism. Ai picat la ţanc ca s-o scoţi dintr-o belea foarte urîtă. Porcu' de frate-meu, Alexandre, iar s-a îndatorat pînă în gît, acolo, în colonii, unde e. Şi ea nu vrea ca părinţii să ştie. Încă mai de mult şi-a dat jumătate din dotă ca să rotunjească zestrea Laurei; dar de data asta s-a dus şi ultima rămăşiţă. Pun pariu că nu ţi-a spus nimic. Modestia ei mă exasperează. Asta e una dintre cele mai sinistre glume din lume: că de fiecare dată cînd unul se sacrifică pentru alţii, poţi fi sigur că valorează mai mult decît ei... Cînd te gîndeşti la tot ce-a făcut pentru Laura! Şi putoarea ce frumos a răsplătit-o!...

– Armand, am strigat indignat, n-ai dreptul să-ţi judeci sora!

Dar el reluă cu o voce sacadată şi şuierătoare:

– Ba tocmai, pentru că nu sînt mai bun decît ea am voie s-o judec. Sînt expert în materie. Biata Rachel nu ne judecă. Ea nu judecă niciodată, pe nimeni. În schimb, cealaltă, putoarea... Nici nu-i nevoie să spun ce cred despre ea... Dumneata ai acoperit şi ai protejat toată afacerea! Şi dumneata ştiai... Bunicul nu vede decît partea frumoasă. Mama se străduieşte să nu înţeleagă nimic. Iar tata se lasă în seama Domnului; e mult mai comod. Cînd se iveşte vreo încurcătură, începe să se roage şi-o lasă pe Rachel să se descurce cu toate. Singura lui dorinţă este să nu se vîre în nimic. Aleargă peste tot, se zbate pentru alţii şi rar dă pe-acasă. Eu înţeleg foarte bine că aici se sufocă; pentru că şi eu simt că-mi vine să-mi iau cîmpii.

Caută şi el să mai uite. În timp ce mama face versuri. Zău că nu glumesc; pentru că versuri fac şi eu. Eu însă ştiu că nu sînt decît un netrebnic; şi nici n-am încercat să par altceva. Zi şi dumneata dacă nu e dezgustător: bunicul face pe «caritabilul» cu La Pérouse fiindcă are nevoie de un pedagog... Şi dintr-odată: – Ce-i tot spune ăla soră-mii? Dacă n-o salută cînd pleacă, o să-i ard una peste bot...

O porni spre fostul pedagog şi am avut impresia că o să-l ia la bătaie. Dar celălalt, văzîndu-l că se apropie, îşi scoase pălăria, într-un gest emfatic şi ironic, apoi se cufundă sub bolta de verdeaţă. În aceeaşi clipă, poarta se deschise şi intră pastorul. Era îmbrăcat în redingotă, pantaloni-burlan şi pe mîini avea mănuşi negre, de parcă venea de la un botez sau de la o înmormîntare. Schimbă cu fostul pedagog un salut ceremonios.

Rachel şi Armand se apropiară de el. Iar cînd ajunse lîngă mine:

– Totul s-a rezolvat, îi spuse Rachel tatălui ei. Acesta îşi lăsă capul în jos:

– Vezi că e aşa precum ţi-am spus, copila mea; Dumnezeu nu-i părăseşte niciodată pe cei care se lasă în seama lui.

Apoi, întinzîndu-mi mîna:

– Văd că eşti pe picior de plecare... Oricum, o să ne mai vedem zilele astea, nu-i aşa?“

III

Jurnalul lui Édouard

(Urmare)

„29 septembrie

Vizită la La Pérouse. Servitoarea nu prea voia să mă lase să intru. «Domnul nu vrea să vadă pe nimeni». Am tot insistat pînă cînd m-a poftit în salon. Obloanele erau închise; cu mare greutate am deslușit în penumbră silueta bătrînului meu profesor, care stătea cufundat într-un fotoliu. Nu s-a ridicat. Fără să mă privească, mi-a întins o mînă moale pe care o lăsă să cadă fără vlagă după ce i-o strînsesem. M-am aşezat alături de el, în aşa fel încît nu-i vedeam decît profilul. Trăsăturile-i erau aspre şi încremenite. Din cînd în cînd buzele i se mişcau, dar nu spunea nimic. Începeam să cred că nici nu

mă recunoaşte. Pendula sună de patru ori; atunci, pus parcă în mişcare de un mecanism de ceasornic, şi-a întors încet capul spre mine şi, cu o voce solemnă, puternică, dar atonă şi parcă de dincolo de mormînt:

– De ce ai intrat? I-am poruncit servitoarei să-i spună oricui ar veni că domnul de La Pérouse a murit.

Eram neplăcut impresionat nu atît de aceste vorbe, cît de tonul lor; un ton emfatic şi foarte artificial, neobişnuit pentru mine, deoarece fostul meu profesor îmi vorbea foarte firesc şi deschis.

– Fata n-a vrut să mintă, i-am răspuns eu, în cele din urmă. Să n-o mustraţi că mi-a deschis. Sînt foarte bucuros că vă văd.

El repetă prosteşte: «Domnul de La Pérouse a murit». Apoi rămase iarăşi mut. Într-o clipă de enervare m-am ridicat, gata să plec, gîndindu-mă că voi căuta altădată să descopăr cauza acestei triste comedii. Dar în clipa aceea intră servitoarea, aducînd o ceaşcă de cacao aburindă:

– Ar fi bine să se mai forţeze şi domnul, pentru că astăzi n-a mîncat nimic.

La Pérouse avu o tresărire de nerăbdare, ca un actor căruia un coleg mai stîngaci i-ar fi stricat un efect:

– Mai tîrziu, după ce va pleca acest domn.

Dar servitoarea nici nu închise bine uşa:

– Prietene, fii bun şi adu-mi un pahar cu apă! Doar un pahar cu apă. Mor de sete.

În sufragerie am găsit o carafă şi un pahar. Şi-a umplut paharul, l-a golit dintr-o sorbitură şi şi-a şters buzele cu mîneca vechiului său veston de alpaca.

– Aveţi cumva temperatură? l-am întrebat.

Cuvintele mele îl readuseră în pielea personajului de mai adineauri:

– Domnul de La Pérouse nu are temperatură. Nu mai are nimic. De miercuri seară, domnul de La Pérouse nu mai trăieşte.

Mă întrebam dacă n-ar fi mai bine să intru şi eu în joc:

– Nu-i aşa că tocmai miercuri micuţul Boris a fost aici?

Îşi întoarse capul spre mine; la auzul numelui lui Boris, un zîmbet, umbra zîmbetului de altădată, îi lumină faţa şi acceptă, în sfîrşit, să renunţe la prefăcătorie:

– Prietene, dumitale pot să-ţi spun: miercurea aceea a fost ultima zi ce mi-a mai rămas. Apoi reluă cu o voce mai scăzută: Era tocmai ultima zi pe care mi-o mai dădusem, înainte... de a-mi sfîrşi viaţa.

Eram extrem de îndurerat auzindu-l pe La Pérouse rostind din nou acele vorbe sinistre. Mi-am dat seama că nu luasem prea în serios ce-mi spusese el mai demult, deoarece chiar uitasem; şi din pricina asta îmi făceam nenumărate reproşuri. Acum îmi aminteam de toate, dar eram surprins, fiindcă el îmi vorbise de o scadenţă mai îndepărtată şi, cum i-am adus aminte de acest lucru, mi-a mărturisit pe un ton care devenise natural şi chiar cu o nuanţă de ironie, că m-a informat greşit în legătură cu data hotărîtă şi că a mai apropiat sorocul, de teamă ca nu cumva să încerc eu să-l opresc sau să-mi grăbesc din pricina asta întoarcerea, dar că a îngenuncheat mai multe seri la rînd, rugîndu-se lui Dumnezeu să-l vadă pe Boris înainte de a muri.

– Ba chiar m-am înţeles cu El, adăugă La Pérouse, că în caz de nevoie îmi voi amîna cu cîteva zile plecarea... fiindcă mi-ai promis să mi-l aduci; îţi mai aminteşti?

I-am luat mîna; era foarte îngheţată şi i-am încălzit-o într-ale mele. El continuă cu o voce monotonă:

– Ei, şi-atunci cînd am văzut că te întorci înainte de-a se fi sfîrşit vacanţa şi că puteam să-mi văd nepotul fără să-mi amîn plecarea, am crezut... mi s-a părut că Dumnezeu ţine seamă de rugăciunea mea. Am crezut că-mi dă încuviinţarea. Da, aşa am crezut. N-am înţeles imediat că îşi bate joc de mine, ca de obicei.

Îşi retrase mîna dintre palmele mele şi, cu o voce mai însufleţită:

– Am hotărît, aşadar, ca miercuri seara s-o termin; miercuri, cînd mi l-ai adus aici pe Boris. Trebuie să-ţi spun că atunci cînd l-am văzut n-am simţit întreaga bucurie la care mă aşteptam. Firește, nu aveam dreptul să nădăjduiesc că micuţul acela va fi fericit să mă vadă. Maică-sa nu i-a vorbit niciodată de mine.

Se opri; buzele îi tremurau şi am crezut că va începe să plîngă.

– Boris nu vrea decît să ştie că îl iubiţi, dar lăsaţi-i şi lui timp să vă cunoască, am riscat eu.

– După ce micuţul a plecat, reluă La Pérouse fără să mă audă, şi cînd s-a făcut seară şi am rămas iarăşi singur (fiindcă ştii că doamna La Pérouse nu mai este aici), mi-am zis: «Haide! A sosit momentul». Trebuie să ştii că fratele meu, cel pe care l-am pierdut, mi-a lăsat o pereche de pistoale ce le ţin tot timpul la îndemînă, într-o cutie, la căpătîiul patului. Am luat deci cutia. M-am aşezat într-un fotoliu; aici, aşa cum şed în clipa asta. Am încărcat unul din pistoale...

S-a întors spre mine şi, repezit, brutal, repetă de parcă eu m-aş fi îndoit de spusele sale: – Da, l-am încărcat. Poţi să-l vezi; mai e şi acum încărcat. Şi ce s-a petrecut? Nici acum nu pot înţelege. Mi-am dus pistolul la frunte. L-am ţinut multă vreme apăsat pe tîmplă. Şi n-am tras. N-am putut... În ultima clipă, e ruşinos ceea ce spun... N-am avut curajul să trag.

Începuse să se însufleţească pe măsură ce vorbea. Privirea îi devenise mai vioaie, iar sîngele îi îmbujora puţin obrajii. Mă privea plecîndu-şi capul:

– Cum explici una ca asta? Un lucru pe care îl hotărîsem şi la care de luni de zile mă tot gîndeam... Poate că tocmai din pricina asta. Poate că gîndindu-mă mi-am epuizat dinainte tot curajul...

– Aşa cum înainte de venirea lui Boris aţi epuizat toată bucuria de a-l vedea, am spus eu. Dar el continuă:

– Am rămas multă vreme cu pistolul la tîmplă. Eram cu degetul pe trăgaci. Chiar apăsam puţin; dar nu destul de puternic. Îmi spuneam: «Peste o clipă voi apăsa mai tare şi glonţul va porni». Simţeam răceala metalului şi îmi spuneam: «Peste o clipă n-o să mai simt nimic. Dar înainte o să aud un zgomot îngrozitor...» Dă-ţi seama, atît de aproape de ureche!... Şi asta mai cu seamă m-a reţinut: frica de zgomot... Ceea ce e absurd; căci din moment ce mori... Da! dar după mine moartea e un fel de somn, iar o detunătură nu te adoarme, dimpotrivă, te trezeşte... Da, fără îndoială că de asta-mi era frică. Mi-era teamă că, în loc să adorm, o să mă trezesc brusc.

Mi s-a părut că se mai potoleşte sau că se reculege şi, vreme de cîteva clipe, buzele iarăşi i se mişcară în gol.

– Toate astea nu mi le-am spus decît mai pe urmă, reluă el. Adevărul e că nu m-am omorît fiindcă nu eram liber. Acum spun: mi-a fost frică; dar nu asta era cauza. Ceva total străin de voinţa mea şi mai puternic decît voinţa mă reţinea... Ca şi cum Dumnezeu nu voia să mă lase să plec. Închipuie-ţi o marionetă care ar vrea să iasă din scenă înainte de sfîrşitul piesei... Opreşte-te, mai am nevoie de tine pentru final. Ehe! crezi că poţi pleca oricînd ţi se năzare!... Am înţeles că ceea ce numim noi voinţa noastră sînt sforile care mişcă marioneta şi pe care le trage Dumnezeu. Înţelegi ce vreau să spun? Stai să-ţi explic! De pildă: acum îmi zic: «O să ridic braţul drept»; şi îl ridic (ceea ce într-adevăr şi făcu). Numai că sfoara era deja trasă, ca să mă facă să gîndesc şi să spun: «Vreau să ridic braţul drept»... Şi dovada că nu sînt liber este că, dacă ar fi trebuit să ridic celălalt braţ, aş fi zis: «O să ridic braţul

stîng»... Nu, văd că nu mă înţelegi. Nu eşti liber să mă înţelegi... Oh! acum îmi dau foarte bine seama că Dumnezeu se distrează. Se distrează lăsîndu-ne să credem că ceea ce vrea El să facem noi facem din propria voinţă. Ăsta e jocul lui mîrşav... Crezi că am înnebunit? Apropo: închipuie-ţi că doamna La Pérouse... Ştii că acum e într-un azil de bătrîni... Ei bine, e convinsă, dacă îţi poţi imagina una ca asta, că e într-un azil de nebuni şi că eu am cerut să fie internată ca să scap de ea, lăsînd să se creadă că ar fi nebună... Trebuie să recunoşti că situaţia e foarte ciudată: oricare trecător cu care te încrucişezi pe stradă te înţelege mai bine decît cea căreia i-ai dăruit întreaga ta viaţă... La început, mă duceam zilnic s-o văd. Dar de îndată ce mă zărea: «Ah! iată-te! Iar ai venit să mă spionezi»... A trebuit să renunţ la aceste vizite care nu făceau decît s-o irite. Şi cum ai vrea să te mai legi de viaţă, din moment ce nu mai poţi face bine nimănui?

Vocea îi fu gîtuită de hohote de plîns. Îşi lăsă capul în jos şi am avut impresia că o să recadă în starea de indiferenţă de la început. Dar, cu o subită înflăcărare:

– Ştii ce a făcut înainte de a pleca? Mi-a forţat sertarul şi a ars toate scrisorile pe care le aveam de la frate-meu. Totdeauna a fost geloasă pe fratele meu; mai cu seamă după ce a murit. Ce scene îmi făcea cînd mă surprindea noaptea citind scrisorile acelea. Striga: «Ai face mai bine să te culci! Îţi oboseşti ochii». Ai fi zis că e plină de atenţii faţă de mine; dar nu era vorba decît de gelozie. Nu voia să mă lase singur cu el.

– Pentru că vă iubea. Nu există gelozie fără dragoste.

– Ei bine, va trebui să fii de acord cu mine că e foarte trist lucru iubirea care, în loc să-ţi facă viaţa fericită, devine o calamitate... Fără îndoială că tot aşa ne iubeşte şi Dumnezeu.

Tot vorbind, îşi recăpătase vlaga şi, dintr-odată:

– Mi-e foame, spuse. Cînd vreau şi eu să mănînc, servitoarea asta îmi aduce totdeauna o cană de cacao. Probabil că doamna La Pérouse i-o fi spus că nu mănînc altceva. Fii atît de amabil şi du-te la bucătărie... din culoar a doua uşă pe dreapta... să vezi dacă nu există cumva nişte ouă. Parcă mi-a spus că are.

– Vreţi să vă facă un ochi?

– Cred că aş putea mînca două. Vrei să-i spui dumneata? Pe mine nu mă ascultă.

– Dragă prietene, i-am spus revenind, ochiurile vor fi gata într-o clipă. Şi dacă îmi îngăduiţi, aş rămîne cu dumneavoastră în timp ce mîncaţi; într-adevăr, mi-ar face multă plăcere. Mai adineauri am fost foarte îndurerat cînd v-am auzit spunînd că nu mai puteţi face bine nimănui. De parcă aţi fi uitat de nepotul dumneavoastră. Prietenul dumneavoastră, domnul Azaïs, vă propune să locuiţi împreună cu el, la pension. M-a însărcinat să vă spun. Consideră că acum, cînd doamna La Perouse nu mai este aici, nimic nu v-ar mai putea reţine.

Mă aşteptam la o oarecare împotrivire, dar aproape că nici nu a întrebat de condiţiile noii sale existenţe.

– Deşi nu m-am omorît, sînt totuşi un om mort. Aici sau acolo, nu mai contează, spuse el. Poţi să mă duci cînd vrei.

Am convenit că voi veni să-l iau poimîine; că pînă atunci îi voi pune la dispoziţie două cufere pentru îmbrăcămintea de care ar fi socotit că are nevoie şi pentru orice alte lucruri pe care ţinea neapărat să le ia cu el.

– De altminteri, am adăugat eu, vă veţi păstra în continuare apartamentul, pînă la expirarea contractului, aşa că oricînd puteţi veni să vă luaţi şi alte lucruri de care aţi avea nevoie.

– Îţi dai prea multă osteneală pentru mine, repeta el; eşti foarte bun.

Aş fi vrut să-mi dea pistoalele de care, ziceam eu, nu mai are nevoie; dar n-a acceptat să mi le încredinţeze:

– N-ai nici un motiv să te temi. Ştiu că ce n-am făcut în ziua aceea n-o să mai pot face niciodată. Dar ele sînt singura amintire ce mi-a rămas de la fratele meu, şi simt nevoia să-mi amintească, totodată, că nu sînt deloc o jucărie în mîinile lui Dumnezeu.“

IV

Era foarte cald în ziua aceea. Prin ferestrele deschise ale pensionului Vedel, se vedeau coroanele arborilor din grădină, peste care plutea o imensă cantitate de vară rămasă disponibilă.

Această primă zi de şcoală îi oferea bătrînului Azaïs prilejul unui discurs. Stătea în picioare, lîngă catedră, în faţa elevilor, aşa cum cerea regula. La catedră şedea bătrînul La Perouse. Cînd au intrat elevii, bătrînul s-a ridicat, dar cu un gest amical Azaïs l-a invitat să se aşeze. Privirea lui neliniştită se opri la început asupra lui Boris, şi această privire îl stînjenea pe Boris, cu atît mai mult cu cît Azaïs, în discursul său, găsi de cuviinţă să facă o aluzie la înrudirea acestuia cu unul dintre ei. În acelaşi timp, La Pérouse căuta cu ostentaţie să evite privirea lui Boris; indiferenţă, răceală, gîndea el.

– Oh! gîndea Boris, să mă mai lase în pace! Nu vreau să mă fac „remarcat!“ Camarazii lui îl înspăimîntau. Cînd a plecat de la liceu, a trebuit să meargă alături de ei, iar pe drumul de la liceu pînă la „cuşcă“ ascultase sporovăiala lor; ar fi vrut să se amestece şi el în discuţie, dintr-o mare nevoie de simpatie, dar firea sa prea delicată îl împiedicase; cuvintele i se opreau pe buze; era furios pe stînjeneala sa, se forţa să şi-o ascundă, se forţa chiar să rîdă ca să prevină batjocurile, dar zadarnic; în comparaţie cu toţi ceilalţi părea o fetiţă, îşi dădea seama de acest lucru şi de aceea era foarte amărît.

Aproape imediat se şi formaseră grupuri. S-a făcut remarcat un anume Léon Ghéridanisol, care se şi impusese în ochii celorlalţi. Era mai mare decît ei şi, de altminteri, era într-o clasă superioară; avea pielea măslinie, părul şi ochii negri, nu era nici prea înalt şi nici prea puternic, dar avea ceea ce se numeşte tupeu. Un tupeu nemaipomenit, într-adevăr. Chiar şi micul Georges Molinier recunoştea că Ghéridanisol îl lăsase „cu gura căscată“; „şi mă-nţelegi, ca să mă lase pe mine cineva cu gura căscată, trebuie să fie dat dracului!“ Nu-l văzuse el, cu propriii ochi, chiar în dimineaţa aceea, apropiindu-se de o tînără femeie cu un copil în braţe:

– Este al dumneavoastră copilaşul, doamnă? (cuvintele fiind însoţite de un salut reverenţios). E al naibii de urît pruncu' dumneavoastră. Dar fiţi liniştită: nu mai are multe zile de trăit.

Georges şi-acum încă se strica de rîs.

– Zău, vorbeşti serios? zicea Philippe Adamanti, prietenul lui, căruia Georges îi povestise întîmplarea.

Vorbele acelea insolente erau o încîntare pentru ei, nici nu-şi puteau imagina ceva mai spiritual. O placă veche însă, pe care Léon o auzise de la vărul său, Strouvilhou; dar Georges nu avea de unde să ştie.

La pension, Molinier şi Adamanti se aranjaseră să se aşeze în aceeaşi bancă cu Ghéridanisol, a cincea, pentru a nu fi chiar sub nasul monitorului. Molinier îl avea la stînga pe Adamanti; la dreapta pe Ghéridanisol, zis Ghéri; la capătul băncii se aşezase Boris. În spatele acestuia, şedea Passavant.

Gontran de Passavant a dus o viaţă tristă după moartea tatălui său; şi nici înainte nu trăise o existenţă prea veselă. A înţeles de multă vreme că din partea fratelui său nu trebuia să se aştepte nici măcar la o umbră de simpatie, la nici un sprijin. Şi-a petrecut vacanţa în Bretania, unde fusese luat de bătrîna servitoare, credincioasa Séraphine, în familia acesteia. Îşi pune la încercare toate

calităţile, munceşte. E îmboldit de dorinţa secretă de a-i dovedi fratelui său că valorează mai mult decît el. A intrat la pension din propria voinţă şi alegere; şi, de asemenea, din dorinţa de a nu locui la fratele său, în fastuoasa casă din strada Babylone, care-i răscolea cele mai triste amintiri. Séraphine, care nu vrea să-l părăsească, şi-a găsit o locuinţă la Paris; îşi poate îngădui acest lucru datorită micii rente pe care cei doi fii ai defunctului conte i-o plătesc, în virtutea unei clauze a testamentului. În locuinţa aceea are şi Gontran o cameră, de care se foloseşte în zilele cînd poate ieşi din pension; şi-a împodobit-o după gustul lui. Ia masa de două ori pe săptămînă cu Séraphine; aceasta îl îngrijeşte şi veghează să nu ducă lipsă de nimic. Cînd e cu ea, Gontran pălăvrăgeşte în largul lui, deşi nu-i poate spune tot ce are pe inimă. La pension nu prea intră în vorbă cu ceilalţi; le ascultă distrat glumele şi se joacă foarte rar cu ei. De aceea jocurilor care nu se desfăşoară în aer liber le preferă lectura. Îi place sportul; toate sporturile; dar de preferinţă cele ce se pot practica de unul singur; mai este şi mîndru şi nu întreţine relaţii cu toată lumea. Dominicile, după anotimp, patinează, înoată, face canotaj sau pleacă în lungi excursii la ţară. Are aversiuni pe care nu încearcă să le învingă; nu pentru că nu ar vrea să-şi lărgească spiritul, ci mai ales fiindcă doreşte să şi-l călească. Poate că nu e chiar atît de simplu cum se crede, cum caută să fie; l-am văzut la căpătîiul tatălui său mort; dar nu-i plac misterele şi, de îndată ce nu sînt pe măsura închipuirii lui, e dezgustat de el însuşi. E în fruntea clasei nu pentru că învaţă cu uşurinţă, ci pentru că e sîrguincios. Boris ar găsi în el un protector, dacă ar şti să-l descopere; dar e atras de vecinul lui, Georges. În ceea ce-l priveşte pe Georges, n-are ochi decît pentru Ghéri, care n-are ochi pentru nimeni.

Georges avea să-i comunice lui Philippe Adamanti noutăţi importante, dar socotea că e mai prudent să nu-i scrie.

Ajungînd în faţa porţii liceului, în această primă zi de şcoală, cu un sfert de ceas înainte de începerea orelor, l-a aşteptat zadarnic. Şi tocmai în timp ce mergea în sus şi-n jos prin faţa porţii, l-a auzit pe Léon Ghéridanisol apostrofînd-o atît de spiritual pe tînăra femeie; după care cei doi derbedei au intrat în vorbă, ca să descopere, spre marea bucurie a lui Georges, că vor fi colegi de pension.

La ieşirea din liceu, Georges şi Phiphi reuşiseră, în sfîrşit, să se întîlnească. Îndreptîndu-se spre pensionul Azaïs, împreună cu toţi

ceilalţi camarazi, dar ceva mai la distanţă de ei, în aşa fel încît să poată vorbi nestingheriţi:

– Ai face bine să ascunzi asta, începuse Georges, arătînd cu degetul rozeta galbenă pe care Phiphi continua s-o poarte la butonieră.

– De ce? întrebase Philippe, care observă că Georges şi-o scosese pe a sa.

– Pentru că rişti să pună laba pe tine. Voiam să-ţi spun înainte de ore, puişorule; trebuia să vii şi tu mai devreme. Te-am aşteptat în faţa porţii, ca să te avertizez.

– Dar nu ştiam, spusese Phiphi.

– Nu ştiam. Nu ştiam, reluase Georges imitîndu-l. Trebuia să te gîndeşti şi tu că poate am să-ţi spun ceva, din moment ce n-am putut veni să te întîlnesc la Houlgate.

Permanenta grijă a acestor doi copii era ca unul să pară că e mai deştept decît celălalt. Datorită averii şi situaţiei tatălui său, Phiphi are anumite avantaje; dar Georges îl depăşeşte cu mult prin îndrăzneală şi cinism. Phiphi trebuie să facă eforturi, ca să nu rămînă în urmă. Nu e un băiat rău; dar e moale.

– Ei hai, dă-i drumul, spusese el.

Léon Ghéridanisol, care se apropiase de ei, îi asculta. Lui Georges nu-i displăcea să fie auziţi de el; e drept că şi celălalt îl epatase mai adineauri, dar Georges păstrase în rezervă ceva prin care să-l epateze la rîndul său; îi spuse deci lui Phiphi pe un ton foarte natural:

– Au băgat-o la zdup pe micuţa Praline.

– Praline! strigase Phiphi, pe care nepăsarea lui Georges îl înspăimînta. Şi cum Léon părea interesat de subiect, Phiphi îl întrebă pe Georges:

– I se poate spune?

– Dă-i drumul! făcu Georges, ridicînd din umeri. Şi-atunci Phiphi, către Ghéri, arătîndu-l pe Georges:

– E gagica lui. Apoi lui Georges:

– De unde ştii?

– Am întîlnit-o pe Germaine şi ea mi-a spus.

Şi i-a povestit lui Phiphi cum, trecînd prin Paris cu douăsprezece zile în urmă, voind să viziteze un anume apartament pe care procurorul Molinier îl desemnase mai înainte ca „teatrul acelor orgii“, a găsit uşa încuiată; că rătăcind prin cartier o întîlnise, puţin după

aceea, pe Germaine, gagica lui Phiphi, care l-a informat: la începutul vacanţei, poliţia a făcut o descindere. Aceste femei şi aceşti copii ignorau însă faptul că Profitendieu avusese mare grijă să aştepte, pentru a întreprinde această operaţie, o dată la care delincvenţii minori să fie plecaţi, ca să nu fie prinşi în timpul descinderii şi pentru a-i scuti pe părinţii lor de scandal.

– Ia auzi, bătrîne... repeta Phiphi fără comentarii. Ia auzi, bătrîne!... socotind că Georges şi el au avut norocul să scape de bucluc.

– Te ia cu tremurici, ai? spunea Georges rînjind. Că era şi el înspăimîntat socotea că e total inutil să spună, mai cu seamă faţă de Ghéridanisol.

După acest dialog, puştii ar putea fi consideraţi mai depravaţi decît sînt în realitate. Eu sînt sigur că vorbeau astfel numai ca să-şi dea aere. În cazul lor e vorba şi de fanfaronadă. Dar n-are importanţă: Ghéridanisol îi ascultă; îi ascultă şi îi trage de limbă. Vorbele lor îl vor amuza foarte mult pe vărul său, Strouvilhou, cînd i le va relata diseară.

În aceeaşi seară Bernard s-a întîlnit cu Édouard.

– Cum a fost deschiderea anului şcolar?

– A mers destul de bine. Şi cum după aceea tăcu:

– Domnule Bernard, dacă nu eşti dispus să vorbeşti din proprie iniţiativă, nu conta pe îndemnurile mele. Nu pot suferi interogatoriile. Dar permite-mi să-ţi aduc aminte că dumneata singur ţi-ai oferit serviciile, iar eu am dreptul să sper că-mi vei povesti ceva...

– Ce aţi vrea să ştiţi? reluă Bernard destul de plictisit. Că moş Azaïs a rostit un discurs solemn în care le propunea copiilor să se „avînte într-un elan comun şi cu o juvenilă ardoare...“? Am reţinut aceste cuvinte pentru că au revenit de trei ori. Armand pretinde că bătrînul le strecoară în fiecare predică. Şedeam amîndoi, el şi cu mine, în ultima bancă din spatele clasei, contemplînd intrarea elevilor, precum Noe urcarea animalelor în arcă. Erau de toate felurile; rumegătoare, pahiderme, moluşte şi alte nevertebrate. Cînd au început să vorbească între ei, patru din zece, începeau cu: „Pariez că tu nu...“

– Şi celelalte şase?

– Cu: „Ascultă-mă pe mine...“

– Mi-e teamă că observaţia este exactă. Şi altceva?

– Unii dintre ei mi s-a părut că au o personalitate fabricată.

– Ce înţelegi prin asta? întrebă Édouard.

– Mă gîndesc în special la unul dintre ei, aşezat alături de micul Passavant, care mi s-a părut că nu-i decît un băiat cuminte, pur şi

simplu. Vecinul lui, pe care l-am observat mai multă vreme, am avut impresia că şi-a luat drept regulă de viaţă acel *ne quid nimis*[1] al anticilor. Nu vi se pare că la o asemenea vîrstă e o absurditate? Hainele-i erau strîmte, cravata foarte strînsă; chiar şi şireturile pantofilor erau atît de scurte, că abia se puteau lega. Deşi am discutat puţin cu el, a găsit timp să-mi spună că vede peste tot o mare risipă de energie şi să repete ca un refren: „Fără eforturi inutile".

– Blestemat fie spiritul de economie, spuse Édouard. Din el se nasc în artă prolicşii.

– Cum adică?

– Aşa, pentru că le e teamă să nu piardă nimic. Şi altceva? Nu mi-ai spus nimic de Armand.

– E un tip ciudat. La drept vorbind, nu-mi place deloc. Nu suport oamenii contrafăcuţi. Nu e prost, fără îndoială; dar mintea lui n-are decît o singură preocupare: să distrugă; şi mai cu seamă împotriva lui se arată a fi mai înverşunat; îi este ruşine de tot ce bun în el, de generozitate, de noblețe, de duioşie. Ar trebui să facă sport; să se aerisească. Se acreşte stînd închis în casă cît e ziua de lungă. Pare să caute tovărăşia mea; eu nu i-o refuz, dar nici nu pot să fiu ca el.

– Nu crezi cumva că sarcasmele şi ironia lui ascund o sensibilitate excesivă sau poate chiar o mare suferinţă? Olivier aşa crede.

– Se poate; mi-am spus şi eu acest lucru. Dar încă nu-l cunosc destul de bine. Mai trebuie să reflectez; o să vă spun ce cred; dar mai tîrziu. Acum iertaţi-mă dacă vă părăsesc. Peste două zile am un examen; şi, de ce nu v-aş spune... sînt cam trist în seara asta.

V

Nu trebuie să luăm în seamă, dacă nu greşesc, decît floarea fiecărui lucru.

FÉNELON

Întors la Paris din ajun, Olivier se trezi foarte bine odihnit. Era cald şi cerul senin. După ce-şi făcu duşul, ieşi, proaspăt ras, elegant

[1] „Nimic în plus, nici un efort în plus" (lat.).

îmbrăcat, conştient de forţa, de tinereţea şi de frumuseţea sa, în timp ce Passavant mai dormea încă.

Olivier se grăbeşte să ajungă la Sorbona. În această dimineaţă, Bernard trebuie să dea scrisul. Dar de unde ştie Olivier? Poate că nici nu ştie. Merge să se informeze. Se grăbeşte. Nu şi-a mai văzut prietenul din noaptea aceea, cînd Bernard a venit să găsească adăpost în camera lui. Şi ce schimbări s-au petrecut de atunci! Cine ştie dacă nu cumva e mai puţin grăbit să-l revadă decît să i se înfăţişeze în noua lui ţinută? Păcat numai că Bernard e atît de puţin sensibil la eleganţă! Dar astfel de gusturi le dobîndeşti uneori o dată cu bunăstarea. Olivier a dovedit-o graţie contelui de Passavant.

În dimineaţa aceea Bernard dă scrisul. Nu va ieşi decît pe la amiază. Olivier îl aşteaptă în curte. Întîlneşte cîţiva camarazi, le strînge mîinile, apoi îi părăseşte. E puţin stînjenit de ţinuta lui. Şi e jenat cînd Bernard, scăpînd de examen, iese în curte şi strigă, întinzîndu-i mîna:

– Ce frumos eşti!

Olivier, care credea că n-o să mai roşească niciodată, roşeşte. Cum să nu deslușească nota de ironie în aceste cuvinte, deşi au fost spuse pe un ton foarte cordial? Bernard e îmbrăcat cu acelaşi costum pe care-l purtase în seara cînd a fugit de-acasă. Nu se aştepta să-l găsească pe Olivier. Îl copleşeşte cu fel şi fel de întrebări şi pornesc împreună. Bucuria de a-l revedea e spontană. A zîmbit puţin văzînd rafinamentul vestimentar al prietenului său, dar fără nici un fel de răutate; are inimă bună; nu-i invidios.

– Vrei să iei masa cu mine? Da, la unu şi jumătate trebuie să mă întorc pentru latină. Acum, dimineaţa, am avut franceza.

– Eşti mulţumit?

– Eu, da. Dar nu ştiu dacă ceea ce am scris va fi pe gustul examinatorilor. Trebuia să ne dăm părerea despre aceste patru versuri ale lui La Fontaine:

„Fluture din Parnas, asemenea albinelor
Cu care bunul Platon compară minunile noastre,
Eu sînt un uşuratic şi zbor din loc în loc,
Trecînd din floare-n floare şi de pe un lucru pe altul".

Ia spune, tu ce-ai fi scris în locul meu?

Olivier, care nu rezistă dorinţei de a străluci:

– Aş fi spus că, descriindu-se pe el însuşi, La Fontaine a făcut portretul artistului, al celui care consimte să nu vadă decît partea exterioară a lumii, suprafaţa, floarea ei. Apoi aş fi pus în lumină portretul savantului, al cercetătorului, al celui care caută în profunzime şi aş fi arătat, în sfîrşit, că în timp ce savantul caută, artistul găseşte; că acela care sapă în adîncime se cufundă, şi cine se cufundă se orbeşte pe sine; că adevărul constă în aparenţă; că misterul constă în formă şi că ceea ce e mai profund în om e pielea sa.

Această ultimă frază, Olivier o auzise de la Passavant, care, la rîndul său, o culesese de pe buzele lui Paul-Ambroise, în timp ce perora într-un salon. Tot ce nu era încă tipărit constituia pentru Passavant o pradă bună, pe care el o numea „ideile ce plutesc în aer"; adică: ideile altora.

Un nu ştiu ce în tonul lui Olivier îl avertiză pe Bernard că această frază nu-i aparţine. Vocea lui Olivier o rosti cu o oarecare jenă. Bernard fu pe punctul să-l întrebe: „A cui e?"; dar, în afară de faptul că nu voia să fie nepoliticos cu prietenul său, se temea ca nu cumva să audă numele lui Passavant, pe care celălalt se ferise pînă acum să-l pronunţe. Bernard se mulţumi să-şi privească prietenul cu o insistenţă curioasă; iar Olivier, pentru a doua oară, roşi.

Surpriza lui Bernard de a-şi auzi prietenul exprimînd păreri total diferite de cele pe care i le cunoştea lăsă aproape imediat locul unei indignări violente; era ceva subit şi surprinzător, irezistibil ca un ciclon. Şi nu era indignat chiar de aceste idei, deşi i se păreau absurde. Deşi, la urma urmelor, puteau să nu fie total absurde. În caietul lui de opinii contradictorii ar fi putut eventual găsi absurdităţi scrise de el însuşi. Dacă însă acestea ar fi fost într-adevăr ideile lui Olivier nu l-ar fi revoltat nici ele, nici prietenul său; dar simţea că în dosul lor se ascundea altcineva; şi era indignat că acel altcineva era Passavant.

– Cu astfel de idei poate fi otrăvită Franţa, strigă el cu o voce înăbuşită, dar vehementă. Vorbea dintr-un punct de vedere general, dorind să treacă peste Passavant. Şi ceea ce spusese îl surprindea chiar şi pe el, de parcă aceste vorbe îi precedaseră gîndurile; cu toate că tocmai aceste gînduri le dezvoltase în dimineaţa aceea în lucrarea sa; dar, dintr-un fel de pudoare, îi displăcea profund cînd vorbea şi, în special, cînd discuta cu Olivier, să facă prea mare caz de ceea ce el numea „marile sentimente". Şi de îndată ce erau exprimate, acestea i se păreau mai puţin sincere. Prin urmare, Olivier nu-şi auzise niciodată prietenul vorbind de interesele „Franţei"; acum era rîndul lui să fie surprins. Deschise ochii mari şi nici măcar nu-i trecu prin minte că ar putea să zîmbească. Nu-l mai recunoştea pe Bernard. Repetă prosteşte:

– Franţa?... Apoi, degajîndu-se de orice responsabilitate, fiindcă era limpede că Bernard nu glumea:

– Dar, bătrîne, nu eu gîndesc în felul acesta, ci La Fontaine.

Bernard deveni aproape agresiv:

– Pe dracu, strigă el, ştiu foarte bine că nu tu gîndeşti aşa; dar nici La Fontaine. Dacă virtutea lui n-ar fi fost decît această uşurătate, de care, la sfîrşitul vieţii, se scuză şi îşi face reproşuri, n-ar fi ajuns niciodată artistul pe care îl admirăm. Tocmai această idee am susţinut-o în disertaţia de azi-dimineaţă, argumentînd-o cu numeroase citate, pentru că ştii că am o memorie bună. Dar lăsîndu-l la o parte pe La Fontaine şi reţinînd numai ideile pe care mulţi cititori superficiali le-ar fi putut enunţa în legătură cu versurile sale, mi-am îngăduit o tiradă împotriva spiritului de superficialitate, de nepăsare şi de ironie; împotriva aceea ce, în ultimă instanţă, se numeşte „spiritul francez" datorită căruia, în străinătate, noi avem o reputaţie destul de proastă. Am scris că în aceste versuri trebuie să vedem nu zîmbetul Franţei, ci grimasa ei; că adevăratul spirit al Franţei este un spirit critic, logic, de pătrundere răbdătoare a adevărului; şi că, dacă acest spirit nu l-ar fi animat pe La Fontaine, poate că şi-ar fi scris bine povestirile, dar nu şi fabulele, şi, în orice caz, nu şi aceste admirabile epistole (am arătat că le cunosc) din care fuseseră extrase versurile ce trebuia să le comentăm. Da, bătrîne, s-ar putea ca datorită celor scrise să nu iau examenul, dar simţeam nevoia să le spun.

Olivier nu ţinea în mod deosebit la ideile exprimate mai înainte. Cedase nevoii de a străluci şi de a cita, mai mult ca din întîmplare, o frază prin care credea că îşi va epata prietenul. Or, dacă acesta îi răspundea acum pe un asemenea ton, nu-i mai rămînea decît să bată în retragere. Marea lui slăbiciune se datora faptului că avea mai multă nevoie de afecţiunea lui Bernard decît avea acesta de afecţiunea lui. Cele declarate de Bernard îl umileau, îi pricinuiau o durere profundă. Era mîniat pe el însuşi că vorbise prea repede. Acum era prea tîrziu ca să retracteze, să dea înapoi, cum fără îndoială ar fi făcut dacă l-ar fi lăsat pe Bernard să vorbească primul. Dar cum ar fi putut el să prevadă că Bernard, pe care îl ştia atît de neconformist, avea să se arate un

apărător al sentimentelor şi ideilor pe care Passavant îl învăţase să le considere cu un zîmbet dispreţuitor? Acum, într-adevăr, numai de zîmbit nu avea poftă; îi era ruşine. Şi, neputînd nici să-şi retracteze spusele, nici să-l contrazică pe Bernard, a cărui emoţie autentică îl impresionase, nu mai căuta decît să se apere, să se eschiveze:

– În sfîrşit, cele scrise în compunerea ta nu erau spuse împotriva mea... Asta-i important.

Se exprima ca un om care fusese jignit, nu cu tonul pe care l-ar fi dorit.

– Dar acum ţi le spun ţie, reluă Bernard.

Fraza îl atinse pe Olivier drept în inimă. Fără discuţie că Bernard nu vorbise cu ostilitate; dar cum altfel puteau fi interpretate spusele lui? Olivier tăcu. Între el şi Bernard se deschidea o prăpastie. Căuta să găsească un mijloc de a arunca peste prăpastie o punte care să restabilească legătura. Căuta fără speranţe. „Aşadar, nu-mi înţelege suferinţa?“ îşi spunea el; şi suferinţa i se agrava. Poate că nu era în situaţia de a-şi reţine lacrimile, dar îşi spunea că are de ce să plîngă. Şi tot din vina lui: revederea i s-ar fi părut mai puţin tristă dacă nu s-ar fi aşteptat la prea multă bucurie. Cînd, cu două luni în urmă, pornise plin de înflăcărare în întîmpinarea lui Édouard, s-a întîmplat acelaşi lucru. Şi mereu va fi la fel, îşi spunea. Ar fi vrut să-l părăsească pe Bernard, să plece oriunde, la întîmplare, să uite de Passavant, de Édouard... O întîlnire neaşteptată întrerupse brusc şirul tristelor lui gînduri.

La cîţiva paşi înaintea lor, pe bulevardul Saint-Michel, în susul căruia mergeau, Olivier tocmai îl zărise pe Georges, fratele lui mai mic. Îl apucă pe Bernard de braţ şi, făcînd stînga-mprejur, îl trase grăbit după el:

– Crezi că ne-a văzut?... Părinţii mei nu ştiu că m-am întors.

Micul Georges nu era singur; Léon Ghéridanisol şi Philippe Adamanti îl însoţeau. Discuţia lor era foarte însufleţită; dar interesul cu care Georges participa la conversaţie nu-l împiedica să fie „cu ochii în patru“, cum zicea el. Pentru a-i putea asculta, să-i părăsim o clipă pe Olivier şi pe Bernard care, intrînd într-un restaurant, au luat masa fără să vorbească prea mult, spre marea uşurare a lui Olivier.

– Ei bine, atunci du-te tu, îi spuse Phiphi lui Georges.

– Aha! Ţi-e frică! Ţi-e frică! ripostă celălalt cu o voce plină de ironie şi dispreţ, ca să-l îmboldească pe Philippe. Iar Ghéridanisol spuse cu superioritate:

– Mieluşeilor, dacă nu vreţi, mai bine spuneţi-mi imediat. Găsesc eu alţi tipi care au mai mult curaj decît voi. Hai, dă-mi-o!

Se întoarce spre Georges care ţine o monedă în mînă.

– Aşi! mă duc eu! strigă Georges, hotărîndu-se brusc. Veniţi cu mine! (Sînt în faţa unei tutungerii.)

– Nu, spune Léon; te aşteptăm în colţul străzii. Hai, Phiphi!

După o clipă, Georges iese din prăvălie; ţine în mînă un pachet de ţigări, zise „de lux“, din care îşi serveşte prietenii.

– Ei? întrebă înfricoşat Phiphi.

– Ei ce? ripostează Georges, cu un aer de indiferenţă afectată, ca şi cum ceea ce a făcut devenise dintr-odată ceva atît de firesc, încît nici nu merita osteneala să mai pui vreo întrebare. Dar Philippe insistă:

– I-ai împins-o?

– Ba bine că nu!

– Şi nu ţi-a spus nimic?

Georges ridică din umeri:

– Da' ce-ai fi vrut să-mi spună?

– Nu ţi-a dat moneda înapoi?

De data asta Georges nici măcar nu găsi de cuviinţă să răspundă. Dar cum celălalt, puţin sceptic încă şi temător insistă: „Ia arată“, Georges scoate banii din buzunar. Philippe numără: şapte franci în cap. Ar vrea să întrebe: Eşti sigur că ăştia, cel puţin, sînt buni? dar se abţine.

Georges plătise cu un franc moneda falsă. Se înţeleseseră să împartă banii între ei. Îi dă lui Ghéridanisol trei franci. Phiphi nu va primi nici un sfanţ; cel mult o ţigară; asta-i va fi de învăţătură.

Încurajat de această primă reuşită, Phiphi ar vrea şi el acum. Îi cere lui Léon să-i vîndă o a doua monedă. Dar Léon găseşte că Phiphi e prea bleg şi, pentru a-l îndemna să devină mai hotărît, afectează un anume dispreţ faţă de laşitatea lui de mai adineauri şi se preface că nu-l ia în seamă. De altminteri, Léon consideră că e imprudent să repete experienţa prea aproape de aceeaşi tutungerie. Şi oricum, e prea tîrziu. Vărul său, Strouvilhou, îl aşteaptă să ia masa împreună cu el.

Ghéridanisol nu e chiar atît de tont, încît să nu poată schimba şi singur monedele; dar, urmînd instrucţiunile vărului său mai mare, caută să-şi facă rost de cîţiva complici. Îi va raporta că şi-a îndeplinit cu bine misiunea.

– Avem nevoie de copii de familie bună, înţelegi, căci dacă afacerea se descoperă, părinţii lor se vor strădui să o înăbuşe. (Vărul Strouvilhou, corespondentul său interimar, vorbeşte în acest fel, în

timp ce iau masa.) – Numai că sistemul ăsta de-a vinde monedele una cîte una ia prea mult timp. Am de plasat cincizeci şi două de cutii cu cîte douăzeci de monede fiecare. Trebuie să le vindem cu douăzeci de franci bucata; dar nu oricui, înţelegi? Cel mai bine ar fi să formăm o asociaţie din care să nu poţi face parte decît aducînd o garanţie. Trebuie ca ţîncii ăştia să se compromită şi să ne ofere mijloace prin care să-i avem la mînă pe părinţii lor. Înainte de a le mai da monede, te vei strădui să-i faci să înţeleagă asta; dar fără să-i sperii. Copiii nu trebuie speriaţi niciodată. Mi-ai spus că Molinier-tatăl e magistrat. E bine. Dar bătrînul Adamanti?

– Senator.

– E şi mai bine. Eşti de-acum destul de copt, ca să înţelegi că nu există familie care să nu aibă un secret oarecare; că toţi cei interesaţi tremură să nu fie descoperiţi. Copiii trebuie să înceapă vînătoarea; în felul ăsta se mai şi distrează. De obicei e mare plictiseală cînd trăieşti în sînul familiei. Şi-apoi aşa învaţă şi ei să observe, să caute. Treaba e foarte simplă: cine nu aduce nimic nu va avea nimic. Cînd vor înţelege că îi avem la mînă, anumiţi părinţi vor plăti tăcerea. Bineînţeles că n-avem intenţia să-i şantajăm; sîntem oameni cinstiţi. Vrem pur şi simplu să afle că ştim. Dacă nu fac gălăgie, nu facem nici noi. Să tacă şi să-i facă şi pe alţii să tacă; şi-atunci vom tăcea şi noi. Să bem în sănătatea lor.

Strouvilhou umplu două pahare. Ciocniră.

– E bine, reluă el, ba chiar necesar să se creeze raporturi de reciprocitate între cetăţeni; căci aşa se formează societăţile solide. Oamenii să se simtă legaţi, ce mai! Noi să fim legaţi de copii, care-i au la mînă pe părinţi, care ne au la mînă pe noi. Ceea ce e perfect. Înţelegi?

Léon înţelegea de minune. Rînjea:

– Micuţul Georges... începu el.

– Ce anume? Zici că micuţul Georges...

– Molinier; cred că e copt. A şterpelit de la taică-său nişte scrisori de-ale unei damicele de la Olympia.

– Le-ai văzut?

– Mi le-a arătat. Am tras cu urechea în timp ce discuta cu Adamanti. Cred că erau bucuroşi să-i aud; în orice caz, nu s-au ascuns de mine; îmi luasem măsurile de siguranţă; le-am servit un mizilic, după cum m-ai învăţat, ca să le cîştig încrederea. Georges îi zicea lui Phiphi (ca să-l epateze): „Tata are o amantă“. La care Phiphi, ca să nu rămînă mai prejos, a ripostat: „Al meu are două“. Tîmpenii fără importanţă; dar eu m-am apropiat şi l-am întrebat pe Georges: „Da' ce ştii tu de chestia asta?“ – „Am văzut scrisori“, mi-a răspuns el. M-am făcut că nu cred şi-am zis: „Lasă-te de bancuri...“ Ce mai, l-am scos din ţîţîni şi pînă la urmă mi-a spus că are scrisorile alea la el; le-a scos dintr-un portofel cît toate zilele şi mi le-a arătat.

– Le-ai citit?

– N-am mai avut timp. Am văzut doar că toate erau scrise de aceeaşi mînă; una din ele era adresată „Motanului meu scump“.

– Şi cum era semnată?

– „Şoricuţa ta albă“. L-am întrebat pe Georges: „Cum de-ai pus mîna pe ele?“ Şi-atunci el, rîzînd, a scos din buzunarul pantalonilor o enormă legătură de chei şi mi-a spus: „Am aici pentru toate sertarele“.

– Şi domnul Phiphi ce spunea?

– Nimic. Cred că era gelos.

– Georges ţi-ar da scrisorile alea?

– Dacă e nevoie, ştiu eu cum să-l conving. N-aş vrea să i le iau. Dar mi le dă el dacă marşează şi Phiphi. Ăştia se îmboldesc unul pe altul.

– E ceea ce se numeşte o întrecere. Crezi că mai sînt şi alţii dintr-ăştia la pension?

– Caut eu.

– Aş vrea să-ţi mai spun ceva... Trebuie să fie printre pensionari un copil, unul Boris. Pe ăsta lasă-l în pace; apoi adăugă în şoaptă: deocamdată.

Olivier şi Bernard stau împreună la o masă, într-un restaurant de pe bulevard. Amărăciunea lui Olivier se topeşte ca gheaţa la soare în faţa zîmbetului cald al prietenului său. Bernard evită să pronunţe numele lui Passavant; Olivier îşi dă seama; îl avertizează un instinct secret; dar lui, numele acesta îi stă pe buze; trebuie să vorbească, fie ce-o fi.

– Da, ne-am întors mai devreme decît ştia familia mea. În seara asta *Argonauţii* dau un banchet. Passavant ţine să asiste şi el. Vrea ca revista noastră să fie în relaţii bune cu sora ei mai mare şi să nu apară într-o postură de rivală... Ar trebui să vii şi tu; şi, ştii... ar trebui să-l aduci şi pe Édouard... Poate că nu chiar la banchet, fiindcă pentru banchet trebuie invitaţie, dar imediat după. Reuniunea va avea loc într-un salon de la primul etaj, la Taverna Panteonului. Vor fi acolo principalii redactori ai *Argonauţilor* şi cîţiva dintre cei care vor colabora la *Avangarda.* Primul nostru număr e aproape gata; dar ia spune... de ce nu mi-ai trimis nimic?

– Pentru că nu aveam nimic pregătit, răspunse Bernard, oarecum tăios.

Vocea lui Olivier devine aproape rugătoare:

– Ţi-am trecut numele alături de al meu, în sumar... Mai aşteptăm puţin, dacă e nevoie... Indiferent ce; numai să fie ceva... Într-un anume fel, mi-ai promis.

Lui Bernard îi vine greu să-l supere pe Olivier; dar se hotărăşte:

– Ascultă, bătrîne, e mai bine să-ţi spun pe loc: mi-e teamă că n-o să mă înţeleg cu Passavant.

– Dar ţi-am spus că eu conduc revista! Mi-a dat mînă liberă.

– Şi în al doilea rînd, tocmai asta îmi displace, să-ţi dau indiferent ce, numai să fie. Nu vreau să scriu „indiferent ce".

– Spuneam „indiferent" tocmai pentru că ştiam că orice ai scrie tu va fi ceva bun... şi că nu va fi niciodată „indiferent ce".

Nu ştie ce să spună. Se bîlbîie. Dacă nu-şi mai simte prietenul alături de el, această revistă încetează să-l mai intereseze. Era atît de frumos visul de a debuta împreună!

– Şi-apoi, bătrîne, dacă încep să-mi dau foarte bine seama ce anume nu vreau să fac, încă nu ştiu prea limpede ce voi face. Nici măcar nu ştiu dacă voi scrie.

Olivier e consternat de această declaraţie. Dar Bernard reia:

– Nimic din ceea ce aş putea scrie cu uşurinţă nu mă ispiteşte. Şi pentru că frazele îmi ies bine, am oroare de frazele care ies bine. Nu fiindcă îmi place dificultatea în sine; dar consider că, într-adevăr, scriitorii de astăzi nu se prea omoară cu firea. Ca să scriu un roman nu cunosc încă destul viaţa altora; şi chiar eu însumi n-am trăit încă destul. Versurile mă plictisesc: alexandrinul e tocit pînă la urzeală. Singurul poet care mă satisface astăzi este Rimbaud.

– E tocmai ce spuneam şi eu în manifest.

– Atunci nu mai e nevoie să repet şi eu. Nu, bătrîne; nu, nu ştiu dacă voi scrie. Uneori, mi se pare că scrisul te împiedică să trăieşti şi că te poţi exprima mult mai bine prin fapte decît prin cuvinte.

– Operele de artă sînt fapte care durează, se hazardă cu teamă Olivier; dar Bernard nu-l asculta.

– De aceea îl admir cel mai mult pe Rimbaud; pentru că a preferat viaţa.

– Pe a sa însă şi-a ratat-o.

– Ce poţi şti tu în privinţa asta?

– Ei! nu, bătrîne...

– Nu poţi să judeci viaţa altora privind din afară. Dar mă rog, să admitem că şi-a ratat-o, a avut parte de ghinion, de mizerie, de boală... Dar aşa cum a fost viaţa lui, eu îl invidiez; da, i-o invidiez, chiar aşa, cu sfîrşitul ei sordid, mai mult decît pe cea...

Bernard nu-şi termină fraza; voia să-l numească pe un contemporan ilustru şi şovăia între prea multe nume. Ridică din umeri şi continuă:

– Simt nedesluşit în mine aspiraţii extraordinare, un fel de valuri de adîncime, mişcări, impulsuri de neînţeles şi pe care nici nu vreau să le înţeleg, pe care nu vreau nici măcar să le observ, de teamă că astfel le-aş putea împiedica să se mai producă. Nu e multă vreme de cînd mă analizam neîncetat. Aveam obiceiul de a vorbi tot timpul despre mine. Acum, chiar dacă aş vrea, nu mai pot. Mania asta a încetat brusc, fără ca măcar să-mi fi dat seama cum şi cînd. Cred că acest monolog, acest „dialog interior", cum spunea profesorul nostru, comporta un fel de dedublare de care am încetat să mai fiu capabil, în ziua cînd am început să iubesc pe altcineva decît propria persoană şi mai mult decît pe mine.

– Te referi la Laura, spuse Olivier. Aşadar, o iubeşti şi acum la fel de mult?

– Nu, spuse Bernard; din ce în ce mai mult. Cred că acesta e specificul iubirii: nu poate rămîne aceeaşi; e forţată să crească, altfel riscă să se stingă; şi printr-asta se deosebeşte de prietenie.

– Totuşi, şi dragostea poate să slăbească, spuse Olivier cu tristeţe.

– Cred că prietenia nu e nemărginită ca iubirea.

– Spune-mi... te superi dacă te întreb ceva?

– Vei vedea.

– Dar aş vrea să nu te superi.

– M-aş supăra mult mai mult dacă ai ţine întrebările numai pentru tine.

– Aş vrea să ştiu dacă pe Laura... o doreşti.

Bernard deveni dintr-odată foarte grav:

– Numai pentru că eşti tu... începu el. Ei bine, bătrîne, în mine se petrece un lucru ciudat, adică de cînd am cunoscut-o, nu mai am deloc dorinţă. Eu, care înainte vreme îţi aminteşti cum mă înflăcăram deodată pentru douăzeci de femei pe care le întîlneam pe stradă (şi tocmai din această pricină nu mă puteam hotărî pentru nici una), acum cred că nu mai pot şi n-o să mai fiu niciodată sensibil la nici o altă

formă de frumuseţe decît a ei; că nu voi mai putea iubi altă frunte, alte buze sau alte priviri decît pe ale ei. Dar nu am pentru ea decît veneraţie şi orice gînd carnal mi se pare un sacrilegiu cînd sînt alături de ea. Cred că nu mă cunoşteam bine şi că sînt, prin natura mea, foarte cast. Graţie Laurei, instinctele mele s-au sublimat. Simt în mine o mare energie nefolosită. Aş vrea s-o pun în slujba ei. Îl invidiez pe călugărul al cărui orgoliu se încovoaie sub povara canoanelor; pe cel căruia i se spune: „Mă bizui pe tine“. Îl invidiez pe soldatul... Dar de fapt nu, nu invidiez pe nimeni, dar mă chinuie răzvrătirile mele interioare, pe care năzuiesc să le disciplinez. E ca şi cum aş fi plin de vapori, care pot să ţîşnească şuierînd (asta e poezia), să acţioneze pistoane, să pună în mişcare roţi; sau chiar să provoace explozia maşinii. Ştii prin ce gest mi se pare uneori că m-aş putea exprima mai bine? Prin... Oh! ştiu foarte bine că nu mă voi sinucide; dar îl înţeleg perfect pe Dimitri Karamazov, cînd îl întreabă pe fratele său dacă înţelege că te poţi omorî din entuziasm, dintr-un simplu exces de viaţă... – printr-o explozie.

Întreaga sa fiinţă emana o extraordinară strălucire. Cît se exprima de bine! Olivier îl contempla cuprins de un fel de extaz:

– Şi eu, şopti el temător, înţeleg că te poţi sinucide; dar numai după ce ai gustat o bucurie atît de mare, încît toată viaţa care-i urmează pălеşte; o asemenea bucurie încît să poţi spune: Ajunge, sînt mulţumit, niciodată eu nu...

Dar Bernard nu-l asculta. Tăcu. La ce bun să vorbeşti în gol. Cerul lui se întunecă din nou. Bernard îşi scoase ceasul din buzunar:

– E timpul să plec. Ziceai deci că astă-seară... la ce oră?

– Oh! cred că pe la zece e foarte bine. Vii?

– Da; voi încerca să-l aduc şi pe Édouard. Dar ştii că nu-l iubeşte prea mult pe Passavant; iar reuniunile literare îl dau gata. Ar veni numai să te revadă. Ia spune: ne putem întîlni după ce termin cu latina?

Olivier nu răspunse imediat. Se gîndea cu disperare că îi promisese lui Passavant să fie şi el la orele patru la tipografia unde urma să se imprime *Avangarda*.

– Aş fi vrut, dar sînt ocupat.

Îşi ascunse disperarea; şi Bernard răspunse:

– Atîta pagubă.

Şi cu acestea cei doi prieteni se despărţiră.

Olivier nu-i spusese nimic lui Bernard din toate cîte şi le promisese să i le spună. Se temea că a fost dezagreabil. Îi era silă de el

însuşi. De dimineaţă era atît de încîntat de sine, şi acum mergea cu capul în pămînt. Prietenia lui Passavant, de care la început era atît de mîndru, îl stînjenea; căci simţea apăsînd asupra ei dezaprobarea lui Bernard. Diseară, la banchet, dacă îşi va întîlni prietenul de faţă cu toţi, n-o să poată sta de vorbă. Banchetul acela nu putea fi plăcut decît dacă, în prealabil, ar fi redevenit prietenii de mai înainte. Şi ce idee nesăbuită a avut, împins de vanitate, de a-l invita şi pe unchiul Édouard! Fiind alături de Passavant, înconjurat de confraţi mai vîrstnici, de viitori colaboratori ai *Avangardei*, va trebui să facă paradă de situaţia lui. Édouard avea să-l judece şi mai greşit; să-l judece definitiv greşit, fără îndoială... Dacă măcar l-ar putea vedea înainte de banchet; s-ar arunca de gîtul lui; ar plînge, poate; i-ar povesti totul despre el însuşi... Pînă la patru mai e timp. Repede, un taxi. Îi dă şoferului adresa. Ajunge în faţa uşii, simţind că inima îi bate cu furie: sună... Édouard a plecat.

Sărmanul Olivier! În loc să se ascundă de părinţi, de ce nu se duce pur şi simplu acasă? L-ar fi găsit pe Édouard împreună cu mama sa.

VI

Jurnalul lui Édouard

„Romancierii ne dezamăgesc atunci cînd urmăresc dezvoltarea unui individ fără să ţină seama de constrîngerile mediului înconjurător. Pădurea modelează arborele! Fiecăruia îi lasă doar o palmă de loc! Şi cîţi lăstari nu se atrofiază! Fiecare îşi întinde crengile pe unde poate. Ramura mistică, de cele mai multe ori, îşi datorează existenţa sufocării. Nu poate scăpa decît crescînd în sus. Nu înţeleg cum face Pauline ca să nu-i crească ramura mistică, şi nici ce constrîngeri mai aşteaptă. Am avut cu ea o discuţie mult mai intimă ca pînă acum. Nu bănuiam, mărturisesc, că sub o aparenţă de fericire ascunde atîtea decepţii şi atîta resemnare. Recunosc însă că ar fi trebuit să aibă un suflet foarte vulgar, ca să nu fie dezamăgită de Molinier. Convorbirea mea de alaltăieri cu el mi-a îngăduit să-i măsor limitele. Cum de s-a căsătorit Pauline

cu un asemenea om?... Vai, carenţa cea mai lamentabilă, aceea a caracterului, este ascunsă şi nu apare decît cu timpul.

Pauline îşi dă toată silinţa să acopere toate defectele şi slăbiciunile lui Oscar, să le ascundă faţă de toţi; şi mai cu seamă faţă de copii. Se străduieşte să le arate acestora că au toate motivele să-şi stimeze părintele, ceea ce e destul de greu; dar reuşeşte atît de bine, încît chiar şi eu m-am lăsat păcălit. Vorbeşte de soţul ei fără dispreţ, doar cu un zîmbet de indulgenţă care spune multe. Îl deplînge că nu mai are autoritate asupra copiilor; şi cum mi-am exprimat regretul că Olivier e prieten cu Passavant, am înţeles că, dacă ar fi depins numai de ea, călătoria în Corsica n-ar fi avut loc.

– Eu n-am aprobat această plecare, mi-a spus ea, şi la drept vorbind, acest domn Passavant nu-mi place deloc. Dar, cum să spun? Cînd văd că nu pot împiedica ceva, prefer să fiu de acord de bunăvoie. El, Oscar, totdeauna cedează; cedează şi faţă de mine. Dar cînd cred că e de datoria mea să mă opun anumitor proiecte ale copiilor, să mă împotrivesc, să le ţin piept, n-am din partea lui nici un ajutor. S-a amestecat şi Vincent în povestea asta. Şi din clipa aceea cum m-aş mai fi putut opune proiectelor lui Olivier, fără riscul de a-l face să-şi piardă încrederea în mine? Fiindcă ţin în primul rînd la această încredere.

Cîrpea nişte şosete vechi; din acelea, îmi spuneam, cu care Olivier nu se mai mulţumeşte. Se opri, pentru a băga aţa în ac, apoi reluă pe un ton mai coborît, parcă mai sincer şi mai trist:

– Încrederea lui... Măcar dacă aş fi sigură că mai are încredere în mine! Dar nu, cred că şi-a pierdut-o...

Am încercat să protestez, fără convingere, iar ea a zîmbit. Şi-a întrerupt lucrul şi a continuat:

– Uite, de pildă: ştiu că e la Paris. L-a întîlnit Georges în dimineaţa asta; a spus-o întîmplător şi eu m-am făcut că nu-l aud, fiindcă nu-mi place să-l văd pîrîndu-şi fratele. Dar, mă rog, ştiu: Olivier se ascunde de mine. Cînd ne vom revedea se va simţi obligat să mă mintă, iar eu mă voi preface că-l cred, aşa cum mă fac că-l cred şi pe tată-său de fiecare dată cînd se ascunde de mine.

– O face pentru că nu vrea să te necăjească.

– În felul ăsta mă necăjeşte mult mai mult. Nu sînt intolerantă. Există nenumărate mici greşeli pe care le tolerez şi le trec cu vederea.

– De cine vorbeşti acum?

– Oh! şi de tată, şi de copii.

– Dar făcîndu-te că nu le vezi, îi minţi şi tu pe ei.

– Şi ce-ai vrea să fac? Ajunge că nu mă plîng; însă nu pot să şi aprob! Vezi, îmi spun că mai devreme sau mai tîrziu îţi pierzi influenţa şi că nici cea mai mare dragoste nu mai ajută la nimic. Ba dimpotrivă! Devine jenantă, stînjenitoare. Mi se întîmplă chiar să-mi ascund această dragoste.

– Acum vorbeşti de copii.

– Nu numai de ei. Adică vrei să spui că nu-l mai pot iubi pe Oscar? Uneori îmi vine şi mie să cred acest lucru; dar tot eu îmi spun că nu-l iubesc de teamă să nu sufăr prea mult. Şi... da, probabil, ai dreptate: dacă e vorba de Olivier, prefer să sufăr.

– Şi Vincent?

– Acum cîţiva ani tot ceea ce spun despre Olivier aş fi zis despre el.

– Sărmana mea prietenă... în curînd vei spune acelaşi lucru despre Georges.

– Dar încetul cu încetul te resemnezi. Nu ceri totuşi prea mult de la viaţă. Şi înveţi să ceri şi mai puţin... tot mai puţin. Apoi adăugă aproape şoptind: – Şi de la tine, tot mai mult.

– Cu asemenea idei aproape că ai ajuns o creştină, am reluat eu, zîmbind la rîndul meu.

– Aşa îmi spun şi eu uneori. Numai că nu ajunge să le ai pentru a fi creştin.

– La fel cum nu ajunge să fii creştin pentru a le avea.

– M-am gîndit adeseori, îmi permit să ţi-o spun, că în locul tatălui lor ai fi putut să stai tu de vorbă cu copiii.

– Vincent e departe.

– Pentru el e prea tîrziu. Dar mă gîndeam la Olivier. Cu tine aş fi dorit eu să plece.

La aceste cuvinte, care dintr-odată îmi îngăduiau să-mi imaginez ce-ar fi fost dacă n-aş fi acceptat cu atîta nesăbuinţă întîmplarea, m-a cuprins o emoţie îngrozitoare şi la început n-am ştiut ce să mai spun; apoi, fiindcă simţeam că am lacrimi în ochi şi dorind să-mi justific întru cîtva tulburarea:

– Şi pentru el, am spus oftînd, mi-e teamă că e prea tîrziu.

Atunci Pauline îmi luă mîna:

– Cît de bun eşti! strigă ea.

Jenat că o vedeam înşelîndu-se în privinţa mea şi neputînd să-i spun că greşeşte, am încercat să abat discuţia de la un subiect care mă punea în prea mare încurcătură:

– Ce face Georges? am întrebat.

– Mă îngrijorează mai mult decît m-au îngrijorat vreodată ceilalţi doi, reluă ea. Nu pot să spun că n-o scot la capăt cu el, pentru că nu mi-a arătat niciodată încredere şi n-a fost deloc ascultător.

Şovăi cîteva clipe. Fără îndoială că i-a venit foarte greu să spună cele ce urmează.

– În vara asta s-a petrecut un lucru grav, reluă ea în cele din urmă; un fapt care mi-e destul de penibil să-l povestesc, în privinţa căruia, de altminteri, am unele îndoieli... A dispărut o bancnotă de o sută de franci din dulapul în care obişnuiam să-mi păstrez banii. De teamă să nu bănuiesc pe cineva pe nedrept, n-am vrut să acuz pe nimeni; camerista care ne servea la hotel era o foarte tînără fată, care-mi părea cinstită. Am spus faţă de Georges că am pierdut aceşti bani; fiindcă îţi mărturisesc că pe el îl bănuiam. N-a dat nici un semn de tulburare, n-a roşit... Mi-a fost ruşine de bănuielile mele; am vrut să mă conving că nu mă înşelasem; am refăcut socotelile. Dar vai, nu exista nici un dubiu: lipseau o sută de franci. Am tot şovăit să-l întreb, şi pînă la urmă am renunţat. M-a reţinut teama de a-l vedea adăugînd la furt o minciună. Am greşit?... Da, acum îmi reproşez că n-am fost mai stăruitoare; poate-mi era totodată teamă că va trebui să fiu prea severă; sau că nu voi putea fi destul de aspră. Şi din nou m-am făcut că nu ştiu nimic, dar cu multă strîngere de inimă, crede-mă! Lăsasem timpul să treacă şi îmi spuneam că de-acum ar putea fi prea tîrziu, iar pedeapsa ar fi prea îndepărtată de fapta săvîrşită. Şi cum să-l pedepsesc? N-am făcut nimic; îmi fac reproşuri din pricina asta... dar ce-aş fi putut face?

Mă gîndisem să-l trimit în Anglia; chiar voiam să-ţi cer un sfat în privinţa asta, dar nu ştiam unde eşti... În schimb, nu i-am ascuns suferinţa şi îngrijorarea mea, şi cred că n-a rămas nepăsător, fiindcă ştii că are inimă bună. Contez mai mult pe reproşurile pe care şi le-ar fi putut face singur, admiţînd că într-adevăr el era făptaşul, decît pe mustrările mele. Sînt sigură că nu va mai repeta o asemenea faptă. Acolo era împreună cu un coleg foarte bogat care, fără îndoială, îl incita să cheltuiască mult. Indiscutabil că am lăsat dulapul deschis... Şi încă o dată spun, nu sînt sigură că a fost el. Prin hotel se vîntură multă lume...

O admiram cu cîtă ingeniozitate scotea în evidenţă circumstanţele care puteau să-i disculpe copilul.

– Eu aş fi dorit să fi pus banii la loc, de unde i-a luat, am spus.

– Mi-am spus şi eu acelaşi lucru. Dar cum n-a făcut-o, am căutat să văd într-asta o dovadă a nevinovăţiei lui. Mi-am spus, de asemenea, că poate nu îndrăznea să-i mai pună la loc.

– Ai vorbit despre asta cu tată-său?

Ezită cîteva clipe:

– Nu, spuse în cele din urmă. Prefer să nu ştie nimic.

I s-a părut, desigur, că aude un zgomot în camera vecină; se duse să se asigure că nu e nimeni, apoi, aşezîndu-se iarăşi alături de mine:

– Oscar mi-a spus că zilele trecute aţi luat masa împreună. Ţi-a adus atîtea elogii, încît îmi vine să cred că mai tot timpul ai tăcut şi l-ai lăsat pe el să vorbească. (Zîmbi cu tristeţe spunînd aceste cuvinte.) Dacă ţi-a făcut confidenţe, nu te întreb nimic... deşi despre viaţa lui privată ştiu mai multe decît îşi închipuie el... Dar de cînd m-am întors, nu înţeleg ce are. Se poartă atît de blînd, aş zice chiar atît de umil... încît mă simt oarecum jenată. De parcă i-ar fi teamă de mine. Dar n-are dreptate. De multă vreme sînt la curent cu relaţiile lui... ştiu şi cu cine. El crede că habar n-am şi ia precauţii nemaipomenite ca să mi le ascundă; numai că aceste precauţii sînt atît de evidente, încît, în loc să-l acopere, îl dau de gol. De fiecare dată cînd e pe picior de plecare şi afişează un aer preocupat, contrariat, îngrijorat, ştiu că se duce la amanta lui. Îmi vine să-i spun: «Dar, dragă prietene, eu nu te opresc; ţi-e teamă că sînt geloasă?» Dacă aş fi în stare, aş şi rîde. Singura mea frică e să nu bage copiii ceva de seamă; pentru că el e foarte distrat şi foarte stîngaci! Uneori, fără ca el să bănuiască, mă văd silită să-l ajut, de parcă m-aş preta şi eu la jocul lui. Aproape am ajuns să mă amuz, vorbesc serios; inventez pentru el diferite scuze; îi pun la loc în buzunarul pardesiului scrisorile pe care el le pierde.

– Tocmai asta e, i-am spus; se teme că i-ai găsit scrisorile.

– El ţi-a spus?

– Din pricina asta e atît de speriat.

– Crezi că încerc să le citesc?

O anume mîndrie jignită o făcu să se ridice în picioare. A trebuit să adaug:

– Nu e vorba de cele care s-ar fi putut rătăci din nebăgare de seamă; ci de scrisorile puse de el într-un sertar şi pe care zicea că nu le mai găseşte. Crede că le-ai luat tu.

La aceste vorbe o văzui pe Pauline pălind şi îngrozitoarea ei bănuială puse dintr-odată stăpînire şi pe mine. Regretam că am vorbit, dar era prea tîrziu. Privi în gol şi murmură:

– Bine-ar fi fost dacă le luam eu!

Părea zdrobită:

– Ce să fac? repetă; ce să fac? Apoi, ridicînd din nou privirea spre mine: N-ai putea să-i vorbeşti tu?

Deşi evitase ca şi mine să pronunţe numele lui Georges, era evident că la el se gîndea.

– Voi încerca. Mă mai gîndesc, i-am spus. Şi, în timp ce mă însoţea în anticameră:

– Nu-i spune nimic lui Oscar, te rog! Să mă bănuiască în continuare tot pe mine; şi să creadă ce-o crede... E mai bine aşa. Mai vino pe la mine!“

VII

Între timp, Olivier, dezolat că nu l-a găsit pe unchiul Édouard şi neputînd suporta singurătatea, se gîndi să-şi îndrepte spre Armand inima-i dornică de prietenie. Se duse la pensionul Vedel.

Armand îl primi în camera sa, la care se ajungea pe o scară de serviciu. Era o încăpere strîmtă, a cărei fereastră se deschidea spre o curte interioară, unde dădeau, de asemenea, ferestrele closetelor şi ale bucătăriilor din imobilul vecin. Un reflector de tablă ondulată culegea lumina de sus şi o proiecta, palidă. Odaia era neaerisită; stăruia în ea un miros greu.

– Dar te obişnuieşti, spunea Armand. Îţi dai seama că părinţii mei au rezervat camerele cele mai bune pentru cei care plătesc. E normal. Pe cea în care am stat anul trecut am cedat-o unui viconte: fratele ilustrului tău prieten Passavant. Princiară; dar poate fi supravegheată din odaia lui Rachel. Avem aici o grămadă de camere; nici una însă nu e independentă. Aşa că sărmana Sarah, care s-a întors azi-dimineaţă din Anglia, ca să se instaleze în noul ei hogeac, e silită să treacă prin camera părinţilor (ceea ce n-o încîntă) sau prin a mea care, iniţial, la drept vorbind, a fost un cabinet de toaletă sau o debara. Aici însă am cel puţin avantajul că pot intra şi ieşi cînd vreau, fără să fiu spionat de nimeni.

O prefer pe asta celor de la mansardă, unde stau servitorii. La drept vorbind, sînt destul de mulţumit că stau prost; tata ar numi asta: gustul maceraţiei şi ţi-ar explica doar că ceea ce este chinuitor pentru trup pregăteşte mîntuirea sufletului. De altminteri, n-a fost niciodată pe-aici. Îţi dai seama că are treburi mult mai importante decît să se ocupe de apartamentul fiului său. E un tip uluitor, tatăl ăsta al meu. Ştie pe de rost o grămadă de fraze consolatoare pentru principalele evenimente ale vieţii. E foarte mişto să-l asculţi. Păcat că n-are vreme să stea la taclale... Aaaa, te uiţi la galeria mea de tablouri; dimineaţa se văd mai bine. Asta-i o stampă de-a unui ucenic al lui Paolo Uccello; pentru uzul veteranilor. Într-un admirabil efort de sinteză, artistul concentrează într-un singur cal toate relele prin care Providenţa purifică sufletul cabalin; remarci, desigur, spiritualitatea privirii... Ăsta e un tablou simbolic al vîrstelor vieţii, de la leagăn pînă la mormînt. Ca desen, nu e prea grozav, dar intuiţia face toate paralele. Iar mai departe vei admira fotografia unei curtezane de Tizian, pe care am pus-o deasupra patului meu, ca să-mi dea idei lubrice. Uşa aceea dă în camera lui Sarah.

Aspectul aproape sordid al încăperii îl impresiona pe Olivier în mod dureros; patul era răvăşit, iar pe masa de toaletă ligheanul rămăsese plin cu apă murdară.

– Da, mă gospodăresc singur, spuse Armand, ca răspuns la privirea lui îngrijorată. Aici, vezi şi tu, e masa mea de lucru. Habar n-ai ce forţă de inspiraţie are atmosfera acestei camere:

„Atmosfera scumpei mele cocioabe...“

Ei îi datorez ideea ultimului meu poem: *Vasul nocturn.*

Olivier venise cu intenţia de a vorbi cu Armand şi de a obţine de la el o colaborare; acum nu mai îndrăznea. Dar Armand aduse el însuşi vorba despre asta:

– *Vasul nocturn;* ce zici? E un titlu foarte frumos... Cu acest epigraf din Baudelaire:

„Să fii un vas funebru ce-aşteaptă nişte lacrimi?“

Reiau în el comparaţia antică (dar totdeauna proaspătă) a olarului creator, care modelează fiecare fiinţă umană ca pe un vas destinat să conţină nu se ştie ce. Iar eu mă compar pe mine însumi, într-un elan liric, cu sus-numitul vas; idee care, precum îţi spuneam, mi-a venit cît se poate de firesc, respirînd mirosurile acestei camere. Sînt încîntat mai cu seamă de începutul poeziei:

„La patruzeci de ani ajuns, şi de n-ai încă trînji...“

Iniţial, ca să-i liniştesc pe cititori, am scris: „Cincizeci de ani de-ai împlinit...“ numai că ratam aliteraţia. Cît despre „trînji“, e indiscutabil cel mai frumos cuvînt din limba franceză... chiar abstracţie făcînd de semnificaţia lui, adăugă el cu un rînjet.

Olivier tăcea cu inima strînsă. Armand reluă:

– Inutil să-ţi mai spun că vasul de noapte este deosebit de flatat cînd primeşte vizita unui vas plin cu mirodenii, cum eşti tu.

– Şi altceva decît asta n-ai mai scris? întrebă, în cele din urmă, disperat, Olivier.

– Voiam să propun al meu *Vas nocturn* glorioasei tale reviste, dar după tonul cu care ai spus: „asta“ văd că nu prea are mari şanse să-ţi placă. Într-un asemenea caz, poetul are totdeauna posibilitatea să argumenteze: „Nu scriu ca să placă“ şi să se convingă totuşi că a ouat o capodoperă. Eu însă nu-ţi ascund că aflu poemul meu execrabil. Şi, de fapt, nici n-am scris decît primul vers. Iar cînd spun „scris“, e doar un fel de a vorbi, deoarece l-am fabricat pe loc în onoarea ta... Nu, da' chiar te gîndeai serios să publici ceva de mine? Doreai colaborarea mea? Vasăzică, nu mă socoteai incapabil de a scrie ceva ca lumea? Ai remarcat pe fruntea mea pală stigmatul revelator al geniului? Ştiu că aici e prea întuneric, încît să te poţi privi în oglindă; dacă mă contemplu totuşi, precum Narcis, nu văd decît o moacă de ratat. La urma urmelor, s-ar putea ca asta să nu fie decît efectul luminii înşelătoare... Nu, nu, dragul meu Olivier, în vara asta n-am scris nimic şi, dacă te bazai pe mine pentru revista ta, poţi să-ţi pui pofta-n cui. Dar destul am tot vorbit despre mine... Ia zi, cum a fost în Corsica? Ţi-a plăcut călătoria? Ţi-a priit? Te-ai odihnit bine şi tu după atîta trudă? Te-ai...

Olivier nu mai rezistă:

– Mai taci odată, bătrîne; termină cu glumele! Nu le găsesc deloc amuzante...

– Nici eu! strigă Armand. Nici gînd, dragul meu! Nu sînt chiar atît de tîmpit. Am încă destulă inteligenţă pentru a-mi da seama că nu spun decît idioţenii.

– Aşadar, nu vrei să discutăm serios?

– Vom discuta serios, pentru că pe tine te prinde genul serios. Sora mea Rachel o să orbească. În ultima vreme, a început să vadă din ce în ce mai rău. De doi ani nu mai poate citi decît cu ochelari. La început, am crezut că-i de ajuns să schimbe lentilele. Dar asta n-ajută la nimic. La rugămintea mea, a fost să consulte un specialist.

Îţi dai seama că-i vorba de două lucruri foarte deosebite: pe de o parte o defectuoasă acomodare a cristalinului, care se remediază cu lentile. Dar chiar după ce ochelarii apropie sau îndepărtează imaginea vizuală, ea impresionează insuficient retina, iar la creier nu se mai transmite decît această imagine confuză. Sînt clar? Tu aproape că n-o cunoşti pe Rachel; şi, prin urmare, n-ai să crezi că vreau să te înduioşez în legătură cu soarta ei. Şi-atunci, de ce-ţi povestesc toate astea?... Deoarece, gîndindu-mă la cazul ei, mi-am dat seama că ideile, la fel ca şi imaginile, pot ajunge în creier mai mult sau mai puţin exacte. Un spirit obtuz nu primeşte decît apercepţii confuze; dar, tocmai din această pricină, nu înţelege că e obtuz. Nu va începe să sufere de prostia lui decît dacă va avea conştiinţa acestei prostii; dar, ca să aibă această conştiinţă, ar trebui să devină inteligent. Or, închipuie-ţi o clipă un asemenea monstru: un imbecil suficient de inteligent ca să-şi dea seama că e prost.

– Bine, dar n-ar mai fi un imbecil!

– Ba da, dragul meu, crede-mă! Ştiu foarte bine, pentru că acest imbecil sînt chiar eu.

Olivier ridică din umeri. Armand continuă:

– Un imbecil veritabil n-are conştiinţa unei idei care ar putea fi deasupra ideii sale. Eu am conştiinţa acestui „deasupra“. Şi totuşi, sînt un imbecil fiindcă ştiu că nu voi putea ajunge niciodată la acel „deasupra...“

– Dar, dragă prietene, spuse Olivier într-un elan de simpatie, noi toţi sîntem astfel alcătuiţi, încît putem totdeauna fi mai buni, şi cred că inteligenţa cea mai strălucită este tocmai aceea care suferă mai mult din pricina limitelor sale.

Armand respinse mîna pe care Olivier i-o pusese afectuos pe braţ.

– Alţii au sentimentul a ceea ce au, spuse el. Eu n-am decît sentimentul lipsurilor mele. Lipsă de bani, lipsă de putere, lipsă de inteligenţă. Sînt mereu în deficit; şi aşa voi rămîne mereu.

Se apropie de masa de toaletă, muie o perie de cap în apa murdară din lighean şi-şi lipi cu ea părul de frunte. Era hidos.

– Ţi-am spus că n-am scris nimic; totuşi în ultimele zile mi-a venit ideea unui tratat pe care l-aş fi numit: tratatul neputinţei. Dar fireşte că sînt neputincios să-l scriu. Aş fi spus... Dar te plictisesc.

– Nici vorbă, mă plictiseai cînd făceai glume; acum mă interesezi mult mai mult.

– Aş fi căutat, investigînd natura, punctul limită sub care nu mai există nimic. Un exemplu, ca să înţelegi mai bine. Ziarele au scris despre muncitorul acela care s-a electrocutat. Lucra neatent cu nişte fire electrice; voltajul nu era prea mare; se pare însă că omul era transpirat. Se crede, aşadar, că moartea i se datora stratului de umezeală, care a permis curentului să pătrundă în corp. Dacă ar fi fost mai uscat, accidentul nu s-ar fi produs. Dar adunînd sudoarea picătură cu picătură... Încă o picătură, şi gata.

– Nu văd legătura, spuse Olivier.

– Da, pentru că exemplul e prost ales. Totdeauna aleg prost exemplele. Iată un altul: şase naufragiaţi sînt adunaţi de o barcă, după ce au rătăcit zece zile pe marea înfuriată. Trei mor, doi sînt salvaţi. Al şaselea era leşinat. Se mai spera că ar putea fi readus la viaţă. Organismul lui atinsese punctul limită.

– Da, înţeleg, spuse Olivier; cu o oră mai devreme ar fi putut scăpa.

– O oră, vorbeşti de o oră! Eu caut să găsesc clipa, clipa extremă: Încă se mai poate... Încă se mai poate... Încă se mai poate. Nu se mai poate! Spiritul meu se plimbă pe această muchie îngustă. Mă străduiesc să trasez în fiecare situaţie linia aceea de demarcaţie dintre fiinţă şi nefiinţă. Limita de rezistenţă... Să luăm, de exemplu, ceea ce tatăl meu ar numi: ispita. Încă rezişti; coarda e întinsă pînă la punctul de rupere şi diavolul trage de ea... Un fleac în plus şi coarda plesneşte: eşti damnat. Acum înţelegi? Un fleac mai puţin: nefiinţa. Dumnezeu n-ar fi creat lumea. N-ar fi fost nimic... „Faţa lumii s-ar fi schimbat“, spune Pascal. Dar mie nu-mi ajunge să gîndesc: „Dacă nasul Cleopatrei ar fi fost mai scurt“. Eu insist. Întreb: mai scurt... cu cît? Căci, la urma urmelor, putea să fie cu o idee mai scurt, nu-i aşa?... Treptat, treptat, apoi un salt brusc... „Natura non fecit saltus“, auzi ce glumă! În ceea ce mă priveşte, eu sînt ca beduinul care străbate deşertul şi urmează să moară de sete. Ating exact punctul acela, înţelegi tu, în care o picătură de apă l-ar mai putea salva... sau o lacrimă...

Vorbea cu o voce gîtuită care căpătase un accent patetic, ce-l surprindea şi-l tulbura pe Olivier. Reluă mai încet, aproape cu duioşie:

– Îţi aminteşti: „Am vărsat lacrima aceea pentru tine...“

Desigur, Olivier îşi amintea fraza lui Pascal; chiar era jenat de faptul că prietenul său n-o citase exact. Şi nu se putu abţine să nu rectifice: „Am vărsat picătura aceea de sînge...“

Exaltarea lui Armand se potoli pe loc. Ridică din umeri:

– Ce putem face? Unii vor fi priviţi în chip necruţător... Înţelegi acum ce înseamnă să te simţi tot timpul „la limită“? Totdeauna îmi va lipsi un punct.

Începu iarăşi să rîdă. Olivier gîndea că rîde de teamă să nu plîngă. Ar fi vrut să vorbească şi el, să-i spună lui Armand cît îl tulburau cuvintele lui şi angoasa pe care o simţea sub ironia aceea exasperantă. Dar se apropia ora întîlnirii cu Passavant. Îşi scoase ceasul:

– Trebuie să te părăsesc, spuse. Eşti liber diseară?

– De ce?

– Ca să ne întîlnim la *Taverna Panteonului. Argonauţii* dau un banchet. La urma urmelor, ai putea veni. Vor fi acolo o grămadă de tipi mai mult sau mai puţin celebri şi cam beţi. Bernard Profitendieu mi-a promis că va veni şi el. Ar putea să fie amuzant.

– Nu sînt bărbierit, spuse Armand morocănos. Şi-apoi, ce să caut eu printre celebrităţi? Dar ştii ce? Întreab-o pe Sarah, care s-a întors din Anglia chiar azi-dimineaţă. Sînt sigur că ar amuza-o. Vrei s-o invit eu în numele tău? Bernard ar putea-o conduce.

– E în ordine, bătrîne, spuse Olivier.

VIII

Aşadar, Bernard şi Édouard conveniseră că, după ce vor fi luat cina împreună, vor merge s-o ia pe Sarah cu puţin înainte de orele zece. Înştiinţată de Armand, ea acceptase bucuroasă propunerea. Spre nouă şi jumătate, se retrăsese în cameră, însoţită de mama sa. Pentru a ajunge în odaie se trecea prin camera părinţilor; dar o altă uşă, considerată blocată, dădea din camera lui Sarah în cea a lui Armand, care, pe de altă parte, după cum am mai spus, avea ieşire pe o scară de serviciu.

De faţă cu mama sa, Sarah simulă că se pregăteşte de culcare şi o rugă s-o lase să doarmă; dar, de îndată ce a rămas singură, se aşează în faţa măsuţei de toaletă, ca să-şi împrospăteze fardul de pe buze şi obraji. Măsuţa de toaletă masca uşa blocată şi nu era chiar atît de grea, încît Sarah să n-o poată muta din loc fără zgomot. Deschise uşa secretă.

Se temea că ar putea să-şi întîlnească fratele, de ale cărui vorbe batjocoritoare îi era frică. E adevărat că Armand o ajuta în escapadele ei cele mai îndrăzneţe; s-ar fi zis că-i făcea plăcere s-o ajute, dar numai dintr-un fel de indulgenţă provizorie şi numai pentru ca pe urmă s-o judece cu şi mai mare asprime; astfel încît Sarah avea uneori impresia că gesturile lui de bunăvoinţă erau, de fapt, făcute cu scopul de a-şi arăta severitatea.

Camera lui Armand era goală. Sarah se aşează pe un taburet şi, aşteptînd, se gîndea. Dintr-un fel de protest preventiv, cultiva în sinea ei un uşor dispreţ faţă de virtuţile domestice. Constrîngerile familiei îi menţineau energia într-o stare de încordare, îi exacerbau instinctul de revoltă. În timpul şederii sale în Anglia, prinsese un curaj extraordinar. La fel ca tînăra englezoaică, Miss Aberdeen, care stătea în pensionul lor, era şi ea hotărîtă să-şi cîştige libertatea, să treacă peste toate opreliştile, să-şi îngăduie orice îndrăzneală. Se simţea gata să înfrunte dispreţul şi dezaprobarea tuturor, să sfideze pe toată lumea. Încă din timpul vacanţei, atunci cînd se întîlnise cu Olivier, reuşise să-şi învingă reţinerea-i firească şi multe din sfiiciunile înnăscute. Exemplul celor două surori o lămuriseră pe deplin; considera că pioasa resemnare a lui Rachel nu e decît o înşelătorie; în căsătoria Laurei vedea doar un lugubru tîrg, care în cele din urmă ducea la sclavie. Considera că bagajul de cunoştinţe pe care-l căpătase la şcoală şi tot ce mai învăţase singură o predispuneau foarte puţin la ceea ce ea numea: devoţiunea conjugală. Nu vedea prin ce anume cel cu care s-ar căsători i-ar putea fi superior. Nu-şi luase şi ea examenele, la fel ca un bărbat? Nu avea şi ea, în legătură cu orice subiect, părerile şi ideile proprii? Mai cu seamă în privinţa egalităţii dintre sexe; şi i se părea că în felul de a se comporta în viaţă şi, prin urmare, în materie de afaceri sau, la nevoie, şi de politică, femeia dă adesea dovadă de mai mult bun simţ decît numeroşi bărbaţi...

Paşi pe scară. Ascultă cu atenţie, apoi deschise încet uşa. Culoarul nu era luminat. Cu greu se putea distinge ceva în întuneric.

– Domnişoara Sarah Vedel? şopti Bernard.

Ea îl luă de braţ cu multă dezinvoltură.

– Édouard ne aşteaptă la colţul străzii, într-o maşină. A preferat să nu coboare, ca nu cumva să-i întîlnească pe părinţii dumitale. Dacă m-ar fi văzut pe mine, n-ar fi avut nici o importanţă, fiindcă ştii, locuiesc aici.

Bernard avusese grijă să lase poarta de la intrare întredeschisă, ca să nu atragă atenţia portarului. Cîteva clipe mai tîrziu, automobilul îi

lăsa pe toţi trei în faţă la *Taverna Panteonului*. În timp ce Édouard îi plătea şoferului, auziră bătînd de orele zece.

Banchetul se terminase. Masa fusese strînsă, dar mai rămăseseră ceştile de cafea, sticle şi pahare. Toată lumea fuma; atmosfera devenise de nerespirat. Doamna Brousse, soţia directorului *Argonauţilor,* ceru să se aerisească sala. Vocea ei stridentă acoperi zgomotul conversaţiei. Se deschise o fereastră. Dar la insistenţa lui Justinien, care voia să ţină un discurs, fu închisă aproape imediat, „pentru acustică". Ridicîndu-se în picioare, lovea în pahar cu o linguriţă, însă fără să reuşească să reţină atenţia celorlalţi. Directorul *Argonauţilor,* căruia i se spunea Preşedintele des Brousses, interveni, reuşi în cele din urmă să facă puţină linişte, şi vocea lui Justinien se răspîndi în valuri copioase de plictis. Banalitatea gîndirii lui se ascundea sub un torent de imagini. Se exprima cu o emfază care ţinea loc de spirit şi reuşea să-i servească fiecăruia cîte un compliment confuz. La prima pauză, în timp ce Édouard, Bernard şi Sarah intrau, izbucniră aplauze de complezenţă; unii îşi prelungeau aplauzele, cu intenţii ironice, fără îndoială, şi poate cu speranţa că vor pune capăt discursului; dar zadarnic: Justinien continuă; nimic nu-i putea descuraja elocvenţa. În momentul acela îl acoperea cu florile retoricii sale pe contele de Passavant. Vorbi de *Bara fixă* ca de o nouă *Iliadă*. Se bău în sănătatea lui Passavant. Édouard nu avea pahar, cum de altfel nu avea nici Bernard, nici Sarah, aşa că nu fură obligaţi să ciocnească.

Discursul lui Justinien se încheie cu urări la adresa noii reviste şi cu vreo cîteva complimente pentru viitorul ei director, „tînărul şi talentatul Molinier, îndrăgit de Muze, a cărui frunte nobilă şi pură nu va aştepta multă vreme laurii".

Olivier stătuse aproape de uşa de la intrare pentru a-şi putea întîmpina prietenii la sosire. Complimentele exagerate ale lui Justinien îl stînjeneau în modul cel mai vădit; dar nu avea cum să evite ovaţia care urmă discursului.

Cei trei proaspăt sosiţi cinaseră prea frugal pentru a se simţi la unison cu ceilalţi. În acest fel de reuniuni întîrziaţii îşi explică fie greşit, fie prea bine starea de excitare a celorlalţi. Ei judecă, deşi nu e cazul să judece, şi exercită, poate chiar involuntar, o critică necruţătoare. Cam în această situaţie erau Édouard şi Bernard. În ceea ce-o privea pe Sarah, căuta să afle cît mai multe despre acest mediu în care, pentru ea, totul era nou, şi n-avea altă preocupare decît să ţină pasul cu toţi ceilalţi.

Bernard nu cunoştea pe nimeni. Olivier, care îl luase de braţ, voi să-l prezinte lui Passavant şi lui des Brousses. El refuză, dar între timp Passavant forţă situaţia şi, înaintînd spre el, îi întinse mîna pe care, din decenţă, Bernard n-o putea refuza:

– Aud vorbindu-se despre dumneata de atîta vreme, încît am impresia că te şi cunosc.

– Şi eu la fel, spuse Bernard pe un asemenea ton, încît amabilitatea lui Passavant dispăru cu desăvîrşire. Şi imediat se îndreptă spre Édouard.

Deşi călătorea foarte mult, şi chiar la Paris fiind trăia foarte retras, Édouard îi cunoştea pe mulţi dintre cei de faţă şi nu se simţea deloc stingher. Nu era prea iubit, dar era stimat de confraţi şi accepta să fie socotit înfumurat, deşi nu era decît distant. Îi plăcea mai mult să asculte decît să vorbească.

– Nepotul dumitale m-a făcut să sper că vei veni, începu Passavant cu o voce scăzută, aproape în şoaptă. Şi mă bucuram, pentru că tocmai...

Privirea ironică a lui Édouard tăie restul frazei. Obişnuit să-şi subjuge interlocutorii şi să placă, Passavant simţea nevoia, pentru a putea străluci, să aibă în faţa lui o oglindă complezentă. Îşi redobîndi totuşi siguranţa de sine, nefăcînd parte dintre cei care-şi pierd pentru multă vreme prezenţa de spirit şi se lasă luaţi prin surprindere. Şi dacă Édouard nu intra de bunăvoie în acest joc, avea el cu ce să-l înfunde.

– Voiam să te intreb... reluă el, continuîndu-şi parcă gîndul: Mai ai veşti de la celălalt nepot al dumitale, prietenul meu Vincent? Căci mai cu seamă de el mă simţeam foarte legat.

– Nu, răspunse sec Édouard.

Acest „nu“ îl descumpăni din nou pe Passavant, care nu prea ştia dacă trebuie să-l ia ca o dezminţire provocatoare sau pur şi simplu ca un răspuns la întrebarea sa. Tulburarea lui nu dură decît o clipă; şi cu inocenţă, Édouard îl scoase din încurcătură, adăugînd aproape imediat:

– Am aflat doar, de la tatăl său, că se află într-o călătorie cu prinţul de Monaco.

– Într-adevăr, am cerut unei prietene să-l prezinte prinţului. M-am bucurat că pot inventa această diversiune, pentru a-i abate gîndurile de la nefericita lui aventură cu acea doamnă Douviers... pe care o cunoşti, din cîte mi-a spus Olivier. Şi din pricina căreia risca să-şi strice viaţa.

Passavant ştia de minune să fie dispreţuitor, arogant, condescendent; dar acum se mulţumea cu primul pot cîştigat şi era satisfăcut

că îl poate ţine pe Édouard la respect. Acesta căuta o replică usturătoare. Ciudat, dar era total lipsit de prezenţă de spirit. Din această cauză, fără îndoială, nu-i plăcea să iasă în lume: nu reuşea niciodată să fie sclipitor. Şi acum sprîncenele i se încruntară. Passavant avea fler; simţea imediat cînd cineva voia să-i spună lucruri dezagreabile şi ştia să le pareze. Aşa că, în aceeaşi clipă, şi schimbînd brusc tonul:

– Dar cine-i această delicioasă copilă care te însoţeşte? întrebă el zîmbind.

– Este, spuse Édouard, domnişoara Sarah Vedel; e chiar sora doamnei Douviers, prietena mea.

În lipsă de altceva mai bun, încerca să dea acestor cuvinte: „prietena mea“ un ascuţiş de o intonaţie cît mai tăioasă; vorbele lui însă nu-şi atinseră ţinta, iar Passavant, fără să le ia în seamă, spuse:

– Ai fi atît de amabil să mă prezinţi?

Spusese aceste ultime cuvinte, ca şi fraza precedentă, destul de tare, ca Sarah să le poată auzi; şi cum aceasta se întoarse spre ei, Édouard nu avu cum să se eschiveze:

– Sarah, contele de Passavant aspiră la onoarea de a te cunoaşte, spuse el cu un zîmbet forţat.

Passavant ceruse să li se aducă trei pahare curate în care turnă Kummel. Toţi patru băură în sănătatea lui Olivier. Sticla era aproape goală şi, cum Sarah era foarte mirată de cristalele care rămăseseră la fund, Passavant se strădui să scoată cîteva, folosindu-se de un pai. O arătare ciudată, cu faţa tăvălită parcă prin făină, cu ochi de smoală, cu părul lipit de cap, de parcă ar fi fost o calotă de muşama, se apropie, şi rumegînd cu un vizibil efort fiecare silabă:

– N-o să reuşeşti. Dă-mi mie sticla s-o sparg!

Şi luîndu-i-o din mînă, o sfărîmă dintr-o lovitură, izbind-o de pervazul ferestrei, apoi către Sarah, oferindu-i fundul sticlei:

– Cu aceşti mici poliedri ascuţiţi, drăgălaşa domnişoară va reuşi fără nici un efort să-şi perforeze limba.

– Cine-i această paiaţă? îl întrebă ea pe Passavant, care o invitase să ia loc şi se aşezase şi el lîngă ea.

– E Alfred Jarry, care a scris *Ubu rege.* Argonauţii îl consideră genial, pentru că publicul i-a fluierat piesa. Oricum însă, de mult nu s-a mai văzut în teatru ceva atît de neobişnuit.

– Îmi place mult *Ubu rege,* spuse Sarah, şi sînt bucuroasă că l-am întîlnit pe Jarry. Mi s-a spus că e tot timpul beat.

– În seara asta e chiar obligatoriu să fie. L-am văzut bînd, la acest dineu, două pahare mari de absint. Nu pare să fie prea stînjenit din pricina asta. Vrei o ţigară? Trebuie să fumezi tu însuţi, ca să nu fii asfixiat de fumul celorlalţi.

Se aplecă spre ea, oferindu-i foc. Ea ronţăi cîteva cristale:

– Dar nu e decît zahăr candel, spuse, puţin dezamăgită. Speram că va fi ceva foarte tare.

În timp ce discuta cu Passavant, îi zîmbi lui Bernard, care rămăsese lîngă ea. Ochii ei amuzaţi erau neobişnuit de strălucitori. Bernard, care în întuneric nu avusese cum s-o vadă, era acum frapat de asemănarea dintre ea şi Laura. Avea aceeaşi frunte, aceleaşi buze... În trăsături i se deslușea, ce-i drept, o grație mai puțin angelică, iar privirile ei stîrneau în inima lui o tulburare confuză. Puţin stînjenit, se întoarse spre Olivier:

– Prezintă-mă, te rog, prietenului tău Bercail.

Îl mai întîlnise pe Bercail în parcul Luxembourg, dar nu discutase niciodată cu el. Bercail, puţin cam stingher în acest mediu în care Olivier abia îl introdusese şi unde timiditatea sa era pusă la grea încercare, roşea de fiecare dată cînd prietenul său îl prezenta drept unul dintre principalii redactori ai *Avangardei*. Fapt este că acel poem alegoric despre care i-a vorbit lui Olivier la începutul povestirii noastre urma să apară în fruntea noii reviste, imediat după manifest.

– În locul pe care ţi-l rezervasem ţie, îi spunea Olivier lui Bernard. Sînt absolut sigur că îţi va plăcea. E de departe cel mai bun lucru din acest număr. Şi foarte original!

Lui Olivier îi plăcea mai mult să-şi laude prietenii decît să primească el însuşi laude. Văzîndu-l pe Bernard că se apropie, Bercail se ridicase; ţinea ceaşca de cafea în mînă cu atîta stîngăcie, încît de emoţie vărsă jumătate din ea pe jiletcă. În clipa aceea se auzi foarte aproape de el vocea mecanică a lui Jarry:

– Micuţul Bercail se va otrăvi, pentru că i-am turnat otravă în ceaşcă.

Jarry făcea haz de timiditatea lui Bercail şi se distra, căutînd să-l pună în situaţii neplăcute. Dar Bercail nu se temea de Jarry. Ridică din umeri şi-şi termină liniştit cafeaua.

– Dar ăsta cine-i? întrebă Bernard.

– Cum! Nu-l cunoşti pe autorul lui *Ubu rege?*

– Imposibil! E Jarry? Credeam că-i un chelner.

– Oh! nici chiar aşa, spuse Olivier, vexat oarecum, căci se mîndrea cu oamenii celebri pe care îi cunoştea. Uită-te mai bine la el! Nu găseşti că e un om extraordinar?

– Face tot ce-i stă în putinţă ca să pară extraordinar, spuse Bernard, care nu aprecia decît comportarea firească, dar avea totuşi multă consideraţie pentru *Ubu.*

Îmbrăcat cu un tradiţional Gugusse de hipodrom, Jarry, prin întregul său fel de a fi, era excesiv de afectat; mai cu seamă în maniera lui de a vorbi, pe care mai mulţi Argonauţi se străduiau cu mare zel să o imite, accentuînd unele silabe, inventînd cuvinte bizare sau stîlcind în chip ciudat altele; dar numai Jarry reuşea să aibă acea voce fără timbru, fără căldură, fără inflexiuni, fără relief.

– Dacă l-ai cunoaşte, te asigur că l-ai găsi fermecător, reluă Olivier.

– Prefer să nu-l cunosc. Are un aer feroce.

– Aşa vrea el să pară. Passavant crede că, în fond, e o fire foarte blîndă. Numai că în seara asta a băut enorm; şi nici o picătură de apă, te rog să mă crezi; nici măcar vin; nimic altceva decît absint şi băuturi tari. Passavant se teme să nu înceapă iar cu excentricităţile lui.

Numele lui Passavant mereu îi revenea, involuntar, pe buze şi cu cît se străduia să-l evite, cu atît revenea mai insistent.

Exasperat că e atît de puţin stăpîn pe sine şi hăituit parcă de el însuşi, schimbă subiectul:

– Ar trebui să discuţi puţin cu Dhurmer. Teamă mi-e că mă urăşte de moarte pentru că i-am suflat postul de director al *Avangardei;* dar n-am nici o vină; n-am avut ce face, a trebuit să-l accept. Încearcă să-l faci să înţeleagă şi să-l mai potoleşti. Pass... Mi s-a spus că e foarte pornit împotriva mea.

Se poticnise iar, dar de data asta n-a mai căzut.

– Sper că şi-a luat manuscrisul înapoi. Nu-mi place ce scrie, spuse Bercail; apoi, întorcîndu-se spre Profitendieu: – Dar dumneavoastră, domnule, credeam că... – Oh! vă rog nu-mi spuneţi „domnule...“ Ştiu foarte bine că port un nume supărător şi ridicol... Dacă voi scrie, îmi voi lua un pseudonim.

– Dar de ce nu ne-aţi dat nimic?

– Pentru că nu aveam nimic gata.

Olivier, lăsîndu-şi prietenii să discute, se îndreptă spre Édouard:

– Ai fost foarte drăguţ că ai venit. Eram nerăbdător să te văd. Numai că aş fi preferat să te văd oriunde altundeva decît aici...

În după-amiaza asta te-am căutat. Ţi s-a spus? Am fost dezolat că nu te-am găsit şi dacă aş fi ştiut unde te-aş putea întîlni...

Era bucuros că se poate exprima cu atîta uşurinţă, amintindu-şi de vremurile cînd, de faţă cu Édouard, tulburarea îl amuţea. Dar, din păcate, această uşurinţă era datorată banalităţii vorbelor lui şi libaţiilor. Lucru de care Édouard îşi dădea seama cu multă tristeţe.

– I-am făcut o vizită mamei dumitale.

– Am aflat cînd m-am întors acasă, spuse Olivier consternat că Édouard îi vorbea cu dumneata. Se gîndea chiar să i-o spună.

– Şi de-acum înainte vei trăi în acest mediu? îl întrebă Édouard privindu-l în ochi.

– Oh! nici o grijă! N-am de gînd să mă schimb.

– Eşti chiar atît de sigur?

Întrebarea fusese pusă pe un ton foarte grav, drăgăstos, frăţesc... Olivier simţi că siguranţa i se clatină.

– Socoteşti că relaţiile mele cu aceşti oameni constituie o greşeală?

– Cu vreo cîţiva dintre ei poate că nu; dar în privinţa altora nu încape discuţie.

Olivier luă acest plural drept un singular. Crezu că Édouard îl vizează în mod deosebit pe Passavant şi, în aceeaşi clipă, cerul din sinea lui fu brăzdat de un fulger orbitor şi dureros, ce răzbătea prin norii care de dimineaţă se îndesiseră ameninţător în inima lui. Îl iubea pe Bernard, îl iubea pe Édouard atît de mult, încît nu era în stare să suporte gîndul că ei nu-l preţuiesc. Cînd era cu Édouard, ieşea la iveală ceea ce era mai bun în el. În preajma lui Passavant, ceea ce era mai rău; acum recunoştea acest lucru; dar nu l-a recunoscut oare totdeauna? Orbirea lui faţă de Passavant nu fusese voită? Recunoştinţa lui faţă de tot ceea ce contele făcuse pentru el se transforma acum în ranchiună. Îl renega cu disperare. Iar ceea ce văzu în momentele acelea îl făcu să-l urască.

Passavant, aplecat peste Sarah, îi prinsese mijlocul cu braţul şi se arăta din ce în ce mai stăruitor. Pus în gardă de zvonurile care se răspîndiseră în privinţa relaţiilor lui cu Olivier, căuta acum să arunce praf în ochii lumii. Şi ca să atragă şi mai mult atenţia asupra lui, se hotărî s-o ia pe Sarah pe genunchi. Sarah pînă atunci nu se prea apărase, dar privirea ei căuta ochii lui Bernard şi, cînd îi întîlni, surîse de parc-ar fi vrut să spună:

– Uită-te şi tu cît de departe se poate merge cu mine.

Passavant însă se temea că se cam grăbeşte. Îi lipsea experienţa.

– Dacă măcar aş reuşi să-i mai dau de băut, m-aş hazarda mai mult, îşi spunea el, întinzînd mîna care-i rămăsese liberă spre o sticlă de curaçao.

Olivier, care îl observa, i-o luă înainte şi apucă sticla numai pentru a nu i-o lăsa lui Passavant; dar imediat i se păru că va găsi în băutură un pic de curaj; curajul care simţea că-l părăseşte tocmai cînd avea nevoie de el pentru a-i spune lui Édouard, vărsîndu-şi toată durerea:

– N-ar fi depins decît de dumneata.

Olivier îşi umplu paharul şi îl goli dintr-o înghiţitură. În aceeaşi clipă îl auzi pe Jarry, care trecea de la un grup la altul, mormăind pe cînd se strecura prin spatele lui Bercail:

– Şi-acum o să-l *oborîm* pe micuţul Bercail.

Acesta se întoarse brusc:

– Repetă cu voce tare ce-ai spus!

Jarry, între timp, se şi îndepărtase de el. Făcu mai întîi ocolul mesei, apoi repetă cu o voce stridentă:

– Şi-acum o să-l *oborîm* pe micuţul Bercail; apoi scoase din buzunar un pistol cu care Argonauţii îl văzuseră deseori jucîndu-se, şi ochi.

Jarry îşi făcuse o reputaţie de bun trăgător. Se auziră proteste. Nu se ştia dacă în halul acela de beţie s-ar fi mulţumit să se prefacă doar că trage. Dar micuţul Bercail voi să arate că nu se teme şi, urcîndu-se pe un scaun, cu mîinile la spate, luă o atitudine napoleoniană. Era puţin ridicol, şi chiar se auziră nişte rîsete, acoperite imediat de aplauze.

Passavant îi spuse lui Sarah în mare grabă:

– S-ar putea să se termine urît. E beat mort. Ascundeţi-vă sub masă!

Des Brousses încercă să-l reţină pe Jarry, dar acesta se desprinse şi se urcă la rîndul lui pe un scaun (iar Bernard văzu atunci că e încălţat cu escarpeni de bal). Faţă în faţă cu Bercail, întinse braţul ca să ochească.

– Stingeţi lumina! Stingeţi lumina! strigă des Brousses. Édouard, care rămăsese mai lîngă uşă, răsuci comutatorul.

Sarah se ridicase, urmînd îndemnul lui Passavant; şi, de îndată ce se făcu întuneric, se lipi de Bernard pentru a-l atrage şi pe el sub masă, împreună cu ea.

Jarry trase. Pistolul fusese încărcat cu gloanţe oarbe. Se auzi totuşi un strigăt de durere; era Justinien, care primise toată fultuiala în ochi.

Şi cînd se aprinse lumina, Bercail stîrni admiraţia celorlalţi, stînd tot pe scaun, în aceeaşi poziţie, nemişcat, poate puţin mai palid.

Între timp, prezidenta făcu o criză de nervi. Toată lumea sări s-o ajute:

– E o idioţenie să le provoci oamenilor asemenea emoţii!

Fiindcă pe masă nu se găsea nici o carafă cu apă, Jarry, coborît de pe piedestalul său, muie în alcool o batistă, vrînd să-i fricţioneze tîmplele, în chip de scuză.

Bernard nu rămase sub masă decît o clipă; exact atît cît să simtă buzele arzătoare ale lui Sarah strivindu-se voluptos de ale sale. Olivier îi urmase; din prietenie, din gelozie... Beţia stîrnea în el acel sentiment îngrozitor, pe care şi-l cunoştea atît de bine, că e lăsat la o parte. Cînd ieşi la rîndul său de sub masă, se simţi puţin ameţit. Atunci îl auzi pe Dhurmer strigînd:

– Ia uitaţi-vă la Molinier! E poltron ca o femeie.

Ceea ce întrecea măsura. Fără să-şi dea prea bine seama ce face, Olivier se avîntă cu mîna ridicată spre Dhurmer. Avea senzaţia că se mişcă în vis. Dhurmer eschivă lovitura. Şi tot ca într-un vis, mîna lui Olivier nu întîlni decît golul.

Se produsese mare zarvă şi, în timp ce unii se aflau în treabă prin preajma prezidentei, care continua să gesticuleze şi chelălăia ascuţit, alţii îl înconjurau pe Dhurmer care striga: „Nu m-a atins! Nu m-a atins!...“ sau alţii pe Olivier care, cu obrajii ca para focului, se pregătea să se avînte din nou şi era greu de potolit.

Atins sau nu, Dhurmer trebuia să se considere pălmuit; asta încerca Justinien să-l facă să înţeleagă, în timp ce-şi oblojea ochiul. Era o chestiune de demnitate. Dar lui Dhurmer îi păsa prea puţin de lecţiile de demnitate ale lui Justinien. Şi repeta cu încăpăţînare:

– Nu m-a atins... Nu m-a atins...

– Mai lasă-l în pace! spuse des Brousses. Nu poţi forţa oamenii să se bată fără voia lor.

Olivier declara totuşi, sus şi tare, că dacă Dhurmer nu era satisfăcut, era gata să-l mai pălmuiască; şi hotărît să-l provoace pe celălalt la duel, le ceru lui Bernard şi lui Bercail să binevoiască a-i fi martori. Nici unul din ei nu se pricepea la aşa-zisele afaceri „de onoare“; dar Olivier nu îndrăznea să se adreseze lui Édouard. Cravata i se desfăcuse, părul îi cădea în laţe pe fruntea asudată; un tremur convulsiv îi scutura mîinile.

Édouard îl luă de braţ:

– Vino să te speli cu puţină apă rece pe faţă! Tu nu vezi că te porţi ca un nebun?

Îl trase spre toaletă.

De îndată ce ieşi din sală, Olivier îşi dădu seama cît era de beat. Cînd simţise mîna lui Édouard punîndu-se pe braţul lui, avusese senzaţia că leşină şi se lăsase condus, fără să opună nici o rezistenţă. Din ceea ce-i spusese Édouard nu reţinuse decît tutuiala. Aşa cum un

mare nor de furtună se sparge în ploaie, i se părea că inima lui se va revărsa pe dată într-un potop de lacrimi. Un prosop ud, pe care Édouard i-l puse pe frunte, îl făcu să se dezmeticească. Ce se întîmplase? Îşi amintea vag că se purtase ca un copil, ca o brută... Se simţea ridicol, abject... Atunci, cutremurat de disperare şi de dragoste, se îndreptă spre Édouard şi, lipindu-se de el, hohoti:

– Ia-mă de aici!

Édouard era şi el extrem de emoţionat:

– Vrei să mergi acasă? întrebă el.

– Părinţii mei nu ştiu că m-am întors.

Pe cînd traversau cafeneaua spre ieşire, Olivier îi spuse că avea de scris o scrisoare.

– Dacă o pun la cutie acum, va ajunge mîine la prima oră.

Aşezat la o masă din cafenea, scrise:

„Dragul meu Georges,

Da, eu îţi scriu, pentru a-ţi cere un mic serviciu. Fără îndoială că nu afli nici o noutate cînd îţi spun că sînt la Paris, fiindcă sînt sigur că m-ai zărit azi-dimineaţă lîngă Sorbona. Am stat la contele de Passavant (notă aici adresa); lucrurile mele sînt încă la el. Din motive care mi-ar lua prea mult timp, ca să ţi le explic şi care pe tine nici nu te-ar interesa, prefer să nu mă mai întorc la el. Numai pe tine te pot ruga să-mi aduci sus-numitele lucruri. Îmi vei face, nu-i aşa, acest serviciu; pentru care mă voi revanşa. În primul rînd cufărul, care e încuiat. Cît despre lucrurile care se află prin cameră, le vei pune tu însuţi în valiza mea şi le vei aduce pe toate la unchiul Édouard. Îţi voi plăti taxiul. Din fericire, mîine e duminică; aşa că vei putea să te apuci de treabă de îndată ce primeşti biletul meu. Pot conta pe tine, nu-i aşa?

Fratele tău mai mare,

Olivier

P.S. Te ştiu descurcăreţ şi nu mă îndoiesc că vei duce treaba la bun sfîrşit. Atît numai vreau să-ţi mai spun: dacă vei avea de-a face direct cu Passavant, fii cît se poate de rece cu el. Pe mîine dimineaţă.“

Cei care nu auziseră vorbele injurioase ale lui Dhurmer nu-şi puteau prea bine explica neaşteptata agresiune a lui Olivier. Li se părea că şi-a pierdut capul. Dacă ar fi ştiut să-şi păstreze sîngele rece, Bernard l-ar fi aprobat; Dhurmer nu-i plăcea; dar recunoştea că

Olivier a acţionat ca un nebun şi părea că numai el e vinovat de toate. Bernard suferea auzind cît de sever e judecat. Se apropie de Bercail şi-şi dădură întîlnire pentru a doua zi. Oricît de absurdă putea fi această afacere, pentru ei important era să fie amîndoi corecţi. Conveniră să meargă la clientul lor la orele nouă.

De îndată ce prietenii săi plecară, Bernard nu mai avu nici un motiv şi nici poftă să mai rămînă. O căută din priviri pe Sarah şi în inimă simţi un fel de turbare, văzînd-o aşezată pe genunchii lui Passavant. Amîndoi păreau beţi; totuşi Sarah se ridică, văzîndu-l pe Bernard că se apropie:

– Să plecăm, îi zise ea luîndu-l de braţ.

Pretinse că vrea să meargă acasă pe jos. Distanţa nu era mare şi făcură drumul fără să-şi spună un cuvînt. La pension toate luminile erau stinse. Temîndu-se să nu atragă atenţia, merseră bîjbîind pînă ajunseră la scara de serviciu, apoi aprinseră cîteva chibrituri. Armand veghea. Cînd îi auzi urcînd, ieşi pe palier cu o lampă în mînă.

– Ia tu lampa asta, îi spuse lui Bernard (se tutuiau din ziua precedentă). Luminează-i drumul lui Sarah; în camera ei nu e lumînare... Şi dă-mi chibriturile tale ca s-o aprind pe a mea.

Bernard o însoţi pe Sarah în cea de-a doua cameră. Dar abia intrară că Armand, aplecîndu-se spre ei, din spate, suflă în lampă şi le-o stinse, apoi, zeflemitor:

– Noapte bună, le spuse. Dar fiţi atenţi să nu faceţi găligie. Alături dorm părinţii.

Apoi, dîndu-se repede înapoi, ieşi, închise uşa şi trase zăvorul.

IX

Armand s-a întins pe pat îmbrăcat. Ştie că nu va putea dormi. Aşteaptă să se facă ziuă. Meditează. Ascultă. Casa se odihneşte; în oraş, în întreaga natură, nici un zgomot.

De îndată ce o lumină slabă, răzbătînd din cerul îngust în camera lui prin fereastra din acoperiş, îi permite să distingă din nou hidoşenia odăii, se ridică. Se duce la uşa pe care o zăvorîse în ajun pe întuneric: o întredeschide uşurel...

Draperiile din camera lui Sarah nu sînt închise. Zorii înălbesc geamul. Armand înaintează spre patul în care dorm sora sa şi Bernard. Un cearşaf le acoperă pe jumătate membrele înlănţuite. Cît sînt de frumoşi! Armand îi contemplă îndelung. Ar vrea să fie somnul lor, sărutul lor. La început zîmbeşte, apoi, printre cuverturile aruncate vraişte la picioarele patului, îngenunchează. La ce zei se roagă astfel, cu mîinile împreunate? E cuprins de o nespusă emoţie. Buzele îi tremură... Zăreşte sub pernă o batistă pătată de sînge; se ridică, o ia strîngînd-o în pumn şi, hohotind, îşi lipeşte buzele de mica pată de culoarea chihlimbarului.

Dar în prag se întoarce. Vrea să-l trezească pe Bernard. Acesta ar trebui să se întoarcă în camera sa înainte ca cineva din pension să se fi trezit. La zgomotul uşor pe care îl face Armand, Bernard deschide ochii. Armand o ia la fugă lăsînd uşa deschisă. Pleacă deci din cameră, coboară pe scară; se va ascunde unde va nimeri; prezenţa lui l-ar putea stînjeni pe Bernard; nu vrea să dea ochii cu el.

De la o fereastră din sala de studiu, cîteva clipe mai tîrziu, îl va vedea trecînd, furişîndu-se pe lîngă ziduri ca un hoţ...

Bernard n-a dormit prea mult. Dar a gustat în noaptea aceasta o uitare mai odihnitoare decît somnul; exaltare şi nimicire în acelaşi timp a fiinţei sale. Se strecoară într-o zi nouă, necunoscut sieşi, răzvrătit, uşor, nou, liniştit şi fremătînd ca un zeu. A lăsat-o pe Sarah dormind; s-a desprins pe furiş din braţele ei. Dar cum? Fără încă un sărut, fără o ultimă privire, fără o supremă îmbrăţişare drăgăstoasă? A părăsit-o astfel pentru că e un insensibil? Nu ştiu. Nici el nu ştie. Îşi dă silinţa să nu se gîndească, jenat că trebuie să încorporeze această noapte fără precedent în antecedentele existenţei sale. Nu; e vorba de un apendice, de o anexă care nu-şi găseşte loc în corpul cărţii – carte în care povestea vieţii lui va continua, nu-i aşa, va fi reluată, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

A urcat în camera pe care o împarte cu micuţul Boris. Acesta doarme adînc. E un copil! Bernard îşi răvăşeşte patul, boţeşte aşternutul ca să se creadă că a dormit aici. Se spală îndelung. Dar, la vederea lui Boris, gîndurile i se întorc la Saas-Fée. Îşi aminteşte de ce-i spusese Laura atunci: „Nu pot accepta de la dumneata decît devoţiunea pe care mi-o oferi. Celelalte vor avea exigenţele lor, care vor trebui să-şi găsească împlinirea altundeva“. Această frază îl revoltase. I se părea că o aude şi acum. Nu se mai gîndise la ea, dar în această dimineaţă memoria lui era extrem de limpede şi de activă. Creierul îi funcţiona fără voia lui cu o nemaipomenită vioiciune. Bernard înlătură imaginea Laurei, voi să înăbuşe aceste amintiri; şi ca să nu se mai gîndească la ele, ia un manual şi se înverşunează să citească pentru examen. Dar în odaia asta te sufoci. Coboară să lucreze în grădină. Ar vrea să iasă în stradă, să

meargă, să alerge, să se avînte în larg, să respire. Pîndeşte poarta; şi de îndată ce portarul o deschide, evadează.

Cu cartea la el, se duce în parcul Luxembourg şi se aşază pe o bancă. Gîndurile i se deapănă mătăsoase, dar fragile; dacă trage prea tare, firul se rupe. De îndată ce vrea să înveţe, între carte şi el se plimbă amintiri indiscrete; şi nu amintirile clipelor de mare bucurie, ci micile detalii stranii şi meschine, de care amorul propriu se agaţă; se agaţă şi se simte umilit. De acum înainte nu va mai fi atît de novice.

Pe la orele nouă se ridică şi se duce să-l ia pe Bercail. Amîndoi se vor duce la Édouard.

Édouard locuia în Passy, la ultimul etaj al unui imobil. Odaia lui dădea spre o spaţioasă cameră de lucru. Cînd în zori, Olivier se trezise, Édouard, la început, nu şi-a făcut griji.

– Mă duc să mă odihnesc puţin pe divan, spusese Olivier. Şi cum Édouard se temea să nu răcească, i-a spus lui Olivier să ia cu el şi nişte pleduri. Ceva mai tîrziu, se trezise şi Édouard. Fără îndoială că adormise fără să-şi dea seama, căci acum se mira că se făcuse ziuă de-a binelea. Voia să vadă cum a dormit Olivier; voia să-l vadă; şi poate că un presentiment nedesluşit îl îndemna...

Camera de lucru era goală. Pledurile rămăseseră la picioarele divanului nedesfăcute. Un miros îngrozitor de gaz îi atrase atenţia. Din camera de lucru se intra într-o mică încăpere care servea ca baie. Indiscutabil că de acolo venea mirosul; şi într-acolo alergă; dar la început nu reuşi să deschidă uşa; ceva o bloca: era corpul lui Olivier, prăbuşit pe marginea căzii, dezbrăcat, îngheţat, livid şi năclăit îngrozitor de propria vomă.

Édouard închise imediat robinetul de gaz de la cazanul de baie. Ce se întîmplase? Accident? Congestie?... Greu de crezut. Cada era goală. Luă muribundul în braţe şi-l duse în camera de alături, îl întinse pe covor, în faţa ferestrei larg deschise. În genunchi, aplecat cu multă duioşie peste el, căuta să-i audă respiraţia. Olivier încă mai răsufla, dar slab... Atunci Édouard, disperat, se strădui să reanimeze puţinul acela de viaţă, care era pe cale să se stingă; îi ridică ritmic braţele fără vlagă, îi apăsă coastele, îi fricţionă toracele, încercă tot ce-şi amintea el că trebuie făcut în caz de asfixie, dezolat că nu le poate face pe toate în acelaşi timp. Olivier stătea cu ochii închişi. Cu degetele, Édouard îi ridică pleoapele, care căzură la loc peste o privire fără viaţă. Inima îi bătea, totuşi. Căută zadarnic săruri sau nişte coniac. Puse apă la încălzit, îi ridică bustul şi capul. Apoi culcă trupul inert pe divan şi-l acoperi cu pledurile. Ar fi vrut să cheme un medic, dar nu îndrăznea

să-l lase singur pe Olivier. În fiecare dimineaţă venea o servitoare, pentru a face curăţenie; dar sosi abia pe la orele nouă. De cum intră, o trimise să aducă un doctor din cartier; apoi o chemă imediat înapoi, temîndu-se că ulterior s-ar putea deschide o anchetă.

Între timp, Olivier îşi revenea încet în simţiri. Édouard se aşezase la căpătîiul lui, lîngă divan. Privea faţa aceea întunecată şi nu reuşea să-i afle taina. De ce? De ce? Poţi să te laşi împins de nesăbuinţă seara, cînd eşti beat; dar hotărîrile din zori se iau din imboldul virtuţii. Renunţă să mai caute vreo explicaţie, aşteptînd clipa cînd Olivier va putea, în sfîrşit, să vorbească. De acum înainte nu-l va mai părăsi. Îi luă o mînă între mîinile sale, şi în această atingere îşi concentră toate întrebările, toate gîndurile, întreaga lui viaţă. În cele din urmă, i se păru că mîna lui Olivier răspunde foarte slab la strînsoarea mîinilor lui... Atunci se aplecă şi sărută fruntea aceea brăzdată de o imensă şi misterioasă durere.

Auzi soneria. Se ridică pentru a deschide. Erau Bernard şi Lucien Bercail. Édouard îi reţinu în vestibul şi îi înştiinţă de cele întîmplate; apoi, luîndu-l pe Bernard de-o parte, îl întrebă dacă Olivier mai leşinase şi înainte sau mai avusese astfel de crize... Deodată, Bernard îşi aminti de conversaţia lor din ajun, şi mai cu seamă de anumite cuvinte rostite de Olivier, cărora abia le dăduse importanţă, dar pe care acum le înţelegea mult mai limpede.

– Adevărul e că tocmai eu i-am vorbit despre sinucidere, îi spuse el lui Édouard. L-am întrebat dacă înţelegea ce înseamnă să te omori din exces de viaţă, pur şi simplu, „din entuziasm“, cum spunea Dimitri Karamazov. Eram foarte absorbit de propriile idei şi nu dădeam importanţă decît vorbelor mele; dar acum îmi amintesc ce mi-a răspuns.

– Şi ce ţi-a răspuns? insistă Édouard, căci Bernard se oprise şi părea că nu vrea să spună mai mult.

– Că înţelegea să te sinucizi, dar numai după ce vei fi atins o asemenea culme de bucurie încît, după aceea, nu mai poţi decît să cobori.

Amîndoi, fără să-şi mai spună nimic, se priviră ochi în ochi. Începeau acum să înţeleagă. În cele din urmă, Édouard rămase cu privirea aţintită în gol; iar Bernard era supărat pe el însuşi pentru că vorbise. Se apropie de Bercail.

– Supărător este faptul, spuse atunci acesta, că s-ar putea crede c-ar fi vrut să se omoare pentru a evita duelul.

Édouard nu se mai gîndea la duel:

– Procedaţi ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, spuse el. Mergeţi la Dhurmer şi spuneţi-i să vă pună în legătură cu martorii lui. Şi cu ei veţi

lămuri lucrurile, dacă această afacere idioată nu se va aranja de la sine. Dhurmer nu s-a arătat deloc dornic să împingă lucrurile prea departe.

– N-o să-i povestim nimic, spuse Lucien, pentru a-i lăsa lui ruşinea de a da înapoi. Căci se va eschiva, sînt sigur de asta.

Bernard întrebă dacă n-ar putea să-l vadă pe Olivier. Dar Édouard voia să fie lăsat să se odihnească în linişte.

Bernard şi Lucien erau tocmai pe picior de plecare, cînd sosi micuţul Georges. Venea de la Passavant, dar nu reuşise să ia lucrurile fratelui său.

– Domnul conte a plecat, i s-a spus. Şi nu ne-a lăsat nici o dispoziţie.

Şi servitorul i-a închis uşa în nas.

O anumită gravitate în tonul lui Édouard şi în comportarea celor-lalţi doi îl nelinişti pe Georges. Simţi că se petrece ceva insolit şi ceru lămuriri. Édouard se simţi obligat să-i povestească totul.

– Dar să nu spui nimic părinţilor tăi.

Georges era încîntat că i se împărtăşeşte un mare secret.

– Ştim să tăcem, spuse. Şi cum nu avea nici o treabă în dimineaţa aceea, se oferi să-i însoţească pe Bernard şi pe Lucien pînă la Dhurmer.

După plecarea celor doi, Édouard o chemă pe slujnică. Alături de camera lui, se afla o odaie pentru oaspeţi pe care el îi ceru s-o pregătească pentru a-l putea instala acolo pe Olivier. Apoi intră fără zgomot în camera de lucru. Olivier se odihnea. Édouard se aşează lîngă el. Luase o carte, dar o aruncă fără s-o mai deschidă şi rămase să-şi vegheze prietenul care dormea.

X

Nimic din ceea ce i se înfăţişează sufletului nu este simplu; iar sufletul nu se înfăţişează niciodată simplu nimănui.

PASCAL

– Cred că ar fi bucuros să te vadă, îi spuse Édouard lui Bernard, a doua zi. M-a întrebat azi-dimineaţă dacă n-ai fost pe-aici ieri. Probabil că ţi-a auzit vocea, deşi eu credeam că e în stare de inconştienţă... Stă cu ochii închişi, dar nu doarme. Nu scoate un cuvînt. Adesea îşi duce mîna la frunte – semn că suferă. De îndată

ce-i spun ceva, se încruntă; dar dacă vreau să plec, mă cheamă şi-mi spune să mă aşez lîngă el... Nu, nu mai e în camera de lucru. L-am instalat în odaia de lîngă camera mea, aşa că acum pot primi vizite fără să-l deranjez.

Intrară la Olivier.

– Am venit să văd ce mai faci, spuse Bernard aproape în şoaptă.

Trăsăturile lui Olivier se înviorară auzind vocea prietenului său. Aproape zîmbi:

– Te aşteptam.

– Plec, dacă te obosesc.

– Rămîi.

Dar spunînd acest cuvînt, Olivier îşi puse un deget pe buze. Cerea să nu i se mai vorbească. Bernard, care urma să se prezinte peste trei zile la probele orale, avea totdeauna cu el unul dintre manualele acelea, în care se concentrează ca un elixir toată amărăciunea materiilor cerute la examen. Se aşează la căpătîiul prietenului său şi se cufundă în lectură. Olivier, cu faţa întoarsă spre perete, părea că doarme. Édouard se retrăsese în camera sa; din cînd în cînd venea pînă în uşa dintre cele două odăi, care rămăsese deschisă. La fiecare două ore îi dădea lui Olivier o cană de lapte, dar numai începînd din această dimineaţă, pentru că în ziua precedentă stomacul bolnavului nu suportase nimic.

Trecu o bună bucată de vreme. Bernard se ridică, vrînd să plece. Olivier se întoarse, îi întinse mîna şi, încercînd să zîmbească:

– Vii şi mîine?

În ultima clipă îl rechemă, îi făcu semn să se aplece, de parcă i-ar fi fost teamă că vocea sa n-ar fi reuşit să se facă auzită, şi, foarte încet:

– Serios, crezi c-am fost un dobitoc?

Apoi, ca pentru a preveni protestul lui Bernard, îşi duse din nou degetul la buze:

– Nu, nu... Mai tîrziu o să vă explic eu.

A doua zi, Édouard primi o scrisoare de la Laura; cînd sosi Bernard, i-o dădu s-o citească:

„Scumpul meu prieten,

Îţi scriu în mare grabă, străduindu-mă să previn o nenorocire absurdă. Mă vei ajuta şi dumneata, sînt sigură, dacă, evident, această scrisoare nu-ţi va ajunge cu întîrziere.

Félix tocmai a plecat spre Paris cu intenţia de a se întîlni cu dumneata. Susţine că va obţine de la dumneata lămuririle pe care eu refuz să i le dau; că va afla prin dumneata numele celui pe care ar vrea să-l provoace la duel. Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă ca să-l opresc, dar hotărîrea lui a rămas de neclintit şi tot ce i-am spus în această privinţă n-a făcut decît să-l înverşuneze şi mai mult. Numai dumneata vei reuşi să-l faci să-şi schimbe părerea. Are încredere în dumneata şi te va asculta, sper. Îţi dai seama că n-a ţinut în viaţa lui în mînă un pistol sau o floretă. Şi nu suport gîndul că şi-ar putea risca viaţa pentru mine; dar, deşi abia îndrăznesc să recunosc, mă tem mai ales de faptul că ar putea deveni ridicol.

De cînd m-am reîntors, Félix se poartă cu mine deosebit de atent, e foarte drăgăstos şi gentil; dar eu nu mă pot preface că ţin la el mai mult decît ţin în realitate. Suferă din pricina asta şi cred că dorinţa de a-mi cîştiga stima şi admiraţia îl îndeamnă la acest demers pe care cred că şi dumneata îl consideri nesăbuit, dar la care el se gîndeşte zi de zi; de la întorcerea mea a devenit ideea lui fixă. Fără îndoială că m-a iertat, dar îl urăşte de moarte pe celălalt.

Te implor să-l primeşti cu aceeaşi afecţiune cu care m-ai primi pe mine; vei da astfel cea mai mişcătoare dovadă de prietenie. Iartă-mă că nu ţi-am scris mai curînd, pentru a-ţi spune încă o dată cît de recunoscătoare îţi sînt pentru grija şi devotamentul cu care m-ai copleşit în timpul şederii mele în Elveţia. Amintirea acelor timpuri îmi încălzeşte inima şi mă ajută să suport viaţa.

Prietena dumitale neliniştită şi mereu încrezătoare,
LAURA“

– Ce aveţi de gînd să faceţi? întrebă Bernard, restituindu-i scrisoarea.

– Ce să fac? răspunse Édouard puţin agasat, nu atît de întrebarea lui Bernard, cît de faptul că şi-o pusese el însuşi. Dacă vine, îl voi primi cît voi putea de bine. Mă voi strădui să-l sfătuiesc, dacă-mi cere părerea; voi încerca să-l conving că n-are altceva mai bun de făcut decît să se potolească. Oameni ca acest sărman Douviers fac o mare greşeală, cînd încearcă să iasă în evidenţă. Crede-mă că ai gîndi la fel ca mine dacă l-ai cunoaşte! Laura e născută pentru rolurile de primă mînă. Fiecare dintre noi îşi asumă o dramă pe măsura sa şi primeşte contingentul său de tragic. Şi ce-am putea face? Drama Laurei este că s-a căsătorit cu un figurant. Şi nu mai e nimic de făcut.

– Iar drama lui Douviers este că s-a căsătorit cu cineva care-i va rămîne mereu superior, orice-ar face, continuă Bernard.

– Orice-ar face el... reluă Édouard ca un ecou – şi orice-ar face Laura. Demn de admiraţie mi se pare însă faptul că, regretîndu-şi greşeala şi din căinţă, Laura vrea să se umilească faţă de el; numai că îndată el se prosternează şi mai adînc în faţa ei; aşa că orice ar face unul sau celălalt, pe el îl coboară, iar pe ea o înalţă.

– Îl deplîng, fără îndoială, spuse Bernard. Dar de ce nu admiteţi că prin această prosternare se înalţă şi el?

– Pentru că e lipsit de lirism, răspunse categoric Édouard.

– Nu înţeleg ce vreţi să spuneţi.

– Adică nu se uită niciodată pe sine în ceea ce simte, aşa că nu încearcă nici o trăire mare. Nu-mi cere să-ţi spun mai mult în privinţa asta! Am ideile mele, care însă nu se lasă măsurate şi nici eu nu prea încerc să le cîntăresc. Paul-Ambroise obişnuieşte să spună că nu acceptă să ţină cont de ceva ce nu poate fi exprimat în cifre; făcînd, după părerea mea, un joc de cuvinte cînd spune „a ţine cont“; căci din „contul acela“, cum s-ar zice, eşti silit să-L omiţi pe Dumnezeu. Şi tocmai într-acolo tinde şi el, şi asta doreşte... Uite: eu cred că numesc lirism starea de spirit a omului care consimte să se lase învins de Dumnezeu.

– Nu e tocmai asta semnificaţia cuvîntului entuziasm?

– Poate şi a cuvîntului inspiraţie. Da, chiar asta vreau să spun. Douviers e un ins incapabil de inspiraţie. Sînt de acord că Paul-Ambroise are dreptate cînd consideră inspiraţia ca deosebit de prejudiciabilă artei; şi cred din toată inima că nu poţi fi artist decît cu o condiţie: să-ţi domini starea lirică; dar, pentru a o putea domina, important este ca mai întîi s-o fi trăit.

– Nu credeţi că starea asta de har divin este inexplicabilă din punct de vedere psihologic prin...

– Mare scofală! îl întrerupse Édouard. Astfel de consideraţii, oricît ar fi de exacte, sînt bune numai ca să-i pună în încurcătură pe proşti. Indiscutabil, nu există nici o trăire mistică fără un corespondent material. Ei, şi? Spiritul, pentru a se manifesta, nu se poate lipsi de materie. De aici şi misterul incarnării.

– Şi dimpotrivă, materia se poate foarte bine lipsi de spirit.

– Ei, despre asta nu ştim nimic, spuse Édouard rîzînd.

Bernard se amuza foarte mult auzindu-l vorbind astfel. De obicei, Édouard era un om închis. Starea de exaltare pe care astăzi nu şi-o ascundea era datorată prezenţei lui Olivier. Bernard îl înţelegea.

– Îmi vorbeşte aşa cum ar voi să-i vorbească lui, gîndea el. Olivier ar trebui să fie secretarul lui. De îndată ce Olivier se va însănătoşi, eu mă voi retrage; locul meu e altundeva.

Se gîndea la toate acestea fără amărăciune, preocupat doar de Sarah, cu care se întîlnise noaptea trecută şi avea să se vadă şi în noaptea asta.

– În schimb, iată că ne-am îndepărtat de Douviers, reluă el rîzînd la rîndul său. Îi veţi spune de Vincent?

– Nu. La ce bun?

– Nu credeţi însă că Douviers se află într-o situaţie de nesuportat atîta vreme cît nu ştie pe cine ar putea bănui?

– Poate că aveţi dreptate. Numai că Laura e aceea care trebuie să-i spună. Eu n-aş putea vorbi fără s-o trădez... De altminteri, nici nu ştiu unde e.

– Vincent?... Passavant ştie, fără îndoială.

Îi întrerupse soneria de la intrare. Doamna Molinier venea să vadă ce mai face fiul ei. Édouard o întîmpină în camera de lucru.

Jurnalul lui Édouard

„Vizita lui Pauline. Eram încurcat fiindcă nu ştiam cum s-o înştiinţez; şi totuşi, nu puteam să-i ascund că fiul ei e bolnav. Am socotit inutil să-i povestesc incomprehensibila tentativă de sinucidere; i-am vorbit doar de o violentă criză de ficat, care într-adevăr a rămas cel mai evident rezultat al acestei întîmplări.

– Sînt liniştită acum ştiind că Olivier e la dumneata. Nici eu nu l-aş putea îngriji mai bine, căci simt că îl iubeşti la fel de mult ca şi mine.

Spunînd aceste ultime cuvinte, m-a privit cu o insistenţă bizară. Am ghicit oare intenţia ce mi s-a părut că o are această privire? Faţă de Pauline mă simţeam cu ceea ce de obicei se numeşte o «conştiinţă încărcată», şi n-am putut decît să bîigui ceva nedesluşit. Trebuie spus că, suprasaturat de emoţii în aceste două zile, nu mai eram stăpîn pe mine; probabil că tulburarea mea a fost foarte evidentă, căci a adăugat:

– Faptul că ai roşit este elocvent... Sărmanul meu prieten, să nu te aştepţi la reproşuri din parte-mi! Ţi le-aş face dacă nu l-ai iubi... Aş putea să-l văd?

Am condus-o în camera lui Olivier; Bernard, auzindu-ne venind, se retrăsese.

– Cît e de frumos! şopti ea aplecîndu-se deasupra patului. Apoi, întorcîndu-se spre mine: – Să-l sărutaţi din partea mea. Mi-e teamă să nu-l trezesc.

Pauline e o femeie extraordinară, fără discuţie. Şi n-o spun numai acum. Dar nu puteam spera că va fi atît de înţelegătoare. Totuşi, mi s-a părut că dincolo de cordialitatea vorbelor şi de o anume jovialitate, în tonul vocii ei disting o oarecare constrîngere (poate şi datorită efortului pe care-l făceam ca să-mi ascund stînjeneala); şi mi-am amintit de o frază dintr-o discuţie anterioară, frază care mi s-a părut a fi dintre cele mai înţelepte, deşi atunci nu eram interesat s-o consider ca atare: «Prefer să-i acord de bunăvoie ceea ce ştiu că nu pot împiedica». Evident, Pauline se străduia să fie plină de bunăvoinţă; şi ca răspuns la gîndurile mele secrete, reluă, cînd am ajuns din nou în camera de lucru:

– Mi-e teamă că te-am scandalizat pentru că nu m-am scandalizat mai adineauri. Există o anume libertate de gîndire asupra căreia bărbaţii ar vrea să păstreze monopolul. Şi totuşi, nu pot să mă prefac cu dumneata că te-aş dezaproba mai mult decît te dezaprob de fapt. Viaţa m-a făcut înţeleaptă. Am înţeles cît de precară e puritatea băieţilor, chiar şi atunci cînd pare că e cît se poate de bine apărată. Mai mult, nu cred că adolescenţii cei mai caşti vor deveni mai tîrziu soţii cei mai buni; nici măcar cei mai fideli, adăugă ea, zîmbind cu tristeţe. În sfîrşit, exemplul tatălui lor m-a făcut să doresc pentru fiii mei alte virtuţi. Dar mă tem în privinţa lor cînd mă gîndesc la desfrîu, sau la anumite legături degradante. Olivier se lasă uşor influenţat. Dumneata ai datoria să-l reţii. Cred că-i vei putea face mult bine. Numai la dumneata ţine...

Astfel de cuvinte mă puneau în mare încurcătură:

– Mă faci mai bun decît sînt în realitate.

E tot ce-am găsit de spus, în chipul cel mai banal şi mai stîngaci. Ea reluă, cu subtilă delicateţe:

– Olivier te va face mai bun. Nici nu ştii ce poţi obţine de la el prin dragoste!

– Oscar ştie că e la mine? am întrebat, pentru a schimba oarecum subiectul.

– Nici măcar nu ştie că e la Paris. Ţi-am spus că nu se ocupă prea mult de copiii lui. Tocmai de aceea contam pe dumneata să mai stai de vorbă cu Georges. Ai discutat cu el?

– Nu, încă nu.

Chipul lui Pauline se întunecă brusc:

– Sînt din ce în ce mai neliniştită. Îşi dă acum nişte aere de om sigur de sine, în care nu văd decît dispreţ, cinism şi aroganţă. Învaţă bine; profesorii sînt mulţumiţi de el; îngrijorarea mea nu găseşte motive de care să se agaţe...

Şi, dintr-odată, părăsindu-şi calmul de pînă atunci, cu o violenţă în care abia o mai recunoşteam:

– Îţi dai seama ce a devenit viaţa mea? Mi-am restrîns fericirea; din an în an mi-am îngrădit-o tot mai mult; mi-am retezat speranţele una după alta. Am cedat; am tolerat; m-am făcut că nu înţeleg, că nu văd... Dar la urma urmelor, trebuie să te agăţi de ceva; şi cînd îţi scapă şi puţinul care ţi-a mai rămas!... Seara vine să înveţe lîngă mine, la lumina lămpii. Şi cînd uneori îşi ridică ochii de pe carte, în privirea lui nu întîlnesc afecţiune, ci sfidare. Pe care nu o merit... Mi se pare uneori că, dintr-odată, toată dragostea mea pentru el se transformă în ură; şi aş vrea să nu fi avut copii.

Vocea îi tremura. I-am luat mîna:

– Olivier te va răsplăti; mă pun eu chezaş în privinţa asta.

Îşi impuse, făcînd un efort, să se liniştească:

– Da, sînt nebună că vorbesc în felul ăsta; de parcă n-aş avea trei copii. Cînd însă mă gîndesc la unul dintre ei, nu-l mai văd decît pe el... Poate o să spui că nu sînt destul de raţională... Dar uneori, se pare că, într-adevăr, n-ajunge numai raţiunea.

– Deşi ceea ce admir eu mai mult la dumneata e tocmai felul cum ştii să fii un om cu judecată, am spus, folosindu-mă de cele mai serbede cuvinte, cu speranţa că o voi linişti.

– Mai zilele trecute îmi vorbeai de Oscar cu atîta înţelepciune...

Brusc, Pauline luă o atitudine ţeapănă. Mă privi şi ridică din umeri:

– Totdeauna cînd o femeie se arată foarte resemnată, pare şi foarte rezonabilă, spuse ea arţăgos.

Această reflecţie mă enervă tocmai pentru că era adevărată, dar, anume ca să nu-mi trădez iritarea, am reluat imediat:

– Nimic nou în privinţa scrisorilor?

– Nou? Cum adică nou?... Ce-ar mai putea interveni nou între mine şi Oscar?

– Aştepta o explicaţie.

– Dar şi eu aşteptam o explicaţie. Toată viaţa am aşteptat explicaţii.

– Mă rog, reluai eu puţin agasat, Oscar se simţea într-o situaţie echivocă.

– Dar, dragul meu prieten, ştii foarte bine că tocmai situaţiile echivoce se permanentizează. Şi e treaba voastră, a romancierilor, să le descurcaţi. În viaţă nimic nu se rezolvă; totul continuă. Te cufunzi în incertitudini; şi rămîi aşa pînă la sfîrşit, fără să ştii ce s-a întîmplat; iar viaţa continuă, continuă, ca şi cum totul ar fi în ordine. Şi te resemnezi şi cu asta; ca şi cu celelalte... ca şi cu toate. La revedere!

Eram dureros afectat de stridenţa unor sonorităţi noi pe care le distingeam în vocea ei; era un fel de agresivitate care mă sili să mă gîndesc (poate nu chiar în clipa aceea, ci atunci cînd mi-am reamintit conversaţia noastră) că Pauline se resemna mai greu decît pretindea în privinţa prieteniei mele faţă de Olivier; mai greu decît cu orice altceva. Vreau să cred că n-o dezaprobă; că, într-o anumită privinţă, chiar o bucură, aşa cum mi-a şi dat de înţeles; dar, poate fără să şi-o mărturisească, e geloasă.

Asta e singura explicaţie ce-o pot găsi pentru brusca ei răbufnire de revoltă din clipele următoare, în legătură cu un subiect care, la urma urmelor, o afecta mult mai puţin. S-ar fi zis că acordîndu-mi de la început ceea ce preţuia ea mai mult, şi-a epuizat toată rezerva de bunătate, fără să-i mai rămînă nimic din ea. De aici vorbele ei necugetate, cam bizare chiar, ce-i trădau gelozia, şi de care amintindu-şi, probabil că va rămîne şi ea mirată.

În fond, mă întreb care ar putea fi starea unei femei dacă nu se resemnează? Vreau să spun: a unei «femei cinstite...» Ca şi cum ceea ce se numeşte «cinste», la femei, n-ar implica totdeauna resemnare!

Spre seară, Olivier începu să se simtă mult mai bine. Dar revenirea la viaţă aduce cu sine îngrijorarea. Mă străduiam să-l liniştesc.

Duelul? – Dhurmer a şters-o la ţară. Şi, oricum, n-o să te-apuci să alergi după el.

Revista? – Se ocupă Bercail de ea.

Lucrurile pe care le-a lăsat Passavant? – Acesta e punctul cel mai delicat. A trebuit să-i mărturisesc deschis că Georges n-a reuşit să le ia, dar m-am angajat să mă duc eu după ele chiar mîine. Se temea, aşa mi s-a părut, că Passavant ar vrea să le reţină ca un fel de chezăşie; ceea ce eu n-am putut admite nici măcar o clipă.

Ieri tocmai zăboveam prin camera de lucru, după ce scrisesem aceste pagini, cînd l-am auzit pe Olivier chemîndu-mă. Am alergat în mare grabă.

– Aş fi venit eu dacă n-aş fi atît de slăbit, mi-a spus el. Am vrut să mă scol; dar cînd m-am ridicat, am ameţit şi mi-a fost teamă c-o să cad. Nu, nu, nu mă simt mai rău; dimpotrivă... Dar simt nevoia să stăm de vorbă.

Trebuie să-mi promiţi ceva... Că n-o să cauţi niciodată să afli de ce am vrut să mă omor alaltăieri. Cred, de altfel, că nu mai ştiu nici eu de ce. Chiar dacă aş vrea să-ţi spun, zău că tot n-aş reuşi... Să nu crezi însă cumva că a fost pentru că în viaţa mea ar exista un secret pe care tu

nu-l cunoşti. Apoi, cu o voce mai scăzută: – Şi nici să nu-ţi închipui că am făcut-o din ruşine...

Deşi stăteam pe întuneric, îşi ascunsese fruntea, proptindu-şi-o de umărul meu.

– Sau dacă mi-e ruşine de ceva, atunci numai de banchetul de-acum cîteva zile îmi e; de beţia, de furia şi de lacrimile mele; şi de lunile acelea de vară... şi pentru că te-am întîmpinat atît de urît.

Apoi m-a asigurat că reneagă toate cele petrecute; că tocmai aceste întîmplări voise el să le ucidă, că le ucisese, că le-a şters din viaţa lui.

Simţeam chiar din starea lui de agitaţie cît e de slăbit şi, fără să spun nimic, îl legănam ca pe un copil. Avea nevoie de odihnă; tăcerea lui mă făcea să nădăjduiesc că va adormi; dar, în cele din urmă, l-am auzit murmurînd:

– Cînd sînt cu tine, mă simt prea fericit ca să pot dormi.

Nu m-a lăsat să plec decît în zori.“

XI

Bernard a venit dis-de-dimineaţă. Olivier încă dormea. Bernard, aşa cum făcuse şi în zilele precedente, se aşează la căpătîiul prietenului său cu o carte în mînă, ceea ce-i îngădui lui Édouard să nu mai stea el de gardă şi să se poată duce la contele de Passavant, aşa cum promisese. La ora aceea matinală era sigur că-l va găsi.

Soarele strălucea; o adiere răcoroasă curăţa copacii de ultimele frunze; totul părea limpede, azuriu. Édouard nu mai ieşise din casă de trei zile. O imensă bucurie îi dilata inima; ba chiar i se părea că întreaga sa fiinţă, înveliş deschis şi golit, plutea pe o mare unică, un divin ocean de bunătate. Iubirea şi vremea frumoasă şterg astfel limitele contururilor noastre.

Édouard ştia că i-ar fi trebuit o maşină, ca să aducă lucrurile lui Olivier; dar nu se grăbi să ia un taxi; îi făcea plăcere să se plimbe. Bunăvoinţa pe care o simţea faţă de întreaga natură îl punea într-o stare destul de nepotrivită pentru a-l înfrunta pe Passavant. Îşi spunea că ar trebui să-l deteste şi, amintindu-şi acum toate faptele lui condamnabile, nu le mai simţea împunsătura. Acestui rival, pe care încă ieri nu-l putea suferi, îi luase el locul într-un mod mult prea categoric ca să-l mai poată urî de acum înainte. Sau, în orice caz, nu-l

putea urî în dimineaţa aceea. Şi cum pe de altă parte considera că trebuie să-şi ascundă noile simţăminte, care riscau să-l trădeze cît e de fericit, ar fi preferat să renunţe la întrevedere decît să apară dezarmat în faţa lui Passavant. La urma urmelor, de ce naiba să se ducă el, tocmai el, Édouard? Bun, se va duce în strada Babylon şi va cere lucrurile lui Olivier, dar în ce calitate? A acceptat cu nesăbuinţă, îşi spunea el mergînd, o misiune din care se va înţelege că Olivier s-a hotărît să stea la el; adică tocmai ceea ce el ar fi vrut să ascundă... Era prea tîrziu însă ca să mai dea înapoi: îi promisese lui Olivier. Acum era necesar măcar atît: să se arate faţă de Passavant foarte rece, foarte ferm. Trecu un taxi şi îl opri.

Édouard îl cunoştea destul de puţin pe Passavant. Nu-i ştia o anume trăsătură de caracter. Passavant, care nu se lăsa niciodată luat prin surprindere, nu suporta să fie dus de nas. Ca să nu-şi recunoască înfrîngerile, se prefăcea totdeauna că şi-a dorit soarta, şi, orice i s-ar fi întîmplat, pretindea că aşa a vrut el. De îndată ce înţelese că Olivier îi scapă, n-avu altă grijă decît să-şi ascundă furia. Departe de a căuta să alerge după el şi de a risca să devină ridicol, se hotărî să facă faţă situaţiei şi se strădui să pară nepăsător. Emoţiile lui nu erau niciodată atît de violente, încît să nu şi le poată stăpîni. Fapt cu care unii se laudă, fără să recunoască însă că adesea datorează această stăpînire de sine mai puţin tăriei lor de caracter, cît mai ales unei anume insuficienţe temperamentale. Mă feresc de generalizări; să presupunem deci că toate cele spuse în această privinţă nu i se aplică decît lui Passavant. Acestuia, prin urmare, nu i-a fost prea greu să se convingă de faptul că tocmai i se făcuse lehamite de Olivier; că în cele două luni de vară epuizase toate atracţiile unei aventuri care risca să-i încurce existenţa; că, la urma urmelor, a exagerat frumuseţea acestui copil, graţia şi resursele lui spirituale; că sosise momentul să vadă toate inconvenientele care s-ar fi creat dacă ar fi încredinţat conducerea revistei unuia atît de tînăr şi atît de inexperimentat. Judecînd mai bine lucrurile, Strouvilhou ar face o treabă mult mai bună; ca director de revistă, se înţelege. Tocmai îi scrisese şi îl convocase la el în dimineaţa aceea.

Să mai adăugăm că Passavant se înşela în privinţa cauzelor plecării lui Olivier. Credea că i-a stîrnit gelozia, arătîndu-se prea insistent cu Sarah; se complăcea în această idee, care-i flata îngîmfarea naturală; şi astfel mînia i se potolise.

Îl aştepta deci pe Strouvilhou; şi cum dăduse ordin să fie introdus în biroul lui de îndată ce soseşte, Édouard beneficie de acest consemn şi se pomeni faţă în faţă cu Passavant, fără să fi fost anunţat.

Passavant nu lăsă deloc să se vadă că e surprins. Din fericire pentru el, rolul pe care-l avea de jucat se potrivea cu firea lui şi nu-l deruta. De îndată ce Édouard îi expuse motivele vizitei sale:

– De-aţi şti cît mă bucură ceea ce-mi spuneţi! Aşadar, e-adevărat? Vreţi să vă ocupaţi de el? Nu vă deranjează prea mult?... Olivier e un băiat încîntător, dar prezenţa lui aici începea să fie îngrozitor de stînjenitoare pentru mine. N-am îndrăznit să-i dau de înţeles acest lucru; e atît de drăguţ... Şi mai ştiam că nu vrea să se întoarcă la părinţi... Fiindcă părinţii, nu-i aşa, dacă i-ai părăsit o dată... Dar mama sa, după cîte-mi amintesc, e sora dumneavoastră vitregă... sau cam aşa ceva. Pare-mi-se că Olivier mi-a explicat cîndva cum stau lucrurile. Aşa că nimic nu-i mai firesc decît să locuiască la dumneavoastră. Nimeni n-ar avea de ce să zîmbească (ceea ce el făcu rostind aceste cuvinte). Vă daţi seama că prezenţa lui aici putea să pară inexplicabilă. De altminteri, acesta e şi unul dintre motivele care mă făceau să-i doresc plecarea... Cu toate că şi mie puţin îmi pasă de opinia publică. Nu; de fapt o doream în interesul lui...

Discuţia nu începuse rău; dar Passavant nu rezista plăcerii de a turna peste fericirea lui Édouard cîteva picături din otrava perfidiei sale. Avea totdeauna o rezervă gata pregătită: pentru orice eventualitate...

Édouard simţea că îşi pierde răbdarea. Dar îşi aminti subit de Vincent, despre care Passavant probabil că avea noutăţi. Desigur, îşi făgăduise să nu-i vorbească despre Vincent lui Douviers, căci acesta ar fi venit să-l piseze cu întrebări; dar tocmai ca să scape mai uşor de întrebările lui, i se părea că este util să fie el însuşi cît mai informat; căci astfel ar fi putut rezista cu mai multă hotărîre. Folosi deci acest pretext de diversiune.

– Vincent nu mi-a scris, spuse Passavant; dar am primit o scrisoare de la Lady Griffith – ştiţi cine-i: înlocuitoarea care-mi vorbeşte foarte mult despre el. Dar, iată scrisoarea. La urma urmelor, nu văd de ce nu aţi putea afla ce conţine. Îi dădu scrisoarea. Édouard citi:

„My dear,

Iahtul prinţului va pleca de la Dakar fără noi. Cine ştie unde vom fi în momentul cînd această scrisoare, pe care o trimit prin el, va ajunge în mîinile dumitale. Poate pe litoralul de la Casamance, unde Vincent vrea să culeagă plante pentru ierbar, iar eu să vînez. Nu prea-mi dau seama dacă eu îl duc după mine sau eu mă duc după el; sau dacă nu cumva demonul aventurii ne hărţuieşte astfel pe amîndoi. I-am fost prezentaţi de către demonul plictisului, cu care am făcut cunoştinţă pe bord... Ah! dear, trebuie să trăieşti pe un iaht ca să afli ce-i plictiseala. Pe vreme de furtună viaţa mai e cît de cît suportabilă; toată lumea participă la agitaţia vasului. De la Tenerife însă nu s-a mai simţit nici o adiere, n-am mai văzut o undă pe mare

«...nemărginită oglindă
A disperării mele».

Şi ştii ce fac de atunci? Îl urăsc pe Vincent. Da, dragul meu, iubirea părîndu-ni-se prea fadă, am hotărît să ne urîm. De fapt, am început cu mult înainte; da, chiar de la îmbarcare; iniţial, nu era vorba decît de o iritare, de o surdă animozitate care nu împiedica însă şi lupta făţişă. Vremea a fost frumoasă şi totul a devenit feroce. Ah! acum ştiu ce înseamnă să trăieşti o pasiune pentru cineva...“

Scrisoarea era mult mai lungă.

– Nu-i nevoie să citesc mai departe, spuse Édouard, restituind-o lui Passavant. Cînd se întoarce?

– Lady Griffith nu vorbeşte de întoarcere.

Passavant se simţea umilit că Édouard nu manifestă mai mult interes pentru scrisoarea aceea. Din moment ce-i permisese s-o citească, putea lua lipsa lui de curiozitate drept un afront. Lui îi făcea plăcere să refuze cînd i se oferea ceva, dar suporta greu să fie el însuşi refuzat. Această scrisoare îl bucurase. Nutrea o anume afecţiune pentru Lilian şi Vincent, şi chiar îşi dovedise că putea fi îndatoritor cu ei şi amabil; dar afecţiunea lui slăbea de îndată ce nu mai era luată în seamă. Faptul că, părăsindu-l, cei doi prieteni ai săi n-au navigat spre fericire, îl îndemna să gîndească: aşa le trebuie.

În ceea ce-l privea pe Édouard, bucuria lui matinală era prea sinceră ca să nu se simtă stînjenit de descrierea unor sentimente sălbatice. Aşa că restitui scrisoarea fără nici un fel de afectare.

Pe Passavant îl interesa acum să devină imediat stăpîn pe situaţie:

– Ah! chiar voiam să vă spun: ştiţi că mă gîndisem să-l fac pe Olivier directorul unei reviste? Firește că acum nici nu se mai pune problema.

– Dar e de la sine înţeles, ripostă Édouard, căruia Passavant, fără să-şi dea seama, îi luă o piatră de pe inimă. Acesta înţelese din tonul

lui Édouard că de fapt îi făcuse jocul, şi, fără să-şi mai piardă timpul făcîndu-şi reproşuri:

– Lucrurile lui Olivier sînt în camera în care a locuit. Aţi luat un taxi, fără îndoială. O să fie duse în maşină. Apropo, cum se mai simte?

– Foarte bine.

Passavant se ridicase. Se ridică şi Édouard. Amîndoi se despărţiră cu un salut rece.

Vizita lui Édouard îl scosese din fire pe contele de Passavant:

– Uf! făcu el, văzîndu-l pe Strouvilhou intrînd. Deşi Strouvilhou îl înfrunta, Passavant se simţea cu el în largul lui, sau, mai exact: se destindea. Desigur, avea de-a face cu un adversar de primă mînă, ştia prea bine, dar se considera de aceeaşi talie şi se lăuda că poate dovedi acest lucru.

– Ia loc, dragul meu Strouvilhou, spuse el împingînd un fotoliu spre el. Sînt într-adevăr fericit că te văd!

– Domnul conte a dispus să fiu chemat. Sînt la dispoziţia lui.

Strouvilhou afecta cu multă plăcere faţă de el o insolenţă de lacheu; dar Passavant îi cunoştea obiceiurile.

– Să trecem deci la fapte; sau, cum se zice, să nu ne ascundem după deget. Ai făcut pînă acum destule meserii... Astăzi aş vrea să-ţi propun un adevărat post de director. Spunîndu-ţi însă din capul locului că nu e vorba decît de literatură.

– Atîta pagubă! Apoi, cum Passavant îi oferi cutia cu ţigări: – Dacă-mi permiţi, aş prefera...

– Nu permit deloc. Cu îngrozitoarele dumitale trabuce de contrabandă îmi infestezi toată camera. N-am înţeles niciodată cum poate cuiva să-i placă asemenea ţigări.

– Eh! n-aş zice nici eu că mor după ele. Avantajul e că-i deranjează pe cei din jur.

– Tot zeflemitor?

– Oricum, n-ar trebui să fiu luat drept un imbecil.

Şi, fără să răspundă direct la propunerea lui Passavant, Strouvilhou crezu de cuviinţă să se explice şi să spună clar care e poziţia lui; şi abia apoi urmau să decidă. Continuă:

– Filantropia n-a fost niciodată partea mea tare.

– Ştiu, ştiu, spuse Passavant.

– Şi nici egoismul. Ceea ce se pare că nu prea ştii. Unii ar vrea să ne convingă de faptul că omul nu poate scăpa de egoism decît printr-un altruism care e şi mai hidos! În ceea ce mă priveşte, pretind

că, dacă există ceva mai demn de dispreţ decît omul şi mai abject, acel ceva ar fi mai mulţi oameni. Nici un raţionament n-ar reuşi să-mi demonstreze că, adunînd o sumă de unităţi sordide, obţii un total desăvîrşit. Nu mi se întîmplă să urc într-un tramvai sau într-un tren, fără să-mi doresc un accident de toată frumuseţea care să facă terci tot gunoiul ăla viu; oh! împreună cu mine, se-nţelege; sau să intru într-o sală de spectacol fără să-mi doresc ca lustra să se prăbuşească sau să explodeze o bombă; şi de-ar fi să sar în aer şi eu cu ei, aş duce-o bucuros, ascunsă sub veston, dacă nu m-aş rezerva totuşi pentru ceva mai bun. Ai spus ceva?...

– Nu, nimic; continuă, te ascult! Nu faci parte din tagma oratorilor care aşteaptă biciul contrazicerilor ca să fie stîrniţi.

– Înseamnă că doar mi s-a părut că te aud îmbiindu-mă cu un pahar din nepreţuitul dumitale porto.

Passavant zîmbi:

– Şi păstrează sticla la-ndemînă, spuse el, dîndu-i-o. Goleşte-o, dacă-ţi face plăcere, dar vorbeşte!

Strouvilhou îşi umplu paharul, se cufundă într-un fotoliu adînc şi începu:

– Nu ştiu dacă am ceea ce se numeşte o inimă de iască; simt în mine prea multă indignare, revoltă şi dezgust ca să pot crede asta; de altfel, puţin îmi pasă. E adevărat că de multă vreme am reprimat, în acest organ, tot ce-ar fi riscat să-l emoţioneze. Sînt însă capabil de admiraţie şi de un anume fel de devotament absurd; căci ca om, mă urăsc şi mă dispreţuiesc la fel de mult ca pe aproapele meu. Aud spunîndu-se mereu şi peste tot că literatura, artele, ştiinţa, în ultimă instanţă, lucrează pentru bunăstarea omenirii; şi asta-mi ajunge ca să-mi fie greaţă de ele. Dar nimic nu mă poate opri să întorc propoziţia pe dos, şi din clipa aceea simt că trăiesc. Da, îmi place să-mi imaginez tocmai contrariul: umanitatea servilă trudind pentru un moment al cruzimii; un Bernard Palissy (atîta s-a tot vorbit de ăsta, că ţi se face lehamite) arzînd femei şi copii, şi pe el însuşi, pentru a obţine smaltul unei farfurii frumoase. Îmi place să pun problemele invers; cum să-ţi spun, mintea mea e în aşa fel făcută, că numai atunci acestea îşi găsesc echilibrul cînd sînt puse cu capul în jos. Şi dacă nu pot suporta gîndul că a existat un Hristos, Care s-a jertfit pentru mîntuirea ingrată a tuturor indivizilor ăstora nenorociţi de care mă frec zilnic, încerc o oarecare satisfacţie şi chiar o anume împăcare, închipuindu-mi această gloată putrezind pentru a produce un Hrist... deşi aş prefera altceva, căci toată învăţătura Acestuia n-a făcut decît să afunde şi mai rău omenirea în

mlaştină. Nenorocirea ni se trage de la egoismul celor feroce. O ferocitate devotată, numai ea va produce fapte mari. Greşim ocrotindu-i pe nenorociţi, pe slăbănogi, pe rahitici, pe răniţi; şi de aceea urăsc religia, care ne învaţă să procedăm astfel. Deplina pace pe care filantropii înşişi pretind că o dobîndesc prin contemplarea naturii – faună şi floră – vine de acolo că, în starea de sălbăticie, numai fiinţele robuste prosperă; restul e deşeu şi serveşte de îngrăşămînt. Numai că e greu să vezi acest adevăr; şi nimeni nu vrea să-l recunoască.

– Ba da, ba da; eu îl recunosc bucuros. Continã!

– Şi spune şi dumneata dacă nu-i ruşinos, dacă nu-i o infamie... ca omul să fi făcut atîtea eforturi, pentru a obţine rase superbe de cai, de bovine, de păsări, de cereale, de flori, iar el însuşi, pentru el însuşi să caute încă în medicină o uşurare a propriei mizerii, în caritate un paliativ, în religie o consolare şi în beţia simţurilor uitarea. Pentru ameliorarea rasei ar trebui să se străduiască. Dar orice selecţie presupune suprimarea neaveniţilor; or, societatea noastră cretină nu-i în stare să ia o asemenea hotărîre. Nu-i în stare nici măcar să-şi asume răspunderea castrării degeneraţilor; şi tocmai aceştia sînt cei mai prolifici. Nu de spitale avem nevoie, ci de aşezăminte de selecţie.

– Zău că-mi placi, Strouvilhou!

– Mi-e teamă că te-ai înşelat pînă acum în privinţa mea, domnule conte! M-ai luat drept un sceptic, iar eu sînt un idealist, un mistic. Scepticismul n-a produs niciodată ceva de valoare. Se ştie, de altminteri, unde duce... la toleranţă! După mine, scepticii sînt oameni fără ideal, fără imaginaţie; nişte proşti... Îmi dau seama că producerea acestei omeniri robuste va suprima sensibilitatea şi subtilităţile sentimentale; dar nu va mai avea cine să regrete această sensibilitate; deoarece o dată cu ea vor fi suprimaţi şi cei sensibili. N-aş vrea să te înşeli în privinţa spuselor mele, am ceea ce se numeşte cultură. Şi ştiu prea bine că idealul meu a fost întrezărit de unii greci; sau, în orice caz, îmi face plăcere să-mi închipui asta şi să-mi amintesc de Core, fiica lui Ceres, care a coborît în infern plină de milă pentru umbre; dar devenind regină, soţia lui Pluto, nu mai e numită de Homer decît „neînduplecata Proserpina“. Vezi *Odiseea,* cîntul al şaselea. „Neînduplecat“; iată cum trebuie să fie un om care se pretinde virtuos.

– Sînt bucuros că revii la literatură, deşi nu ne-am îndepărtat nici o clipă de ea. Te întreb deci, virtuosule domn Strouvilhou, dacă accepţi să devii un neînduplecat director de revistă.

– La drept vorbind, scumpul meu conte, trebuie să-ţi mărturisesc că dintre toate greţoasele emanaţii umane, literatura este una dintre cele

care mă scîrbeşte cel mai mult. Nu găsesc în ea decît complezenţă şi linguşire. Şi încep să mă îndoiesc că va putea deveni altceva, pînă cînd nu va fi fost măturat trecutul. Trăim cu sentimente convenţional acceptate, pe care cititorul îşi închipuie că le încearcă, deoarece crede în tot ceea ce se tipăreşte; autorul le speculează, aşa cum speculează şi convenţiile pe care le crede temelia artei sale. Aceste sentimente sună fals, ca nişte jetoane, dar au curs. Şi, cum bine se ştie că „moneda proastă o alungă pe cea bună“, cel care ar oferi publicului opere adevărate ar părea că spune vorbe goale. Într-o lume în care toţi trişează, omul adevărat apare în postură de şarlatan. Aşa că te avertizez: dacă aş conduce o revistă, nu m-ar interesa decît să sparg tiparele, numai să demonetizez toate frumoasele sentimente şi acele cecuri fără acoperire care sînt cuvintele.

– Zău că mi-ar plăcea să văd cum ai proceda!

– Dă-mi mînă liberă şi vei vedea. M-am gîndit de multe ori la o astfel de eventualitate.

– N-o să te înţeleagă nimeni şi nimeni nu te va urma.

– Să fim serioşi! Există destui tineri isteţi care şi-au dat seama că s-a produs o inflaţie poetică. Ei ştiu foarte bine ce vid se ascunde în dosul ritmurilor savante şi al sonorelor şabloane lirice. Dacă propunem să le demolăm, se vor găsi totdeauna braţe de muncă. Vrei să fundăm o şcoală care să nu-şi propună decît să dărîme totul?... Sau un asemenea ţel te sperie?

– Nu... dacă nu-mi calcă în picioare şi grădina mea.

– Va fi destulă treabă prin alte părţi... pînă i-ar veni şi rîndul ei. Momentul e propice. Cunosc destui care nu aşteaptă decît un semn, ca să se realizeze; toţi foarte tineri... Da, ştiu că asta îţi place; dar te previn că ăştia nu se lasă duşi de nas... M-am întrebat de multe ori prin ce miracol pictura a înaintat atît de mult şi cum se face că literatura s-a lăsat depăşită. Cît a ajuns astăzi de discreditat aşa-numitul „motiv“ din pictură! Un subiect frumos nu face decît să stîrnească rîsul. Pictorii nu mai au nici măcar curajul de a executa un portret, decît cu condiţia de a eluda orice asemănare cu modelul. Dacă ne ducem treaba la bun sfîrşit, şi în privinţa aceasta poţi conta pe mine, nu cer decît doi ani pentru ca orice poet de mîine să se creadă dezonorat dacă cititorul înţelege ce vrea el să spună. Da, domnule conte; vrei să punem un pariu? Că vor fi considerate ca antipoetice orice sens, orice semnificaţie. Propun să muncim avînd ca unică unealtă ilogismul. Ce titlu frumos pentru o revistă: *Măturătorii!*

Passavant ascultase fără să clintească:

– Printre acoliţi, reluă el după o pauză, se numără cumva şi nepotul dumitale?

– Micuţul Léon, da, e un pur; şi cunoaşte amănunţit problema. E într-adevăr o plăcere să te ocupi de instruirea lui. În primăvară, i s-a năzărit că ar fi amuzant s-o ia înaintea tocilarilor din clasa lui şi să umfle el toate premiile. De cînd a început şcoala, nu mai face nimic; nu ştiu ce pune la cale; dar am încredere în el şi mai ales nu vreau să-l bat la cap.

– Mi-l aduci şi pe el aici?

– Domnul conte cred că glumeşte... Aşadar, spuneai de revista aceea...

– O să mai discutăm despre asta. Acum simt nevoia să mai reflectez la proiectele dumitale. Pînă atunci ar trebui să-mi faci rost de un secretar; cel pe care l-am văzut n-a fost satisfăcător.

– O să ţi-l trimit chiar mîine pe junele Cob-Lafleur, cu care chiar urmează să mă văd, şi cred că va face treabă bună.

– E din tagma „măturătorilor“?

– Oarecum...

– *Ex uno...*

– Nu! nu-i judeca pe toţi după el! Acesta-i un moderat. Va fi foarte potrivit pentru dumneata.

Strouvilhou se ridică.

– Apropo, reluă Passavant, am impresia că nu ţi-am dat cartea mea. Regret că nu mai am nici un exemplar din prima ediţie...

– N-are importanţă, fiindcă tot n-am intenţia s-o vînd.

– Pur şi simplu tiparul e mai bun.

– Eh! cum n-am nici intenţia de a o citi... La revedere! Şi dacă doreşti, rămîn la dispoziţia dumitale. Am onoarea să te salut.

XII

Jurnalul lui Édouard

„Am adus lucrurile lui Olivier. Am început munca de îndată ce m-am întors de la Passavant. Exaltare calmă şi lucidă. Bucurie necunoscută pînă astăzi. Am scris treizeci de pagini din *Falsificatorii de bani*, fără ezitări, fără ştersături. Ca un peisaj nocturn la subita

lumină a unui fulger, întreaga dramă a ţîşnit din întuneric, foarte diferită de ceea ce eu mă străduiam zadarnic să inventez. Cărţile scrise pînă acum mi se par comparabile cu bazinele din grădinile publice, cu un contur precis, perfect poate, dar în care apa captivă e fără viaţă. Acum vreau s-o las să curgă în voia ei, după cum panta e mai abruptă sau mai lină, în şuvoaie al căror curs refuz să-l prevăd.

X. susţine că un bun romancier, înainte de a-şi începe cartea, trebuie să ştie cum se va termina. Eu, care o las pe a mea să se desfăşoare la voia întîmplării, consider că viaţa nu ne oferă niciodată ceva care, fiind un rezultat final, să nu poată fi considerat ca un punct de plecare. «Ar putea fi continuat...», cu aceste cuvinte aş vrea să-mi termin *Falsificatorii de bani*.

Vizita lui Douviers. E, fără discuţie, un băiat foarte cumsecade.

Fiindcă i-am arătat o simpatie exagerată, a trebuit să suport efuziuni destul de jenante. În timp ce stăteam de vorbă cu el, îmi repetam aceste cuvinte ale lui La Rochefoucauld: «Sînt prea puţin milos; şi aş vrea să nu fiu deloc... Consider că trebuie să fii mulţumit dacă te arăţi milostiv, dar să te păzeşti cu grijă ca nu cumva să-ţi fie cu adevărat milă». Simpatia mea era totuşi reală, de netăgăduit, şi eram emoţionat pînă la lacrimi. La drept vorbind, mi s-a părut că lacrimile mele îl consolează mai bine decît cuvintele. Cred chiar că i-a pierit tristeţea din clipa în care m-a văzut plîngînd.

Eram foarte hotărît să nu-i spun numele seducătorului; dar, spre surpriza mea, nici nu mi l-a cerut. Cred că gelozia i se mai potoleşte de îndată ce nu mai simte privirea Laurei îndreptată spre el. În orice caz, faptul că a stat de vorbă cu mine i-a slăbit puţin intensitatea.

Cîteva ilogisme în cazul lui; e indignat că celălalt a abandonat-o pe Laura. I-am arătat că, dacă n-ar fi părăsit-o, Laura nu s-ar mai fi întors la el. Îşi spune că va iubi copilul, ca şi cum ar fi al lui. Cine ştie dacă, fără cel care a sedus-o, ar fi cunoscut bucuriile paternităţii? N-am făcut această remarcă deoarece, atunci cînd îşi aminteşte de insuficienţele sale, gelozia i se amplifică. În această împrejurare însă, ea e determinată de amorul propriu şi încetează să mă mai intereseze.

Că un Othello e gelos, e de înţeles; imaginea plăcerilor de care soţia lui se bucură cu un altul îl obsedează. Dar un Douviers, ca să devină gelos, trebuie să-şi închipuie că se cuvine să fie gelos.

Şi, fără îndoială, îşi cultivă această pasiune din nevoia secretă de a se simţi un personaj mai complex decît în realitate. Fericirea ar fi pentru el o stare firească; dar are nevoie să se admire, şi atunci

preţuieşte ceea ce a dobîndit, nu ce-i natural. M-am străduit deci să-i arăt că fericirea simplă este mai meritorie decît chinurile şi mai greu de atins. L-am lăsat să plece numai după ce s-a mai înseninat.

Inconsecvenţa caracterelor. Personajele care, de la un capăt la altul al romanului sau al dramei, acţionează exact aşa cum s-ar fi putut prevedea... Ni se cere să admirăm această constanţă, după care, dimpotrivă, eu îmi dau seama că sînt artificiale şi construite.

Şi nu pretind că inconsecvenţa ar fi indicele cert al firescului, căci pot fi întîlnite, îndeosebi la femei, inconsecvenţe afectate; pe de altă parte, pot admira în cîteva cazuri rare ceea ce se numeşte «spiritul de continuitate»; dar, de cele mai multe ori, această consecvenţă nu se obţine decît printr-o înverşunare vanitoasă şi numai în defavoarea firescului. Individul, cu cît are un fond mai generos şi disponibilităţi mai mari, cu cît e mai dispus să accepte schimbările, cu atît mai puţin lasă de bunăvoie ca trecutul să-i hotărască viitorul. Acel «justum et tenacem propositi virum»[1] care ne este propus ca model, nu oferă de cele mai multe ori decît un sol pietros şi refractar oricărei încercări de a-l cultiva.

Dintre aceştia am cunoscut şi un alt soi, care îşi construiesc asiduu o originalitate conştientă şi a căror principală grijă, după ce alegerea a fost făcută, constă în a nu se îndepărta nici o clipă de modelele stabilite; care rămîn într-o stare de permanentă alarmă şi nu-şi îngăduie uitarea de sine. (Mă gîndesc la X., care a refuzat paharul de Montrachet 1904 pe care i l-am oferit: «Nu-mi place decît Bordeaux-ul», spunea el. De îndată ce l-am făcut să creadă că-i dau vin de Bordeaux, Montrachet-ul i s-a părut încîntător.)

Cînd eram mai tînăr, luam hotărîri care îmi închipuiam că sînt virtuoase. Mă interesa mai puţin să fiu ce eram, cît să devin ceea ce pretindeam a fi. Acum, puţin mai lipseşte ca să nu văd în nehotărîre mijlocul secret prin care nu mai îmbătrîneşti.

Olivier m-a întrebat la ce lucrez. M-am lăsat antrenat în discuţie şi i-am vorbit de cartea mea, ba chiar i-am citit, într-atît părea că îl interesează, paginile pe care tocmai le scrisesem. Îmi era teamă de judecata lui, cunoscînd bine intransigenţa tinereţii şi dificultatea cu care acceptă un alt punct de vedere decît al său. Dar puţinele observaţii pe care,

[1] „Omul drept şi hotărît în intenţia sa“ (lat.).

destul de temător, s-a hazardat să le facă, mi s-au părut a fi deosebit de judicioase, aşa că pe loc am şi profitat de ele.

Acum simt şi respir prin el.

E neliniştit în privinţa revistei pe care urma s-o conducă şi, mai cu seamă, din pricina povestirii aceleia pe care o dezavuează, scrisă la comanda lui Passavant. Noile hotărîri luate de acesta, i-am spus eu, vor antrena şi o remaniere a sumarului; va putea să-şi recapete manuscrisul.

Am primit vizita, cu totul neaşteptată, a domnului judecător de instrucţie Profitendieu. Îşi ştergea fruntea de sudoare şi respira greu, nu atît pentru că urcase şase etaje, cît, mi s-a părut mie, din pricină că se simţea stînjenit. Şi-a păstrat pălăria în mînă şi nu s-a aşezat decît după ce eu l-am invitat. E un bărbat cu o înfăţişare frumoasă, bine făcut şi cu o prestanţă de netăgăduit.

– Sînteţi, am impresia, cumnatul preşedintelui Molinier, mi-a spus el. Mi-am îngăduit să vin la dumneavoastră în legătură cu fiul lui, Georges. Îmi veţi scuza, fără îndoială, un demers ce, la prima vedere, s-ar putea să pară indiscret, dar pe care afecţiunea şi stima ce le nutresc faţă de colegul meu sper că îl vor explica pe deplin.

Făcu o pauză. M-am ridicat şi am închis o uşă, de teamă ca femeia de serviciu, care e foarte indiscretă şi o ştiam în odaia vecină, să nu audă nimic. Profitendieu m-a aprobat cu un zîmbet:

– În calitatea mea de judecător de instrucţie, reluă el, mă ocup de o afacere extrem de neplăcută. Junele dumneavoastră nepot a fost anterior implicat într-o aventură... – dar rămîne între noi, nu-i aşa – într-o aventură destul de scandaloasă, în care aş vrea să cred, dată fiind vîrsta lui fragedă, că s-a abuzat de buna-credinţă şi de inocenţa lui; dar am fost silit, v-o mărturisesc, să uzez de o oarecare abilitate pentru... a o muşamaliza, fără să prejudiciez interesele justiţiei. În faţa unei recidive... de o cu totul altă natură, mă grăbesc să adaug... n-aş mai putea garanta că junele Georges va scăpa la fel de ieftin. Mă îndoiesc chiar că ar fi în interesul copilului dacă am încerca să-l scăpăm, în pofida dorinţei mele prieteneşti de a-l scuti pe cumnatul dumneavoastră de acest scandal. Mă voi strădui, totuşi: însă vă daţi seama că agenţii mei sînt zeloşi şi că nu pot să-i ţin tot timpul în frîu. Sau, dacă vreţi, încă pot; dar mîine nu va mai fi posibil. Iată de ce m-am gîndit că ar trebui să staţi de vorbă cu nepotul dumneavoastră, să-i explicaţi la ce se expune...

Vizita lui Profitendieu, de ce n-aş spune, la început m-a neliniştit teribil de mult; dar, după ce am înţeles că nu vine nici ca duşman şi

nici ca judecător de instrucţie, a început mai degrabă să mă amuze. Şi cu atît mai mult atunci cînd el continuă:

– De cîtăva vreme s-au pus în circulaţie monede false. Am fost avertizat. N-am reuşit să descopăr însă proveniența lor. Dar ştiu că tînărul Georges – din naivitate, aş vrea să cred – e unul dintre cei care le utilizează şi le pune în circulaţie. Sînt cîţiva copii, de vîrsta nepotului dumneavoastră, care se pretează la acest ruşinos trafic. Nu mă îndoiesc de faptul că se abuzează de inocenţa lor şi că aceşti copii fără discernămînt se lasă înşelaţi de cîţiva culpabili mai vîrstnici decît ei. Am fi putut mai de mult să punem mîna pe delincvenţii minori şi, fără nici o dificultate, să-i facem să mărturisească proveniența acestor monede; numai că prea bine ştiu că, după ce se trece de un anume punct, cazul ne scapă, ca să zic aşa... adică o anchetă nu mai poate da înapoi, iar noi ne vedem siliţi să ştim ceea ce uneori am prefera să ignorăm. În speţă, eu pretind să-i descoperim pe adevăraţii vinovaţi, fără să recurgem la mărturia acestor minori. Am dat deci ordin să fie lăsaţi în pace. Dar acest ordin nu e decît provizoriu. Aş vrea ca nepotul dumneavoastră să nu mă forţeze să revin asupra hotărîrii mele. Ar fi bine să ştie că sîntem cu ochii pe el. N-aţi face rău chiar dacă l-aţi speria puţin; a apucat-o pe o pantă greşită...

L-am asigurat că voi face tot ce-mi stă în putinţă ca să-l avertizez, dar Profitendieu părea că nu mă aude. Privea în gol. Repetă de două ori: «pe ceea ce se numeşte o pantă greşită». Apoi tăcu.

Nu ştiu cîtă vreme a durat tăcerea lui. Fără să-şi exprime gîndurile, mi se părea că le văd cum se derulează în mintea lui şi am auzit, chiar înainte de a le fi pronunţat, aceste cuvinte:

– Sînt şi eu tată, domnule...

Şi tot ce spusese mai înainte dispăru; între noi doi nu mai exista decît Bernard. Restul era doar pretext; venise să-mi vorbească despre el.

Dacă efuziunile mă jenează, dacă exagerarea sentimentelor mă supără, nimic, dimpotrivă, nu e mai în măsură să mă tulbure decît această emoţie stăpînită. Şi-o reţinea pe cît îi sta în putinţă, dar cu un efort atît de mare, încît buzele şi mîinile îi tremurau. Nu mai reuşi să continue. Deodată îşi ascunse faţa în palme şi partea de sus a corpului îi fu zguduită de hohote:

– Vedeţi, îngăimă el, vedeţi şi dumneavoastră, domnule, cît de nenorociţi ne poate face un copil.

Mai era nevoie s-o luăm pe ocolite? Extrem de emoţionat eu însumi:

– Lui Bernard i s-ar sfîşia inima dacă v-ar vedea, am spus; sînt cît se poate de sigur.

Cu toate acestea, eram foarte încurcat. Bernard nu-mi vorbise aproape deloc despre tatăl său. Fusesem de acord cu el că şi-a părăsit familia, gata cum sînt de a socoti o astfel de dezertare firească, şi dispus să consider că un asemenea gest este spre marele folos al copilului. În sprijinul lui, în acest caz, venind şi faptul că Bernard era un fiu nelegitim... Iată însă că tatăl său vitreg dădea dovadă de sentimente atît de puternice, încît, fără îndoială, scăpau de sub orice control şi erau cu atît mai sincere, cu cît nu veneau din nici o constrîngere. Şi în faţa acestei iubiri, în faţa acestei dureri eram silit să mă întreb dacă Bernard avusese dreptate să plece. Nu mă mai simţeam în stare să-l aprob.

– Folosiţi-vă de mine dacă socotiţi că aş putea să vă fiu util, i-am spus, dacă dumneavoastră credeţi că ar trebui să vorbesc cu el. Are o inimă de aur.

– Ştiu. Ştiu... Da, aţi putea face mult. Ştiu că a fost cu dumneavoastră vara aceasta. Poliţia mea funcţionează destul de bine... Ştiu, de asemenea, că se prezintă chiar azi la oral. Am ales momentul cînd ştiam că trebuie să fie la Sorbona ca să vin la dumneavoastră. Mi-era teamă să nu ne întîlnim.

De cîteva clipe emoţia mea începuse să scadă, deoarece remarcasem că verbul «a şti» figura în aproape toate frazele lui. Devenisem imediat mai interesat de această deprindere care putea să fie profesională decît de ceea ce-mi spunea. Mi-a spus «a şti» şi că Bernard trecuse strălucit examenul scris. Datorită amabilităţii unui examinator, care-i era prieten, a reuşit chiar să ia cunoştinţă de lucrarea pe care fiul său o făcuse la franceză şi care, după cîte se spunea, era una dintre cele mai remarcabile. Vorbea de Bernard cu un fel de admiraţie stăpînită, care mă făcea să mă-ntreb dacă, la urma urmelor, nu cumva se credea tatăl lui adevărat.

– Dar, adăugă el, mai cu seama despre asta să nu-i pomeniţi nimic. Ştiţi cît e de mîndru din fire şi de susceptibil... Dac-ar bănui că de cînd a plecat n-am încetat să mă gîndesc la el şi să aflu ce face... Dar oricum, puteţi să-i spuneţi că ne-am văzut. (Respira greu între fiecare frază.) – Ceea ce numai dumneavoastră singur puteţi să-i spuneţi este că nu-i port pică (apoi, cu o voce care devenea tot mai slabă), că n-am încetat o clipă să-l iubesc... ca pe un fiu. Da, ştiu foarte bine că ştiţi... I-aţi mai putea, de asemenea, spune... (şi, fără să

mă privească, cu greu, extrem de ruşinat): că mama sa m-a părăsit... da, definitiv, în vara asta; şi că el dac-ar vrea să se-ntoarcă, eu...

N-a mai putut să termine.

Un om robust, în toată firea, cu un rost în viaţă şi cu o carieră solidă, care, pe neaşteptate, renunţînd la orice convenienţe, se deschise şi îşi revarsă durerea în faţa unui necunoscut, îi oferă aceluia, adică mie, un spectacol cu totul extraordinar. Am putut constata, o dată în plus cu această ocazie, că pot fi mult mai uşor emoţionat de efuziunile unui necunoscut decît de cele ale unei persoane apropiate. Voi căuta altă dată să mă explic în privinţa asta.

Profitendieu nu mi-a ascuns părerile subiective pe care şi le făcuse în primul rînd în privinţa mea, deoarece nu s-a lămurit, şi încă nu e nici acum lămurit, cum de Bernard a fugit de acasă pentru a veni la mine. În primul rînd, din această pricină a ezitat să mă caute. Nu voiam cu nici un preţ să-i spun povestea valizei mele şi nu i-am vorbit decît de prietenia fiului său cu Olivier, datorită căreia, i-am spus eu, ne-am legat atît de repede.

– Tinerii ăştia, repeta Profitendieu, se avîntă în viaţă fără să ştie la ce se expun. Fără îndoială că forţa lor provine din necunoaşterea primejdiilor. Dar noi care ştim, noi, părinţii, tremurăm pentru ei. Solicitudinea noastră îi irită şi cel mai bine este să n-o lăsăm să fie prea evidentă. Ştiu că uneori ea se exercită foarte supărător şi stîngaci. Preferabil e ca, în loc să-i tot repetăm copilului că focul arde, să-l lăsăm să se ardă puţin. Experienţa îl va învăţa mult mai sigur decît sfaturile. Totdeauna i-am acordat lui Bernard cea mai mare libertate. Pînă-ntr-atît, încît l-am făcut, vai, să creadă că nu-mi pasă prea mult de el. Mi-e teamă că s-a înşelat în privinţa aceasta, şi de aici fuga lui. Chiar şi atunci, am crezut că e bine să-l las să facă ce vrea; veghindu-l însă de la distanţă, fără ca el să bănuiască ceva. Har Domnului, avem pentru asta destule mijloace. (Evident că Profitendieu făcea dintr-asta şi o chestiune de orgoliu, arătîndu-se deosebit de mîndru de organizarea poliţiei; e a treia oară că îmi vorbeşte despre acest lucru.) Am considerat că nu trebuie să diminuez în ochii acestui copil riscurile iniţiativei sale. Pot oare să vă mărturisesc că acest act de nesupunere, în ciuda durerii ce mi-a pricinuit-o, n-a făcut decît să mă lege şi mai mult de el? Am ştiut să văd în gestul lui o dovadă de curaj, de valoare...

Acum, cînd temerile i se risipiră, bietul om nu mai contenea cu vorba. Am încercat să îndrept conversaţia spre ceea ce mă interesa mai mult şi, schimbînd brusc subiectul, l-am întrebat dacă a văzut monedele

acelea false de care-mi vorbise la început. Eram curios să ştiu dacă semănau cu piesa pe care ne-o arătase Bernard. Abia i-am pomenit de ea şi Profitendieu îşi schimbă complet fizionomia; pleoapele i se închiseră pe jumătate, în timp ce în străfundul ochilor se aprinse o flacără ciudată; ridurile de la tîmple deveniseră mai pronunţate; buzele i se crispară; efortul de atenţie îi trăgea parcă în sus toate trăsăturile. Uitase de tot ce discutaserăm înainte. Judecătorul luase locul tatălui şi pentru el nu mai exista altceva decît meseria. Îmi puse nenumărate întrebări, luă note şi spuse că va trimite un agent la Saas-Fée, ca să afle numele tuturor pasagerilor înscrişi în registrele hotelurilor.

– Deşi, după toate probabilităţile, adăugă el, moneda aceea falsă i-a fost strecurată băcanului de un aventurier de ocazie şi într-un loc în care se afla pur şi simplu în trecere.

La care i-am replicat că Saas-Fée se află într-o fundătură şi că nu era prea uşor să ajungi pînă acolo şi să te întorci în aceeaşi zi. S-a arătat deosebit de satisfăcut de această ultimă informaţie, şi cu acestea ne-am şi despărţit, după ce mi-a mulţumit călduros, cu un aer preocupat, încîntat şi fără să mai pomenească deloc nici de Georges, nici de Bernard."

XIII

Bernard avea să simtă în dimineaţa aceea că, pentru o fire generoasă ca a sa, cea mai mare bucurie este să facă o bucurie şi unei alte fiinţe. Această bucurie îi era refuzată. Tocmai trecuse examenul cu menţiune şi, negăsind în preajma sa pe nimeni căruia să-i anunţe această fericită veste, era foarte abătut. Bernard ştia că omul care ar fi fost cel mai încîntat de o asemenea veste era tatăl lui. La un moment dat, chiar s-a gîndit să meargă imediat să i-o spună; orgoliul însă îl reţinu. Édouard? Olivier? Ar fi însemnat să dea prea multă importanţă unei diplome. Era acum bacalaureat. Mare lucru! Abia de acum începea greul.

În curtea Sorbonei îl văzu pe unul din colegii lui, proaspăt bacalaureat şi el, care se îndepărtase de ceilalţi şi plîngea. Colegul acela era în doliu. Bernard ştia că tocmai îi murise mama. Într-un mare elan de simpatie, porni spre orfan; se apropie; apoi, dintr-o pudoare absurdă, trecu mai departe. Celălalt, care îl văzuse apropiindu-se şi

apoi trecînd, se ruşină de lacrimile lui; îl preţuia pe Bernard şi suferea crezînd că l-a ocolit pentru că îl disprețuieşte.

Bernard intră în parcul Luxembourg. Se aşează pe o bancă, în aceeaşi parte a grădinii în care venise să-l întîlnească pe Olivier în seara cînd căuta un adăpost. Adia o boare călduţă şi azurul îi zîmbea printre crengile de-acum desfrunzite ale falnicilor copaci. Nici nu-ţi venea, într-adevăr, să crezi că se apropie iarna; păsările care gîngureau erau şi ele înşelate de aparenţe. Dar Bernard nu privea parcul; vedea în faţa lui întinzîndu-se oceanul vieţii. Părea că marea e brăzdată de drumuri; dar ele nu erau însemnate şi Bernard nu ştia care e al său.

Medita de cîteva clipe, cînd văzu apropiindu-se de el, alunecînd şi cu un mers atît de uşor, încît îţi dădeai seama că ar fi putut să umble şi pe ape, un înger. Bernard nu văzuse niciodată îngeri, dar nu şovăi nici un moment şi, cînd îngerul îi spuse: „Vino“, se ridică docil şi îl urmă. Nu era mai mirat decît ar fi fost într-un vis. Mai tîrziu, a încercat să-şi amintească dacă îngerul l-a luat de mînă; în realitate însă, nu s-au atins deloc şi chiar păstrau între ei o oarecare distanţă. Se întoarseră amîndoi în aceeaşi curte unde Bernard îl lăsase pe orfan, hotărît de data aceasta să stea de vorbă cu el; dar curtea era acum pustie.

Bernard se îndreptă, cu îngerul alături, spre biserica Sorbonei, unde intră mai întîi îngerul, unde Bernard nu intrase niciodată. Prin acest loc se plimbau şi alţi îngeri, dar Bernard nu putea să-i vadă. O pace nemaicunoscută îl învăluia. Îngerul se apropie de altarul din mijloc şi Bernard, cînd îl văzu că îngenunchează, îngenunche aşijderea, alături de el. Nu credea în nici un Dumnezeu, aşa că nu ştia să se roage; dar inima-i era năpădită de o dulce nevoie de dăruire de sacrificiu; se oferea pe sine. Emoţia lui rămînea atît de nedesluşită, încît nici un cuvînt n-ar fi reuşit s-o exprime; dar dintr-odată se auziră acorduri de orgă.

– La fel te-ai dăruit Laurei, spuse îngerul; şi Bernard simţi cum lacrimile îi şiroiesc pe obraji. – Vino, urmează-mă!

Bernard, în timp ce se lăsa condus de înger, aproape se ciocni de unul din foştii lui colegi care luase şi el oralul. Bernard îl ştia un chiulangiu şi se mira că a luat examenul. Chiulangiul nu-l remarcase pe Bernard, care îl văzu cumpărînd o lumînare. Bernard ridică din umeri.

Cînd ajunse în stradă, îşi dădu seama că îngerul îl părăsise. Intră într-o tutungerie, chiar în aceea în care, cu opt zile în urmă, Georges plasase moneda falsă. De atunci mai schimbase multe. Bernard cumpără un pachet de ţigări şi începu să fumeze. De ce a plecat îngerul? Aşadar, îngerul şi Bernard nu mai aveau ce să-şi spună?... Sună de amiază. Lui Bernard îi era foame. Să se întoarcă la pension? Să se ducă la Olivier şi să împartă cu el prînzul lui Édouard?... Se asigură că are destui bani în buzunar şi intră într-un restaurant. Cînd tocmai termina de mîncat, o voce îi şopti:

– A venit timpul să-ţi faci socotelile.

Bernard întoarse capul. Îngerul era din nou lîngă el:

– Trebuie să te hotărăşti, spunea el. Pînă acum ai trăit la nimereală. Vei accepta, oare, să fii la cheremul hazardului? Vrei să fii folositor la ceva. Important e să ştii la ce.

– Învaţă-mă; îndrumă-mă! spuse Bernard.

Îngerul îl duse pe Bernard într-o sală plină de lume. În fundul sălii, era o estradă, şi pe estradă o masă acoperită cu o cuvertură grena. Aşezat în spatele mesei, un om încă tînăr vorbea.

– E o mare nebunie să pretinzi că poţi descoperi ceva. Tot ce avem, a fost primit. Fiecare dintre noi trebuie să înţeleagă, încă de tînăr, că depindem de un trecut şi că acest trecut ne obligă. Prin el, ne este rînduit tot viitorul.

După ce termină de dezvoltat această temă, un alt orator îi luă locul şi începu prin a-l aproba, apoi se ridică împotriva prezumţiosului care pretinde că trăieşte fără nici o doctrină sau că se ghidează el însuşi şi după propria conştiinţă.

– Am primit moştenire o doctrină, spunea el. Ea a răzbătut peste veacuri. E, fără îndoială, cea mai bună şi e singura; fiecare dintre noi se cuvine să dovedească acest lucru. E cea care ne-a fost transmisă de dascălii noştri. E doctrina ţării noastre care, de cîte ori o renegă, trebuie să plătească scump greşeala săvîrşită. Nu poţi fi bun francez fără să o cunoşti, nici să faci ceva bun fără să i te supui.

Celui de-al doilea orator, îi succedă un al treilea, care le mulţumi celor dintîi pentru că au înfăţişat atît de bine ceea ce el numea partea teoretică a programului lor; apoi arătă că acest program nu comporta nici mai mult, nici mai puţin decît regenerarea Franţei, prin efortul fiecăruia dintre membrii partidului lor. Spunea că el este om de acţiune; afirma că orice teorie îşi găseşte în practică finalitatea şi verificarea, şi că orice bun francez trebuie să fie un combatant.

– Dar, vai! adăugă el, cîte forţe risipite, pierdute! Cu totul altfel ar arăta măreţia ţării noastre, strălucirea înfăptuirilor noastre, şi altfel s-ar pune fiecare în valoare, dacă aceste forţe s-ar organiza, dacă aceste înfăptuiri ar celebra ordinea, dacă fiecare s-ar înregimenta!

Şi în timp ce el continua, prin sală începură să circule tineri care distribuiau buletine de adeziune, pe care nu trebuia decît să-ţi pui semnătura.

– Voiai să te dăruiești, spuse atunci îngerul. Ce mai aștepți?

Bernard luă una dintre fițuicile acelea, al căror text începea cu aceste cuvinte: „Mă angajez solemn să...“ citi, apoi se uită la înger și văzu că zîmbește; apoi privi spre adunare și îl recunoscu printre tinerii din sală pe proaspătul bacalaureat de mai adineauri, care în biserica Sorbonei aprinsese o lumînare în chip de recunoștință pentru succesul său; și deodată, ceva mai departe, îl zări pe fratele său mai mare, pe care nu-l mai văzuse de cînd plecase din casa părintească. Bernard nu-l iubea și era puțin gelos pe prețuirea pe care tatăl lor părea să i-o arate. Mototoli nervos buletinul:

– Crezi că ar fi trebuit să semnez?

– Da, desigur, dacă te îndoiești de tine, spuse îngerul.

– Nu mă mai îndoiesc, spuse Bernard, care aruncă hîrtia cît colo.

Între timp, oratorul continua. Cînd Bernard începu iarăși să-l asculte, acesta tocmai propovăduia un mijloc sigur de a nu te înșela niciodată, potrivit căruia trebuia să renunți pentru totdeauna să mai judeci prin tine însuți și să te bizui mereu pe judecățile superiorilor tăi.

– Cine sînt acești superiori? întrebă Bernard și subit se simți cuprins de o mare indignare.

– Dacă te-ai urca pe estradă, îi spuse el îngerului, și te-ai lua la bătaie cu el, fără îndoială că l-ai da gata...

Dar îngerul, zîmbind:

– Cu tine mă voi lupta. Diseară, vrei?

– Da, spuse Bernard.

Ieșiră amîndoi. O luară pe marile bulevarde. Mulțimea care se înghesuia pe străzi părea alcătuită numai din oameni bogați; fiecare părea sigur de sine, indiferent față de alții, dar îngrijorat.

– Aceasta să fie imaginea fericirii? întrebă Bernard, care-și simțea inima plină de amărăciune.

Apoi îngerul îl duse pe Bernard în cartierele sărace, a căror mizerie Bernard nici măcar n-o bănuise mai înainte. Se înserase. Rătăciră multă vreme încă printre înaltele case sordide în care hălăduiau bolile, prostituția, rușinea, crima și foamea. Abia atunci Bernard îl luă pe înger de mînă, și îngerul își întoarse capul, ca să nu fie văzut cum plînge.

Bernard nu cină în seara aceea; și cînd se întoarse la pension nu mai căută s-o întîlnească pe Sarah, așa cum făcuse în celelalte seri, ci urcă de-a dreptul în camera în care locuia împreună cu Boris.

Boris se culcase, dar încă nu dormea. Recitea la lumina lumînării scrisoarea pe care o primise de la Bronja chiar în dimineața acelei zile.

„Mi-e teamă, îi spunea prietena lui, că n-o să te mai văd niciodată. Cînd m-am întors în Polonia am răcit. Tușesc; și cu toate că doctorul nu vrea să-mi spună, simt eu că n-o să mai trăiesc multă vreme.“

Auzindu-l pe Bernard apropiindu-se, Boris ascunse scrisoarea sub pernă și stinse în mare grabă lumînarea.

Bernard înainta în beznă. Îngerul intrase în cameră împreună cu el, dar cu toate că noaptea nu era prea întunecoasă, Boris nu-l vedea decît pe Bernard.

– Dormi? întrebă Bernard încet. Şi cum Boris nu răspunse, Bernard crezu că doarme.

– Așadar, acum, între noi doi, îi spuse Bernard îngerului.

Şi toată noaptea, pînă în zori, s-au luptat.

Boris vedea nedesluşit că Bernard se tot agită. Crezu că așa își face el rugăciunile și avu grijă să nu-l întrerupă. Ar fi vrut totuși să stea de vorbă cu el, căci îl încerca o suferință cumplită. Ridicîndu-se, îngenunche la picioarele patului. Ar fi vrut să se roage, dar nu reușea decît să hohotească:

– O, Bronja, tu, care vezi îngerii, tu, care trebuia să-mi deschizi ochii, tu mă părăsești! Fără tine, Bronja, ce-o să mă fac? Ce-o să se întîmple cu mine?

Bernard și îngerul erau prea ocupați, ca să-l audă. Se luptară amîndoi pînă-n zori. Îngerul se retrase fără ca vreunul din ei să fi ieșit învingător.

Mai tîrziu, cînd la rîndul său Bernard ieși din cameră, se întîlni cu Rachel pe culoar.

– Aș vrea să stăm de vorbă, îi spuse ea. Vocea-i era atît de tristă, încît Bernard înțelese imediat ce voia să-i spună. Nu-i răspunse nimic, își lăsă capul în jos, și, din mare milă pentru Rachel, simți deodată că o urăște pe Sarah și că îi este scîrbă de plăcerile pe care le gustase împreună cu ea.

XIV

Pe la orele zece, Bernard se duse la Édouard, cu o sacoșă unde încăpuseră puținele-i veșminte, rufăria și cărțile pe care le mai avea. Își luase rămas-bun de la Azaïs și de la doamna Vedel, dar nu mai căută s-o vadă pe Sarah.

Bernard era grav. Lupta sa cu îngerul îl maturizase. Nu mai semăna cu nepăsătorul hoţ de valize care credea că în lumea asta e de-ajuns să îndrăzneşti. Începea să priceapă că de multe ori cutezanţa se plăteşte cu preţul fericirii altuia.

– Am venit la dumneavoastră să mă găzduiţi, îi spuse lui Édouard. Iar am rămas fără adăpost.

– Dar de ce pleci de la Vedel?

– Din motive secrete... pe care îngăduiţi-mi să nu vi le împărtăşesc.

În seara banchetului, Édouard îi observase pe Bernard şi pe Sarah destul ca să înţeleagă cît de cît sensul acestei tăceri.

– Ajunge, spuse el zîmbind. Divanul din camera mea de lucru îţi stă la dispoziţie pentru la noapte. Dar trebuie, mai întîi, să-ţi spun că tatăl dumitale a fost ieri la mine. Şi îi relată acea parte a convorbirii lor care socotea el că va reuşi să-l emoţioneze. – Nu la mine ar trebui să dormi în seara asta, ci la el. Te aşteaptă.

Bernard tăcea.

– O să mă mai gîndesc, spuse el, în cele din urmă. Permiteţi-mi pînă atunci să-mi las lucrurile aici. Pot să-l văd pe Olivier?

– Vremea e atît de frumoasă, încît l-am sfătuit să iasă puţin la aer. Aş fi vrut să-l însoţesc, deoarece încă-i foarte slăbit; dar el a preferat să se plimbe singur. De altminteri, a plecat de vreo oră, aşa că trebuie să se întoarcă în curînd. Aşteaptă-l... Mă gîndesc numai... şi examenul?

– L-am luat; dar asta nu contează. Important e pentru mine să ştiu ce am de făcut. Ştiţi ce mă reţine mai cu seamă să mă întorc la tatăl meu? Nu vreau banii lui. O să mă socotiţi absurd că dau cu tifla unei asemenea şanse; dar mi-am promis mie însumi să mă lipsesc de ei. Pentru mine e important să-mi dovedesc că sînt un om de cuvînt, cineva pe care pot conta.

– Mi se pare că, în primul rînd, e vorba de orgoliu.

– Spuneţi-i cum vreţi: orgoliu, infatuare, suficienţă... N-o să puteţi discredita în ochii mei sentimentul care mă animă. Acum însă, iată ce-aş vrea să ştiu: ca să te poţi conduce în viaţă, e nevoie să-ţi fixezi privirea spre un anume ţel?

– Lămureşte-mă, te rog!

– Am dezbătut problema asta toată noaptea. În slujba cui să pun această forţă pe care o simt în mine? Cum poţi profita mai bine de tine însuţi? Îndreptîndu-te spre un scop? Dar cum îţi alegi acest scop? Cum îl cunoşti atîta vreme cît nu l-ai atins?

– A trăi fără un scop înseamnă a te lăsa în voia întîmplării.

– Mi-e teamă că nu m-aţi înţeles prea bine. Cînd Columb a descoperit America, ştia el spre ce se îndreaptă? Scopul lui era să meargă înainte, drept înainte. Scopul lui era el şi îl proiecta înaintea lui însuşi...

– M-am gîndit adesea, îl întrerupse Édouard, că în artă, în literatură în special, contează numai aceia care se avîntă spre necunoscut. Nu descoperi pămînturi noi dacă nu accepţi să pierzi din vedere, în primul rînd şi pentru multă vreme, orice ţărm. Numai că scriitorii noştri se tem de larg; navighează numai pe lîngă coastă.

– Ieri, cînd am ieşit de la examen, continuă Bernard fără să-l audă, nu ştiu ce demon m-a îndemnat şi am intrat într-o sală unde se ţinea o reuniune publică. Se vorbea acolo de onoarea naţională, de devotamentul faţă de patrie, de o grămada de lucruri care mi-au mers la inimă. Puţin a lipsit să semnez o hîrtie prin care mă angajam, pe a mea onoare, să-mi consacru activitatea unei cauze care, desigur, mi se părea frumoasă şi nobilă.

– Sînt bucuros că n-ai semnat. Dar ce te-a reţinut?

– Fără îndoială că un instinct secret... Bernard rămase cîteva clipe pe gînduri, apoi adăugă zîmbind: – Cred că mai ales mutrele aderenţilor; începînd cu mutra fratelui meu mai mare, pe care l-am recunoscut în mulţime. Mi s-a părut că toţi tinerii aceia erau animaţi de cele mai bune sentimente şi că făceau foarte bine abdicînd de la iniţiativa personală, fiindcă n-ar fi ajuns prea departe dacă s-ar fi luat după căpăţîna lor, căci era inaptă, şi nici după independenţa lor de spirit, căci foarte curînd ar fi dat din colţ în colţ. Mi-am spus, de asemenea, că e bine pentru ţară să aibă printre cetăţenii săi un mare număr de oameni animaţi de o bunăvoinţă ancilară; dar că voinţa mea nu va fi niciodată ca a lor. Şi atunci m-am intrebat cum anume se poate stabili o regulă, fiindcă n-aş accepta să trăiesc fără o regulă, iar această regulă n-aş accepta-o din partea altcuiva.

– Răspunsul mi se pare simplu: să găseşti această regulă în tine însuţi; să ai ca scop propria dezvoltare.

– Da... chiar asta mi-am spus şi eu. Dar tot n-am ajuns prea departe. Dacă măcar aş fi sigur că voi şti să prefer ceea ce e mai bun în mine, aş renunţa la tot restul. Dar nu reuşesc nici măcar să-mi dau seama ce mai bun în mine. M-am frămîntat toată noaptea, v-am spus. Iar spre dimineaţă eram atît de obosit, încît mă gîndeam să mă încorporez înainte de termen: să mă înrolez voluntar.

– Dacă scapi de o întrebare nu înseamnă că i-ai şi găsit răspunsul.

– E ceea ce mi-am spus şi eu; şi că această întrebare, tocmai pentru că a fost amînată, se va pune pentru mine cu şi mai multă gravitate, după ce-mi voi fi terminat stagiul. Şi-atunci am venit la dumneavoastră, ca să mă sfătuiţi.

– N-am ce sfaturi să-ţi dau. Fiecare le găseşte numai în el însuşi, aşa cum fiecare nu poate învăţa cum trebuie să trăiască decît trăind.

– Şi dacă pînă mă hotărăsc cum să trăiesc, trăiesc greşit?

– Dar chiar dintr-asta se învaţă. E bine să-ţi urmezi propriul drum, dar numai dacă e un drum care urcă.

– Glumiţi?... Nu; cred că vă înţeleg şi accept această formulă. Dar în timp ce mă dezvolt, cum spuneţi dumneavoastră, trebuie să-mi cîştig existenţa. Ce-aţi zice de un strălucit anunţ în ziare: „Tînăr de mare viitor, se angajează în orice slujbă".

Édouard începu să rîdă:

– Nimic nu-i mai greu de obţinut decît „orice" slujbă. Ar fi mai bine să precizezi.

– Mă gîndeam că orice mare ziar are o sumedenie de posturi mărunte. Oh! aş accepta o funcţie subalternă; corector, tipograf... mai ştiu eu ce? Mă mulţumesc cu foarte puţin.

Vorbea cu ezitare. În realitate, şi-ar fi dorit un post de secretar; dar se temea să-i spună lui Édouard, din cauza nereuşitei lor reciproce. La urma urmelor, nu era vina lui, a lui Bernard, că încercarea lui de a fi secretar eşuase atît de lamentabil.

– Aş putea, eventual, spuse Édouard, să te ajut să intri la *Grand Journal*, pe al cărui director îl cunosc...

În timp ce Édouard şi Bernard stăteau astfel de vorbă, Sarah avusese cu Rachel o explicaţie extrem de penibilă. Sarah înţelesese imediat că reproşurile lui Rachel au fost cauza plecării neaşteptate a lui Bernard; şi era revoltată, spunea ea, că soră-sa interzice în juru-i orice bucurie. N-avea dreptul să impună altora o virtute pe care exemplul ei era de-ajuns ca s-o facă odioasă.

Rachel, pe care aceste acuzaţii o îndurerau nespus de mult, căci ea s-a sacrificat tot timpul, protesta, foarte palidă şi cu buzele tremurătoare:

– Nu te pot lăsa pe calea pierzaniei.

Dar Sarah hohotea de plîns şi ţipa:

– Nu pot să cred în raiul tău! Nu vreau să fiu mîntuită!

Şi se decise imediat să plece din nou în Anglia, la prietena ei. Căci, „la urma urmelor, e liberă şi vrea să trăiască după bunul ei plac".

Această nefericită ceartă o lăsă pe Rachel zdrobită.

XV

Édouard avu grijă să ajungă la pension înainte de sosirea elevilor. Nu-l mai văzuse pe La Pérouse de la deschiderea anului şcolar şi, în primul rînd, cu el voia să stea de vorbă. Bătrînul profesor de pian se achita de îndatoririle lui de supraveghetor cum se pricepea, adică foarte prost. La început, şi-a dat toată silinţa ca să se facă iubit, dar e lipsit de autoritate; fapt de care copiii profită; consideră indulgenţa lui drept slăbiciune şi îşi iau nişte libertăţi ciudate. La Pérouse va încerca să fie aspru, dar va fi prea tîrziu; în cele din urmă, admonestările lui, ameninţările şi dojenile îi ridică în cap pe toţi elevii. Dacă el îşi îngroaşă vocea, ei rînjesc; dacă bate cu pumnul în pupitru, ei scot strigăte de spaimă prefăcută; îl iau în derîdere; îi dau porecle; caricaturile lui trec din bancă în bancă, înfăţişîndu-l pe el, care e atît de cumsecade, ca pe un sălbatic, înarmat cu un pistol enorm (pistolul acela pe care Ghéridanisol, Georges şi Phiphi au reuşit să-l descopere în cursul unei indiscrete percheziţii în camera lui) şi masacrîndu-i pe elevi; sau, prosternat în faţa acestora, cu mîinile împreunate a rugă, implorîndu-i, aşa cum făcea în primele zile: „Fie-vă milă, faceţi puţină linişte!" Semăna cu un sărman cerb bătrîn, înconjurat de o haită sălbatică. Édouard nu ştie nimic din toate astea.

Jurnalul lui Édouard

„La Pérouse m-a primit într-o mică sală de la parter, care ştiam că-i cea mai puţin confortabilă din tot pensionul. Drept mobilier, patru bănci puse alături de patru pupitre, în faţa tablei, şi un scaun de nuiele pe care La Pérouse m-a forţat să mă aşez. El s-a ghemuit

pe o bancă, aşezîndu-se pieziş, după ce zadarnic s-a tot străduit să-şi vîre sub pupitru picioarele-i prea lungi.

– Nu, nu. Şed foarte bine, te asigur.

Şi tonul vocii lui, expresia feţei spuneau:

– Mă simt îngrozitor de rău şi sper că se vede de la o poştă; dar îmi place să fiu aşa; şi cu cît mă voi simţi mai rău, cu atît mă voi plînge mai puţin.

Am încercat să glumesc, dar n-am reuşit să-l fac să zîmbească. Simula o atitudine ceremonioasă şi oarecum afectată, care ne ţinea pe amîndoi la distanţă şi mie-mi dădea de înţeles: «Datorită dumitale sînt eu aici».

Spunea însă că e foarte satisfăcut de toate; în plus, eluda întrebările mele şi se enerva dacă insistam. Totuşi, cînd l-am întrebat unde avea camera:

– Puţin cam departe de bucătărie, a proferat el pe neaşteptate; şi cum eu mă arătam nedumerit: – Uneori, noaptea, mi se face foame... cînd nu pot dormi.

Eram lîngă el; m-am apropiat şi mai mult şi i-am pus uşurel mîna pe braţ. Reluă cu o voce mai firească:

– Trebuie să-ţi spun că dorm foarte prost. Cînd reuşesc să închid ochii, îmi dau totuşi seama că dorm. Dar asta nu se mai cheamă somn, nu-i aşa? Cine doarme de-adevărat nu simte că doarme; doar cînd se trezeşte bagă de seamă că a dormit.

Apoi, cu o insistenţă de chiţibuşar, aplecîndu-se spre mine:

– Uneori înclin să cred că doar mi se năzare şi că totuşi dorm de-adevăratelea cînd cred că dorm. Dar nu-i aşa; dovadă că, dacă vreau să deschid ochii, îi deschid. De obicei, nu vreau. Îţi dai seama, nu-i aşa, că n-am nici un interes să-i deschid. La ce bun să-mi dovedesc mie însumi că nu dorm? Nutresc tot timpul speranţa c-o s-adorm, încercînd să mă conving că am şi adormit...

Se aplecă şi mai mult şi, cu o voce şi mai înceată:

– Şi-apoi, e ceva ce mă deranjează. Nici n-o să crezi... Nu m-am plîns de asta fiindcă nu se poate face nimic; şi fiindcă, nu-i aşa, din moment ce nimic nu se poate schimba, la ce bun să te mai plîngi?... Închipuie-ţi că în dreptul patului meu, în zid, chiar la înălţimea capului, e ceva ce face zgomot.

În timp ce vorbea, se mai însufleţise. I-am propus să mă ducă în camera lui.

– Da! Da! spuse el, ridicîndu-se brusc. Poate că reuşeşti să-mi spui ce e... Eu nu pot să-mi dau seama. Haide cu mine!

Am urcat două etaje, apoi am străbătut un culoar destul de lung. Eu nu mai fusesem niciodată prin această parte a casei.

Camera lui La Pérouse dădea spre stradă. Era mică, dar decentă. Am remarcat pe noptiera lui, alături de o carte de rugăciuni, cutia de pistoale, pe care se încăpăţînase s-o ia cu el. Mă apucase de braţ şi, împingînd puţin patul la o parte:

– Aici. Uite... Apropie-te de perete... Auzi?

Mi-am încordat auzul şi multă vreme am ascultat cu toată atenţia. Dar, cu toată bunăvoinţa, n-am reuşit să disting nimic. La Pérouse era mînios. Pe stradă tocmai trecu un camion, zguduind casa şi făcînd să se cutremure geamurile.

– La ora asta, i-am spus eu cu speranţa că îl mai liniştesc, zgomotul acela uşor care vă irită e acoperit de vacarmul străzii...

– E acoperit pentru dumneata, care nu ştii să-l deosebeşti de alte zgomote, strigă el cu vehemenţă. Dar eu îl aud oricum. Continuu să-l aud în pofida vacarmului. Şi uneori sînt atît de exasperat, încît îmi zic c-o să-i spun despre povestea asta lui Azaïs sau proprietarului... Oh! n-am pretenţia să întreprindă ceva, ca să nu se mai audă. Dar aş vrea să ştiu măcar ce e.

Păru o vreme că se gîndeşte la ceva, apoi reluă:

– S-ar părea că-i un fel de ronţăit. Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă, ca să nu-l mai aud. Am îndepărtat patul de lîngă perete. Mi-am pus vată în urechi. Mi-am atîrnat ceasornicul (vezi, am bătut acolo un cui) chiar în locul pe unde trece ţeava, pentru ca tic-tacul ceasornicului să acopere celălalt zgomot... Numai că asta mă oboseşte şi mai rău, deoarece trebuie să fac un efort ca să-l aud. E absurd, nu-i aşa? Dar prefer să-l aud desluşit, fiindcă oricum ştiu că nu încetează... Ei! n-ar fi trebuit să-ţi povestesc chestia asta! Dar ce să-i faci, sînt şi eu bătrîn.

Se aşează pe marginea patului şi rămase aşa, parcă buimac. Sinistra degradare a vîrstei, în cazul lui La Pérouse, nu afecta atît inteligenţa, cît profunzimile caracterului. Viermele se vîră în inima fructului, gîndeam eu, văzîndu-l pe el, cel atît de ferm şi de mîndru altădată, lăsîndu-se pradă unei disperări copilăreşti. Am încercat să-l scot din această stare, vorbindu-i de Boris.

– Da, camera lui e aproape de-a mea, spuse el, ridicînd capul. O să ţi-o arăt. Vino cu mine!

O luă înaintea mea pe culoar şi deschise o uşă învecinată:

– Patul celălalt e al tînărului Bernard Profitendieu. (Am considerat inutil să-i spun că, începînd chiar din ziua aceea, Bernard nu va mai dormi acolo. El continuă:) Boris e mulţumit că-l are tovarăş de cameră şi cred că se înţelege bine cu el. Dar, ştii, nu stă prea mult de vorbă cu mine. E o fire foarte închisă... Teamă mi-e ca nu cumva copilul ăsta să aibă o inimă cam împietrită.

Rosti aceste vorbe cu atîta tristeţe, încît m-am simţit silit să protestez şi să mă pun chezaş pentru sentimentele nepotului său.

– În acest caz, ar putea să şi le arate puţin mai des, reluă el. Uite, să-ţi spun: dimineaţa, cînd pleacă la liceu împreună cu ceilalţi, eu mă aplec de la fereastra mea ca să-l văd trecînd. El ştie... Ei bine! nici măcar nu-şi întoarce capul!

Voiam să-l lămuresc că lui Boris, fără îndoială, îi era frică să se dea în spectacol faţă de colegii lui şi se temea de glumele lor batjocoritoare; dar în clipa aceea din curte se auziră strigăte.

La Pérouse mă apucă de braţ şi, cu o voce schimbată:

– Auzi! Auzi! S-au întors.

Mă uitam la el. Începuse să tremure din tot corpul.

– Doar nu vă e frică de ştrengarii ăştia? l-am întrebat.

– Nu, sigur că nu, răspunse el încurcat, cum ai putea crede că... Apoi, foarte grăbit: – Trebuie să cobor. Recreaţia nu ţine decît vreo cîteva minute şi ştii că eu supraveghez sala de meditaţii. La revedere! La revedere!

Se repezi pe culoar fără ca măcar să-mi fi dat mîna. O clipă mai tîrziu, l-am auzit coborînd poticnit scările. Am stat cîteva clipe la pîndă, nevoind să trec printre elevi. Îi auzeam strigînd, rîzînd şi cîntînd. Apoi răsună un clopot şi brusc se făcu linişte.

M-am dus la Azaïs şi am obţinut permisiunea ca Georges să părăsească sala de meditaţii, ca să stau de vorbă cu el. Peste puţin, ne-am întîlnit în aceeaşi mică sală în care mă primise La Pérouse, la început.

De îndată ce mă văzu, Georges se crezu dator să ia o atitudine zeflemitoare. Acesta era felul lui de a-şi ascunde stînjeneala. Dar n-aş putea jura că dintre noi doi el era cel mai stînjenit. Stătea în defensivă: fiindcă, fără îndoială, se aştepta să fie mustrat. Mi s-a părut că încearcă să facă uz cît mai grabnic de toate armele pe care le-ar fi putut folosi împotriva mea, căci, înainte chiar de-a deschide eu gura, m-a întrebat ce mai face Olivier pe un ton atît de obraznic,

încît cu dragă inimă l-aş fi luat la palme. Avea un anume ascendent asupra mea. «Şi-apoi ştii, mie nu mi-e teamă de dumneata», părea să spună privirea lui plină de ironie, cuta batjocoritoare din colţurile buzelor şi tonul vocii lui. Mi-am pierdut imediat orice urmă de aplomb şi nu mai aveam altă grijă decît să nu las să se vadă acest lucru. Cuvintele pe care le pregătisem mi se părură deodată fără noimă. Nu aveam prestigiul necesar pentru a face pe omul aspru. La drept vorbind, Georges mă amuza mult prea mult.

– N-am venit să te cert, i-am spus în sfîrşit; aş vrea doar să te avertizez. (Şi, fără voia mea, toată faţa îmi zîmbea.)

– Spune mai întîi dacă te-a trimis mama.

– Da şi nu. Am vorbit cu mama ta despre tine; dar asta acum cîteva zile. Ieri am avut o convorbire foarte importantă, în privinţa ta, cu cineva foarte important pe care nu-l cunoşti; şi care a venit la mine, ca să-mi vorbească de tine. Un judecător de instrucţie. Din partea lui vin. Ştii ce-i un judecător de instrucţie?

Georges păli subit şi fără îndoială că pentru o clipă inima a încetat să-i mai bată. Ridică din umeri, e drept, dar vocea îi tremura puţin:

– Păi atunci, dă-i drumul! Ce ţi-a spus moş Profitendieu?

Aplombul acestui copil mă descumpănea. Fără îndoială că ar fi fost foarte simplu să trec direct la subiect; dar tocmai asta-i, mintea mea are oroare de tot ce-i prea simplu şi e irezistibil atrasă pe căile ocolite. Pentru a-mi explica purtarea, care imediat după aceea mi s-a părut absurdă, dar fusese spontană, pot să spun că ultima mea convorbire cu Pauline m-a preocupat extraordinar de mult. Am transpus imediat în romanul meu reflecţiile care au rezultat din ea, sub forma unui dialog care se potrivea foarte bine cu anumite personaje. Mi se întîmplă rar să trag un profit direct din ceea ce-mi aduce viaţa, dar, de data aceasta, aventura lui Georges mi-a fost de folos; îşi găsea atît de bine locul în carte, încît se părea că romanul meu o aştepta; abia dacă a fost nevoie să schimb cîteva detalii. Dar această aventură (vreau să spun pungăşiile lui) nu o prezentam direct. Se întrevedea, la fel ca şi urmările ei, prin mijlocirea unor conversaţii. Mi le notasem într-un carnet pe care tocmai îl aveam în buzunar. Dimpotrivă, povestea cu monedele false, aşa cum mi-a fost ea relatată de Profitendieu, mi se părea că nu poate fi de nici un folos. Şi de aceea deci fără îndoială, în loc să abordez imediat cu Georges această problemă, obiectul primordial al vizitei mele, am luat-o pe ocolite:

– Aş vrea, în primul rînd, să citeşti aceste cîteva rînduri, i-am spus. O să înţelegi tu de ce. Şi i-am întins carnetul deschis la pagina care îl putea interesa.

Repet: acest gest, acum, mi se pare absurd. Dar în romanul meu, tocmai printr-o lectură asemănătoare mă gîndeam că ar trebui să-l avertizez pe cel mai tînăr dintre eroii mei. Mă interesa să aflu reacţia lui Georges; speram să-mi ofere noi lămuriri... chiar şi în privinţa calităţii celor ce le scrisesem.

Transcriu pasajul despre care e vorba:

«Exista în acest copil o întinsă regiune întunecată asupra căreia se pleca afectuoasa curiozitate a lui Audibert. Pentru el nu era de-ajuns să ştie că tînărul Eudolfe furase; ar fi vrut ca Eudolfe să-i povestească anume cum a ajuns hoţ şi ce a simţit cînd a furat pentru prima oară. De altfel, copilul, deşi avea încredere în el, n-ar fi ştiut, fără îndoială, să-i spună ce-ar fi dorit. Iar Audibert nu îndrăznea să-i pună întrebări, de teamă să nu i se răspundă cu tăgăduieli mincinoase.

Pe cînd, într-o anume seară, Audibert lua cina împreună cu Hildebrand, îi vorbi acestuia de cazul lui Eudolfe; fără ca de altminteri să-i divulge numele, şi aranjînd în aşa fel faptele, încît celălalt să nu-l poată recunoaşte:

– N-aţi remarcat, spuse atunci Hildebrand, că acţiunile cele mai decisive din viaţa noastră, vreau să spun: cele care vor fi hotărîtoare pentru întregul nostru viitor, sînt de cele mai multe ori nişte acte nesăbuite?

– Aveţi perfectă dreptate, răspunse Audibert. E ca un tren în care te urci fără să te gîndeşti ce faci şi fără să te fi întrebat unde merge. Ba, de cele mai multe ori, nici nu-ţi dai seama că trenul a şi pornit, decît după ce e prea tîrziu ca să mai cobori.

– Dar poate copilul în cauză nici nu doreşte să coboare.

– Fără îndoială, încă nu vrea să coboare. Deocamdată, se lasă dus. Peisajul îl amuză şi puţin îi pasă unde va ajunge.

– O să-i faceţi morală?

– Fără discuţie, nu! N-ar ajuta la nimic. E suprasaturat, a ajuns să-i fie greaţă de morală.

– Dar de ce fura?

– La drept vorbind, nu ştiu. Sigur că nu dintr-o nevoie reală. Ci doar pentru a-şi procura anumite avantaje; ca să nu rămînă mai prejos de colegii lui mai înstăriţi... sau mai ştiu eu de ce. Dintr-o înclinare nativă sau din simpla plăcere de a fura.

– Asta ar fi cel mai rău.

– Desigur, pentru că atunci ar lua-o de la capăt.

– E deştept?

– Multă vreme am crezut că e mai puţin decît fraţii lui mai mari. Acum însă mă întreb dacă n-am greşit şi dacă nu cumva supărătoarea mea impresie venea de acolo că el încă n-a înţeles ce-ar putea obţine de la el însuşi. Pînă în acest moment, curiozitatea lui e pervertită; sau, mai degrabă, a rămas în stare embrionară, în stadiul de indiscreţie.

– Aţi stat de vorbă cu el?

– Mi-am propus să-l fac să pună în balanţă puţinul profit adus de furturile sale şi ceea ce pierde în schimb prin necinstea lui: încrederea celor care-i sînt apropiaţi, stima lor, a mea printre altele... toate acele lucruri ce nu se pot exprima în cifre şi a căror valoare nu poate fi apreciată decît prin uriaşul efort ce trebuie făcut ulterior pentru a le recîştiga. Anumiţi oameni şi-au irosit pentru asta întreaga lor viaţă. Îi voi spune ceea ce el încă e prea necopt ca să înţeleagă: că de acum înainte, dacă prin preajmă-i se va petrece ceva dubios sau suspect, asupra lui se vor îndrepta toate bănuielile. Se va vedea poate acuzat, pe nedrept, de fapte grave, şi nu se va putea apăra. Faptele săvîrşite pînă atunci îl vor indica pe el. E ceea ce numim un *individ compromis*. În sfîrşit, aş vrea să-i mai spun... Dar mă tem de protestele lui.

– Ce-aţi vrea să-i mai spuneţi?

– Că tot ceea ce a făcut a creat un precedent şi că, dacă pentru primul furt trebuie o oarecare hotărîre, pentru al doilea trebuie doar să cedezi obişnuinţei. Pentru tot ce vine după aceea nu-ţi mai rămîne decît să te laşi în voia sorţii... Aş vrea să-i spun că adesea un prim gest, făcut pe negîndite, ne desenează iremediabil fizionomia şi începe să-i imprime nişte trăsături pe care, mai tîrziu, toate eforturile noastre nu vor mai putea niciodată să le şteargă. Aş vrea... dar cred că n-aş fi în stare să-i vorbesc.

– De ce nu scrieţi ce-am vorbit în seara asta? Şi să-i daţi să citească.

– E o idee, spuse Audibert. De ce nu?»

Nu l-am pierdut o clipă din ochi pe Georges, tot timpul cît a durat lectura; dar pe faţa lui nu se putea vedea ce gîndeşte.

– Mai e nevoie să continuu? întrebă el, pregătindu-se să întoarcă pagina.

– Inutil; convorbirea se sfîrşeşte aici.

– Aş fi vrut să ştiu ce-a răspuns Eudolfe, după ce a citit carnetul.

– Tocmai asta aştept să aflu şi eu.

– Eudolfe e un nume ridicol. Nu puteai să-l botezi altfel?

– Asta n-are importanţă.

– Şi nici ce-ar fi răspuns el. Dar ce-ajunge pînă la urmă?

– Încă nu ştiu. Depinde de tine. Vom vedea.

– Atunci, dacă am înţeles bine, eu ar trebui să te ajut să-ţi continui cartea. Nu zău, recunoşti că...

Se opri, de parcă i-ar fi venit greu să-şi exprime gîndul.

– Că...? făcui eu, pentru a-l încuraja.

– Recunoşti că te-ai simţi tras pe sfoară, reluă el, în sfîrşit, dacă Eudolfe...

Se opri din nou. Am avut impresia că înţelegeam ce-ar fi vrut să spună şi am terminat eu în locul lui.

– Dacă ar deveni un băiat cinstit?... Nu, micuţule! Şi deodată mi-am simţit ochii scăldaţi în lacrimi. I-am pus mîna pe umăr. Dar el, trăgîndu-se deoparte:

– Căci, mă rog, dacă n-ar fi furat, dumneata n-ai fi scris toate astea.

Abia atunci mi-am dat seama de greşeala mea. În fond, Georges se simţea flatat de faptul că mă preocupa atît de mult. Se simţea interesant. Uitasem de Profitendieu; Georges mi-a adus aminte de el.

– Şi ce ţi-a povestit judecătorul de instrucţie?

– M-a însărcinat să te previn că ştie că tu pui în circulaţie monede false...

Georges se făcu iarăşi palid. Înţelese că n-ajută la nimic să nege, dar protestă încurcat:

– Nu numai eu.

– Şi dacă tu şi prietenii tăi nu încetaţi imediat acest trafic, continuai eu, va fi silit să vă bage la puşcărie.

La început, Georges se făcuse foarte palid. Acum obrajii i se roşiseră. Avea privirea fixă, iar sprîncenele încruntate săpau două cute la baza frunţii.

– La revedere, i-am spus, întinzîndu-i mîna. Te sfătuiesc să-i avertizezi şi pe camarazii tăi. Iar tu bagă bine de seamă!

Mi-a strîns mîna în tăcere şi s-a îndreptat spre sala de meditaţie, fără să se mai uite înapoi.

Recitind paginile din *Falsificatorii de bani* pe care i le arătasem lui Georges, le-am găsit destul de proaste. Le transcriu aici în forma în care le-a citit Georges; dar întregul capitol trebuie rescris. Ar fi indiscutabil

mai bine dacă ar vorbi copilul. Trebuie să găsesc însă cum să-l iau. E cert că din situaţia în care a ajuns, Eudolfe (o să-i schimb numele; Georges are dreptate) e greu de adus pe calea cea bună. Dar vreau să-l fac un om cinstit; şi, orice ar spune Georges, acesta e personajul cel mai interesant, pentru că e cel mai dificil. (Iată că încep să gîndesc ca Douviers!) Să lăsăm romancierilor realişti povestea cu voia sorţii.“

De îndată ce s-a întors în sala de studiu, Georges le aduse la cunoştinţă celor doi prieteni ai săi avertismentul lui Édouard. Tot ce-i spusese în legătură cu găinăriile lui îl lăsase rece pe copil; dar de monedele false, care riscau să le provoace mari încurcături, acum aveau tot interesul să se descotorosească urgent. Fiecare avea asupra lui cîteva pe care urma să le plaseze la următoarea ieşire. Ghéridanisol le strînse pe toate şi alergă să le arunce la hazna. În aceeaşi seară îl avertizară pe Strouvilhou, care luă imediat măsuri.

XVI

În aceeaşi seară, în timp ce Édouard stătea de vorbă cu Georges, Armand îi făcu o vizită lui Olivier, îndată după plecarea lui Bernard.

Armand Vedel era de nerecunoscut; proaspăt ras, bine dispus şi sigur pe sine; într-un costum nou şi prea bătător la ochi, poate puţin ridicol, lucru de care el îşi dădea seama şi lăsa să se vadă că îşi dă seama.

– Aş fi venit să te văd mai demult, dar am fost foarte ocupat!... Ştii că sînt secretarul lui Passavant? Sau dacă preferi: redactorul-şef al revistei pe care o conduce el. Nu-ţi cer să colaborezi la ea, deoarece Passavant mi se pare destul de pornit împotriva ta. De altminteri, e o revistă cu o tendinţă netă de stînga. De aceea a şi început prin a-l debarca pe Bercail împreună cu literatura lui pastorală...

– Cu atît mai rău pentru ea, spuse Olivier.

– De aceea, în schimb, mi-a primit poemul meu *Vasul nocturn*, care, între paranteze fie spus, îţi va fi dedicat; dacă îmi dai voie.

– Cu atît mai rău pentru mine.

– Passavant chiar voia ca genialul meu poem să apară în fruntea primului număr; dar s-a împotrivit modestia mea înnăscută, pe care elogiile lui au pus-o la grele încercări. Dacă aş fi sigur că nu-ţi obosesc

urechile convalescente, ţi-aş relata prima mea întrevedere cu ilustrul actor al *Barei fixe,* pe care nu-l cunoşteam pînă atunci decît prin tine.

– N-am altceva mai bun de făcut decît să te ascult.

– Nu te supără fumul?

– Ca să te liniştesc, voi fuma şi eu.

– Trebuie să-ţi spun, începu Armand aprinzîndu-şi o ţigară, că plecarea ta l-a pus pe scumpul nostru conte în mare încurcătură. Nu vreau să te flatez, dar nu înlocuieşti prea uşor acel mănunchi de haruri, de virtuţi, de calităţi care fac din tine unul dintre...

– Pe scurt... îl întrerupse Olivier, pe care greoaia ironie a celuilalt îl scotea din sărite.

– Pe scurt, Passavant avea nevoie de un secretar. Întîmplător, îl cunoştea pe un oarecare Strouvilhou, pe care întîmplător îl cunosc şi eu, pentru că e unchiul şi corespondentul unui tip din pension, întîmplător îl cunoştea pe Jean Cob-Lafleur, pe care îl cunoşti şi tu.

– Pe care eu nu-l cunosc, spuse Olivier.

– Ei află, bătrîne, că ar trebui să-l cunoşti. E un tip extraordinar, minunat; un soi de bebeluş îmbătrînit, ridat, fardat, care trăieşte numai cu băutură şi care, cînd e beat, face versuri încîntătoare. O să i le citeşti în primul nostru număr. Lui Strouvilhou i se năzare să-l trimită pe Passavant ca să-ţi ocupe locul. Poţi şi tu să-ţi imaginezi cum şi-a făcut apariţia în palatul de pe strada Babylone. Trebuie să-ţi spun că acest Cob-Lafleur se îmbracă în haine jegoase, că lasă să-i fluture pe umeri un snop de păr cînepiu şi că pare să nu se fi spălat de o săptămînă. Passavant, care vrea totdeauna să fie stăpîn pe situaţie, afirmă că îi place mult Cob-Lafleur. Căci Cob-Lafleur a ştiut să se arate blînd, zîmbăreţ, timid. Cînd vrea, poate să semene cu Gringoire al lui Banville. Pe scurt, Passavant se arată cucerit şi e pe punctul să-l angajeze. Trebuie spus că Lafleur n-are un chior... Iată-l că se ridică, gata de plecare: „Înainte de a ne despărţi, cred că e cazul, domnule conte, să vă previn că am cîteva defecte. – Dar cine nu are? – Şi cîteva vicii. Fumez opiu. – Ce contează, spune Passavant, care nu se lasă impresionat cu una cu două, pot să vă ofer şi eu, am un opiu excelent. – Da, numai că atunci cînd fumez, pierd cu desăvîrşire orice noţiune de ortografie". Passavant crede că este vorba de o glumă, rîde forţat şi îi întinde mîna. Lafleur continuă: „Din cînd în cînd mai iau şi haşiş. – Am încercat şi eu de vreo cîteva ori, spune Passavant. – Da, numai că eu cînd sînt sub influenţa haşişului nu mă pot stăpîni să nu fur". Passavant începe să-şi dea

seama că celălalt îl cam ia peste picior; iar Lafleur, stîrnit, continuă impetuos: – Da, şi beau eter; şi-atunci sfîşii tot şi sparg tot; şi pune mîna pe o vază de cristal pe care se preface că o izbeşte de şemineu. Passavant i-o smulge din mînă: – Îţi mulţumesc că m-ai prevenit.

– Şi l-a dat pe uşă afară?

– După care a tot pîndit pe la ferestre să vadă dacă Lafleur nu-i aruncă la plecare o bombă în pivniţă.

– Dar de ce s-a purtat aşa Lafleur ăsta al tău? întrebă Olivier, după un moment de tăcere. Din cele ce spuneai, se părea că avea mare nevoie de postul acela.

– Trebuie să admiţi, bătrîne, că există şi oameni care simt nevoia să acţioneze împotriva propriilor interese. Şi dacă într-adevăr vrei să-ţi spun: pe Lafleur... luxul lui Passavant l-a dezgustat; l-a dezgustat eleganţa lui, amabilitatea şi condescendenţa lui, ostentaţia cu care îşi dădea aere de superioritate. Da, i s-a făcut greaţă. Şi mai adaug că eu îl înţeleg foarte bine... La drept vorbind, îţi vine să verşi cînd îl vezi pe Passavant al tău.

– De ce spui: „Passavant al tău?" Ştii bine că nu mai am de-a face cu el. Şi, la urma urmelor, de ce accepţi postul acela, dacă ţi se pare atît de dezgustător?

– Tocmai pentru că-mi place ce mă dezgustă... începînd cu propria şi murdara mea persoană. Şi-apoi, Cob-Lafleur e un timid; n-ar fi spus tot ce-am spus dacă nu s-ar fi simţit jenat.

– Ei, să fim serioşi!

– Fără discuţie. Era jenat şi-i era scîrbă că se simte stingherit în faţa unuia pe care, în fond, îl disprefuieşte. Şi a făcut pe fanfaronul, ca să-şi ascundă stinghereala.

– Găsesc că s-a purtat stupid.

– Ei, bătrîne, nu toţi sînt atît de inteligenţi ca tine!

– Mi-ai mai spus-o cînd ne-am întîlnit ultima oară.

– Ce memorie!

Olivier se arăta foarte decis să-i ţină piept:

– Eu mă străduiesc, spuse el, să uit glumele tale. Dar ultima dată, în sfîrşit, mi-ai vorbit şi tu serios. Mi-ai spus nişte lucruri pe care nu le pot uita.

Privirea lui Armand se tulbură; începu să rîdă forţat:

– Ei, bătrîne, ultima oară ţi-am vorbit aşa cum doreai tu să-ţi vorbesc. Cereai o piesă în tonalitate minoră; şi-atunci, ca să-ţi fac plăcere, mi-am cîntat jalea cu sufletul răsucit ca un tirbuşon şi cu tot

zbuciumul învăţat de la Pascal... Ce vrei să fac? Sînt sincer numai cînd torn minciuni.

– N-o să mă faci niciodată să cred că atunci nu mi-ai vorbit sincer. Acum în schimb te prefaci.

– O, fiinţă plină de naivitate, cu ce suflet angelic ai fost împodobită! De parcă nu fiecare dintre noi se preface, mai mult sau mai puţin sincer şi conştient. Viaţa, bătrîne, nu-i decît o comedie. Dar diferenţa dintre mine şi tine este că eu ştiu că joc un rol; în timp ce...

– În timp ce... repetă Olivier, agresiv.

– În timp ce tatăl meu, de exemplu, ca să nu vorbesc de tine, se ia în serios cînd îşi joacă rolul de pastor. Orice-aş spune sau aş face, totdeauna o parte din mine rămîne în urmă şi se uită la cealaltă cum se compromite, o observă, îşi bate joc de ea şi o huiduieşte sau o aplaudă. Cînd eşti divizat în felul acesta, cum ai mai putea fi sincer? Am ajuns să nici nu mai înţeleg ce vrea să spună cuvîntul ăsta. În privinţa asta, nu e nimic de făcut: cînd sînt trist, mi se pare că sînt grotesc şi atunci mă apucă rîsul; cînd sînt vesel, fac glume atît de stupide, încît îmi vine să plîng.

– Mă faci şi pe mine să plîng, dragul meu prieten! Nu te credeam atît de bolnav.

Armand ridică din umeri, şi, pe un ton total diferit:

– Ca să te consolez, n-ai vrea să ştii ce cuprinde primul nostru număr? Aşadar, poemul meu, *Vasul nocturn;* patru cîntece de Cob-Lafleur; un dialog de Jarry; poeme în proză de Ghéridanisol, tipul care-i la noi în pension; apoi *Fierul de călcat,* un vast eseu critic, în care sînt precizate tendinţele revistei. Ne-am bătut mai mulţi capul ca să ouăm această capodoperă.

Olivier, care nu mai ştia ce să spună, replică stîngaci:

– Capodopera nu poate fi rezultatul unei colaborări.

Armand începu să rîdă:

– Dar, dragul meu, am spus capodoperă numai în glumă. Nici măcar de o operă în sensul propriu al cuvîntului nu poate fi vorba. Şi în primul rînd ar trebui ştiut ce se înţelege printr-o „capodoperă". Or, *Fierul de călcat* tocmai problema asta vrea s-o lămurească. O grămadă de opere sînt admirate fără şovăială numai pentru că toată lumea le admiră şi pentru că pînă în prezent nimeni nu s-a încumetat să spună sau n-a îndrăznit să spună că sînt stupide. De exemplu, pe prima pagină a revistei, vom tipări o reproducere a *Giocondei*, căreia i s-a lipit o pereche de mustăţi. O să vezi, bătrîne: e de un efect trăsnitor.

– Asta vrea să însemne că tu consideri *Gioconda* o stupiditate?

– Ba deloc, dragul meu! (Deşi n-o consider chiar atît de formidabilă.) Nu mă înţelegi. Stupidă e numai admiraţia cu care e privită. E obişnuinţa de a vorbi cu veneraţie de ceea ce se cheamă o „capodoperă." *Fierul de călcat* (acesta, de altfel, va fi şi titlul revistei) îşi propune să ridiculizeze ploconelile astea, să discrediteze... Încă un mijloc mai bun e acela de a oferi spre admiraţia criticilor cîteva opere stupide (*Vasul nocturn,* de pildă) ale unor autori complet lipsiţi de bun simţ.

– Passavant aprobă toate astea?

– Îl amuză foarte mult.

– Văd c-am făcut bine că m-am retras.

– Să te retragi... Mai devreme sau mai tîrziu, bătrîne, că vrei sau nu, tot la asta ajungi. Această înţeleaptă reflecţie mă îndeamnă, în modul cel mai firesc, să-mi iau rămas-bun.

– Mai stai o clipă, măscăriciule... Ce te determină să crezi că tatăl tău doar face pe pastorul? De ce consideri că nu-i convins?

– Domnul tatăl meu şi-a rînduit viaţa în aşa fel încît nu mai are nici dreptul, nici mijloacele de a nu mai fi pastor. Da, e un convins profesional. Un profesor de convingere. Insuflă credinţa; e raţiunea lui de a fi; e rolul ce şi l-a asumat şi pe care trebuie să-l joace pînă la capăt. Dar dacă ai vrea să afli ce se petrece în ceea ce el numeşte „forul său interior"? Înţelegi foarte bine că ar fi o indiscreţie să-l întrebi. Şi cred că nici el însuşi nu s-a întrebat vreodată. Face în aşa fel încît să nu aibă niciodată timp să se întrebe. Şi-a impus singur o grămadă de obligaţii, care şi-ar pierde orice semnificaţie dacă i-ar slăbi convingerea; astfel că această convingere este cerută şi întreţinută de ele. Îşi închipuie că crede, deoarece continuă să se comporte de parcă ar crede. Nu mai e liber să nu creadă. Dacă i-ar slăbi credinţa, ar fi o catastrofă. O prăbuşire! Şi gîndeşte-te că aşa, dintr-o dată, familia mea n-ar mai avea din ce să trăiască. Asta-i o chestie de care trebuie să se ţină seamă, bătrîne: credinţa lui babacu' e mijlocul nostru de subzistenţă. Toţi trăim de pe urma credinţei lui babacu'. Aşa că va trebui să recunoşti că nu e prea delicat din partea ta să mă întrebi dacă tata crede cu adevărat.

– Credeam că trăiţi mai cu seamă din veniturile pe care vi le aduce pensionul.

– Ai oarecum dreptate. Dar nici să-mi feşteleşti efectele mele lirice nu e deloc delicat.

– Aşadar, tu nu mai crezi în nimic? întrebă trist Olivier, căci îl iubea pe Armand şi suferea din pricina grosolăniei lui.

– *Iubes renovare dolorem...*[1] Ai uitat, se pare, dragul meu, că părinţii voiau să mă facă pastor. M-au pregătit pentru asta, m-au îndopat cu precepte pioase, pentru a obţine o dilatare a credinţei, dacă pot îndrăzni să spun astfel... Acum însă trebuie să recunoaştem că nu aveam vocaţie. Vocaţia mea era de a scrie *Vasul nocturn*.

– Sărmanul meu prieten, dac-ai şti cît te plîng!

– Ai avut totdeauna ceea ce se cheamă „o inimă de aur...“ de care nu mai vreau să abuzez.

Îşi luă pălăria. Aproape ieşise cînd se întoarse brusc:

– Nu mă întrebi nimic despre Sarah?

– Pentru că mi-ai spune aceleaşi lucruri pe care le ştiu de la Bernard.

– Ţi-a spus că a plecat de la pension?

– Mi-a spus că sora ta, Rachel, l-a invitat să plece.

Armand era cu o mînă pe clanţă; cu bastonul în cealaltă mînă, ţinea uşa deschisă. Bastonul intră într-o gaură din uşă pe care o tot mărea.

– Poţi să explici asta cum vrei, spuse el, şi pe faţa lui apăru o expresie foarte gravă. – Sînt convins că Rachel e singurul om de pe lumea asta pe care îl iubesc şi îl respect. O respect pentru că e virtuoasă. Şi mereu fac tot ce pot ca să-i rănesc virtutea. Ea nu bănuia nimic în legătură cu Bernard şi cu Sarah. Eu i-am povestit totul... Şi cînd te gîndeşti că oculistul i-a recomandat să nu plîngă! E caraghios.

– Ar trebui să cred că acum eşti sincer?

– Da, cred că asta-i tot ce e mai sincer în mine: scîrba, ura faţă de tot ce se cheamă Virtute. Nu încerca să înţelegi! Nu poţi să-ţi dai seama ce-i în stare să facă din noi educaţia puritană din anii copilăriei. Îţi lasă în inimă un resentiment de care nu te mai vindeci niciodată... dacă judecăm după mine, încheie el rînjind. Apropo, n-ai vrea să-mi spui ce naiba am aici?

Îşi lăsă pălăria în cuier şi se apropie de fereastră:

– Uite aici: pe marginea buzei; în interior.

Se aplecă spre Olivier şi cu un deget îşi ridică buza.

– Nu văd nimic.

– Ba da; acolo, în colţ.

Olivier văzu, lîngă comisură, o pată alburie. Îngrijorat oarecum:

– E un aft, spuse el, pentru a-l linişti pe Armand.

Celălalt ridică din umeri:

[1] „Îmi porunceşti să retrăiesc durerea“ (lat.).

– Cum poţi să vorbeşti asemenea prostii, tu, un om serios. În primul rînd, nu se spune aft, ci aftă, e de genul feminin; în al doilea rînd, afta e moale şi trece repede. Asta pe care-o am eu e dură şi creşte de la o săptămînă la alta. Şi îmi lasă un gust rău în gură.

– O ai de multă vreme?

– Am băgat de seamă cam acum o lună şi ceva. Dar cum se spune în „capodopere“: „Răul meu vine mult mai de departe...“

– Ei, bătrîne, dacă te îngrijorează ar trebui să te consulţi.

– Crezi c-am aşteptat să mă sfătuieşti tu?

– Şi ce-a zis medicul?

– N-am aşteptat să mă sfătuieşti tu, ca să-mi spun că ar trebui să mă consult. Şi totuşi, n-am fost la nici o consultaţie deoarece, dacă e ceea ce cred eu, prefer să nu ştiu.

– Asta-i o tîmpenie.

– Nu-i aşa că-i o prostie? Şi atît de omenească, dragul meu, atît de omenească...

– E o tîmpenie să nu te îngrijeşti.

– Şi să-ţi poţi spune, după ce ai început să te tratezi: „E prea tîrziu!“ E ceea ce Cob-Lafleur exprimă foarte bine într-un poem pe care-l vei putea citi:

„Trebuie să recunoaştem evidenţa;
Căci, pe lumea asta, dansul
Precede adesea melodia“.

– Poţi face literatură din orice.

– Tu ai spus: din orice. Dar, bătrîne, acum nu mai e chiar atît de uşor. Haide, la revedere... Ah! voiam să-ţi mai spun ceva: am primit veşti de la Alexandre... Ei cum, doar ştii de cine-i vorba: e fratele meu mai mare, care a roit-o în Africa, unde de la început s-a băgat în nişte afaceri urîte şi s-a pus să pape toţi banii pe care-i trimitea Rachel. Acum zice că s-a stabilit undeva pe malul fluviului Casamance. Şi-mi scrie că negoţul lui prosperă şi că în curînd va putea restitui toţi banii.

– Ce fel de negoţ?

– Dar de unde să ştiu? Cu fildeş, cauciuc, poate cu negri... cu tot soiul de fleacuri... Îmi scrie să mă duc acolo, la el.

– Şi-o să te duci?

– M-aş duce chiar mîine, dacă n-aş avea slujba mea. Alexandre e un tip de idiot, de aceeaşi teapă cu mine. Cred că m-aş înţelege foarte bine cu el... Hai, nu vrei să citeşti? Am scrisoarea lui la mine.

Scoase din buzunar un plic, din plic mai multe foi de hîrtie; alese una pe care i-o întinse lui Olivier.

– Nu-i nevoie să citeşti tot. Începe de aici!

Olivier citi:

„Trăiesc de vreo două săptămîni în tovărăşia unui individ foarte ciudat pe care l-am oploşit în coliba mea. Cred c-a stat cam mult cu ţeasta la soare. Luasem la început drept delir ceea ce, de fapt, e nebunie în toată legea. Băiatul ăsta straniu – e un tip de vreo treizeci de ani, înalt şi robust, destul de frumos şi indiscutabil de «familie bună», cum se zice, judecînd după comportare, după felul lui de a vorbi şi după mîinile prea fine ca să fi făcut vreodată o muncă mai grea – se crede posedat de diavol sau, mai degrabă, se crede diavolul în persoană, după cîte am înţeles din spusele lui. Trebuie să fi avut vreo păţanie, căci în vis sau cînd e pe jumătate adormit, cum i se întîmplă foarte des să fie (şi atunci discută cu el însuşi de parcă eu nici n-aş fi de faţă), vorbeşte mereu de mîini tăiate. Şi cum în asemenea momente e foarte agitat şi holbează nişte ochi de te-apucă spaima, am grijă să ascund de el orice armă. În restul timpului e un băiat cumsecade, un tovarăş plăcut – fapt ce-l apreciez foarte mult, îţi dai seama, după atîtea luni de singurătate – şi care mă ajută la treabă. Nu-mi vorbeşte niciodată de viaţa lui din trecut, aşa că nu reuşesc să descopăr cine-ar putea fi. Se interesează în mod special de insecte şi de plante şi, din anumite cuvinte pe care le rosteşte, se poate deduce că e foarte instruit. Se pare că-i place să stea cu mine şi nu vorbeşte niciodată de plecare; sînt hotărît să-l las să rămînă aici cît o vrea. Tocmai îmi doream un ajutor; dacă stau bine să mă gîndesc, a picat la ţanc.

Era însoţit de un negru hidos, care urcase cu el în susul fluviului Casamance; cu ăla am stat eu puţin de vorbă şi mi-a povestit de o femeie care era împreună cu el şi, dacă am înţeles bine, parcă s-ar fi înecat în fluviu într-o bună zi, cînd barca lor s-a dat la fund. N-aş fi mirat să aflu că tovarăşul meu a ajutat-o să se înece. Prin locurile astea, cînd vrei să te descotoroseşti de cineva, ai o grămadă de mijloace la-ndemînă şi nimănui nu-i pasă de nimic. Dacă o să aflu mai multe despre el, o să-ţi scriu – sau o să-ţi povestesc prin viu grai, dacă te hotărăşti să vii la mine. Da, ştiu... e vorba de serviciul tău... Atîta pagubă! O să aştept. Căci bagă-ţi în cap că, dacă vrei să mă vezi, trebuie să te hotărăşti să vii. În ce mă priveşte, simt din ce în ce mai puţin dorinţa de a mă întoarce. Duc aici o viaţă care îmi place şi mi se potriveşte ca un costum făcut pe măsură. Negoţul meu prosperă, iar gulerul scrobit al civilizaţiei mi-ar părea un laţ de gît, pe care nu l-aş mai putea niciodată suporta.

Ai alături un mandat cu care vei face ce vei vrea. Precedentul era pentru Rachel. Ăsta păstrează-l pentru tine...“

– Restul nu mai e interesant, spuse Armand.

Olivier îi restitui scrisoarea, fără să spună nimic. Nici prin minte nu i-a trecut că asasinul de care era vorba acolo ar fi fost fratele său. De la Vincent nu mai primiseră nici o veste; părinţii lui îl credeau în America. La drept vorbind, lui Olivier nu-i prea păsa de el.

XVII

Boris nu află de moartea Bronjei decît după o lună, cu prilejul vizitei pe care doamna Sophroniska i-o făcu la pension. După trista scrisoare a prietenei sale, nu mai primise nici o veste de la ea. O văzu pe doamna Sophroniska intrînd în salonul în care doamna Vedel stătea de obicei în timpul recreaţiei; şi cum purta haine de doliu, înţelese totul, înainte ca ea să fi rostit o vorbă. Erau singuri în încăpere. Sophroniska îl luă pe Boris în braţe şi plînseră împreună. Ea nu mai era în stare decît să repete: Bietul meu copil... Bietul meu copil... ca şi cum cel care ar fi trebuit să fie deplîns era mai cu seamă Boris şi de parcă şi-ar fi uitat durerea ei de mamă în faţa nespusei dureri a copilului.

Sosi şi doamna Vedel, care fusese anunţată, iar Boris, deşi hohotea de plîns, se retrase mai la o parte, pentru a le lăsa pe cele două doamne să stea de vorbă. Ar fi vrut să nu se discute de Bronja. Doamna Vedel, care n-o cunoscuse, vorbea despre ea ca de un copil obişnuit. Întrebările pe care le punea i se păreau lui Boris nedelicate, din pricina banalităţii lor. Ar fi vrut ca Sophroniska să nu-i răspundă şi suferea văzînd-o că îşi arată pe faţă durerea. Îşi ţinea propria durere în sine şi o ascundea ca pe o comoară.

Desigur că la el se gîndea Bronja cînd a întrebat, cu cîteva zile înainte de a muri:

– Mamă, aş vrea foarte mult să ştiu... Spune: de fapt, ce-i aceea o idilă?

Boris ar fi vrut să cunoască numai el aceste cuvinte, care-i sfîşiau inima.

Doamna Vedel le oferi ceai. Era o ceaşcă şi pentru Boris, pe care el o bău în fugă pentru că se termina recreaţia; apoi îşi luă rămas-bun

de la Sophroniska, care a doua zi se întorcea în Polonia, chemată fiind de treburile ei.

Lumea întreagă i se părea deşartă. Mama sa era prea departe de el, mereu absentă; bunicul său era prea bătrîn; nici măcar Bernard nu mai era acolo, şi lîngă el se simţea în siguranţă... Un suflet duios ca al lui are nevoie de cineva căruia să-i dea ca ofrandă nobleţea şi puritatea sa. Nu era suficient de orgolios ca să se complacă în situaţia lui. O iubise pe Bronja mult prea mult, ca să mai poată spera că va regăsi vreodată acea raţiune de a iubi pe care o pierduse o dată cu ea. De acum înainte cum să mai creadă, fără ea, în îngerii pe care dorise să-i vadă? Chiar şi cerul lui începea să devină pustiu.

Boris intră în sala de studiu, de parcă ar fi fost aruncat în infern. Indiscutabil că şi-ar fi putut găsi un prieten în Gontran de Passavant; era un băiat bun şi amîndoi aveau aceeaşi vîrstă; dar nimic nu-l poate distrage pe Gontran de la munca lui. Philippe Adamanti nu e nici el rău; ar fi dorit mult să fie prieten cu Boris; numai că se lasă într-o asemenea măsură dominat de Ghéridanisol, încît nici nu mai îndrăzneşte să aibă un singur sentiment personal; se ţine ca o umbră după Ghéridanisol; iar Ghéridanisol nu-l poate suferi pe Boris. Vocea lui muzicală, graţia, aerul lui de fetiţă, toate îl irită, îl scot din sărite. De parcă la vederea lui simte aversiunea instinctivă care, într-o turmă, îl face pe cel puternic să se năpustească asupra celui slab. Poate că şi-a băgat în cap ceea ce l-a învăţat vărul său şi ura îi este oarecum teoretică, fiindcă în ochii lui ea îmbracă forma reprobării. Găseşte tot felul de motive, ca să fie încîntat că urăşte. Şi-a dat foarte bine seama cît de sensibil e Boris la dispreţul pe care i-l arată făţiş; şi asta îl amuză şi se preface că pune ceva la cale cu Georges şi Phiphi, numai ca să vadă cum în privirile lui Boris apare un fel de întrebare îngrijorată.

– Ia te uită că totuşi e curios, spune atunci Georges. Să-i spunem şi lui?

– Degeaba. Tot n-ar înţelege.

„N-ar înţelege.“ „N-ar îndrăzni.“ „N-ar şti.“ Mereu i se aruncă în obraz aceste formule. Suferă groaznic pentru că e exclus. E adevărat că nu înţelege prea bine porecla umilitoare ce i s-a dat: „N-are“; sau se revoltă cînd o înţelege. Cît n-ar da el să poată dovedi că nu e laş, aşa cum îl cred ei.

– Nu-l pot suferi pe Boris, îi spune Ghéridanisol lui Strouvilhou. De ce mi-ai cerut să-l las în pace? Nici măcar nu vrea să fie lăsat în pace. Tot timpul e cu ochii pe mine... Mai zilele trecute ne-a făcut să rîdem în hohote fiindcă zicea că „o femeie cu păr“ e o „femeie cu barbă“[1]. Georges şi-a bătut joc de el. Şi cînd şi-a dat seama Boris că s-a înşelat, am crezut c-o să-nceapă să dea apă la şoareci.

Apoi Ghéridanisol îi puse vărului său o grămadă de întrebări; iar acesta, în cele din urmă, îi înmînă talismanul lui Boris şi-i spuse cum te poţi servi de el.

La cîteva zile după aceea, cînd Boris intră în sala de studiu, găsi pe pupitrul său hîrtia aceea de care abia îşi mai aducea aminte. O îndepărtase din memoria sa, împreună cu tot ceea ce implica acea „magie“ din fragedă copilărie, şi de care acum se ruşina. La început, nici nu-l recunoscu, fiindcă Ghéridanisol avusese grijă să încadreze formula magică:

„GAZ... TELEFON... O SUTĂ DE MII DE RUBLE“

cu o bordură lată, roşie şi neagră, ornamentată cu drăcuşori obsceni, destul de bine desenaţi, pe legea mea! Toate acestea dădeau hîrtiei un aspect fantastic, „infernal“, gîndea Ghéridanisol, care socotea că în felul acesta va reuşi să-l răscolească pe Boris.

Poate că nu era vorba decît de o joacă, dar joaca a reuşit dincolo de orice aşteptări. Boris se făcu roşu ca focul, nu spuse nimic, privi în dreapta şi-n stînga, şi nu-l văzu pe Ghéridanisol, care-l spiona ascuns după uşă. Boris nu putea bănui că e pîndit şi nici nu putea înţelege nici cum de talismanul se găsea acolo; părea picat din cer, sau, mai degrabă, ivit din infern. Desigur, Boris era la vîrsta cînd treci cu multă nepăsare peste astfel de glume şcoleşti. Talismanul răscolea însă un trecut tulbure. Boris îl luă şi-l vîrî în buzunar. Fu obsedat toată ziua de practicile sale „magice“. Luptă pînă seara împotriva unor imbolduri tenebroase, apoi, cum în această luptă nu mai avea nici un sprijin, de îndată ce intră în camera lui, se prăbuşi înfrînt.

I se părea că se pierde, că se cufundă undeva foarte departe de cer; dar îi făcea plăcere că se pierde şi găsea voluptatea tocmai în pierzania sa.

Cu toate acestea, în ciuda disperării şi a singurătăţii lui, mai păstra în el atîtea resurse de afecţiune şi simţea o durere atît de vie, pricinuită de dispreţul pe care i-l arătau colegii, încît ar fi riscat să facă orice lucru primejdios sau absurd, pentru un dram de consideraţie.

Prilejul se ivi foarte curînd.

---

[1] Joc de cuvinte intraductibil: *à poil* (fr.) = „cu păr“; (în argou) „în pielea goală“.

După ce au fost obligaţi să renunţe la traficul de monede false, Ghéridanisol, Georges şi Phiphi n-au stat multă vreme fără treabă. Ciudatele lor jocuri din primele zile nu erau decît nişte interludii. Imaginaţia lui Ghéridanisol le oferi foarte repede ceva mult mai consistent.

Iniţial, *Confreria Oamenilor Puternici* n-a avut alt rost decît plăcerea de a nu-l primi în ea pe Boris. Ghéridanisol înţelese însă curînd că, dimpotrivă, ar fi o treabă mult mai perfidă dacă l-ar primi; în felul acesta, l-ar putea determina să-şi ia angajamente prin care, ulterior, ar fi fost împins pînă la cine ştie ce faptă monstruoasă. De atunci, această idee nu-i mai dădu pace; şi cum se întîmplă adesea cînd îţi bagi în cap să faci ceva, Ghéridanisol era mult mai puţin preocupat de scopul propus decît de mijloacele care l-ar fi condus la reuşită; ceea ce pare să nu spună nimic, dar explică multe crime. De fapt, Ghéridanisol era un tip feroce; dar simţea nevoia ca măcar faţă de Phiphi să-şi ascundă ferocitatea. Phiphi nu era deloc crud; a rămas convins pînă în ultima clipă că nu era vorba decît de un joc.

Orice confrerie are nevoie de o deviză. Ghéridanisol, care ştia ce ştia, propuse: „Omul puternic nu ţine la viaţă“. Deviza a fost adoptată şi atribuită lui Cicero. Ca semn distinctiv, Georges propuse un tatuaj pe braţul drept; dar Phiphi, căruia îi era teamă c-o să-l doară, spuse că numai în porturi se găsesc specialişti în tatuaje. În plus, Ghéridanisol obiectă că tatuajul lasă urme de neşters, care, poate mai tîrziu, ar deveni stînjenitoare. La urma urmelor, nici nu era nevoie de un semn distinctiv, cei afiliaţi la confrerie mulţumindu-se să rostească un angajament solemn.

Cînd fusese vorba de traficul de monede false, se pusese şi problema unei garanţii, şi tocmai din această pricină Georges s-a făcut cu scrisorile tatălui său; care însă au fost date uitării. Din fericire, copiii aceştia nu sînt prea consecvenţi. Pînă la urmă, nu hotărîră mai nimic, nici în privinţa „condiţiilor de admitere“, nici în ceea ce priveşte „calităţile obligatorii“. La ce bun, de altminteri, deoarece era clar că toţi trei „făceau parte din ea“ şi că Boris „nu făcea parte din ea“. În schimb, decretară că „ăl de-i tîrşălos e un trădător şi-i mătrăşit definitiv din confrerie“. Ghéridanisol, care-şi băgase în cap să-l aducă şi pe Boris printre ei, insistă în mod deosebit asupra acestui punct.

Era limpede că, fără Boris, jocul n-avea haz şi confreria nu-şi mai avea nici un rost. Pentru a-l duce cu zăhărelul pe Boris, Georges era mai indicat decît Ghéridanisol, care risca să-i trezească neîncrederea. Cel de-al treilea, Phiphi, nu era destul de şmecher şi prefera să nu se compromită.

Şi poate că în această abominabilă poveste, mai monstruoasă decît orice mi se pare comedia prieteniei pe care Georges a consimţit s-o joace. S-a prefăcut că l-a apucat o mare dragoste de Boris, aşa, dintr-odată; pînă atunci ai fi zis că nici nu-l văzuse. Şi acum înclin să cred că s-a lăsat prins de acest joc, că sentimentele pe care le simula începeau să devină sincere, şi poate chiar au devenit din clipa cînd Boris i-a răspuns cu prietenia lui. Se apleca spre el cu o prefăcută tandreţe; aşa după cum îl instruise Ghéridanisol, îi tot dădea cu vorba... Şi de la primele cuvinte, Boris, care tînjea după un dram de stimă şi dragoste, fu cucerit.

Atunci Ghéridanisol îşi elaboră planul, pe care-l aduse la cunoştinţă lui Phiphi şi lui Georges. Se punea problema să inventeze o „probă“ la care urma să se supună acel membru al confreriei care va fi fost ales de soartă; şi pentru ca să-l liniştească pe Phiphi, le dădu de înţeles că va aranja în aşa fel lucrurile, încît soarta să-l aleagă pe Boris. Scopul probei era să-i verifice curajul.

Ghéridanisol însă n-a lăsat să se întrevadă despre ce probă va fi vorba. Bănuia că Phiphi se va opune.

– Oh! asta nu; în chestii d-astea eu nu mă bag, declară el într-adevăr cînd, ceva mai tîrziu, Gheridanisol le dădu de înţeles că acum şi-ar putea găsi o bună întrebuinţare pistolul lui Moş-Moşulică.

– Prost mai eşti, bă! Nu-nţelegi că-i numai de sanchi, ripostă Georges, care se lăsase repede convins.

– Şi la urma urmei, spuse Ghéri, dacă vrei să faci pe idiotu', n-ai decît să spui. Nu-i nevoie de tine.

Ghéridanisol ştia că un astfel de argument îl dădea totdeauna gata pe Phiphi; şi cum avea pregătită foaia cu angajamentul pe care toţi membrii confreriei trebuiau să-şi înscrie numele:

– Numai că trebuie să spui imediat, zise; fiindcă după ce vei fi semnat, va fi prea tîrziu.

– Ei haide! Nu te supăra, spuse Phiphi. Dă-mi foaia! – Şi semnă.

– Eu, băieţaşule, aş vrea cu dragă inimă, spunea Georges ţinîndu-l drăgăstos pe Boris cu braţul pe după gît; Ghéridanisol însă nici nu vrea să audă de tine.

– Dar de ce?

– Fiindcă n-are încredere în tine. Spune că eşti slab de înger.

– Ce ştie el despre mine?

– Că dai bir cu fugiţii de la prima încercare.

– O să vedeţi că nu!

– Ce, chiar ai curajul să tragi la sorţi?

– Zău că da.

– Dar ştii la ce te angajezi prin asta?

Boris nu ştia, dar voia să ştie. Atunci celălalt îi explică. „Omul puternic nu ţine la viaţă.“ Asta rămînea de dovedit.

Boris simţi că îl apucă ameţeala; dar se stăpîni şi nu-şi arătă tulburarea:

– Şi e adevărat că voi aţi semnat?

– Uită-te! Şi Georges îi arătă foaia pe care Boris citi cele trei nume.

– Şi într-adevăr... începu el cu teamă.

– Şi într-adevăr ce?... îl întrerupse Georges atît de brutal, încît Boris nu mai îndrăzni să continue. Georges înţelesese foarte bine ce voia el să întrebe: dacă într-adevăr s-au angajat şi ceilalţi, şi dacă puteai fi sigur că nici ei nu dau bir cu fugiţii.

– Nu, nimic, spuse el; dar din clipa aceea începu să se îndoiască de ceilalţi; începu să-i bănuiască pe ceilalţi că se vor eschiva şi nu vor juca cinstit. – Atîta pagubă, gîndi el în aceeaşi clipă; ce mă interesează pe mine dacă dau bir cu fugiţii; o să le arăt că am mai mult curaj decît ei. Apoi, privindu-l pe Georges drept în ochi:

– Spune-i lui Ghéri că poate conta pe mine.

– Aşadar, semnezi?

Eh! nici nu era necesar: aveau cuvîntul meu. Spuse cu simplitate:

– Dacă vrei tu. Şi dedesubtul semnăturilor celor trei *Oameni Puternici*, pe foaia blestemată, îşi semnă numele, caligrafiindu-l sîrguincios cu scrisul lui mare.

Triumfător, Georges le arătă foaia celorlalţi doi. Erau cu toţii de acord că Boris se arătase foarte hotărît. Începură să se sfătuiască.

– Bineînţeles! Pistolul nu va fi încărcat! De altminteri, nici nu aveau cartuşe. Lui Phiphi îi era teamă de altceva: a auzit el că, uneori, o emoţie prea puternică poate pricinui moartea. Tatăl său, spunea el, a povestit despre un simulacru de execuţie care... dar Georges îl trimise la plimbare:

– Taică-tu-i din sud.

Nu, Ghéridanisol nu va încărca pistolul. Nu mai era nevoie. Cartuşul pe care La Pérouse îl introdusese în ţeavă, La Pérouse nu l-a scos. Ghéridanisol constatase acest lucru, dar nu le-a spus nimic celorlalţi.

Numele au fost puse într-o pălărie; patru bileţele identice, împăturite toate la fel. Gheridanisol, care trebuia să „tragă“, avusese grijă să scrie a doua oară numele lui Boris, pe un al cincilea bilet, pe care-l ţinea în mînă; şi, ca din întîmplare, tocmai acela ieşi. Boris bănui că se trişează; dar tăcu. La ce bun să protesteze? Ştia că e pierdut. N-ar fi mişcat nici măcar un deget ca să se apere; şi chiar dacă soarta l-ar fi desemnat pe altul, Boris era atît de disperat, încît s-ar fi oferit el singur să-l înlocuiască.

– Ce să-i faci, bătrîne, n-ai baftă, se crezu dator să spună Georges. Vocea lui suna însă atît de fals, încît Boris îl privi cu tristeţe:

– Asta-i clar, spuse el.

După care hotărîră să facă o repetiţie. Dar cum exista riscul să fie surprinşi, căzură de acord că, deocamdată, nu se vor sluji de pistol. Abia în ultimul moment, cînd se vor juca „de-adevăratelea“ va fi scos din cutie. Pentru că nimic nu trebuia să iste bănuieli.

Se mulţumiră deci, în ziua aceea, să stabilească ora şi locul, care fu însemnat cu un cerc de cretă pe podea. Era în intrîndul format, în sala de meditaţii, la dreapta catedrei, de o uşă blocată care pe vremuri dădea în holul de la intrare. În privinţa orei, stabiliră că va fi ora de meditaţii. Totul se va petrece sub ochii celorlalţi elevi; ca să le rupă gura.

Repetiţia avu loc în timp ce sala era goală, cei trei conspiratori fiind singurii martori. La drept vorbind însă, această repetiţie nu însemna mare lucru. Atît că s-a putut constata că, de la locul pe care-l ocupa Boris şi pînă la cel desemnat cu cretă, erau exact doisprezece paşi.

– Dacă într-adevăr n-ai trac, n-o să faci un pas în plus, spuse Georges.

– N-o să am trac, răspunse Boris, pe care îndoielile acestea persistente îl jigneau. Fermitatea băiatului începu să-i impresioneze pe ceilalţi trei. Phiphi socotea că ar fi fost cazul să oprească toată afacerea aici. Dar Ghéridanisol hotărî să meargă cu gluma pînă la capăt.

– E-n ordine! Pe mîine, spuse el zîmbind bizar, numai cu colţul buzelor.

– Ce-ar fi dacă l-am îmbrăţişa! strigă Phiphi cuprins de entuziasm. Se gîndea la acolada neînfricaţilor cavaleri; şi pe neaşteptate îl strînse pe Boris în braţe. Iar Boris cu greu îşi stăpîni lacrimile cînd Phiphi îl sărută zgomotos, copilăreşte, pe fiecare obraz. Nici Georges, nici Ghéri nu-l imitară pe Phiphi; atitudinea acestuia din urmă lui Georges i se părea că nu e demnă. Iar lui Ghéri puţin îi păsa.

XVIII

A doua zi după-amiaza, cînd sună clopoţelul, elevii din pension s-au strîns în sălile de studiu.

Boris, Ghéridanisol, Georges şi Philippe se aşezaseră în aceeaşi bancă. Ghéridanisol îşi scoase ceasul şi-l puse între el şi Boris. Era cinci şi treizeci şi cinci. Pregătirea lecţiilor începuse la cinci şi avea

să țină pînă la șase. Se înțeleseseră ca Boris să termine la șase fără cinci, adică exact înainte de plecarea elevilor din sală; era mai bine așa, pentru că imediat după aceea puteau s-o șteargă mai repede. Și Ghéridanisol îi spuse lui Boris, în șoaptă, și fără să-l privească, socotind că în acest fel cuvintele lui au un caracter mai fatal:

– Bătrîne, nu mai ai decît un sfert de oră.

Boris își aminti de un roman, citit mai de mult, unde era vorba de niște bandiți care, fiind pe cale să ucidă o femeie, o îndemnau să-și facă rugăciunea, ca s-o convingă de faptul că trebuie să se pregătească de moarte. Precum un străin care, fiind la frontieră pentru a pleca din țară, își pregătește actele, Boris căuta în inimă sau în minte o rugăciune, și nu găsea nimic; dar era atît de obosit și, în același timp, atît de încordat, încît nu-și făcu griji prea mari din această pricină. Se străduia să-și adune gîndurile, dar nu se putea gîndi la nimic. Pistolul atîrna în buzunar și nu era nevoie să-l pipăie cu mîna ca să-l simtă.

– Încă zece minute.

Georges, la stînga lui Ghéridanisol, urmărea scena cu coada ochiului, dar se prefăcea că nu vede nimic. Muncea de zor. Niciodată sala de meditații nu fusese atît de liniștită. La Pérouse nu-i mai recunoștea pe mucoșii care-i făceau zile fripte, și pentru prima dată se simțea și el mai ușurat. Phiphi însă nu-și găsea liniștea; Ghéridanisol îl înspăimînta și nu era foarte sigur că jocul nu se va termina rău; n-avea deloc inima împăcată și, din cînd în cînd, ofta adînc. În cele din urmă, nu mai rezistă, rupse o jumătate de foaie din caietul de istorie din fața lui – căci se pregătea pentru examen; dar literele i se învălmășeau prin fața ochilor, așa cum faptele și datele i se învălmășeau în cap – partea de jos a foii, și scrise în mare grabă: „Ești măcar sigur că pistolul nu e încărcat?“ apoi îi dădu biletul lui Georges care i-l strecură lui Ghéri. Acesta însă, după ce-l citi, ridică din umeri fără să-l învrednicească pe Phiphi nici măcar cu o privire, apoi făcu din hîrtie un ghemotoc pe care îl trimise cu un bobîrnac exact în locul însemnat cu cretă. După care, bucuros că a ochit atît de bine, zîmbi. Acest zîmbet, la început nesilit, persistă pînă la sfîrșitul scenei; de parcă s-ar fi întipărit pe trăsăturile lui.

– Încă cinci minute.

De data asta vorbi aproape cu voce tare. Chiar și Phiphi îl auzi. O spaimă insuportabilă puse stăpînire pe el și, cu toate că ora de meditații era pe sfîrșite, simulînd o urgentă nevoie de a ieși, sau poate pentru că într-adevăr avea crampe, ridică mîna și pocni din degete, cum fac de obicei elevii cînd vor să ceară permisiunea pedagogului;

apoi, fără să mai aștepte răspunsul lui La Pérouse, ieși valvîrtej din bancă. Pentru a ajunge la ușă, trebuia să treacă prin fața catedrei; aproape alerga, dar clătinîndu-se.

Aproape imediat după plecarea lui Philippe, se ridică și Boris. Micuțul Passavant, care lucra sîrguincios în spatele lui, își înălță privirea spre el. Mai tîrziu, avea să-i povestească lui Séraphine că Boris era „îngrozitor de palid“; dar așa se spune totdeauna în astfel de cazuri. De altfel, aproape imediat nu-i mai dădu nici o atenție și se cufundă în lucru. Fapt pe care și l-a reproșat mai pe urmă. Dacă și-ar fi putut da seama ce se petrece, l-ar fi împiedicat, fără îndoială, spunea el mai tîrziu, plîngînd. Dar nu bănuia nimic.

Boris înaintă deci pînă la locul însemnat. Mergea încet, pășind ca un automat, cu privirea fixă; mai degrabă, ca un somnambul. Apucase pistolul cu mîna dreaptă, dar îl ținea ascuns în buzunar; nu-l scoase decît în ultima clipă.

Locul fatal era, după cum am mai spus, în dreptul unei uși blocate care, la dreapta catedrei, forma un intrînd, astfel că pedagogul, de la catedră, nu-l putea vedea decît aplecîndu-se.

La Pérouse se aplecă. Și la început nu înțelese ce face nepotu-său, cu toate că ciudata solemnitate a gesturilor lui era de natură să-l îngrijoreze. Cu o voce cît mai puternică și pe care se străduia s-o facă autoritară, începu:

– Domnule Boris, te rog să te duci imediat la locul...

Imediat însă recunoscu pistolul; Boris tocmai și-l ridica spre tîmplă. La Pérouse înțelese și simți cum îl cuprinde un val de frig, de parcă sîngele i-ar fi înghețat în vine. Voi să se ridice, să alerge la Boris, să-l oprească, să țipe... Un fel de horcăit îi ieși din gură; rămase încremenit, paralizat, tremurînd din tot corpul.

Boris apăsase pe trăgaci. Nu se prăbuși imediat. O clipă rămase în picioare, agățat parcă în intrîndul ușii; apoi, capul, căzut pe umăr, îl trase în jos și se nărui.

În timpul anchetei pe care poliția o făcu puțin mai tîrziu, toți se mirau că nu găsesc pistolul lîngă Boris – vreau să spun: în apropierea locului unde acesta căzuse, căci aproape imediat după aceea cadavrul copilului fusese depus pe un pat. În zăpăceala din primele momente și în timp ce Ghéridanisol continua să stea la locul lui, Georges, sărind peste bancă, reușise să ascundă arma fără să fie observat de cineva; la început, împinsese pistolul mai în spate, cu piciorul,

pe cînd ceilalţi erau aplecaţi peste Boris, după aceea îl luase repede şi îl ascunsese sub vestă, apoi i-l strecurase pe furiş lui Ghéridanisol. Atenţia tuturor era îndreptată spre un singur punct, şi nimeni nu-l remarcase nici pe Ghéridanisol, care reuşi să alerge neobservat pînă în camera lui La Pérouse şi să pună arma la locul de unde fusese luată. Mai tîrziu, după ce s-a făcut o percheziţie şi poliţia a găsit pistolul la locul lui, în cutie, s-ar fi putut crede că Boris nu s-a slujit de această armă, dacă Gheridanisol s-ar fi gîndit să scoată cartuşul din ţeavă. Dar era limpede că şi-a cam pierdut capul. A avut o slăbiciune trecătoare, pe care mai pe urmă şi-a reproşat-o, vai! mai mult decît s-a căit de crima lui. Şi totuşi, tocmai această slăbiciune l-a salvat. Căci, atunci cînd a coborît ca să se amestece printre ceilalţi, la vederea cadavrului lui Boris, pe care tocmai îl transportau, începu să tremure din tot corpul, făcu un fel de criză de nervi, în care doamna Vedel şi Rachel, care alergaseră la faţa locului, erau convinse că văd semnele unei excesive emoţii. Lumea preferă să presupună orice, mai degrabă decît să creadă că un om atît de tînăr poate fi monstruos; şi cînd Ghéridanisol se jură că e nevinovat, a fost crezut. Bileţelul trimis de Phiphi prin Georges, şi pe care el îl trimisese la plimbare cu un bobîrnac, găsit mai tîrziu sub o bancă, acest bileţel mototolit i-a fost, de asemenea, de folos. Desigur, era vinovat, ca şi Georges şi Phiphi, pentru că s-a dedat la un joc crud; dar nici nu s-ar fi gîndit la un astfel de joc, susţinea el, dacă ar fi ştiut că arma e încărcată. Georges era singurul care era convins că Ghéridanisol e unicul răspunzător de cele întîmplate.

Georges nu era atît de corupt, încît admiraţia lui faţă de Ghéridanisol să nu poată fi înlocuită cu o nespusă scîrbă. Cînd s-a întors acasă, s-a aruncat în braţele mamei sale; şi Pauline fu cuprinsă de o recunoştinţă înflăcărată faţă de Dumnezeu Care, prin această îngrozitoare dramă, îi îndemnase fiul să se întoarcă la ea.

Jurnalul lui Édouard

„Fără să pretind că explic ceva, n-aş vrea să prezint nici un fapt insuficient motivat. De aceea n-o să folosesc în *Falsificatorii de bani* sinuciderea micuţului Boris; mi-e mult prea greu să o înţeleg. Şi de altfel, nu-mi plac «faptele diverse». Au în ele ceva peremptoriu, incontestabil, brutal, ceva excesiv de real... Accept realitatea cînd

vine în sprijinul ideilor mele, ca o dovadă; nu însă şi cînd le precede. Îmi displace să fiu luat prin surprindere. Sinuciderea lui Boris îmi apare ca o *indecenţă*, fiindcă nu mă aşteptam la acest deznodămînt.

În orice sinucidere se presupune şi un dram de laşitate, deşi La Pérouse nu e de acord şi consideră, fără îndoială, că nepotu-său a fost mai curajos decît el. Copilul ar fi fost de neiertat dacă ar fi putut să prevadă dezastrul care, datorită îngrozitorului său gest, avea să se abată asupra familiei Vedel. Azaïs a fost obligat să-şi închidă pensionul, – temporar, zicea el; dar Rachel se temea că vor da faliment. Patru familii şi-au retras copiii. N-am reuşit s-o conving pe Pauline să nu-l ţină pe Georges acasă, în preajma ei; cu atît mai mult cu cît băiatul, foarte impresionat de moartea colegului său, părea că începe să se îndrepte. Doliul acesta are foarte multe repercusiuni. Chiar şi Olivier se arată mişcat de cele întîmplate. Armand, în ciuda cinismului său de paradă, îngrijorat de soarta alor săi, care riscă să ajungă în cea mai neagră mizerie, s-a oferit să-şi consacre pensionului tot timpul ce i-l lasă liber Passavant; căci este evident că bătrînul La Pérouse nu mai e în stare să-şi îndeplinească atribuţiile.

Mi-era teamă să dau ochii cu el. M-a primit în cămăruţa lui, de la etajul al doilea al pensionului. M-a apucat imediat de braţ şi, cu un aer misterios, aproape zîmbind, care m-a surprins foarte mult, căci mă aşteptam numai la lacrimi:

– Zgomotul, ştii... Zgomotul de care ţi-am vorbit zilele trecute...

– Da, ce-i cu el?

– A încetat. S-a terminat. Nu-l mai aud. Degeaba tot trag cu urechea...

Acceptînd să iau parte la un joc copilăresc:

– Pariez, i-am spus, că acum regretaţi că nu-l mai auziţi.

– Oh! nu; nu... E atît de odihnitor! Şi eu am mare nevoie de linişte... Ştii ce m-am gîndit? Că de-a lungul întregii noastre vieţi nu ne putem da seama ce este cu adevărat liniştea. Chiar şi sîngele din noi produce un fel de zgomot continuu, pe care însă nu-l mai distingem, fiindcă ne-am obişnuit cu el din copilărie... Cred că există totuşi lucruri pe care, cît trăim, nu reuşim să le auzim, anume armonii... din pricina zgomotului care le acoperă. Da, cred că abia după moarte putem auzi cu adevărat.

– Dar îmi spuneaţi că nu credeţi...

– În nemurirea sufletului? Ţi-am spus eu asta?... Da, probabil că ai dreptate. Dar, te rog să mă înţelegi, nu cred nici contrariul.

Şi fiindcă eu tăceam, continuă, ridicînd capul şi pe un ton sentenţios:

– Ai remarcat că pe lumea asta Dumnezeu tace tot timpul? Numai diavolul vorbește. Sau, cel puțin, cel puțin... reluă el, ...oricît am fi noi de atenți, numai pe diavol îl auzim... N-avem urechi pentru a auzi vocea lui Dumnezeu. Cuvîntul lui Dumnezeu! Te-ai întrebat vreodată ce înseamnă acest cuvînt?... Oh! nu mă refer la ceva care să fi fost turnat în tiparele limbajului omenesc... Îți amintești de primele rînduri din Evanghelie: «La început a fost Cuvîntul». M-am gîndit adesea că acest Cuvînt al lui Dumnezeu era de fapt întreaga afacere. Numai că diavolul a pus stăpînire pe ea. Zarva lui acoperă acum vocea lui Dumnezeu. Dar spune-mi: dumneata nu crezi că totuși Dumnezeu va avea de spus ultimul cuvînt?... Şi dacă, după moarte, timpul nu mai există, dacă intrăm imediat în Veșnicie, nu crezi că atunci L-am putea auzi pe Dumnezeu... direct?

Tremura, cuprins de un fel de exaltare, de parcă ar fi fost înaintea unui atac de epilepsie, şi dintr-odată începu să plîngă în hohote:

– Nu! Nu! strigă el nedesluşit; diavolul şi bunul Dumnezeu nu sînt decît unul; se înțeleg. Noi ne silim să credem că tot ce-i rău pe pămînt vine de la diavol; dar numai pentru că altminteri n-am mai găsi în noi puterea de a-L ierta pe Dumnezeu. Se distrează cu noi, ca mîța cu șoarecele pe care-l chinuie... Şi după toate astea ne mai şi cere să-I fim recunoscători. Recunoscători de ce? Pentru ce?...

Apoi, aplecîndu-se spre mine:

– Şi ştii care-i fapta Lui cea mai îngrozitoare?... Că Şi-a sacrificat propriul Fiu ca să ne mîntuiască. Fiul Lui! Fiul Lui! Cruzimea, iată primul dintre atributele lui Dumnezeu.

Se aruncă pe pat şi se întoarse cu fața la perete. Cîteva clipe a mai fost scuturat de un tremur spasmodic, apoi, cum părea că a adormit, am plecat.

Nu mi-a spus un cuvînt în legătură cu Boris; socoteam însă că disperarea lui mistică era o expresie indirectă a durerii, prea ieşită din comun pentru a putea fi arătată făţiş.

Am aflat prin Olivier că Bernard s-a întors la tatăl său; şi pe legea mea că nici nu avea altceva mai bun de făcut. Aflînd întîmplător de la micuțul Caloub că bătrînul judecător e bolnav, Bernard a ascultat de imboldul inimii. Urmează să ne vedem mîine seară, fiindcă Profitendieu m-a invitat la cină împreună cu Molinier, Pauline şi cei doi copii. Sînt foarte curios să-l cunosc pe Caloub.“

PORUMBELUL

Traducere din limba franceză
ILEANA CANTUNIARI

Cuvînt înainte

Printre hîrtiile rămase de la tatăl meu, am găsit o mică nuvelă erotică, datînd din 1907, intitulată *Porumbelul*. Din mai multe motive, de prietenie sau de moralitate, Gide nu a publicat-o. Atras de noi aventuri şi de lucrări importante, desigur că mai apoi a pierdut din vedere textul. Cît despre episodul pe care îl relatează, el nu avea cu siguranţă nevoie să fie publicat pentru a şi-l aminti. Din simpla lui lectură, simţim plăcerea pe care a avut-o consemnîndu-l în scris.

Această iniţiere amoroasă ne mai poate, oare, emoţiona? În mod cert, conivenţa celor doi parteneri ne comunică o senzaţie de prospeţime şi de poezie, iar nuvela transmite cititorului emoţia descoperirii erotice, bucuria complicităţii, victoria dorinţei şi a plăcerii împărţite.

Găsesc acest mic text plin de bucurie de viaţă. Orice perversitate lipseşte cu desăvîrşire. El confirmă că este nedrept şi fals să se vorbească despre „comportamente orgiastice“ în cazul lui Gide. Aşa ceva nu îi stătea în fire[1].

Iată, aşadar, o povestire iniţiatică, alcătuită toată numai din nuanţe, pudică, în vreme ce astăzi, publicaţiile din care avem o adevărată pletoră, aşază cu uşurinţă în centrul lor sexualitatea cea mai deşănţată. Nu este acesta un motiv suplimentar al utilităţii de a o publica?

Catherine Gide,
primăvara lui 2002.

---

[1] Pentru a cita două publicaţii recente: Jean-Marie Rouart, *Une famille dans l'impressionnisme*, Gallimard, 2001, p.102; Simon Leys, *Protée et autres essais*, Gallimard, 2001, passim. Să recitim acest pasaj din *Si le grain ne meurt*: „[Eu] nu înţeleg plăcerea decît faţă-n faţă, reciprocă şi fără violenţă“; „ […] adesea, asemenea lui Whitman, cel mai furiş contact [mă] satisface […]“. (În André Gide, *Souvenirs et voyages*, ed. Pierre Masson, la care au colaborat şi Daniel Durosay şi Martine Sagaert, Gallimard, „Bibliothèque de la Pléiade“, 2001, p.312.)

Porumbelul

Iulie 1907 – Bagnols – Ferdinand – Porumbelul

În ziua aceea (28 iulie 1907), zi de alegeri pentru consiliul arondismentului, era tocmai sărbătoare la Fronton, orășelul-reședință al provinciei. Eug[ène] fusese cel ales, fără concurenți și fără nici un efort. Muzică, lumini, artificii, totul părea că se desfășoară în cinstea lui. După numărarea voturilor din comuna sa, ne duseserăm să luăm cina la Fronton, împreună cu Lafage, stăpînul hanului, doctorul Coulon și Fabre, adjunctul.

Am fost serviți cu melci și rasol de burtă, din care m-am prefăcut că mănînc; după care ni s-a adus un pui ce s-a dovedit insuficient. Dar, după copleșitoarea căldură a zilei, ne era mai curînd sete decît foame, așa că vinurile excelente au curs din belșug. La masa vecină mîncau alături de Raymond, șoferul, cei trei încercați curieri bicicliști, pe care R[ouart] îi expediase după vești și care tocmai aduseseră din celelalte comune fericitul rezultat al alegerilor. Aceștia erau Baptiste, Ferdinand, fratele lui și un al treilea, mai neînsemnat, pe care nu-l mai văzusem pînă atunci. Întîmplarea făcea că eram așezat alături de Ferdinand; stăteam aproape spate-n spate. Cînd, o dată cu muzica, artificiile țîșniră în piață, am putut, fără prea multă prefăcătorie, aplecîndu-mă spre el, să mă sprijin punîndu-mi mîna pe genunchiul lui. A simțit fără îndoială că gestul meu era intenționat, căci cred că mi-a zîmbit. Cina s-a prelungit; de abia așteptam să merg să mă pierd cu ei în mulțime. Doctorul, adjunctul, stăpînul hanului se lansară împreună cu prietenul meu într-o discuție politică, de la care eu m-am eschivat aproape fără ca ei să-și dea seama. Micul Coulon, fiul doctorului, care dădea tîrcoale prin preajma noastră, a venit după mine. Mă temeam puțin că-l supărasem pe copil, pentru că-l cam hărțuisem cu opt zile în urmă, la o plimbare cu automobilul. A fost, dimpotrivă, foarte prietenos și s-a oferit să mă conducă. Strada principală a satului era luminată într-un mod foarte frumos. Lumea se înghesuia în spațiul acela, iar într-un soi de piață îngustă, o orchestră mediocră oferea muzica necesară dansului. Lipit de mine, micul Coulon mi se părea de o extremă drăgălășenie; și desigur, dacă m-aș fi ținut de capul lui, n-ar mai fi dat dovadă de reținerea de data trecută.

A fost chiar el cel care m-a tîrît după sine, ceva mai tîrziu în cursul serii, şi, sub pretextul că era obosit, la primul semn a venit să se aşeze foarte aproape de mine pe treptele unei scări, ceva mai departe de mulţime şi în umbră; bucuria asta mi-ar fi fost suficientă în orice altă seară.

Dar mulţimea ne atrăgea şi am dat curînd peste grupul celor patru tineri de la cină. Raymond, cu chipul lui de o frumuseţe regulată şi mult prea pe gustul femeilor, mă lăsa rece; nu şi Baptiste, şi mai cu seamă nu Ferdinand.

[*Bifat*: Cu un an mai tînăr decît fratele lui, nu-l văzusem bine sau nu-l privisem cu atenţie la fermă. Abia de-l recunoşteam. Desigur, eram cu toţii veseli şi cu capul ameţit de vin; oare acest lucru îl făcea într-adevăr mai frumos sau îl făcea să pară mai frumos în ochii mei?]

Baptiste avea şaisprezece ani; Ferdinand avea cu un an mai puţin decît fratele lui. Abia-l băgasem în seamă la fermă; exaltarea zilei de sărbătoare îl transfigura. Cu toate astea, nevoind să-mi arăt prea devreme preferinţa, pălăvrăgeam la fel cu toţi patru, îndemnîndu-i să danseze, propunîndu-le să invit în numele lor pe cele cărora le ziceau „tipe“. Ferdinand avea nişte pantaloni bufanţi din pînză care, strînşi peste pulpe de curelele de la sandale, îl făceau să semene cu un mameluc. Haina uşoară strînsă pe talie îi punea în valoare zvelteţea. Nu-mi aduc aminte ce fel de pălărie avea, dar mi-amintesc că-i răvăşea părul destul de lung peste frunte. Cămaşa, pe care haina deschisă o lăsa la vedere, era de un albastru întunecat, după moda locală.

Mergeam la braţ cînd cu unul, cînd cu altul; la adăpostul mulţimii şi al întunericului, îndrăzneam chiar mai mult. Şi tot ce îndrăzneam, ei păreau să aştepte, într-atît se pretau de bunăvoie la ceea ce deja nu mai era îndrăzneală.

Moş Coulon, doctorul, veni după mine. Mă pomenesc brusc că mă bate pe umăr: „Ei bine, văd c-o iei din loc! – Haide!“ Etc. Mă fac că-l urmez şi o şterg.

La colţul străzii, îi văd în penumbră pe Raymond şi pe Ferdinand, care, cu siguranţă, se înţeleseseră dinainte, întîlnindu-se şi plecînd în goană în întuneric. Preţ de o clipă, plăcerea mea a fost contrariată de această nelinişte: unde sînt ei acum? Ce fac?

Abia după ceva timp, micul Coulon mi-a dat ideea să-i caut lîngă automobil. Acesta fusese staţionat în garajul improvizat al doctorului. Într-adevăr, iată-i pe Raymond şi pe Ferdinand ocupaţi să-l pună în mişcare. Îl iau pe acesta de-o parte şi îl întreb ce se dusese să facă împreună cu Raymond. Dar nu pot scoate nimic de la el. N-am totuşi un aer aspru, iar în timp ce-l întreb, îl mîngîi şi cu mîna, şi cu zîmbetul, şi cu glasul.

Plecăm. Aş mai fi rămas cu plăcere; dar pentru ce? Ferdinand se ia după noi. Mă tem că automobilul merge prea repede, că nu ne poate urma; nici vorbă; grăbeşte pasul vitejeşte şi chiar, la drum de coastă, ne-o ia înainte.

În timpul ăsta, îi povestesc lui R[ouart] ce-am făcut în ziua aceea: întîlnirea cu Jean Coulon pe malul rîului Garonne; cuvintele lui încă de prima dată cînd l-am atacat: „Tocmai, micul Touja, avea să mi-o coacă“. – (Touja, François, este cel pe care l-am poreclit „Caisă“, din pricina tenului foarte bronzat; e cel mai tînăr din trupa lui R[ouart], cît despre Jean Coulon, cu toată bunăvoinţa lui, e prea necopt şi nu-mi excită decît creierul; cu toate astea, am gustat o mare plăcere alături de el. Şi mai necopt încă şi totuşi grozav alcătuit, micul Lazare, fratele lui Jean, pe care-l culeg în trecere de pe o bancă din grădină, el stînd lungit ca pentru siestă, dar cu ochii deschişi ştrengăreşte, cu privirea vicioasă şi vicleană, mă făcea să alerg după el de trei zile. Cîte lucruri aş avea de spus despre şnapanul ăsta!

Ăştia doi în cursul zilei, fiul doctorului noaptea, mă epuizaseră destul. Era nevoie, pentru a-mi regăsi iarăşi dorinţele, de prilejul acela extraordinar pe care complezenţa lui R[ouart] avea să-l producă. Poate că şi Ferdinand însuşi mai punea ceva de la el. Căci, în sfîrşit, de ce ne însoţea, el, singurul din bandă, în timp ce la Fronton, fratele şi prietenii săi vor continua să se distreze? Zilele trecute, Rouart făcuse tot posibilul ca să-mi procure plăcere. Într-o seară, îl adusese pe „Caisă“; într-o dimineaţă, mi-l adusese pe Jacques cel înalt. Nu de el ţinea faptul că voluptăţile astea prea scrobite şi prea grabnice nu mă satisfăcuseră decît foarte puţin. Nu-i ascundeam că aveam să plec din B. gîfîind, nesatisfăcut şi lamentabil de îngrijorat. Iată, aşadar, ce pune la cale ca un perfect Candaule: trebuind să mai zăbovească, înainte de a se întoarce, la discuţiile despre comună cu vreo cîţiva alegători influenţi, părăseşte automobilul, dînd ordin şoferului să mă conducă pînă la trecerea de nivel, la locul numit „al celor trei poduri“; apoi adaugă: „De acolo domnul G[ide] se va putea întoarce pe jos; Ferdinand îl va însoţi“.

Ar fi trebuit să-l întreb pe Ferdinand dacă se bizuia pe ceva, ce anume aştepta, ce voia urmîndu-ne astfel cu bicicleta. Regret că n-am făcut-o. Însă, de îndată ce am rămas singur cu el pe drum, orice idee mi-a zburat din minte şi n-am mai simţit decît bucurie, beţie, dorinţă şi poezie. Am mers cîtva timp pe sub nişte copaci înalţi. Pusese piciorul jos şi îşi ghida bicicleta cu mîna. Mergea lipit de mine, lăsîndu-mi mîna să stea pe umărul lui sau pe şolduri. Avea chipul lac de sudoare. Cînd am ieşit de sub copaci, clarul de lună ne-a înecat cu totul.

„E frumos. E frumos“, repeta el. Îl simţeam, cu trupul şi cu sufletul, mai fremătător decît eram eu însumi şi o mare tandreţe înlocuia în sufletul meu puternica înfierbîntare din cursul zilei. Mergeam foarte repede căci, avînd de gînd să-l duc după mine în camera mea, de abia aşteptam să mă întorc. I-am propus totuşi să ne oprim o clipă. Îşi lăsă bicicleta în şanţ şi ne-am sprijinit de o căpiţă. Se lăsă, ca beat, să cadă peste mine; stînd în picioare, l-am strîns în braţe. Îşi rezemă tandru fruntea de obrazul meu; l-am sărutat. Tot spunea: „Cît e de frumos!“ apoi, buzele mele aşezîndu-se peste ale sale, începu un fel de horcăit foarte blînd. Parcă ar fi fost un uguit de porumbiţă. „Să ne întoarcem, i-am spus. Ai să vii în camera mea, vrei?“ – „Dacă vreţi.“ – Şi iată-ne plecaţi din nou pe drum.

La un moment dat mi-a spus: „E păcat că nu există.“ (Cred că spunea asta înainte să ne fi oprit lîngă căpiţă.) „Că nu există ce?“ i-am spus, un pic îngrijorat. Nu înţelegeam; am fost în stare să cred o clipă că vorbea despre el însuşi, de vreo particularitate supărătoare, de vreo lipsă şi mă miram căci deja putusem să mă asigur că, dimpotrivă… „Ştiţi bine“, reluă el. „Dar nu, cu adevărat nu ştiu. Ce vrei să spui, că nu există ce?“ – „Fete“. Fără îndoială că spunea asta pentru mine, din politeţe, din tradiţie şi pentru că putea crede în mod naiv că îl luam drept o soluţie în lipsă de ceva mai bun. „O să mă lipsesc uşor ele, i-am spus, apoi: Ai fost deja cu fetele?“ Un pic ruşinat, mi-a răspuns: „Uneori – nu prea des“. Desigur că mai bine ar fi răspuns: „Niciodată“. Fiinţa lui, vorbele lui dezvăluiau o extraordinară inocenţă, de care îi era un pic ruşine în faţa mea şi pe care încerca s-o ascundă. Nici R[ouart] nu se apropiase încă de el; iar aventura din noaptea aceea era, cred, pentru el aproape întru totul nouă.

Nu departe de casă, îşi aruncă bicicleta într-un tufiş. L-am pus să aştepte o clipă la intrarea în vestibul, pe care i l-am deschis din interior, după ce dădusem ocol parterului, pe la bucătărie. Cît mă grăbeam! Ce-aş fi făcut, oare, dacă nu l-aş mai fi regăsit, acolo, în plin clar de lună, în spatele canatului pe care-l întredeschideam încetişor? Deşi casa era toată goală, am urcat ca nişte hoţi.

Iată-ne în cameră; iată-ne pe patul cel mare. Sting lampa. Deschid larg către noapte, către lună, fereastra şi obloanele.

„Asta e! O să ne dezbrăcăm în pielea goală amîndoi!“ exclamă el pe un ton vesel ştrengăresc, care contrasta în mod ciudat cu aspectul lui ca de fată – cînd am început să-l dezbrac. Nimic nu poate descrie frumuseţea acelui trupuşor cenuşiu în lumina lunii. Stingherit în haina lui prost ajustată, nu-mi imaginam cît era de frumos. Abia ceva mai puţin copilăresc decît *Băiatul care-şi scoate ghimpele*[1], fără nici o jenă şi fără excesivă pudoare, se oferea dragostei într-un abandon, cu o tandreţe, o graţie pe care nu le mai cunoscusem niciodată. Pielea lui bronzată, pe care o acopeream de sărutări, era moale şi fierbinte. O clipă, a putut face confuzie; foarte amuzat: „Asta e! O s-o f[acem] l[ată]“, spuse el. După tonul lui, un pic tremurător totuşi, m-am convins că spunea asta pentru a face pe grozavul, nu din viciu, ci din ruşine pentru inocenţa lui şi din dorinţa de a merge pînă la capăt. „Ai mai făcut-o?“ l-am întrebat. „Nu, niciodată. Dar mi s-a spus cum e.“ L-am reţinut din gest, prea puţin vicios eu însumi şi detestînd să stric printr-un anume exces urît amintirea pe care avea să ne-o lase amîndurora noaptea aceea. N-am cunoscut una mai frumoasă. La răstimpuri, întrerupîndu-ne jocurile, rămîneam, înălţat, aplecat spre el, într-un fel de nelinişte, de uluire, de încîntare în faţa frumuseţii lui. Nu, mă gîndeam, nici Luigi la Roma, nici Mohammed la Alger nu aveau atîta graţie aliată cu atîta forţă totodată, iar dragostea nu căpăta din partea lor mişcări atît de pasionate şi delicate.

Mi se întîmplă rareori ca, satisfăcut fiind, să doresc să prelungesc veghea. Acum însă nu mă puteam hotărî să ne luăm rămas-bun. „Am să rămîn atîta cît doriţi“, îmi spunea el. Dar trebuia să-şi reia lucrul devreme. Şi noi trebuia să plecăm cu automobilul în zori. Şi apoi, mi-era teamă că R[ouart] se va întoarce exact cînd Ferdinand va ieşi din curte; mi-era teamă să nu-l vadă şoferul… Era trecut de ora unu după miezul nopţii.

L-am lăsat să plece. L-am auzit cum cobora scara, cum deschidea uşa; priveam de la fereastra coridorului; nu l-am putut vedea traversînd curtea.

R[ouart] s-a întors cîteva clipe mai tîrziu. Eram fericit să-i vorbesc; mi-aş fi strigat fericirea tuturor. R[ouart] era foarte exaltat de povestea mea şi de cele ce-i spuneam despre cel pe care l-am numit curînd „Porumbelul“, pentru că aventura dragostei îl făcea să gîngurească atît de blînd în întuneric. Era tîrziu. Ne-am despărţit, dar nici unul, nici celălalt n-am putut dormi o clipă măcar. La patru ne sculam deja. Ar fi trebuit să plecăm imediat. Dar ocupaţiile mele din ajun nu-mi lăsaseră răgazul de a-mi pregăti valiza. Abia spre ora cinci am putut pune automobilul în mişcare. Ne duceam, după ce urma să lăsăm bagajul meu la Toulouse, să-l vedem pe Paul Laurens pe muntele Negru la Galaube. Drumul a fost admirabil, dar cu mult mai lung decît crezuserăm. Am ajuns acolo abia spre ora unu după-amiază, pentru prînz. În tot cursul acelei dimineţi, mi-am păstrat trupul şi mintea extraordinar de bine dispuse, pline de vervă, la fel ca după prima mea noapte cu Mohammed la Alger. Sprinten şi vesel, aş fi mers pe jos leghe întregi; mă simţeam mai tînăr cu zece ani.

[1] Statuie antică înfăţişînd un tînăr ocupat să-şi smulgă un ghimpe din talpa piciorului (Muzeul Vaticanului) (n.tr.).

Cuprins

TABEL CRONOLOGIC 5
FALSIFICATORII DE BANI 11
PORUMBELUL 305
CUVÎNT ÎNAINTE de Catherine Gide 307

biblioteca rao

De la clasici la contemporani, într-o formulă
grafică nouă, cei mai reprezentativi autori pentru

biblioteca dumneavoastră

Au apărut:

Emily Brontë	LA RĂSCRUCE DE VÎNTURI
Albert Camus	STRĂINUL/CIUMA/CĂDEREA
	EXILUL ŞI ÎMPĂRĂŢIA
	FAŢA ŞI REVERSUL/NUNTA/
	MITUL LUI SISIF
	OMUL REVOLTAT/VARA
	CARNETE
	TEATRU
Hillary Rodham Clinton	ISTORIE TRĂITĂ
Robin Cook	RISC ASUMAT
Clive Cussler	SAHARA
Nelson DeMille	FIICA GENERALULUI
	PLUM ISLAND
Charles Dickens	DAVID COPPERFIELD (2 vol.)
F.M. Dostoievski	CRIMĂ ŞI PEDEAPSĂ
	DEMONII
	IDIOTUL
Joseph Finder	PUTERI EXCEPŢIONALE
Colin Forbes	CATACLISMUL
	PE MUCHIE DE CUŢIT
	RINOCERUL
André Gide	FRUCTELE PĂMÎNTULUI
John Grisham	TESTAMENTUL
	FRĂŢIA
	CAMPIONUL DIN ARKANSAS
	UN ALTFEL DE CRĂCIUN
	MOŞTENITORII
	MAESTRUL
Hermann Hesse	JOCUL CU MĂRGELE DE STICLĂ
	NARCIS ŞI GURĂ-DE-AUR
	LUPUL DE STEPĂ
	SIDDHARTA/CĂLĂTORIA SPRE
	SOARE-RĂSARE
	KNULP. DEMIAN
	CELE MAI FRUMOASE POVESTIRI

Franz Kafka	JURNAL
	CASTELUL
Dean Koontz	UNICUL SUPRAVIEŢUITOR
Thomas Mann	DOCTOR FAUSTUS
	MUNTELE VRĂJIT
	POVESTIRI
G. García Márquez	UN VEAC DE SINGURĂTATE
	TOAMNA PATRIARHULUI
	DOUĂSPREZECE POVESTIRI CĂLĂTOARE
	DESPRE DRAGOSTE ŞI ALŢI DEMONI
	INCREDIBILA ŞI TRISTA POVESTE A CANDIDEI ERÉNDIRA ŞI A BUNICII SALE FĂRĂ SUFLET
	DRAGOSTEA ÎN VREMEA HOLEREI
	AVENTURA LUI MIGUEL LITTÍN, CLANDESTIN ÎN CHILE
	A TRĂI PENTRU A-ŢI POVESTI VIAŢA
Virgil Măgureanu	DECLINUL SAU APOTEOZA PUTERII?
Farah Pahlavi	MEMORII
Mario Puzo	OMERTA
Ernesto Sabato	ÎNAINTE DE TĂCERE
A. de Saint-Exupéry	CITADELA
Jean-Paul Sartre	TEATRU
John Saul	PREZENŢA
	MÎNA DREAPTĂ A DIAVOLULUI
Dinu Săraru	TRILOGIA ŢĂRĂNEASCĂ
	CIOCOII NOI CU BODYGUARD
Stendhal	ROŞU ŞI NEGRU
	MĂNĂSTIREA DIN PARMA
Alex Mihai Stoenescu	ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA (vol. I, II şi III)
	PATIMILE SFÎNTULUI TOMMASO D'AQUINO
J.R.R. Tolkien	STĂPÎNUL INELELOR
	· Frăţia Inelului
	· Cele două turnuri
	· Întoarcerea regelui
	HOBBITUL
	SILMARILLION
	ROVERANDOM
L.N. Tolstoi	CAZACII ŞI ALTE POVESTIRI
	SONATA KREUTZER ŞI ALTE POVESTIRI
I.S. Turgheniev	UN CUIB DE NOBILI
Mario Vargas Llosa	RĂZBOIUL SFÎRŞITULUI LUMII
	CONVERSAŢIE LA CATEDRALA

Noutăţi

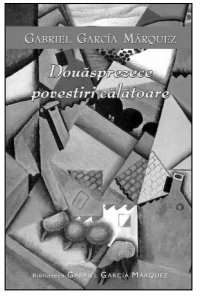

Gabriel García Márquez
DOUĂSPREZECE
POVESTIRI CĂLĂTOARE

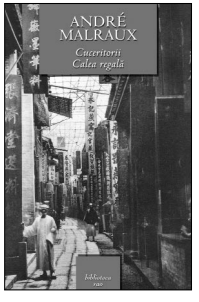

André Malraux
CUCERITORII
CALEA REGALĂ

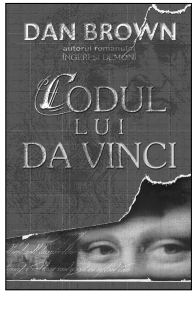

Dan Brown
CODUL LUI
DA VINCI

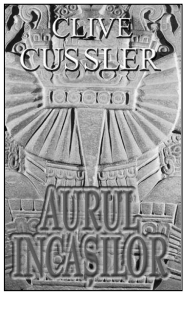

Clive Cussler
AURUL
INCAŞILOR

clubul cărţii rao

Şi dumneavoastră puteţi deveni membru al CLUBULUI CĂRŢII RAO, beneficiind de următoarele avantaje:

Veţi primi cu maximum de rapiditate cărţile comandate şi veţi fi informat cu regularitate despre ultimele apariţii, planuri editoriale, oferte speciale. Pentru cărţile comandate, *editura suportă costurile de transport prin poştă.* În plus:

- pentru 2 cărţi se acordă o reducere de 10%;
- de la 3 cărţi în sus se acordă o reducere de 15% şi titlul de membru al CLUBULUI CĂRŢII RAO.

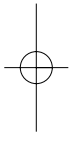

Pentru detalii suplimentare ne puteţi contacta la

tel/fax: (021) 224.12.31; 224.14.72; 224.18.47; 224.21.36

E-mail: club@raobooks.com

office@raobooks.com

Aşteptăm scrisorile dumneavoastră pe adresa:

Editura RAO
C.P. 2-124 Bucureşti

Acum ne puteţi găsi şi pe Internet:

www.raobooks.com